

# КРИМІНАЛІСТИКА І СУДОВА МЕДИЦИНА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження професора Миколи Миколайовича Бокаріуса та 85-річчю кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

12 листопада 2024 р.  
м. Харків



НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО  
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ  
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ  
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА  
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ  
ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС КРИМІНАЛІСТІВ

# **КРИМІНАЛІСТИКА І СУДОВА МЕДИЦИНА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

Збірник матеріалів

міжнародної науково-практичної конференції,  
присвяченої 125-річчю від дня народження професора Миколи  
Миколайовича Бокаріуса та 85-річчю кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, 12 листопада 2024 року

Харків  
«Право»  
2024

УДК [343.98+340.6](082)

К84

Редакційна колегія:

*А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, С. С. Демидова*

**Криміналістика** і судова медицина в умовах сучасних викликів К84 та глобальних загроз : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 125-річчю від дня народження проф. М. М. Бокаріуса та 85-річчю каф. криміналістики Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, м. Харків, 12 листоп. 2024 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, С. С. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України [та ін.]. – Харків : Право, 2024. – 348 с.

ISBN 978-617-8518-96-7

У збірнику викладено матеріали обговорень таких наукових і практичних проблем: вплив наукових ідей професора М. М. Бокаріуса на розвиток сучасної криміналістики та судової експертизи; тенденції розвитку криміналістики в умовах євроінтеграційних процесів; сучасні способи та методи виявлення, вилучення, аналізу та дослідження доказів; глобальні кіберзагрози та міжнародні стратегії кібербезпеки; інтеграція інформаційних технологій у практику органів досудового розслідування та суду; штучний інтелект у криміналістиці та судовій експертизі; цифрова криміналістика та цифрові докази: проблеми та перспективи; перспективні напрями розвитку криміналістичної тактики та методики розслідування кримінальних правопорушень; інновації у сфері використання спеціальних знань; судово-медична експертиза в умовах війни; використання ДНК-аналізу та інших сучасних методів у дослідженнях; імплементація міжнародного досвіду використання криміналістичних знань в Україні; міжнародне співробітництво у боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів і широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми криміналістики і судової експертизи.

УДК [343.98+340.6](082)

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою.*

*Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.*

ISBN 978-617-8518-96-7

© Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого, 2024

## ЗМІСТ

### 1. ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

#### *Анатолій Гетьман*

Ректор Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого ..... 11

#### *Володимир Журавель*

Президент Національної академії правових наук України..... 14

#### *Сергій Бокаріус*

Онук Заслуженого професора М. С. Бокаріуса,  
Племінник професора М. М. Бокаріуса ..... 18

#### *Сергій Тюленєв*

Директор Національного наукового центру  
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса ..... 20

#### *Валерій М'ясоєдов*

Проректор з наукової роботи Харківського національного  
медичного університету..... 22

#### *Ігор Давиденко*

Директор Харківського науково-дослідного експертно-  
криміналістичного центру ..... 24

### 2. ПРОФЕСОР М. М. БОКАРІУС – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВЕЦЬ, СУДОВИЙ МЕДИК ТА КРИМІНАЛІСТ, ФУНДАТОР ВІТЧИЗНЯНОЇ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ І КРИМІНАЛІСТИКИ

#### **Roman Sukhonosov, Anatoly Tereshchenko, Serhii Shchebetun,**

#### **Eduard Myrhorodskyi**

«BOKARIUS CONE». SKULL INJURY ..... 26

#### **Володимир Бондаренко**

ВИКЛАДАЦЬКА, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА  
І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА  
В ХАРКІВСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ІНСТИТУТІ ..... 29

#### **Олександр Дунаєв, Василь Ольховський**

ПОСТАТЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА В КОГОРТІ  
ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ..... 34

<b>Олександр Дунаєв, Василь Ольховський, Микола Губін, Володимир Капустник, Олександр Кривенко, Павло Леонтєєв, Володимир Хижняк</b>	
НАУКОВЕ СЬОГОДЕННЯ КАФЕДРИ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ, МЕДИЧНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ІМЕНІ ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА М. С. БОКАРІУСА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ .....	38
<b>Ігор Козаченко</b>	
МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ЗАСНОВНИК ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА СУДОВИХ МЕДИКІВ І КРИМІНАЛІСТІВ .....	41
<b>Юрій Кравченко, Василь Баранчук</b>	
РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА У РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО БЮРО СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ .....	46
<b>Олександр Курман</b>	
РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА ЯК СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У ПІДГОТОВЦІ МАТЕРІАЛІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В НЮРНБЕРЗЬКОМУ ТРИБУНАЛІ.....	51
<b>Михайло Лютенко</b>	
ДОЦЕНТ Л. М. НАМЄСТНІКОВА – УЧЕНИЦЯ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА ТА ЯСКРАВА ПРЕДСТАВНИЦЯ ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ.....	56
<b>Владислав Негребецький</b>	
РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ (АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ .....	60
<b>Жаннета Перцева</b>	
«БУТИ ЛЮДИНОЮ СЕРЕД ЛЮДЕЙ»: (ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА) .....	66
<b>Ірина Петрова, Лариса Дереча</b>	
ВНЕСОК М. М. БОКАРІУСА У РОЗВИТОК СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ .....	75
<b>Елла Сімакова-Єфремян, Анатолій Тяпкін</b>	
МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ГІДНИЙ СПАДКОЄМЕЦЬ СПРАВИ М. С. БОКАРІУСА.....	81

<b>Віктор Шевчук</b> ПРОФЕСОР МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК ТА КРИМІНАЛІСТ, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, УЧИТЕЛЬ.....	90
<b>Валерій Шепітько</b> РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ШКОЛИ У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ .....	96
<b>Володимир Юсупов</b> ПРОФЕСОР М. М. БОКАРІУС – НОВАТОР У КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ.....	101

### **3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ І СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

<b>Sofia Havrashenko, Roman Sukhonosov, Nataliia Kondrusyk, Lesia Lopushniak</b> CONSIDERATION OF THE NATURE OF DAMAGE TO THE FLAT BONES OF THE SKULL FROM THE IMPACT OF «BLUNT» BULLETS» .....	106
<b>Serhii Shebetun, Roman Sukhonosov, Mariia Halycha</b> CHARACTERIZATION AND EXAMINATION OF THE MECHANISM OF INJURIES IN GUNSHOT WOUNDS OF FLAT BONES.....	109
<b>Галина Авдєєва</b> ІННОВАЦІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	113
<b>Вікторія Алексєйчук</b> КВАЛІФІКАЦІЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА (ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ ЕКСПЕРТНИХ І ОСВІТНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ)....	118
<b>Юрій Бардінов</b> РОЛЬ СУДОВО-МЕДИЧНИХ І КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ .....	123
<b>Ольга Бичкова</b> МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: НОВІТНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ .....	125
<b>Ганна Білецька</b> ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВА МЕДИЦИНА» ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	129

<b>Владислав Бондаренко</b>	
СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА СМЕРТЕЛЬНИХ ОТРУЄНЬ АЛКОГОЛЕМ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	134
<b>Ігор Борисенко</b>	
ОБШУК В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ.....	138
<b>Данило Борухов</b>	
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ.....	144
<b>Олеся Ващук</b>	
ТЕХНОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ .....	149
<b>Вадим Виноградов</b>	
ДОПИТ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	152
<b>Оксана Возна</b>	
ВИКОРИСТАННЯ ДНК-АНАЛІЗУ ТА ІНШИХ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ І ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	155
<b>Анатолій Волобуєв</b>	
ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	160
<b>Валерія Груздова</b>	
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ БІОТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОШУКУ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ПІД ЧАС РУЙНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ .....	165
<b>Микола Губін, Василь Ольховський, Олександр Кривенко</b>	
СУДОВО-МЕДИЧНА ОЦІНКА ТЯЖКОСТІ ЗАКРИТИХ ТРАВМ ГРУДНОЇ КЛІТКИ ПРИ КОМІСІЙНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ.....	168
<b>Влада Гусєва</b>	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	171
<b>Євгенія Демидова</b>	
СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....	175
<b>Віталій Дрозд</b>	
АЛГОРИТМІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	179



<b>Світлана Євдокіменко</b>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ, ЩО ДІЮТЬ В УКРАЇНІ АБО ЗАРЕЄСТРОВАНІ В ІНШИХ КРАЇНАХ .....	183
<b>Дмитро Затенацький</b>	
СУЧАСНІ ЗАСОБИ РОБОТИ З ІДЕАЛЬНИМИ СЛІДАМИ.....	185
<b>Ольга Казачук</b>	
ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ РІШЕНЬ В УМОВАХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВИКЛИКІВ .....	187
<b>Марієтта Капустіна</b>	
ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЯТРОГЕННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ .....	192
<b>Артем Коваленко</b>	
КЛАСИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЯК ЗАСОБУ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	196
<b>Ігор Козаченко</b>	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДОЗРЮВАНОГО У РАЗІ САМОКАЛІЧЕННЯ ІЗ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	199
<b>Ювіга Колошко</b>	
ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН У ТКАНИНАХ ЗАГИБЛИХ: НОВІТНІ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ .....	205
<b>Артем Корнієнко</b>	
СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ .....	208
<b>Лілія Коростельова</b>	
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ГОЛОСІВ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДЕЙ НА ОСНОВІ ЇХ ГОЛОСОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК .....	213
<b>Марина Костенко, Катерина Біляєва</b>	
ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ.....	217
<b>Михайло Котюк</b>	
ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ .....	221



<b>Анастасія Кошевець</b>	
ТАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ СПІВРОБІТНИКАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ.....	225
<b>Іван Кубарєв, Сергій Барган</b>	
ДІАГНОСТИКА ПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ЗАСОБАМИ ЛІНГВІСТИКИ: МЕТОД SCAN .....	228
<b>Катерина Латиш</b>	
ЦИФРОВІ СЛІДИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ .....	233
<b>Олена Макарова</b>	
КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: КООРДИНАЦІЯ РОБОТИ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ, ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	235
<b>Дар'я Милостива, Анна Бабченко</b>	
КОНТАМІНАЦІЯ – ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ДНК-ТЕХНОЛОГІЙ.....	240
<b>Михайло Мирошніченко, Лілія Сухарєва</b>	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТВАРИНАХ У СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ.....	242
<b>Ярослав Мишков</b>	
«СЛІДОВА КАРТИНА» ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ .....	244
<b>Олександр Могилевський</b>	
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ.....	248
<b>Олег Мусяєнко</b>	
ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ .....	251
<b>Олег Наранович, Руслан Колобнєв</b>	
ВПЛИВ АКРЕДИТАЦІЇ ЛАБОРАТОРІЙ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ НА ДОСТОВІРНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРТИЗ.....	255

<b>Ярослав Неділько</b>	
ЗАСТОСУВАННЯ ГУМОРУ ЯК ТАКТИЧНОГО ПРИЙОМУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ .....	259
<b>Наталія Нестор, Антон Полянський, Ігор Лушик</b>	
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЯК ЗАСІБ РЕАГУВАННЯ НА ГЛОБАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНІ ЗАГРОЗИ .....	262
<b>Наталія Петрова</b>	
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЕКОЦИДУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД .....	267
<b>Світлана Полякова, Світлана Хамініч</b>	
РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ .....	274
<b>Олег Родюк</b>	
РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ТОЧНОСТІ ЕКСПЕРТИХ ВИСНОВКІВ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ .....	277
<b>Руслан Потапчук</b>	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ .....	282
<b>Андрій Романов</b>	
ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ, ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ .....	289
<b>Руслан Степанюк</b>	
ДНК-АНАЛІЗ У КРИМІНАЛІСТИЦІ Й СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ.....	293
<b>Олена Усенко</b>	
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНИХ ЕКСПЕРТИЗ .....	297
<b>Володимир Хижняк</b>	
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ .....	302
<b>Ганна Цехмістер, Павло Мазур</b>	
ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДНК-АНАЛІЗУ БУКАЛЬНОГО ЕПІТЕЛІЮ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .....	305

<b>Олександр Чернов</b>	
СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ .....	309
<b>Геннадій Чорний</b>	
ТАКТИЧНИЙ РИЗИК У ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	312
<b>Юлія Черноус</b>	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ .....	316
<b>Данило Чмутов</b>	
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ .....	321
<b>Віталій Шевчук</b>	
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В СУДІ.....	325
<b>Михайло Шепітько</b>	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЦИФРОВІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ .....	332
<b>Віктор Шляхта</b>	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ).....	336
<b>Олена Шулепова</b>	
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОЛЕКУЛЯРНО- ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ .....	340
<b>Вікторія Яремчук</b>	
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ.....	345

# ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

*Анатолій Гетьман,*

ректор Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор,  
академік Національної академії правових наук України,  
м. Харків, Україна

Шановне товариство, шановні учасники конференції, шановні колеги, шановні друзі!

В першу чергу я хочу всіх Вас привітати від імені багатотисячного колективу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого із проведенням міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті видатної постаті, яка завжди залишиться в історії не лише нашого університету, але й в науковій історії України, Європи і світу – Миколи Миколайовича Бокаріуса. 2024 рік є знаменним в історії нашого університету. В цьому році виповнилося 220 років з часу заснування юридичної освіти на Харківщині та заснування нашого університету.

Історія та розвиток нашого університету тісно пов'язана з діяльністю видатних науковців та практиків, які зробили вагомий внесок, у становлення та розвиток вітчизняної науки, в тому числі і науки криміналістики. Багаторічні історії нашого університету і Харківської правової школи є багато видатних постатей та славних імен, які стояли у витоків формування і становлення правничої науки в Україні, зробили значний внесок в розвиток юридичної освіти і юридичної практики.

Серед них безумовно особлива роль належить професору Миколі Миколайовичу Бокаріусу, як першому завідувачу кафедри криміналістики колишнього Харківського юридичного інституту, як одного із засновників, одного із фундаторів Харківської криміналістичної наукової школи. Професор М. М. Бокаріус, будучи послідовником свого батька щодо розвитку криміналістичного напрямку у судовій медицині, із часу заснування і початку своєї професійної діяльності успішно поєднував науку, практику і викладацьку діяльність.

У травні 1924 року, 100 років тому назад, Миколу Миколайовича Бокаріуса було призначено завідувачем новоствореної секції ідентифі-

кації особи Харківського кабінету науково-судової експертизи. Нині це поважний Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса». Із жовтня 1925 року він за сумісництвом викладає як асистент в інституті народного господарства. Це той інститут, який передував Харківському юридичному інституту. З 1928 по 1931 рік він працює як доцент, а з 1931 по 1939 рік як професор. А з часу створення кафедри криміналістики в 1939 році в Харківському юридичному інституті М. М. Бокаріус очолив цю кафедру і керував нею із 1939 по 1941 рік. Потім на початок Другої світової війни Харківський юридичний інститут переїжджає на схід і діяльність тимчасово до 1943 року була призупинена. Після повернення в місто Харків працівників викладачів Харківського юридичного інституту Микола Миколайович повернувся до своєї діяльності і входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук на протязі 40-х, 50-х років ХХ століття. І окрім того, неодноразово виступав в якості офіційного опонента та рецензента при захистах кандидатських та докторських дисертацій.

Професор М. М. Бокаріус створив Харківську наукову криміналістичну школу, яка була відома не лише на теренах України, а й далеко за її межами. Створення наукової криміналістичної школи підтверджується наявністю у Миколи Миколайовича Бокаріуса величезної когорти учнів та послідовників, 26 кандидатів наук та 4 доктори наук. Серед учнів професора М. М. Бокаріуса, в тому числі і відомі вчені професори нашого університету, це професори В. П. Колмаков і професор О. Н. Колісниченко, а продовженням наукової школи Бокаріуса стали численні дисертаційні дослідження вчених кафедри криміналістики, які зробили вагомий внесок у формування Харківської наукової криміналістичної школи.

У судовій медицині серед учнів Миколи Миколайовича Бокаріуса відомі вчені професори, які гідно продовжували і розвивали наукові ідеї та справу свого вчителя. Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків того часу, якого запрошували як експерта в найскладніших випадках судово-медичної практики. 28 червня 2024 року виповнилось 125 років від дня народження професора Бокаріуса.

В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету у імені Ярослава Мудрого М. М. Бокаріус увійшов, як перший її завідувач, який організував кафедру і викладав судову медицину та су-

міжні дисципліни студентам Харківського юридичного інституту. Визначальним цей рік є і для кафедри криміналістики нашого Університету, якій цього року виповнюється 85 років із часу її заснування. І, безумовно, початок історії кафедри пов'язаний саме із іменем професора Миколи Миколайовича Бокаріуса, який став першим її завідувачем у 1939 році і очолював кафедру криміналістики до вересня 1941 року.

Тому завдяки та при безпосередній участі Миколи Миколайовича Бокаріуса з 1939 року розпочинається самостійна історія кафедри криміналістики, коли в Харківському юридичному інституті була створена кафедра як самостійний структурний підрозділ цього інституту. З часу утворення кафедри криміналістики пройшло 85 років. Впродовж цього часу на кафедрі працювали такі відомі вчені криміналісти, як професори М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, О. Н. Колесніченко, М. В. Салтевський, Г. А. Матусовський, В. О. Коновалова та інші видатні науковці і практики.

Кафедра криміналістики нашого університету має давню славетну історію та вікові традиції, але особлива роль в історії кафедри криміналістики належить безумовно і без перебільшення професору Миколи Миколайовичу Бокаріусу. Історія та час засвідчили, що наукова та педагогічна спадщина професора Бокаріуса, як талановитого послідовника та продовжувача ідей і справ свого батька, є вагомим внеском у розвиток вітчизняної вищої медичної та правничої шкіл. Фундаментальні наукові розробки професора Бокаріуса і в сучасних реаліях допомагають органам охорони правопорядку, досудового розслідування, експертним підрозділам та суддям у нашій державі.

На завершення хочу висловити слова щирої вдячності славетному колективу кафедри криміналістики нашого університету її завідувачу, доктору юридичних наук, професору Віктору Михайловичу Шевчуку за організацію та проведення цієї знакової міжнародної науково-практичної конференції у цей складний для України час, а також подякувати всім нашим шановним гостям, які долучилися до її проведення, які сьогодні знаходяться в цій залі або приєдналися до нас дистанційно.

Бажаю всім учасникам конференції творчої атмосфери, фахових і конструктивних дискусій, плідної праці задля наближення нашої перемоги.

Дякую!

Слава Україні! Героям Слава!

**Володимир Журавель,**  
*президент Національної академії правових наук України,  
доктор юридичних наук, професор,  
дійсний член (академік) НАПрН України,  
м. Харків, Україна*

Шановна Президія, шановні колеги!

Від імені Президії Національної академії правових наук України і від себе особисто я щиро сердечно вітаю Вас із початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Криміналістика і судова медицина в умовах сучасних викликів та глобальних загроз». Дійсно, ця конференція присвячена двом знаковим подіям. По-перше, 125 річниця з дня народження одного з засновників Харківської наукової школи судових медиків і криміналістів Миколи Миколайовича Бокаріуса і, безумовно, 85 річниця з дня заснування нашої кафедри – кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Я хочу сказати, що такого роду заходи – це чудова нагода згадати своїх вчителів, згадати історію, вшанувати їх пам'ять. Якщо аналізувати біографію Миколи Миколайовича Бокаріуса, то, на мою думку, вона до певної міри віддзеркалює природу криміналістики, її синтетичний, інтегративний характер, оскільки криміналістика – це наука, яка об'єднує в собі знання не тільки юридичних, а й природничо-технічних наук. Вона є основним містком трансформації напрацювань і досягнень природничо-технічних наук до завдань, які стоять перед юриспруденцією.

Микола Миколайович Бокаріус – за фахом судовий медик, але тривалий час очолював інститут судових експертиз, де проводяться різні судові експертизи й не лише судово-медичні. Він очолював кафедру криміналістики, входив до складу спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських та докторських дисертацій. Особливу увагу привертає величезна кількість учнів самого високого гатунку, які були підготовлені під керівництвом Миколи Миколайовича Бокаріуса.

Тривалий час Микола Миколайович очолював Харківське наукове товариство судових медиків і криміналістів. Без сумніву хочу сказати, що, на жаль, ми забули про цю інституцію, як на мене, дуже важливу. Я мав честь перебувати в цьому товаристві, мав посвідчення, квиток, сплачував членські внески. Кожного місяця на базі кафедри судової медицини Харківського національного медичного університету ми про-



водили зустрічі, засідання і хочу сказати, що вони носили дуже корисну спрямованість. По-перше, це безпосереднє спілкування. Нічого в житті не замінює безпосереднє спілкування. Кожний практик знав викладача кафедри, а кожний викладач знав практика – це своєрідна форма обміну досвідом, тому що практики надавали таку інформацію, яку з жодних джерел ви не отримаєте. Тому в мене є пропозиція за умов мирного часу подумати щодо відродження такого роду товариства. Ми б його могли назвати Харківським науковим товариством судових експертів і криміналістів. Для цього в нас є всі підстави, потужна наукова база: кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харківського національного університету внутрішніх справ, кафедра судової медицини Харківського національного медичного університету також інститут вивчення проблем злочинності імені Володимира Сташиса, відділення кримінально-правових наук і Конгрес криміналістів, це ННЦ «Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса», це НДЕКЦ та інші інституції такого спрямування. Ми б могли створити тут достатньо потужну інституцію, яка б мала дуже корисну спрямованість для науки та практики.

У цьому році ми відзначаємо 85-ту річницю від дня заснування кафедри криміналістики. Протягом історичного розвитку становлення кафедри в її стінах працювали видатні науковці, ім'я яких відомо було не лише в Україні, а далеко за її теренами. Я мав честь і задоволення із багатьма з ними працювати.

Олексій Никифорович Колесниченко – очолював кафедру з 1957 по 1981 рік – 24 роки. Саме в цей період відбулося становлення кафедри криміналістики. Саме в цей період були захищені докторські дисертації ним самим, Віолетою Омелянівною Коноваловою, Михайлом Васильовичем Салтевським, Григорієм Абрамовичем Мотусовським. Це своєрідна когорта професорів, докторів наук «шістдесятників», які внесли неоціненний внесок в розвиток криміналістики, в становленні її теоретико-методологічної бази. При цьому варто зауважити, що все ж таки до цього періоду криміналістику відносили до технічних наук. А саме в момент формування теоретико-методологічної бази, загальної теорії криміналістики, вона набула зовсім іншого статусу. Особисто Олексій Никифорович займався проблематикою вперше дослідженням теоретичних основ криміналістичної методики. Він ввів в обіг понятійного апарату криміналістики таке поняття як «криміналістична характеристика злочинів». Зараз

говорять «кримінально-правова характеристика», «кримінологічна характеристика», а на той час це була революційна пропозиція, яка викликала жваву дискусію, проводилась не одна конференція, я пам'ятаю 1983 рік Харків, 1986 рік Одеса, коли точились жваві дискусії із цього приводу.

Віолета Омелянівна Коновалова – очолювала кафедру криміналістики з 1981 по 1996 рік – п'ятнадцять років. Перша жінка у світі доктор наук з криміналістики, цим сказано все. Вона випередила багатьох московських і пітерських науковців, і перша захистила докторську дисертацію. Причому її дисертація викликала, м'яко кажучи, не зовсім адекватне сприйняття у багатьох професорів Москви. Вдумайтесь в одну назву: «Теоретичні основи слідчої тактики: пізнавальні функції логіки і психології». Це зараз ми нормально сприймаємо, тому що для нас це не викликає жодних питань. А тоді, в 1966 році, я вам хочу сказати, назва дисертації була зовсім інша – «Роль КППС в розвитку радянської правової системи», а тут пізнавальна функція логіки та психології.

Михайло Васильович Салтевський – це зовсім «невгомна» людина, науковець, який мав величезну купу різноманітних ідей і пропозицій у сфері криміналістики та судової експертизи, він їх постійно трансформував і реалізовував на практиці. Більше того, Михайло Васильович самотужки, одноосібно підготував підручник з криміналістики, двотомний підручник, який був неодноразово виданий. Більше того, якщо Ви звернете увагу на архітектуру цього підручника, то Ви побачите відмінність від усіх існуючих, тобто абсолютно нетрадиційний, новітній підхід до структури навчального курсу криміналістики.

Григорій Абрамович Матусовський – людина, яка займалась проблематикою загальної теорії, науковець із фундаментальним мисленням і інноваційними підходами у криміналістиці. В першу чергу, це проблематика, пов'язана із місцем криміналістики у системі наук і її міжнаукові зв'язки. Зараз кафедру криміналістики складає нове покоління, нові науковці, енергійні, талановиті, із значним потенціалом. Ознакою цього є проведення сьогоднішньої конференції, її рівень організації і ті питання, які виносяться на порядок денний.

Національна академія правових наук України покладає певні надії і сподівання, і звертаємося до кафедри криміналістики із пропозицією і проханням. Зараз перед нашою академією стоїть проблема розробки Стратегії розвитку на 2026–2030 рік, де лівова частка питань пов'язана саме із визначенням пріоритетних напрямів наукових досліджень у всіх

сферах правничої науки, в тому числі і криміналістики. Ми будемо звертатися із проханням надати свої пропозиції, свої бачення розвитку наукових досліджень криміналістики на наступні п'ять років. Я думаю, що такого роду конференції – це чудовий майданчик для того, щоб обговорювати нові проблеми, визначати новий напрямок. Тому я бажаю вам плідної праці, цікавих дискусій і, безумовно, результативних показників.

Дякую за увагу! Слава Україні! Героям Слава!

*Сергій Бокаріус,  
онук Заслуженого професора М. С. Бокаріуса,  
рідний племінник професора М. М. Бокаріуса,  
м. Чикаго, США*

Шановний голова, шановні співробітники кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, учасники конференції, пані та панове!

Передусім хотів би в імені усіх нащадків Миколи Сергійовича подякувати організаційному комітету за запрошення до участі в ювілейній науково-практичній конференції. Для мене є велика честь взяти участь у такому високому зібранні та мати нагоду привітати колектив кафедри криміналістики та подякувати за пам'ять про мого дядька Миколу Миколайовича Бокаріуса.

Я дуже хотів взяти безпосередню участь у цьому заході, що є важливим не тільки для громадськості Харківщини, а також і для нас – рідних Миколи Миколайовича, який був гідним продовжувачем справи свого батька – Миколи Сергійовича Бокаріуса, засновника медичної династії. Але, на превеликий жаль, онлайн режим – це наразі єдина можливість провести чудовий час разом та привітати Вас. Я радий долучитися до святкування ювілею кафедри та щасливий дізнатися, яких високих результатів досяг колектив кафедри криміналістики, якою свого часу керував професор Микола Миколайович Бокаріус.

Користуючись нагодою, хотів би поділитись власними спогадами про Миколу Миколайовича, який був старшим братом мого батька – Віталія Миколайовича, доцента кафедри судової медицини Ленінградської військово-медичної академії.

Як розповідали мені мої батьки, перший раз ми побачилися із дядьком під час його приїзду до нас у Ленінград, коли я був ще немовлям. Свідомо я познайомився з ним у 1957 році. Тоді мої батьки поїхали до Харкова та взяли мене із собою. Ми гостювали у нього у квартирі, що на вулиці Культури. Добре пам'ятаю його кабінет із великою бібліотекою, в якому було багато цікавого для мене, хлопчика. Мій тато був на 22 роки молодший за мого дядька і тому звертався до нього на ім'я та по батькові, але на ти.

Микола Миколайович багато разів бував у Ленінграді у справах і завжди мешкав у нас. Запам'яталося, що коли в нас бували гості, дядько

поводився з жінками, як галантний кавалер і гарно танцював. На одній із конференцій він був разом з його донькою Кірою, яку ми всі дуже любили. Вона тоді гостювала у нас вдома, а він залишився у готелі.

Зокрема, мені про дядька багато разів розповідала моя бабуся, яку він часто навідував, коли бував у Москві. У березні 1959 року Микола Миколайович приїздив до нас, щоб відвідати мого тата, який тоді перебував у клініці професора М. І. Ситенка після складної операції. На превеликий жаль, важка хвороба завадила йому поїхати у Харків на похорон Миколи Миколайовича. І хоча зустрічі з дядьком були не часто, в моїй пам'яті він залишився чуйною та доброзичливою людиною.

Мені болісно за Україну. Ваша мужність і самовідданість є прикладом для всіх народів світу. Знайте, що ми у США підтримуємо народ України у його безкомпромісній боротьбі з підступним ворогом і бажанні відстояти свою незалежність та свободу. Я вірю, що незабаром несправедлива, кровопролитна війна закінчиться перемогою України.

Вітаю колектив кафедри криміналістики із ювілеєм. Цей неймовірний шлях ми пройшли завдяки високому професіоналізму, кропіткій праці та науковим завершенням, миру, надії, впевненості в завтрашньому дні й чудових перспектив.

Слава Україні! Героям Слава!

*Сергій Тюленєв,*  
*директор Національного наукового центру*  
*«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*  
*Міністерства юстиції України,*  
*кандидат економічних наук,*  
*м. Харків, Україна*

Шановні колеги – учасники конференції та гості!

Від імені співробітників Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» я радий привітати Вас на цьому заході, визначному для всієї української правничої спільноти.

Перед усім хочу подякувати безпосередньо від себе та від всього колективу судових експертів організаторам і особисто Анатолію Павловичу Гетьману за запрошення долучитися до такої важливої події – Міжнародної науково-практичної конференції «Криміналістика і судова медицина в умовах сучасних викликів та глобальних загроз».

Ця конференція присвячена двом важливим подіям. Це 125-річчя від дня народження видатного професора Миколи Миколайовича Бокаріуса, який залишив яскравий слід у криміналістиці, у судовій медицині та безпосередньо 85-річчя кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який був, є і залишається стратегічним партнером Національного наукового центру, який є провідним осередком підготовки висококваліфікованих фахівців у цій важливій галузі.

85 років – це багато чи мало, питання риторичне, ми завжди оцінюємо тим, скільки учнів ми підготували, що зроблено за цей час і що заплановано на майбутнє вперед.

Микола Миколайович Бокаріус – дійсно вчений криміналіст судовий медик, кандидат медичних наук. Ще з 1931 року професор зробив значний внесок у розв’язанні низки важливих питань, як судових медицини, так і криміналістики. Микола Миколайович Бокаріус дійсно вчений криміналіст, судовий медик, кандидат медичних наук з 1931 року професор судової медицини та криміналістики.

Важливо зауважити, що в історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Микола Миколайович Бокаріус увійшов, як перший її завідувач, який організував кафедру і викладав судову медицину та дисципліни криміналістичного спрямування студентам Харківського юридичного інституту.

Будучи послідовником свого батька щодо розвитку криміналістичного напрямку у судовій медицині, професор М. М. Бокаріус ще із самого початку своєї професійної діяльності успішно поєднував науку, практику і викладацьку діяльність. У травні 1924 року Миколу Миколайовича Бокаріуса було призначено завідувачем новоствореної секції ідентифікації особи Харківського Кабінету науково-судової експертизи. Із жовтня 1925 року, він за сумісництвом викладає як асистент в Інституті народного господарства, у 1928–1931 рр. – доцент, у 1931–1939 рр. – професор, а з моменту створення кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту у 1939 році (1939–1941 рр.) – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини нашого Університету. М. М. Бокаріус входив до складу Вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій із юридичних наук у Харківському юридичному інституті, неодноразово виступав офіційним опонентом на захистах дисертацій та рецензентом.

Професором М. М. Бокаріусом була створена Харківська наукова криміналістична школа, а її створення підтверджується наявністю у М. М. Бокаріуса величезної кількості учнів. Продовженням наукової школи М. М. Бокаріуса стали численні дисертаційні дослідження вчених кафедри криміналістики та судової медицини, які зробили вагомий внесок у формування Харківської наукової школи криміналістів та судових медиків.

Сучасний світ сьогодні стикається з численними викликами й загрозами, які потребують дійсно нових, сучасних підходів до розслідування злочинів, аналізу доказів, забезпечення правосуддя.

Криміналістика та судова медицина є невід’ємними складовими цієї роботи. Вони допомагають нам не лише розкривати злочини, а й забезпечувати справедливість у сучасному суспільстві. Сьогодні ми маємо унікальну можливість обмінятися досвідом, обговорити нові досягнення в нашій галузі, також знайти шляхи для непинного розвитку криміналістики та судової медицини.

Ми впевнені, що дискусії під час цієї конференції закладуть підвал для нових ідей, рішень, які допоможуть ефективно відповідати на сучасні виклики.

Дякую! Бажаємо всім нам плідної роботи цікавих виступів, конструктивних обговорень. Нехай ця конференція стане справжнім кроком у розвиток криміналістики та судової медицини в Україні та за її межами.

Слава Україні! Героям Слава!



*Валерій М'ясоєдов,*

проректор з наукової роботи Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор,  
заслужений діяч науки і техніки України,  
м. Харків, Україна

Вельмишановна президія, вельмишановні колеги!

Я, по-перше, хочу подякувати за запрошення взяти участь в такій авторитетній конференції. Хочу привітати учасників та організаторів від імені колективу Харківського національного медичного університету.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого і Харківський національний медичний університет багато, що об'єднує, і це не лише судова медицина. Бо, незважаючи на те, що ми готуємо різних фахівців, але і юристи, і медики не мають права на помилку. І юристи, і медики допомагають людям, які шукають в них захисту і допомоги. І юристи, і медики повинні мати такий колосальний запас знань для реалізації своєї діяльності. І юристи, і медики мають навчатися протягом усього життя. І, мабуть, тому багато медиків, і не лише судових медиків, бажають отримати другу освіту юридичну.

Пріоритетом тут є саме Національний університет імені Ярослава Мудрого. Наші університети об'єднують особистості. Династія Бокаріусів – це одне з представників таких особистостей.

Сьогоднішня конференція, вона присвячена 125-й річниці з дня народження Миколи Миколайовича Бокаріуса. Такий поважний вік. Здавалось би, в сучасному світі, цифровізованому, технологічному світі, глобалізованому, принципи, які реалізуються, вони, мабуть, десь вже пішли далі за 125 років.

Але, якщо подивитися на родину Бокаріусів, то династійність, яка наразі під збільшувальним склом розглядається і не завжди позитивні моменти вишуковуються в династіях, але династійність Бокаріусів, яка присвячена справі, країні, людям – це те, що може бути і має братися до уваги і реалізуватися в сучасності. Ставлення до колег, ставлення до учнів – це також те, що реалізувалось в династії Бокаріусів і це також є тим, що має братися до уваги. Варто звернути увагу на необхідність об'єднання, інтегративність, створення наукового товариства судових медиків, судових експертів.

Харківський національний медичний університет абсолютно підтримує цю ідею і, власне, імпульс до інтегративності, коли об'єднується практика, наука, виховання, освіта – це те, що також йде і прикладом є родина Бокаріусів.

85 років кафедри криміналістики. На мою думку, в кожному університеті є кафедра, яка є серцем університету. В Харківському національному медичному університеті такою кафедрою є кафедра анатомії. Я не юрист, але мені здається, що кафедра криміналістики є серцем Національного юридичного університету. Серце має працювати довго, стабільно, комфортно, і ми, власне, бажаємо кафедрі криміналістики, щоб вона так і працювала. Я знаю, що в програмі конференції є відкриття музею-кабінету Миколи Миколайовича Бокаріуса. Шановні колеги з кафедри судової медицини підготували подарунок – це видання 1915 року, за авторством Миколи Сергійовича Бокаріуса, має назву «Судова медицина у викладенні для юристів».

Як медик я хочу побажати всім миру і здоров'я.

Слава Україні!

*Ігор Давиденко,  
директор Харківського науково-дослідного експертно-  
криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України,  
м. Харків, Україна*

Добрий день, шановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції!

Дозвольте привітати вас з початком роботи конференції, присвяченої водночас двом видатним подіям – 125-річчю з дня народження професора Миколи Миколайовича Бокаріуса та 85-річчя кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Також дозвольте переказати найкращі побажання від колективу Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Судову експертизу України неможливо уявити без Миколи Миколайовича Бокаріуса, видатного вченого і практика, фундатора вітчизняної судової медицини і криміналістики.

Він зробив великий внесок у розроблення низки таких важливих проблем судової медицини та криміналістики, як судово-медична травматологія, трупні явища, давність смерті, ідентифікація об'єктів експертизи.

В нинішніх надзвичайно складних умовах та викликах глобальних загроз під час воєнних дій перед експертними установами виникли нові масштабні завдання, і в тому числі пов'язані з ідентифікацією масових жертв війни. Це дуже актуально на сьогоднішній день. І підхід, запропонований професором М. М. Бокаріусом щодо зміцнення науки та практики криміналістики і судової медицини, є актуальним і дотепер. А його внесок у розвиток судово-медичної криміналістики є неоціненним.

Хочу зазначити, що інтеграція судово-медичних, криміналістичних знань та інноваційних технологій і їх впровадження у практику органів досудового розслідування та суду допомагає як підвищити ефективність окремих експертних досліджень, так і розслідування в цілому.

Також дозвольте щиро привітати наших шановних колег і друзів з кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. За 85 років існування кафедра підготувала тисячі фахівців, вчених і практиків, які працюють у всіх куточках нашої держави, а ваші наукові здобутки відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Як представник практичної криміналістики і судової експертизи не можу не згадати про музей криміналістики. Мова йде про музей історії криміналістики і практичної криміналістики, який був створений кафедрою криміналістики. Відвідав цей музей і можу сказати, що він підготовлений на дуже високому рівні і для підготовки майбутніх фахівців, правоохоронних органів, судових експертів він дуже несе неоціненну значимість. Тому окремо дякую за такий музей і сподіваємося, що й надалі він буде приносити користь у підготовці фахівців.

Дякую організаторам, що дали мені можливість взяти участь у конференції. Бажаю всім учасникам плідної роботи, цікавих конструктивних дискусій, позитивних вражень, нових творчих здобутків та успіхів.

Слава Україні!

## **2. ПРОФЕСОР М. М. БОКАРІУС – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВЕЦЬ, СУДОВИЙ МЕДИК ТА КРИМІНАЛІСТ, ФУНДАТОР ВІТЧИЗНЯНОЇ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ І КРИМІНАЛІСТИКИ**

**Roman Sukhonosov**

*Ph. D. of Medicine, Associate Professor*

*Associate Professor of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy,  
and Operative Surgery*

*Kharkiv National Medical University*

*Kharkiv, Ukraine*

**Anatoly Tereshchenko**

*Ph. D. of Medicine, Professor*

*Professor of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy, and  
Operative Surgery*

*Kharkiv National Medical University*

*Kharkiv, Ukraine*

**Serhii Shchebetun**

*Commander of the Special Purpose Police Regiment, Police Colonel*

**Eduard Myrhorodskyi**

*Ph. D. of Legal Sciences, Head of the Kupiansk District Prosecutor's Office  
of the Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine*

### **«BOKARIUS CONE». SKULL INJURY**

**Relevance:** In recent years, there has been a significant spread of firearms among the population in our country, despite various restrictions on the circulation of weapons. As a result, the number of firearm injuries in forensic practice has increased, necessitating more detailed research to address the challenges of criminal justice. The study of firearm injuries is of interest from both legal and medical perspectives. It plays an important role in identifying the weapon, including its caliber, purpose (combat, hunting, sports, or special use), barrel characteristics, shooting distance, time of injury, and other specific aspects of the crime.

**The aim:** To examine the variable features of wound channels in firearm injuries of flat skull bones.

**Materials and methods:** *Theoretical:* Analysis of scientific literature to assess the state of research on this topic. *Practical:* Original research focused on the Bokarius Cone between the entry and exit wounds in gunshot injuries. *Study materials:* Bone specimens from human skulls of different sexes and ages, sourced from cadaver collections at the Department of Human Anatomy, Kharkiv National Medical University.

**Results:** Firearm injuries are mechanical traumas caused by gunshots, explosive shells, or explosive substances. The damaging factors include: projectiles (bullets, pellets, or buckshot) and their fragments; gunpowder residues (grains, gases, soot); priming charge residues and small fragments of the weapon; weapon lubricants and air pressure waves.

In firearms, the movement of the projectile is driven by the energy of expanding gases. When a bullet contacts the skin, a tissue defect forms, indicating the entry wound, often accompanied by abrasion rings or bruising, which reflect the characteristics of the weapon. M. S. Bokarius, in his forensic work, described the direction of bullet channels within the body, introducing the concept of a truncated cone with the apex directed toward the entry wound, formed by the entry and exit holes (referred to in criminology as the «Bokarius Cone»). This truncated cone represents a tissue defect. Depending on the projectile's energy, the bullet channel may be through-and-through, ending with an exit wound (if the bullet has high kinetic energy); blind, terminating with the bullet inside the body (in cases of distant shooting); tangential, when the projectile passes through soft tissues; grazing, where the bullet moves parallel to the skin, creating a groove. Radial fractures from the exit wound in flat bones never intersect with fractures from the entry wound. This phenomenon also occurs in tubular bones, though they often shatter, leaving multiple fragments embedded in soft tissues near the exit.

The wound channel has the shape of a truncated cone, where the entry hole is smaller than the exit. When a sharp-pointed projectile with higher transverse stress strikes, bone tissue separates evenly, forming sub-surface cracks within a narrow conical space corresponding to the contact area. As the projectile penetrates deeper, the contact area expands, creating concentric fractures of greater diameter. Under pressure from the projectile, bone particles rearrange, and fragments in the outer layers rotate toward the incoming bullet. These rotating fragments accelerate deeper layers, producing a stream of debris

that moves against the bullet's direction in a conical pattern. Impact displacement of particles in the center of the contact area leads to the compression of the spongy layer, bulging, and destruction of the inner plate, fragmented by subsurface cracks. This creates a conical flow of bone particles that move in the direction of the bullet's flight, meaning fragments are displaced along three mutually perpendicular (radial) directions. Thus, when sharp-pointed projectiles cause injury, the primary lateral (radial) effect is the detachment of flat fragments due to their movement in radial directions, while parallel displacement and rotation play a subordinate role.

Characteristics of firearm fractures from sharp-pointed bullets include:

- a larger area and depth of edge fractures in the outer plate, forming bullet channels resembling an hourglass shape;
- larger edge fractures in the inner plate, resulting in a greater volume of the bullet channel;
- fine terracing of the channel walls, caused by brittle destruction across the bone's thickness, producing numerous flat fragments;

The entry wound can be identified by a contamination ring (soot and lubricant around the wound), tissue defect, an abrasion collar (a 1–2 mm area of missing epidermis), and a metallic ring (traces of metal particles or other substances on the skin). If the bullet enters at a 90-degree angle, the abrasion ring will have uniform width. At an acute angle, the ring will be wider on the side from which the bullet approached. With each shot, the soot concentration around the entry wound increases while the lubricant decreases, allowing forensic experts to determine which wound occurred first. In cases of gunshot injuries to the skull, the Chavigny-Nikiforov sign is often observed: fractures extend to the cranial sutures and stop there, with subsequent fractures rarely intersecting. As for hair in the wound path, the ends will be crushed and covered with soot. Depending on the angle of the bullet's entry into the skin, the shape of the entry wound varies: at 180 or 90 degrees, the wound will be round or nearly round; at oblique angles (70 degrees or less), the wound will be oval; If the bullet enters sideways, the wound will most likely be elongated. These various shapes result from uneven muscle contraction, individual anatomical features, the speed and shape of the bullet, and other factors. Notably, the diameter of the entry wound is always larger than the bullet's caliber. The exit wound can take on an oval, round, star-shaped, or even cross-like form.

**Conclusions:** The wound channel resembles a truncated cone, with the smaller base representing the entry wound and the larger base the exit wound.



The bullet's trajectory follows the cone's axis from the smaller to the larger base. The Bokarius Cone and the characteristics of the wound channel, as well as the entry and exit wounds, allow forensic experts to determine the bullet's trajectory, weapon type, caliber, sequence of shots, and shooting distance. This information is crucial in both forensic and legal practice, helping uncover crime details. By analyzing the entry wound's shape and characteristics, experts can determine the shooting distance, the effect of pre-bullet air pressure and gases, the bullet's speed and entry angle, and its ballistic properties. Thus, understanding the nature of injuries is essential for investigating crimes and plays a significant role in criminal and civil trials. Firearm injury analysis enables experts to answer critical questions related to shooting distance, sequence of shots, the mechanism of injury, severity of bodily harm, and the cause of death, significantly aiding law enforcement in fulfilling their duties.

**Владислав Бондаренко**  
*кандидат медичних наук,  
доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені  
Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

*«Мій дім – моя кафедра», –  
проф. М. М. Бокаріус*

## **ВИКЛАДАЦЬКА, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА В ХАРКІВСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ІНСТИТУТІ**

Професійний та життєвий шлях Миколи Миколайовича Бокаріуса був нерозривно пов'язаний із Харківським медичним інститутом, де він пройшов шлях від діловода трупного покою до завідувача кафедри судової медицини та проректора з навчальної роботи.

Починаючи з 1915 року, батько Миколи, відомий на той час професор, завідувач кафедри судової медицини Імператорського Харківського університету Микола Сергійович Бокаріус, став залучати сина до практич-

ної роботи. Вже у віці 15 років Микола Бокаріус отримав посаду діловода трупного покою кафедри судової медицини і став допомагати своєму батькові по роботі.

В період з 1917 по 1924 рр. Микола Бокаріус навчався на медичному факультеті Харківського медичного інституту, а на кафедрі судової медицини продовжував свою роботу на посаді препаратора кафедри та помічника при проведенні практичних занять. Вже з того часу Микола став переймати основи педагогічної майстерності від свого батька, адже приймав безпосередню участь у навчальних заняттях студентів із судово-медичних розтинів трупів та дослідженню речових доказів.

Після закінчення Харківського медичного інституту у 1924 році Микола Миколайович Бокаріус продовжував свою викладацьку діяльність вже на посаді позаштатного асистента кафедри судової медицини, а з 1930 року – на посаді штатного асистента кафедри. З того часу він розпочинає свою самостійну викладацьку, наукову та видавницьку діяльність.

Після смерті Миколи Сергійовича Бокаріуса у грудні 1931 року, Микола Миколайович отримав вчене звання професора та був обраний на посаду завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту та став продовжувати справу свого батька. На посаді завідувача кафедри Микола Миколайович пропрацював 30 років (до 1961 року) та зробив значний внесок у розвиток вітчизняної судово-медичної науки та практики.

Величезну увагу професор М. М. Бокаріус приділяв удосконаленню педагогічного процесу. Він володів високим рівнем лекторської майстерності, поєднував нові наукові дані з наочно ілюстрованим практичним матеріалом. Із пасивного слухача студент ставав активним та самостійним учасником педагогічного процесу, що забезпечувалось шляхом впровадження самостійної роботи студентів, максимальною наочністю викладання матеріалу, наближенням лекцій та семінарських занять до потреб практичної діяльності. Як стверджував М. М. Бокаріус, самостійна робота – це основний спосіб набуття знань, а лекція – пряме джерело навчання, яке допомагає студентам отримати початкову, базову інформацію про проблему, яка вивчається [1].

Професор М. М. Бокаріус став видавати практичні рекомендації, методичні посібники для студентів та слухачів курсів, як це свого часу робив його батько. У 1931 році він видав «Практические указания к тех-

нике наукового расследования преступлений», у 1935 році – написав у посібнику по військово-польовій хірургії окремий розділ на тему: «Членовредительство в военной обстановке», у 1937 році – опублікував «Лекції з судової медицини» у 2-х частинах («Процесуальна частина» та «Асфіксія»).

До думки професора М. М. Бокаріуса прислухались керівники інших кафедр медичних інститутів України. Так, на нараді завідувачів морфологічних кафедр медичних інститутів УРСР, що відбулась у місті Харкові у 1937 році, Микола Миколайович поділився своїм досвідом викладання судової медицини зі своїми колегами з інших інститутів та виступив з доповіддю «План (программа), организация и методика проведения практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах».

На вимогу Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР у 1937 році, проф. М. М. Бокаріус розробив типову навчальну програму для аспірантів – «Суміжний комплекс для підготовки аспірантів по кафедрі судової медицини», який складався з 790 навчальних годин і був розділений на 3 навчальних блоки. До 1-го блоку входили: «Патологічна гістологія з мікроскопічною технікою» (70 годин), «Патологічна анатомія» (120 годин), «Нормальна гістологія» (40 годин) та «Основи криміналістики та кримінального процесу» (30 годин). Другий навчальний блок, тривалістю 270 годин, був повністю присвячений питанням судово-медичної токсикології: «Основи аналітичної хімії» (40 годин), «Основи органічної хімії» (30 годин), «Основи фізичної хімії» (40 годин), «Основи токсикології» (80 годин) та «Основи судової хімії» (80 годин). До 3-го блоку, тривалістю 260 годин, входили «Судова психопатологія» (60 годин), «Судова гінекологія» (40 годин), «Судова венерологія» (30 годин), «Трудова експертиза» (40 годин), «Основи криміналістики» (90 годин). По цій програмі видно, що професор М. М. Бокаріус приділяв значну увагу не тільки медичній, але й юридичній підготовці аспірантів кафедри судової медицини, зокрема, в галузі криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу, а також фундаментальній підготовці по хімії, токсикології та судовій психіатрії.

У 1937 році професор М. М. Бокаріус також розробив типову навчальну програму по судовій медицині для студентів сангігінститутів, яка включала 15 навчальних занять, серед яких 1 лекція (2 години), 10 семінарських занять (20 годин) та 4 практичних заняття з судово-ме-

дичного розтину трупа (8 годин). В даній програмі він приділив особливу увагу практичній складовій підготовки студентів-медиків, які мали можливість вивчати особливості трупних змін та приймати участь у судово-медичних розтинах трупів, самостійно досліджувати кров, волосся, сперму впродовж демонстраційних занять. Серед пріоритетних тем семінарських занять Микола Миколайович виділяв механічну асфіксію, смертельні отруєння, вогнепальні ушкодження, ушкодження від дії тупих та гострих знарядь, від дії фізичних факторів, особливості проведення експертизи працездатності та військово-лікарської експертизи.

У період з 1941 по 1943 рр. професор М. М. Бокаріус продовжує свою викладацьку та навчально-методичну роботу на кафедрі судової медицини в місті Чкалові (нині – м. Оренбург), куди була евакуйована кафедра судової медицини 1-го Харківського медичного інституту під час Другої світової війни, У 1942 році він видає «Сведения к практическим занятиям по исследованию поврежденных на отдельных органах». Після завершення війни Микола Миколайович відновлює нормальну роботу кафедри судової медицини Харківського медичного інституту та приділяє значну увагу підготовці нових науково-педагогічних кадрів.

Впродовж своєї роботи в Харківському медичному інституті професор М. М. Бокаріус брав активну участь у громадській діяльності, а саме був обраний депутатом Дзержинської районної ради (1932–1935 рр.), депутатом Харківської міської ради депутатів трудящих від колективу Харківського медичного інституту (1957–1959 рр.), членом правління Всесоюзного наукового товариства судових медиків (1946–1966 рр.), членом Вчених рад Наркомздраву УРСР, Державного Центрального НДІ судової медицини Наркомздраву РРФСР та ін.

В період з 1952 по 1964 рр., професор М. М. Бокаріус був призначений на посаду проректора з навчальної роботи Харківського медичного інституту, де успішно виконував свої обов'язки близько дванадцяти років. Вчений зробив великий внесок в удосконалення навчальної та методичної роботи, значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів [2].

Отримавши гарну освіту та педагогічний талант від свого батька, професор М. М. Бокаріус намагався передати свій досвід наступному поколінню викладачів кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, серед яких були професори Н. П. Марченко, В. О. Тата-

ренко, В. І. Кононенко, доценти Л. М. Наместнікова, М. М. Губін та інші. Під його керівництвом було виконано та захищено 30 дисертаційних робіт (серед яких – 4 докторські). При кафедрі пройшли навчання 18 аспірантів, а деякі його учні стали завідувачами кафедр та викладачами судової медицини вищих навчальних закладів України [3].

Про професійні та людські якості Миколи Миколайовича Бокаріуса свідчать його учні – Лідія Миколаївна Наместнікова та Анатолій Якович Циганенко. У своїх спогадах доцент, судово-медичний експерт Л. М. Наместнікова згадує: «...Микола Миколайович був інтелігентною у високому смислі цього слова людиною, яка знала та любила, окрім своєї спеціальності, літературу, поезію, музику, історію. Людина була вихована, дуже пунктуальна, людяна... При огляді місця події він особисто навчав нас звертати увагу на усі дрібниці, які можуть знадобитися у подальшому... він був блискучим лектором. До лекцій готувався дуже серйозно, особисто вибирав ілюстративний матеріал, завжди перед лекцією переглядав його, додавав щось нове... Він був людиною з великої літери цього слова...» [4]. Ректор Харківського медичного інституту, академік А. Я. Циганенко відмічає: «Крупний вчений, блискучий лектор, талановитий педагог, організатор вищої медичної школи та системи охорони здоров'я професор М. М. Бокаріус залишив незгладимий слід у моєму житті. Більш здібної, освіченої, чесної, порядної, відповідальної Людини з великої літери як Микола Миколайович я не зустрів на своєму науково-педагогічному та адміністративному шляху... Головним його досягненням стали його учні. Він сам вже життя вчився та навчав усіх, хто був поруч з ним. Я один із них. Можу щиро сказати, що девіз Миколи Миколайовича «Навчи учня, щоб було у кого навчатись» став і моїм життєвим кредом» [5].

Таким чином, професор М. М. Бокаріус пропрацював у Харківському медичному інституті понад 50 років та виховав не одне покоління лікарів та судово-медичних експертів. Гідно продовжуючи справу свого батька – Заслуженого професора М. С. Бокаріуса – Микола Миколайович сповна віддав свої сили та життя на благо розвитку та процвітання кафедри судової медицини та Харківського медичного інституту. Професор М. М. Бокаріус не тільки підтримував високий рівень викладання судової медицини в інституті, а й підготував гідних учнів, які й надалі продовжували справу Бокаріусів та гідно тримали прапор Харківської школи судової медицини та криміналістики.

## Література:

1. Лісовий В. М., Ольховський В. О., Кравченко Ю. М., М'ясоєдов В. В. Слово про вчителя: до 150-річчя з дня народження Заслуженого професора М. С. Бокаріуса. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квітня 2019 р.). Харків, 18–19 квітня 2019. С. 4–7.
2. Лісовий В. М., Перцева Ж. М., Ольховський В. О., Кравченко Ю. М. Династія судових медиків Бокаріусів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 441–451.
3. Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокаріус Микола Миколайович. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи: бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків : ХНМУ, 2010. С. 27–28.
4. Наместникова Л. Н. Светлой памяти учителя. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової медицини та криміналістики* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. суд. медиків та криміналістів з міжнар. участю, присвяч. 200-річчю кафедри судової медицини та основ права ХДМУ (м. Харків, 14–16 вересня 2005 р.). ХДМУ, 2005. С. 31–33.
5. Циганенко А. Я. Учень та вчитель: світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. *Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Харків, 10–11 вересня 2009 року). Харків, 2009. С. 42–44.

### **Олександр Дунаєв**

*завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету,*

*доктор медичних наук, професор, м. Харків, Україна*

### **Василь Ольховський**

*професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету,*

*доктор медичних наук, професор, м. Харків, Україна*

## **ПОСТАТЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА В КОГОРТІ ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ**

У 2024 році виповнюється 220 років з часу заснування кафедри судової медицини Харківського національного медичного університету,

яка стала центром становлення та розвитку найстарішої в Україні славної харківської судово-медичної школи. Наукові напрацювання кафедри пов'язані з іменами всесвітньо відомих науковців, професорів, завідувачів кафедри. Серед них яскраво виділяється особистість професора Миколи Миколайовича Бокаріуса – відомого судового медика України, талановитого педагога й організатора судово-медичної служби та криміналістики нашої країни, 125-річчя з дня народження якого ми вшановуємо сьогодні.

Формування майбутнього відомого вченого та педагога відбувалося під впливом плідної діяльності його батька – заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса, а можливо й генетично – від дідуся Сергія Філіповича, знаного викладача-вихователя Одеської Рішельєвської гімназії.

Керуючись педагогічними кредо свого батька – «Навчи учня, щоб було у кого навчатися» та «Ми для студентів, а не студенти для нас», Микола Миколайович перш за все зосередився на навчанні студентів та вихованню наукової зміни. Нажаль початок педагогічної діяльності Миколи Миколайовича співпав з величезними труднощами. А саме, в 1931 році, після смерті батька Миколи Сергійовича, будинок Інституту судової медицини, де знаходилася й кафедра, за адресою Ветеринарна площа, 5 (нині – це Майдан Свободи) був закритий, Інститут переведений в інше місце, а приміщення міського судово-медичного моргу при ньому зруйновані. Це пояснювалося «санітарно-епідеміологічними та моральними міркуваннями» наявності в центрі міста міського судово-медичного моргу. Так кафедра залишилась без навчальної та експертної бази. З таких умов починалася науково-педагогічна діяльність Миколи Миколайовича на посаді завідувача кафедри. Основною його турботою на той час стало збереження навчального музейного фонду Інституту та усіх наукових матеріалів для студентів, які створив його батько. Це було для Миколи Миколайовича тяжким фізичним та моральним випробуванням, оскільки бачити та пережити руйнування будинку Інституту судової медицини, який був справою всього життя його батька – це стало для Миколи Миколайовича надзвичайним потрясінням. Але він з гідністю впорався з випробуванням долі й практично всі навчальні матеріали кафедри були збережені, шляхом їх розміщення в різних приміщеннях інших кафедр медичного інституту. В такому стані кафедра судової медицини знаходилася до початку Другої світової війни. Після звільнення

Харкова від німецьких окупантів у 1943 році, в листопаді цього ж року, Микола Миколайович призначається начальником Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, за адресою вулиця Дмитрівська, 14. Поруч із приміщеннями обласного бюро знаходився двоповерховий невеликий будинок, який був фактично порожнім та покинутим в умовах окупації Харкова. Для Миколи Миколайовича з'явився щасливий шанс обладнати там навчальну базу кафедри, оскільки поруч знаходилась експертна база для студентів. Це було непросте завдання добитися передачі цього будинку на баланс міської судово-медичної служби. Цьому сприяла його посада начальника обласного бюро та високий авторитет в керівних структурах міста. Ось так, завдяки зусиллям Миколи Миколайовича, у 1944 році почалося облаштування кафедри на новому місці. Під його керівництвом викладачі, аспіранти, співробітники кафедри та студенти практично цілодобово працювали над створенням нової та сучасної на той час навчально-наукової бази кафедри. Всі навчальні та музейні навчально-методичні матеріали, які збереглися в різних місцях, були повернуті в нові створені Миколою Миколайовичем приміщенні за адресою вулиця Дмитрівська, 16. З вересня 1944 року там почалися заняття студентів медичного інституту. Нарешті Микола Миколайович зітхнув з полегшенням, оскільки те, що колись створив його батько, продовжувало жити й служило на благо підготовки високо кваліфікованих судово-медичних фахівців!

З новими силами та натхненням Микола Миколайович продовжив свою педагогічну діяльність, наріжним каменем якої було невпинне прагнення до постійного удосконалення навчального процесу. Для цього Миколою Миколайовичем були створені всі умови, оскільки кафедра поступово обладнувалася найновішою навчальною та науковою апаратурою. Зразковий стан кафедри був досягнутий завдяки великій працелюбності, відповідальності та організованості Миколи Миколайовича, якого керівники інституту поміж собою величали словами «Людина справи».

Вся педагогічна діяльність Миколи Миколайовича була пронизана глибокою любов'ю та повагою до студентів. Навчальний процес на кафедрі був організований таким чином, щоб студент із пасивного слухача став активним та самостійним учасником педагогічного процесу. Це здійснювалось запровадженням самостійної роботи студентів, максимальною наочністю викладання, наближенням лекцій та семінарських



занять до потреб практичної експертної діяльності. Лекції професор М. М. Бокаріус читав на високому науковому рівні, оскільки викладав судову медицину не лише в медичному інституті, а й в юридичному та на різних циклах удосконалення працівників правоохоронних органів Харкова й інших міст України.

Другою значною складовою діяльності Миколи Миколайовича була підготовка наукових кадрів через аспірантуру. З великою увагою та відповідальністю професор М. М. Бокаріус відносився до молодих вчених. Миколаю Миколайовичем була створена власна наукова школа, яка налічує 4 доктора і більше 20 кандидатів медичних та юридичних наук. За його доброту та людяність студенти і аспіранти поважали й любили професора та, за вишукану зовнішність, між собою називали його «справжнім інтелігентом». Більш поважні учні Миколи Миколайовича, які стали викладачами, доцентами та професорами величали його словами «Вчитель вчителів».

Отже, весь життєвий шлях Миколи Миколайовича – це почесний шлях вченого, вчителя та практика, який творчо розвивав кращі традиції свого батька, шлях, що став прикладом для багатьох студентів, аспірантів, лікарів судово-медичних експертів та криміналістів. Головною позитивною рисою характеру професора М. М. Бокаріуса була його ширість та висока відповідальність за долю кафедри та своїх учнів, в авторитет та творчий розвиток яких він вклав все своє життя. Він був людиною, до якої в повній мірі відноситься крилатий вислів Григорія Сковороди «Лише той Учитель, хто живе так, як навчас».

**Олександр Дунаєв**

*завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор, м. Харків, Україна*

**Василь Ольховський**

*професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор, м. Харків, Україна*

**Микола Губін**

*доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат медичних наук, м. Харків, Україна*

**Володимир Капустник**

*професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор юридичних наук, доцент, м. Харків, Україна*

**Олександр Кривенко**

*доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат юридичних наук, доцент, м. Харків, Україна*

**Павло Леонтєв**

*доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат медичних наук, доцент, м. Харків, Україна*

**Володимир Хижняк**

*доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат медичних наук, доцент, м. Харків, Україна*

**НАУКОВЕ СЬГОДЕННЯ КАФЕДРИ СУДОВОЇ  
МЕДИЦИНИ, МЕДИЧНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ІМЕНІ  
ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА М. С. БОКАРІУСА  
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ**

Наслідуючи традиції своїх вчителів, викладачі кафедри продовжують наукові дослідження актуальних питань судової медицини з метою під-

вищення якості та об'єктивності судово-медичних експертиз, від яких у значній мірі залежить встановлення істини під час проведення судочинства, розкриття правоохоронними органами злочинів та встановлення правосуддя у нашій державі. Результатом наукової діяльності співробітників кафедри з 2006 по 2024 рік стало захищення та затвердження ДАК МОН України 14 дисертаційних робіт із різних напрямків судової медицини, з них –1 докторська та 13 кандидатських дисертацій, а також 1 науково-кваліфікаційна робота на звання «магістр медицини».

Дослідженню судово-гістологічної діагностики змін деяких ендокринних залоз у посттравматичному періоді з метою визначення часу настання смерті була присвячена кандидатська дисертація Ю. В. Довженко (захищена у 2006 році). Особливості судово-медичної експертизи закритих травм селезінки досліджувалися в магістерській науково-кваліфікаційній роботі В. К. Сокола (захищена у 2007 році). Розробці методу оцінки вірогідності висновків судово-медичного експерта при встановленні причин смерті з урахуванням ступеня характерності її діагностично-значимих ознак при смертельних отруєннях алкоголем була присвячена кандидатська дисертація В. В. Бондаренка (захищена у 2008 році). Судово-медичній оцінці ступеня тяжкості тілесних ушкоджень під впливом різних чинників зовнішнього середовища були присвячені кандидатські дисертації М. В. Губіна (травма органа слуху, захищена у 2008 році) та О. М. Пешенка (травма шийного відділу хребта, захищена у 2018 році). Судово-медичній діагностиці раптової серцевої смерті – кандидатська дисертація М. Ю. Мішина (захищена у 2008 році). Дослідженню ушкоджень на тілі людини та пошкоджень одягу, викликаних дією снаряду пневматичної зброї, були присвячені кандидатські дисертації В. В. Хижняка (захищена у 2008 році), Л. М. Бабій (захищена у 2010 році) та А. О. Плетенецької (захищена у 2012 році). Актуальним питанням встановлення давнини смерті, прижиттєвості утворення тілесних ушкоджень та розробці новітніх методів дослідження речових доказів були присвячені кандидатські дисертації О. Д. Боягіної (захищена у 2010), В. К. Сокола (захищена у 2011 році), А. В. Кися (захищена у 2013 році), Н. С. Коновал та П. О. Лентьєва (обидві захищені у 2021 році). У 2024 році доцентом кафедри В. К. Соколом була захищена докторська дисертація, присвячена встановленню ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у випадках судово-медичної експертизи закритих переломів довгих трубчастих кісток нижньої кінцівки. В наукових планах

кафедри сьогодні виконання докторської дисертації доцентом М. В. Губіним, присвяченій удосконаленню судово-медичної діагностики травм органів апарату зовнішнього дихання.

Відомими також є кафедральні публікації з історичних досліджень становлення та розвитку харківської судово-медичної школи. Наші історичні дослідження дозволили обґрунтувати рік заснування самої кафедри (1804 рік) та час створення харківської судово-медичної служби (1797 рік). У цілому із названих напрямків наукових досліджень за останні 20 років співробітниками кафедри було надруковано близько 500 наукових праць.

Викладачі кафедри постійно беруть участь у науково-практичних конференціях судових медиків, експертів та криміналістів, семінарах, у тому числі, міжнародних з доповідями по актуальним проблемам судової медицини. Визначним науковим здобутком кафедри, разом з правлінням харківського обласного товариства судових медиків та криміналістів (голова – доцент І. М. Козаченко), стало започаткування у 2006 році на базі Харківського національного медичного університету Всеукраїнських науково-практичних конференцій судових медиків та криміналістів з міжнародною участю – «Бокаріусовські читання». У 2009 р. Бокаріусовські читання були внесені до «Реєстру з їздів, конгресів, симпозіумів та науково-практичних конференцій» та зареєстровані в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ) (Посвідчення №256 від 19 червня 2008 р.). Науковий форум було присвячено вшануванню пам'яті видатних вітчизняних вчених судових медиків та криміналістів – Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса, якому виповнилося у 2009 році 140 років з дня народження, та його сину – професору Миколі Миколайовичу Бокаріусу, якому виповнилося у тому ж році 110 років з дня народження. Тематичними розділами конференції були: організаційно-методичні питання судово-медичної експертизи, питання судово-медичної танатології, судово-медична експертиза вогнепальної та вибухової травми, питання судово-медичної травматології, питання судово-медичної криміналістики, питання генетичної експертизи, судово-медична токсикологія, лабораторні методи досліджень, судово-медична експертиза живих осіб, експертна практика. Пріоритетними напрямками у роботі науковців, фахівців із судової експертизи і криміналістики делегати «Бокаріусовських читань» вважали, перед усім такі, що спрямовані на підвищення наукової обґрунтованості судових експертиз.

За результатами роботи «Бокаріусовських читань» було надруковано два збірника матеріалів конференцій та три довідники. Матеріали збірників відбивають широкий спектр історичних та інших питань судово-медичної науки і практики: життя і діяльність професорів М. С. Бокаріуса та М. М. Бокаріуса, історичним, філософським, правовим аспектам судової медицини, питанням травматології, танатології, криміналістики, імунології, токсикології, експертизи живих осіб та інші. Ми вважаємо доцільним у подальшому розширити формат проведення «Бокаріусовських читань», залучивши у якості організаторів конференцій, Національну наукову установу «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса» та кафедру криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Розширений формат «Бокаріусовських читань» надасть змогу забезпечити більшу інтенсивність впровадження інноваційних розробок у вітчизняну судово-медичну практику, криміналістику та судову експертизу й полегшить обмін досвідом та новітніми досягненнями з усіх питань судової експертизи та криміналістики. Такий комплексний підхід забезпечить подальший розвиток науки та підвищення якості проведення експертних і криміналістичних досліджень, якісне та своєчасне розкриття злочинів, які пов'язані із завданням шкоди здоров'ю людини.

### **Ігор Козаченко**

*доктор філософії, доцент, голова Харківського товариства судових медиків і криміналістів імені проф. М. М. Бокаріуса доцент кафедри патологічної анатомії та судово-медичної експертизи,  
Харківський національний медичний університет,  
Україна, м. Харків*

## **МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ЗАСНОВНИК ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА СУДОВИХ МЕДИКІВ І КРИМІНАЛІСТІВ**

Перше в Україні Харківське товариство судових медиків і криміналістів. було створене за ініціативи та найактивнішою участю професора М. М. Бокаріуса Об'єднання у рамках одного товариства судових медиків і криміналістів стало блискучим прикладом втілення в науку

і практику абсолютно правильної ідеї Миколи Сергійовича Бокаріуса щодо подальшого розвитку криміналістичного напрямку в судовій медицині.

22 травня 1948 року на першому засіданні товариства, яке налічувало всього 22 людини, проф. М. М. Бокаріус виступив з інформацією про його створення. Членами товариства стали судові медики й психіатри, експерти-криміналісти та юристи. На другому пленарному засіданні у червні того ж року Миколу Миколайовича обрано головою правління, його заступником – доцента В. П. Колмакова, секретарем – А. С. Філіппова. З того часу правління товариства кілька разів переобиралося, змінювався склад та кількість його членів, але головою його незмінно залишався професор М. М. Бокаріус.

У 1963 році у товаристві було вже 82 члени, з яких 27 судових медиків, 39 криміналістів, 11 судових хіміків та біологів, 5 судових психіатрів. Серед них 29 мали наукові ступені, з яких 1 доктор медичних наук, 1 доктор юридичних наук, 28 кандидатів наук. Активними членами товариства були не лише викладачі кафедри судової медицини Харківського медичного інституту та науковці Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, а також судово-медичні експерти Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, а також експерти-криміналісти системи МВС Харкова.

На засідання запрошували працівників правоохоронних органів, прокуратури, суду, адвокатів. Це давало можливість з одного боку ознайомити юристів-практиків з останніми науковими досягненнями в галузі судової експертизи, а з іншого – вислухати їхні побажання щодо підвищення якості експертиз.

Найчастіше на засіданнях оголошувалося не менше двох доповідей. Зокрема, обговорювали проблеми травми тупими предметами, механічної асфіксії, вогнепальної травми, експертизи речових доказів, теорії судової експертизи, ототожнення особи. Проводилося також рецензування монографій і збірок наукових праць. З інформацією виступали учасники з'їздів, конференцій та семінарів із судової медицини й криміналістики. На окремих пленарних засіданнях товариства зі змістовними доповідями виступали провідні вчені судові медики та криміналісти того часу. Із самого початку свого існування товариство надавало трибуну здобувачам наукового ступеня для обговорення результатів їхніх досліджень й апробації дисертацій.

Студенти старших курсів медичного та юридичного інститутів, які цікавилися судовою медициною, мали можливість брати участь у засіданнях товариства і виступати з науковими доповідями та повідомленнями. Мені, як члену наукового студентського гуртка на кафедрі судової медицини, поталанило взяти участь у кількох засіданнях, які проводив професор М. М. Бокаріус. Вражала атмосфера толерантності й доброзичливості, яка панувала на цих засіданнях, передусім завдяки інтелігентності й демократичності Миколи Миколайовича. Тут усі, не дивлячись на звання і посади, відчували себе рівними у можливості висловити свою думку, поставити питання, а також погодитися або не погодитися з думкою інших. Дозволялось навіть палити в аудиторії під час засідання будь-кому із присутніх. Задля цього на підлокітниках крісел стояли попільниці, що нам студентам важко було собі уявити.

Моя мати, яка у далекому 1945 році була студенткою Першого Харківського медичного інституту багаторазово із захватом розповідала мені, що на чудових лекціях Миколи Миколайовича в аудиторії завжди бракувало місць для слухачів, позаяк їх відвідували не лише студенти, а й викладачі інших кафедр і лікарі-практики. Їй двічі пощастило тому, що ця дуже цікава, поважна й шляхетна людина була ще й керівником їхньої групи. Практичні заняття, які проводив професор М. М. Бокаріус, запам'яталися їй демонстрацією рідкісних препаратів з музею кафедри, а також прикладами із практики, які із вуст Миколи Миколайовича звучали мов захоплюючий детектив, де головною фігурою був судово-медичний експерт.

Після смерті професора М. М. Бокаріуса, що сталася 2 листопада 1966 року, товариство очолювали його учні та послідовники: професор Микола Петрович Марченко, завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту (1967–1990 рр.) та заслужений діяч науки й техніки України професор Владислав Іларіонович Кононенко, завідувач кафедри судово-медичної експертизи Харківської медичної академії післядипломної освіти (1991–2003 рр.). Автор цих рядків очолює товариство з 2004 року.

За ініціативи правління товариства 2006 року започатковано й проведено Перші Бокаріусовські читання, присвячені 75-річчю від дня смерті М. С. Бокаріуса. У 2008 році відбулися Другі Бокаріусовські читання з нагоди 60-річчя товариства, якому рішенням президії Харківського медичного товариства присвоєно ім'я професора М. М. Бокаріуса.

Це є даниною послідовників видатного вченого за його наполегливу кропітку працю, спрямовану на створення товариства та забезпечення його плідної діяльності протягом 18 років. До цієї події правління товариства затвердило його герб, в аудиторії кафедри судової медицини, медичного правознавства Харківського національного медичного університету встановлено пам'ятну дошку з переліком усіх голів товариства. 2009 року проведено Треті Бокаріусовські читання з нагоди 140-ї річниці від дня народження Заслуженого професора М. С. Бокаріуса та 110-ї – від дня народження професора М. М. Бокаріуса. У всіх цих заходах взяли безпосередню участь понад 500 людей, серед яких був головний судово-медичний експерт МОЗ України доцент В. Г. Бурчинський, керівники вищих медичних закладів Харкова, завідувачі кафедр судової медицини вищих навчальних медичних закладів і начальники обласних бюро судово-медичної експертизи, науковці й експерти-практики експертних закладів України, працівники правоохоронних органів та ін. Матеріали конференцій, на яких крім висвітлення життя та науково-практичної діяльності Миколи Сергійовича й Миколи Миколайовича Бокаріусів обговорювали також нагальні проблеми судово-медичної та криміналістичної науки й практики, видано як збірки статей і тез. Отже, започатковані Харківським товариством судових медиків і криміналістів Бокаріусовські читання стали традиційними.

Епідемія Covid 19 змусила товариство продовжити свою діяльність у режимі онлайн. Однак, це не завадило у 2019–2021 рр. провести Четверті, П'яті й Шості Бокаріусовські читання у форматі розширених науково-практичних конференцій. Зокрема, на Четвертих читаннях з міжнародною участю за темою «Микола Сергійович Бокаріус – родоначальник династії лікарів» були оголошені такі доповіді: «Заслужений професор М. С. Бокаріус – видатний вчений, педагог, фундатор судової експертизи в Україні» (доц. І. М. Козаченко), «Роздуми М. С. Бокаріуса про місце і роль судово-медичної експертизи в системі правосуддя» (проф. В. О. Ольховський і проф. О. В. Дунаєв). Доповіді супроводжувались презентаціями, які висвітлювали основні етапи життя та науково-практичної діяльності Миколи Сергійовича, й викликали великий інтерес у присутніх. Родзинкою конференції стала участь в онлайн режимі зі Сполучених Штатів Америки його онуків, братів Леоніда і Сергія Бокаріусів. Зі спогадами про сина М. С. Бокаріуса Віталія Миколайовича виступив його молодший син Сергій. Він розповів про життєвий шлях



батька, військового судового медика, доцента кафедри судової медицини Військово-медичної академії, автора фундаментального наукового дослідження, присвяченого діяльності нашого славнозвісного земляка Миколи Івановича Пирогова. Згадав Сергій Віталійович добрими словами і свого дядька Миколу Миколайовича, з яким йому свого часу довелося спілкуватися. Ця доповідь була ілюстрована рідкісними світлинами із власного архіву родини Бокаріусів.

Після 24 лютого 2024 року діяльність товариства в режимі онлайн була продовжена. За нашої ініціативи на платформі Viber додатково створено спільноту асоційованих членів товариства – судових медиків України (ХТСМіК\_G). Учасники спільноти обмінюються думками з окремих питань судової медицини, отримують консультації досвідчених фахівців, діляться спостереженнями із практики. Тут розміщується інформація щодо різних заходів, присвячених проблемам судової експертизи, які проводяться не тільки в Україні, а й за її межами, а також різноманітні довідкові відомості, плани підвищення кваліфікації експертів та ін. У складі спільноти 110 членів, серед яких судово-медичні експерти 22 обласних бюро судово-медичної експертизи й викладачі 9 кафедр та курсів судової медицини медичних університетів України.

Правлінням товариства започаткована й проведена благодійна акція допомоги судових медиків Збройним Силам України. Лотом слугувала електронна версія другого переробленого і доповненого видання навчального посібника українською та англійською мовами «Методика визначення взаємного розташування постраждалого і зброї при пораненні з автомата АК-74» (автор – доц. І. М. Козаченко). У акції взяли участь 22 члени спільноти. Усього надійшло близько 13 тис. гривень, які перелічено до благодійного фонду «Повернись живим» з позначкою «Від судових медиків України».

Історія Харківського товариства судових медиків і криміналістів свідчить про те, що воно за 76 років своєї науково-практичної діяльності зберегло й продовжує добрі та корисні традиції, що створені зусиллями насамперед його першого голови – відомого вченого й талановитого організатора судово-медичної експертизи професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. У пам'яті всіх, хто його знав, він назавжди залишиться неперевершеним викладачем, турботливим і суворим вихователем, уважливим товаришем, виключно порядною, найінтелігентнішою та чарівною людиною.

**Юрій Кравченко**

*начальник Харківського обласного бюро  
судово-медичної експертизи,  
Україна, м. Харків*

**Василь Баранчук**

*кандидат юридичних наук,  
асистент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені  
Ярослава Мудрого,  
Україна, м. Харків*

## **РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА У РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО БЮРО СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Генеза Харківської судово-медичної служби тісно пов'язана із історичними постатями, подіями та процесами, які відбувались на території м. Харкова та Харківської губернії ще із далеких часів XVIII сторіччя. Розглядаючи історичні етапи розвитку Харківської судово-медичної служби варто виокремити в цій історичній площині діяльність професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. У період науково-практичної діяльності М. М. Бокаріуса відбувається розвиток судово-медичної та криміналістичної експертизи на території Харківської області Радянської України.

У ті важкі часи родина Бокаріус переживає Першу світову війну, з 1917 по 1922 роки збройні конфлікти різних військових угруповань на території Харківської губернії (зараз області): австро-германські війська (квітень 1918 р.), петлюрівські війська (листопад 1918 р.), есерівський заколот (травень 1919 р.), денікінці (червень 1919 р.), червона армія (грудень 1919 р.), війська генерала Врангеля (квітень 1920 р.) та ін., голодомор в Україні з 1932–1933 рр., Другу світову війну та різні періоди репресій і чисток радянського режиму.

Саме в цей період становлення Судово-медичної служби в Радянській Україні у сім'ї відомого вченого, талановитого педагога та активного суспільного діяча, Миколи Сергійовича Бокаріуса, в науковій атмосфері, зростає його молодший син – Микола Миколайович. З 15 років, а саме

з 1 січня 1915 року, він, навчаючись у гімназії, паралельно, починає працювати під керівництвом батька діловодом у Міському трупному покої при кафедрі судової медицини Харківського університету. У студентські роки він активно допомагає батькові в організації курсів у роки першої світової війни. З 1 вересня 1917 року був помічником на практичних заняттях на кафедрі судової медицини у Жіночому медичному інституті. Після закінчення інституту працює асистентом на кафедрі судової експертизи Харківського медичного інституту.

Микола Миколайович закінчує Харківський медичний інститут у 1924 році і його призначають 1 травня завідуючим секцією ідентифікації особистості, а пізніше, із 16 січня 1925 року – секцією судово-медичних мікроскопічних та мікрохімічних досліджень (пізніше біологічних досліджень) у Харківському інституті науково-судової експертизи. Водночас М. М. Бокаріус очолює кафедри медицини в 1-му та 2-му ХМІ, Українському інституті удосконалення лікарів, викладає в зазначених навчальних закладах [1, С 33–45].

У 1931 році Микола Миколайович отримує звання професора, а з 29 грудня 1931 року призначається на посаду виконуючим обов'язки завідувача кафедри судової медицини ХМІ. Згодом, 10 березня 1933 року М. М. Бокаріуса було затверджено на посаді завідуючого кафедрою. Микола Миколайович був високоорганізованою людиною, саме тому міг поєднувати судово-експертну, криміналістичну і судово-медичну діяльність. Після смерті батька він змінив його фактично на усіх посадах, працюючи директором Харківського інституту НСЕ, поєднував посади завідувача кафедрою судової медицини 1-го та 2-го Харківських медичних інститутів; завідувача кафедрою судової медицини Українського інституту удосконалення лікарів; обласного судово-медичного експерта; вченого секретаря Ради професорів Харківського медичного інституту [2, с.87].

Микола Миколайович призначався завідувачем Харківської обласної судово-медичної лабораторії у період з 1921–1928 рр., 1925–1930 рр., 1937–1941 рр. та 1944–1952 рр.. На посаду Губернським, окружним та обласним судово-медичним інспектором та експертом він призначався у період з 1932–1933 рр. та з 1943–1952 рр.. 27 березня 1932 року на підставі розпорядження Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР, при Харківському обласному судово-медичному інспекторі створюється Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи, у складі:

начальника бюро – обласного судово-медичного експерта професора М. М. Бокаріуса; завідувача Обласної судово-медичної лабораторії – В. М. Країнська-Ігнатова; міського судового медика – М. П. Раєвського.

У 1933 році на території України був голод, епідемія тифу, до Харківського моргу та моргів у районах області в той рік поступило 8940 трупів, що в 9 разів перевищувало показники минулих років. У зазначений період з 1933–1937 рр. Микола Миколайович починає працювати завідувачем судово-медичного моргу м. Харкова. Микола Миколайович проводить активну роботу з організації роботи моргу та покращення умов праці його співробітників. За його активного сприяння 3 вересня 1933 року була укладена Угода між головним лікарем 1-ї Радянської лікарні та завідувачем судово-медичним моргом професором М. М. Бокаріусом, за якою 1 Радянська лікарня передавала моргу частину суміжного з моргом двору, а морг зобов'язується передати сараї лікарні та звільнити будинок, який передавався моргу та ін. З 7 липня морг по вулиці Дмитрівській вже працював у новому приміщенні. У в'язку з реорганізацією установи та переїздом на нове місце Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи потребує фінансування на штат співробітників, введення в експлуатацію приміщень [3, с. 2].

Микола Миколайович постійно звертався до всіх вагомих державних інстанцій з проханням виділити кошти для ремонту та реконструкції Міського моргу, виділити місце під забудову Інституту судових експертиз. Влада виділила йому 150 тис рублів, проте їх не вистачило на повний ремонт та переобладнання моргу. Звітуючи перед керівництвом, він неодноразово зазначав, що обставини, які виникли під час ремонту неможливо було передбачити заздалегідь, а всі ресурси були спрямовані виключно на ремонт та переобладнання моргу. Увесь період свого перебування на посаді завідувача судово-медичним моргом професор М. М. Бокаріус постійно намагався удосконалити матеріально-технічне обладнання установи, покращити умови праці своїх співробітників.

У процесі здійснення основних функцій бюро постійно виникала потреба у перевезенні трупів, так як установа немала свого власного транспортного засобу і постійні замовлення автомобілів ускладнювали роботу закладу. М. М. Бокаріус звертався до голови Харківської обласної Ради гр. І. С. Шелехеса, який очолював органи радянської влади Харківщини під час трагічних подій голоду 1933 року та інших державних інстанцій з проханням виділити установі транспорт. Питання було виріше-

не через 58 років, після численних звернень професора М. М. Бокаріуса, лише у 1991 році.

Вивчення та аналіз виявлених документів свідчать про те, що професор М. М. Бокаріус сумлінно і серйозно ставився до своїх обов'язків та своїх підлеглих, проявив себе як чудовий організатор і діловод, про що яскраво свідчать видані ним накази з 16 квітня 1934 року по 29 грудня 1935 року на посаді завідувача моргу щодо отримання планових відпусток, оформлення відряджень, преміювання окремих членів колективу за сумлінне виконання своїх обов'язків напередодні святкових днів з метою їх заохочення, щодо регулювання порядку видачі актів розтинів трупів та висновків, фіксації проведення внутрішніх розслідувань на території моргу і виявлення порушника та навіть відшкодування завданих ним збитків родині померлого, оголошення доган і адміністративних стягнень, фіксування проходження військової служби та учбових зборів підлеглими на вимогу Військкомату, зазначення зміни штату міського судово-медичного моргу та ін..

Працював Микола Миколайович обласним судово-медичним експертом у 1932 році та у період з 1943 по 1952 роки. Був призначений головним судово-медичним інспектором Народного комісаріату охорони здоров'я УССР у період з 1933 по 1934 роки, та у період з 1936–1937 рр. [4, С. 42]. У період Другої світової війни та після неї, з 1943–1952 рр. професор М. М. Бокаріус очолював Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи [5, С. 109]. За тривалий час своєї роботи у Харківському обласному бюро судово-медичної експертизи Микола Миколайович проводить чимало судово-медичних експертиз особисто та у складі комісій. Йому, як досвідченому фахівцеві, професору, направляють складні справи, які пов'язані зі з'ясуванням низки ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань. Він провів 25 розтинів трупів, 96 комісійних експертиз, 539 досліджень біологічних об'єктів та 176 хімічних досліджень за період своєї роботи в ХОБСМЕ з 1928–1966 рр.

Саме після кропіткої роботи Миколи Миколайовича, його учнів та послідовників сучасне обласне бюро судово-медичної експертизи перетворилося на повноцінну науково-практичну установу з кваліфікованими кадрами та якісними високопрофесійними проведеними експертизами [6, С. 295]. Щорічно співробітники Харківської судової медицини проводять близько 10 000 експертиз трупів, 25 000 експертиз живих осіб, 11 000 – судово-токсикологічних, до 5 000 – судово-гістологічних,

цитологічних, здійснюють такої ж кількості виїзди на місце події, до 800 – проведення комісійних експертиз, такий об'єм робіт виконують більше 130 експертів бюро [6, С. 296].

Наукові праці професора М. М. Бокаріуса вплинули на пошук нових напрямів досліджень та дали розвиток існуючим положенням. Під науковим керівництвом Миколи Миколайовича Бокаріуса, використовуючи нові на той час науково-технічні прийоми та досягнення на кафедрі, його учні один за одним захищають кандидатські дисертації. Професор М. М. Бокаріус був одним з найвідоміших судових медиків Радянської України, його періодично запрошували у якості експерта в складні комісійні експертні дослідження того часу. Безцінну допомогу М. М. Бокаріус надав практичній Харківській судово-медичній службі в організації, її становленні, покращенні матеріально-технічної бази, вихованню молодих кадрів, протягом 10 років очолюючи обласне бюро судово-медичної експертизи.

Після смерті батька, він зумів не лише зберегти, а й розширити інститут судових експертиз, розправив крила Харківському бюро судово-медичних експертиз, плекав кожного працівника, як члена власної родини, оберігав науку від популізму і знищення. Завдяки зусиллям Миколи Миколайовича, харківська школа судових медиків і криміналістів посилила свій вплив на наукову думку закордонних учених, чимало з яких уважали себе учнями українських медиків та криміналістів.

### *Література:*

1. Бокаріус Л. В., Бокаріус С. В., Філіпенко Н. Є. Медицина – професія їхньої долі. *Архів кримінології та судових наук* : Науковий журнал. Вип. №2. Харків ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2020. С 33–45.
2. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2020. 268 с.
3. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897-1997). Т. 2. Харьков: Харьковское областное бюро судебно-медицинской экспертизы, 1997. Рукопись из архива Харьковского областного бюро судебно-медицинской экспертизы.
4. Ольховский В. А., Шепітько В. Ю. Бокариус Николай Николаевич. *Энциклопедия криминалистики в лицах / Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. Харьков: Апостиль, 2014. С. 41–44.

5. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897-1997). Т.1. Харьков: Харьковское областное бюро судебно-медицинской экспертизы, 1997. Рукопись из архива Харьковского областного бюро судебно-медицинской экспертизы.
6. Ольховский В. А., Хижняк В. В. История развития харьковской судебно-медицинской экспертизы. Бюллетень Национального научно-исследовательского института общественного здоровья имени НА Семашко. 2016. С. 294–296.

**Олександр Курман**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету України імені  
Ярослава Мудрого,  
Україна, м. Харків*

## **РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА ЯК СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У ПІДГОТОВЦІ МАТЕРІАЛІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В НІЮРНБЕРЗЬКОМУ ТРИБУНАЛІ**

Впродовж 1941–1943 рр. Харківська область стала ареною запеклого німецько-радянського протистояння, на її території майже безперервно точились бойові дії. На відміну від центральних областей, які увійшли до складу райкомісаріату «Україна» і де владу було передано цивільним органам, на Харківщині влада весь час перебувала в руках військової адміністрації. Німецький окупаційний режим, встановлений у м. Харків та Харківській області, вирізнявся винятковою жорстокістю та масовими страатами цивільного населення і полонених червоноармійців [1, с. 179].

З самого початку військових дій радянські цивільні та військові слідчі органи почали проводити роботу з обліку злочинів, вчинених Вермахтом, СС, СД, окупаційною владою щодо цивільного населення та військовополонених [1, с. 180]. Для систематизації та уніфікації роботи з обліку, а також для об'єднання та узгодження дій усіх органів влади у справі документування злочинів нацистів, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 02.11.1942 р. було створено Надзвичайну державну комісію зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських

загарбників та їх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР (далі – НДК).

Основними завданнями Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню зlodіянъ німецько-фашистських загарбників було: 1) здійснення повного обліку злочинів окупантів і збитків, які вони заподіяли; 2) узагальнення та координація державних органів, які вже вели облік злочинів; 3) визначення на основі документів збитків громадян, держави, колгоспів і громадських організацій; 4) встановлення осіб-окупантів для подальшої передачі їх до суду [2, с. 26]. Згідно Положення про НДК від 16 березня 1943 р. створювалися місцеві комісії для сприяння НДК у розслідуванні злочинів нацистів. Структура цієї Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню зlodіянъ німецько-фашистських загарбників включала секретаріат, 8 відділів з обліку злочинів проти громадян СРСР та збитків громадян і різних галузей господарства, архів; штат складав 116 осіб. У роботі зі складання актів було задіяно кілька мільйонів осіб [3].

Після визволення міста Харкова і Харківської області до Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню зlodіянъ німецько-фашистських загарбників та їх спільників почали надходити матеріали про те, що в період окупації міста Харкова та Харківської області німецьке командування і гестапівці винищили шляхом отруєння окисом вуглецю в «душогубках», розстрілами та повішенням десятки тисяч радянських громадян, в тому числі жінок, стариків, дітей та поранених червоноармійців, які були на лікуванні в госпіталях міста Харкова, а також арештованих і ув'язнених в тюрмах гестапо. За дорученням такої комісії радянськими органами влади м. Харкова і Харківської області була проведена перевірка матеріалів, що надійшли. В результаті було встановлено, що в різних місцях м. Харкова і Харківської області закопані десятки тисяч трупів радянських громадян, отруєних окисом вуглецю в «душогубках» або розстріляних [5, с. 3–4].

Загалом судово-медичними експертами та криміналістами на території м. Харкова та Харківської області було ексгумовано та досліджено тіла 1047 осіб: 19 трупів дітей та підлітків, 429 жінок, 599 чоловіків. Вік вбитих – від 2 до 70 років. У могилах виявлено також речі цивільного одягу, засоби особистого вживання, предмети домашнього побуту, дитя-



чі іграшки. Чисельну групу знайдених речей становлять елементи військового одягу, прийнятого в Червоній Армії та спорядження [4, с. 66–67].

Під час роботи Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників проведено чисельні судово-експертні дослідження, до участі в яких було залучено, у тому числі, і спеціалістів в галузі судової медицини, серед яких був професор М. М. Бокаріус [5, с. 3]. Розпорядженням Уряду УРСР М. М. Бокаріуса було включено до складу комісії з розслідування звірств німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації [6, с. 244].

У період 1941 р. – друга половина 1943 р. М. М. Бокаріус перебував у евакуації в м. Чкалов (Оренбург) з 1-м ХМІ, де викладав студентам курс «Судової медицини» в Чкаловському філіалі Всесоюзного заочного юридичного інституту [7, с. 27–28]. Впродовж вересня – грудня 1943 року професор М. М. Бокаріус фактично виконував службові обов'язки судово-медичного експерта і викладача в Харкові та Чкалові і тільки в грудні 1943 року Наркомздравом СРСР було прийнято рішення про його остаточне повернення до Харкова.

У зв'язку з чим М. М. Бокаріус був терміново відкликаний до м. Харкова, де знову очолив Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи [8, с. 42], яким керував протягом 1943–1952 рр. [9, с. 16].

Перебуваючи на посаді керівника експертної установи М. М. Бокаріус всебічно сприяв роботі комісії з розслідування звірств німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації, створюючи максимально можливі належні умови для роботи експертів та надаючи необхідні консультації. Під його керівництвом було проведено чисельні комплексні медико-криміналістичні дослідження в місцях масового поховання страчених людей та виконані десятки судово-медичних досліджень трупів вбитих цивільних осіб та червоноармійців.

Професор М. М. Бокаріус під час Другої світової війни, як найвідоміший та визнаний судовий експерт, приймав участь в розслідуванні злочинів німецько-фашистських загарбників [10, с. 3]. Під його керівництвом проведено чисельні комплексні судово-експертні дослідження, до участі в яких було залучено, у тому числі, і спеціалістів в галузі судової медицини та криміналістики. Матеріали судово-медичних експертиз

були використанні для підготовки судового процесу у Нюрнберзькому трибуналі і під час судового розгляду.

Дійсно, історія і практика засвідчила, що професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків СРСР, якого запрошували як експерта в найскладніших випадках судово-медичної практики [11, с. 27–28]. Коли в листопаді 1943 р. в Харкові був проведений перший громадський суд над військовими злочинцями, на ньому оголошувалися висновки з документів, підготовлених у тому числі й М. М. Бокаріусом [12, с. 445]. Використовувалися ці документи і на Нюрнберзькому процесі обвинувачем від СРСР прокурором Р. А. Руденком. Після закінчення Другої світової війни М. М. Бокаріус продовжував займатися практичною та науковою діяльністю на різних посадах у вищих навчальних закладах м. Харкова.

Професійний шлях М. М. Бокаріуса у Харківському медичному інституті, Харківському науково-дослідному інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса та Харківському юридичному інституті засвідчує поєднання в його роботі передового досвіду судово-медичних і криміналістичних досліджень з урахуванням потреб практики. Вагомою є роль професора М. М. Бокаріуса у роботі комісії по встановленню та розслідуванні звірств німецько-фашистських загарбників у м. Харкові для підготовки судового процесу у Нюрнберзькому трибуналі. Розвиток та формування криміналістичного напрямку в судовій медицині забезпечило якісний розвиток і удосконалення як практичної судово-експертної роботи, так і закладення фундаментальних основ української судово-медичної криміналістики.

### Література:

1. Яковлев В. Военні злочини нацистів на Харківщині (1941–1943): за матеріалами надзвичайної державної комісії. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 26. 2022. С. 178–185. URL: <http://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/315>
2. Федорченко О., Домашова С. Правова регламентація створення і діяльності надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1. С. 25–32. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1804>
3. Дубик М. Г. Надзвичайна державна комісія по встановленню та розслідуванню злочинів фашистів. Енциклопедія історії Украї-

- ни. Т. 7. / Редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. НАН України. Інст-т історії України. Київ: Вид-во «Наук. думка», 2010. 728 с. URL: [http://www.history.org.ua/?termin=Nadzvyhajna\\_derzhavna](http://www.history.org.ua/?termin=Nadzvyhajna_derzhavna)
4. Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації. Київ; Харків: Українське держ. вид-во, 1944. 132 с. URL: <https://escriptorium.karazin.ua/items/8a901cf6-e866-4c99-92e0-9edb0d276b50>
  5. Архівні матеріали Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. 14 с.
  6. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине / В. Н. Лесовой, М. Л. Цымбал, Ж. Н. Перцева, В. А. Ольховский // Вірні клятві Гіппократа: розповіді про тих, хто є взірцем для прийдешніх поколінь лікарів / за ред. В. М. Лісового, В. А. Капустника, Ж. М. Перцевої; укладачі: Ж. М. Перцева, І. В. Киричок, О. В. Семененко. Харків: ХНМУ, 2020. 624 с.
  7. Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокаріус Микола Миколайович. *Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи*: бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків: ХНМУ, 2010. 207 с. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728>
  8. Ольховский В. А., Шепитько В. Ю. Бокариус Николай Николаевич. *Энциклопедия криминалистики в лицах / Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. Харьков: Апостиль, 2014. 399 с.
  9. Особова справа М. М. Бокаріуса / Архів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. 52 с. Історія Харкова у пам'ятних дошках. Фактографічні та бібліографічні відомості. Бокаріус М. М. URL: [http://mevorydoskikharkov.blogspot.com/2017/08/blog-post\\_7.html](http://mevorydoskikharkov.blogspot.com/2017/08/blog-post_7.html)
  10. Архівні матеріали Національного Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. Лист від 22.12.1966 р. секретареві Ленінського райкому КП України тов. В. С. Грищенку та голові виконкому Ленінської райради депутатів трудящих (за підписом В. П. Колмакова, С. П. Прибильової-Марченко, Є. І. Казакова та ін.). 4 с.
  11. Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокаріус Микола Миколайович. *Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи*: бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків : ХНМУ, 2010. 207 с. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728>

12. Лісовий В. М., Перцева Ж. М., Ольховський В. О., Кравченко Ю. М. Династія судових медиків Бокаріусів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 441–451. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/af4009ba-5d30-4487-8381-35b4e53e0404/content>

**Михайло Лютенко**

*Харківський національний медичний університет,  
Харків, Україна*

**ДОЦЕНТ Л. М. НАМЄСТНІКОВА – УЧЕНИЦЯ  
ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА ТА ЯСКРАВА  
ПРЕДСТАВНИЦЯ ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ  
ШКОЛИ**

У цьому році виповнилось би 104 роки від дня народження однієї із перших учениць професора М. М. Бокаріуса, «Старійшині» судових медиків України», кандидату медичних наук, доценту Лідії Миколаївні Наместніковій. Звання «Старійшини» їй було присвоєно 8 грудня 2006 року під час проведення Першої міжнародної науково-практичної конференції судових медиків і криміналістів «Бокаріусівські читання», присвяченій 75-річчю від дня смерті Заслуженого професора М. С. Бокаріуса [2].

Лідія Миколаївна Наместнікова народилася 2 жовтня 1920 року, у м. Москві. Надалі батьки переїхали до м. Вітебськ, де Лідія Миколаївна закінчила середню школу. У 1938 р. вона вступає до Ленінградського педіатричного медичного інституту, щоб піти по стопам батька і стати дитячим лікарем. Але усі її плани змінила Друга Світова війна.

Лідія Миколаївна, залишаючись у Ленінграді, потрапила у блокаду. Переживаючи страшні часи голоду та смерті в окупації, нею було прийнято рішення, разом із трьома одногрупниками медичного інституту піти на останній та досить небезпечний крок – евакуацію через Ладозьке озеро. 22 листопада 1941 року, по льоду Ладозького озера було відкрито Дорогу життя, по якій доставляли продукти харчування до блокадного міста та вивозили звідти людей на небезпечні місця. Подруги пообіцяли одна одній, якщо хтось із них залишиться живою, то має по-

відомити батьків про долю, тих, хто пішов із життя. Крім того, пообіцяли стежити один за одним, щоб, отримавши пайку хліба на дорогу, не з'їсти його одразу.

Їхали останнім автобусом через Ладогу вже по воді під колесами. Далі були три місяці роботи у військово-санітарному поїзді санітаркою. Приїхавши до м. Чкалов (нині – Оренбург), де знаходився евакуйований Харківський медичний інститут [1, с. 30], Лідія Наместнікова вирішила відновитися на навчання у цьому інституті. На 5 курсі почалась судова медицина яку викладав Микола Миколайович Бокаріус – видатний судовий медик і криміналіст. Лідія Миколаївна захопилась судовою медициною, це і визначило надалі її майбутній напрямок, як судово медичного лікаря. Л. М. Наместнікова згадує: «Сама судова медицина мені дуже сподобалася і цьому сприяв дружній, дуже доброзичливий колектив кафедри» [4, с. 231].

Після звільнення м. Харкова у 1943 році Харківський медичний інститут повернувся і вона також переїхала до м. Харкова. Лідія Миколаївна згадувала «Після закінчення лікувального факультету інституту 1944 р. ректор Ашот Михайлович Гаспарян запропонував декільком студентам, зокрема, й мені аспірантуру. Навчання в аспірантурі поєднувалося із роботою по неділях щодо відновлення та ремонту будівель інституту. Колектив кафедри був дружний, а робота ще більше зближала всіх нас. Завідувач кафедри професор Микола Миколайович Бокаріус навчав нас, аспірантів, і за фахом, і вчив нас бути людьми, а це особливо важливо з огляду на специфіку нашої роботи. Керівництвом у нашій роботі був девіз, написаний великими літерами у секційній, – «Увага до дрібниць». Крім того, професор М. М. Бокаріус навчав нас не замикатися лише в рамках своєї професії, а цікавитись мистецтвом, поезією, театром, кіно. Вміти поважати свій та чужий час, бути відповідальним. Ще виявилось, що я зовсім не можу дивитись на кров живої людини. Коли в нас йшла практика з хірургії, я двічі непритомніла на операціях, і професор наказав: «Щоб вона тут більше не була присутня, я не хочу її саму потім дослідити». Зате «нежива» кров у мене таких емоцій не викликала. Так я і стала судмедекспертом, про що ні разу потім не пошкодувала» [4, с. 230–231].

Л. М. Наместнікова, згадуючи про професора М. М. Бокаріуса, як завідувача кафедри і талановитого викладача писала, що Микола Миколайович завжди дбав про обладнання кафедри судової медицини. Робив він

це разом зі студентами. Його учні згадують, що таблиці він прибивав сам. Кафедра завжди була досить добре обладнана, мала найновішу навчальну та наукову апаратуру. Завжди вражали порядок і чистота, чіткість та продуманість дій при проведенні занять. Кожен студент мав своє пронумероване робоче місце за столом, де лежав підручник, лінійка, мокрі препарати й кості черепа. Якщо студент не встигав укластися в час, то міг прийти потім і закінчити виконання завдання [1, с. 18].

У 1947 р. під керівництвом професора М. М. Бокаріуса Лідія Миколаївна закінчила аспірантуру, а 24 лютого 1948 року – успішно захистила кандидатську дисертацію на здобуття ступеня кандидата медичних наук за темою «Реставрація прижиттєвого вигляду невідомої особи на трупі з метою упізнання» [3].

Ця тема і зараз є актуальною при проведенні ідентифікації особи після смерті. Після захисту дисертації Л. М. Наместнікова була зарахована на посаду асистента кафедри судової медицини Харківського медичного інституту (нині ХНМУ). А у 1961 році вона була переведена на посаду доцента кафедри, у грудні 1963 році їй було затверджено ВАК у вченому званні «доцент». На цій посаді Л. Н. Наместнікова працювала до виходу на пенсію у червні 1977 р. У тому ж місяці їй було зараховано на посаду судово-медичного експерта Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи. Л. М. Наместнікова тривалий час до кінця життя була керівником заочного циклу навчання лікарів-інтернів. Вона мала найвищу кваліфікаційну категорію за спеціальністю «судово-медична експертиза».

Також під час роботи на кафедрі Лідія Миколаївна була керівником студентського наукового гуртка. Багато років виконувала обов'язки секретаря обласного наукового товариства судових медиків та криміналістів. Брала участь та виступала з доповідями на багатьох з'їздах судових медиків та криміналістів, у тому числі – першої Всесоюзної конференції судово-медичних експертів (м. Одеса, 1946 р.) [5, с. 4–7]. Має понад 30 друкованих наукових праць, опублікованих у журналах «Лікарська справа», «Судово-медична експертиза», у збірниках робіт наукових з'їздів та конференцій.

Основними напрямками у науковій діяльності доцента Л. Н. Наместнікової є роботи по реставрації обличчя невідомих осіб з метою їх ідентифікації, судово-медичні аспекти раптової смерті, ушкодження, пов'язані з падінням на площині з різної висоти, тощо. За весь час роботи судовим експертом Л. М. Наместнікова провела дослідження понад 5 тисяч роз-

тинів тіл померлих, також проводила огляди живих осіб, здійснювала виїзди на місця події, активно брала участь у роботі комісійних експертиз. Як учасник блокади Ленінграда та бойових дій у Другої Світової війні. Нагороджена медаллю «За перемогу над Німеччиною».

Лідія Миколаївна згадувала: «Роботу свою люблю. Все своє життя пам'ятаю і зберігаю пам'ять про свого Вчителя – професора Миколу Миколайовича Бокаріуса. Він зробив із мене судового медика і багато в чому допоміг у самовихованні. Для мене він був і залишається людиною з великої літери. Під керівництвом Бокаріуса нам щодня доводилось вирішувати різні «ребуси» досліджуючи тіла померлих. Буває, надходить труп людини, яка раптово померла, а там – розрив кишечника, ячників, печінки, селезінки або навіть куля в черевній порожнині. Бувало виявляється, що людина померла, вдихнувши зуб, що випав. Я завжди вимагала від студентів уваги до різних дрібниць при проведенні огляду та судово-медичному дослідженні. Тоді причина загиблі людини буде виявлена і як був при цьому скоєний злочин то повинний в ньому понести відповідальність» [4, с. 230–232].

До останнього свого дня життя Лідія Миколаївна Наместнікова продовжувала працювати, консультувати молодих фахівців надавати поради при складних випадках кримінальних та судово-медичних досліджень. Лідія Миколаївна пішла з життя у віці дев'яносто один рік.

Меморіальну дошку на честь Л. М. Наместнікової було встановлено за адресою вулиця Дмитрієвська, 14/16, на фасаді будівлі Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи. На меморіальній дошці фотографія Лідії Миколаївної та надпис: «У цьому будинку в 1947–2011 роках працювала заслужений фахівець в галузі судової медицини, науковець, експерт, педагог Наместнікова Лідія Миколаївна, яка виховала не одне покоління судово-медичних експертів країн СНД. Учителю! Ти – вогник у вікні, ти – той маяк, що вказує дорогу».

Історія та час засвідчили, що доцент, кандидат медичних наук Лідія Миколаївна Наместнікова є однією із найяскравіших представниць Харківської судово-медичної школи, яка гідно продовжувала та розвивала наукові ідеї свого Учителя професора – М. М. Бокаріуса.

### Література :

1. Бокаріус Микола Миколайович – видатний судовий медик і криміналіст: До 125-річчя від дня народження : життєопис і біобібліогр. покажч. /

- Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики [редкол. : А. П. Гетьман (голов. ред.) та ін.; уклад.: В. М. Шевчук, О. В. Дунаєв, О. Л. Мусієнко, В. В. Брагінська. Харків : Право, 2024. 160 с.
2. Козаченко І. Н. Николай Николаевич Бокариус – достойный продолжатель дела своего отца, заслуженного профессора Н. С. Бокариуса. *Бокариусовські читання: матеріали 1-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 75-річчю з дня смерті Засл. проф. М. С. Бокариуса*, Харків, 8–9 груд. 2006 р. Харків, 2006. С. 21–23.
  3. Наместникова Л. Н. Реставрация прижизненного облика неизвестной личности: дис. ... канд. мед. наук; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1948. 198 с.
  4. Наместникова Л. Н. Светлой памяти учителя. *Історія в історіях: Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях* / за заг. ред.: В. М. Лісового, Ж. М. Перцевої. Харків: ХНМУ, 2015. С. 230–232.
  5. Слово про Вчителя: до 150-річчя з дня народження Заслуженого професора М. С. Бокариуса / В. Лісовий, В. Ольховський, Ю. Кравченко, В. М'ясоєдов. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокариуса* (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 4–7.

**Владислав Негребецький**  
*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **РОЛЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ (АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ)**

Микола Миколайович Бокариус – видатний представник вітчизняної судової медицини та криміналістики, талановитий вчений, вихователь цілої плеяди судових медиків і криміналістів. М. М. Бокариуса та його розробки в галузях судової медицини та криміналістики знають далеко



за межами України [1, с. 436]. Микола Миколайович Бокаріус все своє життя присвятив служінню головній ідеї свого батька Заслуженого професора М. С. Бокаріуса про криміналістичний напрямок у судовій медицині.

У багатьох працях науково-дослідницька діяльність професорів Бокаріусів була спрямована на дослідження речових доказів, що сприяло виникненню та розвитку медичної криміналістики [2, с. 7]. Медична криміналістика поєднує знання судової медицини та криміналістики [3, с. 433]. З прийняттям у 1922 р. Кримінально-процесуального кодексу в Україні було створено правові підстави діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 433].

Перед органами досудового розслідування постало завдання щодо ухвалення рішень з кримінальних справ тільки після повного та всебічного дослідження всіх доказів. Вирішенню цих завдань мало сприяти *використання науково-технічних знань*. У ст. 62 КПК було передбачено такий вид судових доказів, як висновок експерта. У зв'язку з цим М. С. Бокаріус за ініціативою слідчого з надзвичайних справ при Наркоматі юстиції С. С. Савченка в інтересах забезпечення правосуддя науково-судовою експертизою звернувся до НКЮ з клопотанням про створення в м. Харкові Кабінету науково-судової експертизи за прикладом двох таких структур, що функціонували з 1914 р. у містах Києві та Одесі. Для виконання науково-технічних досліджень у кримінальних справах уряд України постановою від 10 липня 1923 р. створює в системі НКЮ обласний Кабінет науково-судової експертизи в Харкові, на базі кафедри судової медицини Харківського медичного інституту. Кабінет розпочав свою діяльність з 1 листопада 1923 р. Завідувачем Кабінету було призначено М. С. Бокаріуса. В 1925 р. Кабінет науково-судової експертизи було реорганізовано в Інститут науково-судової експертизи, директором якого він був до самої своєї смерті. У Харківському НДІСЕ Микола Миколайович Бокаріус почав працювати з 1924 р.

Микола Миколайович Бокаріус з 15 років, ще будучи учнем гімназії, працював на кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту (зараз – кафедра судової медицини, медичного правознавства ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету) на посаді діловода трупного покою, у студентські роки і після закінчення Харківського медичного інституту в 1924 р. – препаратора, а в 1927 р. – асистента [1, с. 436].

У 1928 р. у Кваліфікаційній комісії ХМІ лікар Микола Миколайович Бокаріус захищає стажроботу (випускню кваліфікаційну роботу) на тему: «До мікродіагностики у вхідного шкірного кульового просвіту при судово-медичному дослідженні трупа» [4]. Під час захисту були присутні патологоанатом проф. М. М. Шульгін та хірург С. А. Кричевський, які зазначили, що робота цікава не тільки для судової медицини, але й для їх дисциплін. Рішенням комісії їй було визнано першою зразковою серед усіх захищених раніше робіт [5, с. 17]. В подальшому ця робота вченого завдяки високому рівню наукової розробки та новизни була визнана дисертаційним дослідженням. В 1931 р. йому було присвоєно звання професора.

*Дамо короткий аналіз цієї новаторської на той час наукової публікації.* За своєю структурою робота складається із вступу, літературного матеріалу, власних спостережень та досліджень, висновків та практичних вказівок. Виділяючи з безлічі різноманітних питань, які можуть постати перед органами розслідування і відповідно судовими експертами у практиці випадків із вогнепальними ушкодженнями, дослідник обмежує діапазон дослідження відповідями такі три питання:

1. Який із ранових отворів від наскрізного кульового пошкодження є вхідним?

2. Чи зроблено постріл з близької відстані?

3. У оголене тіло чи тіло, прикрите одягом було зроблено постріл.

У *вступі* до свого дослідження М. М. Бокаріус наводить аргументи щодо необхідності використання мікроскопа та мікроскопічних досліджень при судово-медичному дослідженні трупа. [4, с.12]. Так, певного характеру вплив, як-от пошкодження волосків кулею, а іноді і з нею принесеними об'єктами, як не повністю згорілі порошинки, так і явища, пов'язані з проникненням у місце ранового ураження частинок кіптяви, тканинних волокон одягу, що не може бути встановлено через макродослідження, при цьому може бути встановлений шляхом мікроскопічного дослідження.

Підрозділ «*Власні спостереження та дослідження*» охоплює такі структурні частини: 1) встановлення в масах, що зруйновані пошкодженням тканин розкиданих волоконцець одягу, крізь яку проникла в тіло куля; 2) накопичення в маси зруйнованих пошкодженням тканин відірваних частинок волосяного покриву, що вносяться у початкові частини кульового каналу; 3) характер руйнування пошкоджених кулею та по-

рошинками волосків з порушенням їх цілісності; 4) явища опалення волосків та їх опіку, якщо постріл зроблено у таку частину шкіри, де є волосяний покрив; 5) осідання частинок порохової кіптяви на поверхні волосся, що розташовується біля вхідного отвору; 6) встановлення занесення частинок кіптяви у маси пошкоджених тканин у районі шкірного просвіту біля вхідного отвору; 7) встановлення накопичення неповно стгорілих частинок порошинок у прилеглих до краю ранового просвіту області шкіри та в маси тканин у початку кульового каналу; 8) характер кроворозподілу в області тканин, що прилягають до ранової поверхні початку кульового каналу безпосередньо біля просвіту вхідного отвору від кулі; 9) визначення наявності кільця осаднення по краю шкірного просвіту вхідного отвору від кулі [4, с.34].

У *Висновках* М. М. Бокаріус наводить схему співвідносного зв'язку явищ, що встановлюються мікродослідженням, з тими питаннями, які вирішуються виходячи з цих явищ. Схема зводиться до встановлення наступних ознак:

1. Наявність волокон від тканин одягу у тканинах рани.
2. Проникнення у пошкоджені тканини відірваних волосків.
3. Ушкодження кулею та порошинками волосків.
4. Явлення опалення (опіку) волосків на шкірі під час пострілу.
5. Осідання частинок порохової кіптяви на волосинках.
6. Занесення частинок кіптяви до пошкоджених тканин у кульовий канал.
7. Проникнення не повністю згорілих порошинок у шкіру та в маси пошкоджених тканин.
8. Характер кроворозподілу у вхідного отвору.
9. Визначення наявності кільця осаднення біля краю вхідного просвіту [4, с.87].

Зазначені вище у дев'яти пунктах ознаки є деталями ознак і особливостей вогнепальних пошкоджень нижченаведених трьох груп:

- А. Особливості у змінах об'єктів волосяного покриву.
- Б. Ознаки, що виявляються в області поверхні та товщі шкірних покривів.
- В. Сторонні тіла по напрямку кульового каналу [4, С.87].

Підрозділ *«Практичні вказівки»* містять цінні рекомендації і паради для осіб, які проводять судово-медичний огляд і дослідження трупа [4, С.97]. Так, дослідник наполегливо рекомендує: ніколи не слід ні обтира-

ти, ні обмивати місця з вогнепальним пошкодженням, доки воно не буде всебічно обстежено і з нього не буде взято, не буде зафіксовано все те, що може бути корисним для цієї справи. Ніколи не вводити в рановий просвіт жодних паличкоподібних предметів. Наведені й інші цінні рекомендації і поради.

Наприкінці праці М. М. Бокаріус формулює висновок щодо величезного значення мікродіагностики в галузі дослідження вогнепальних пошкоджень [4, с.102–103].

Важливе значення для становлення і розвитку судово-медичної криміналістичної школи вогнепальних поранень в Україні відіграла робота М. М. Бокаріуса у Харківському юридичному інституті (нині Національний ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). У цьому інституті М. М. пройшов шлях від помічника (жовтень 1925 – жовтень 1928), доцента (жовтень 1928 – жовтень 1931) до професора (жовтень 1931 – вересень 1940; вересень 1944 – березень 1948). З вересня 1940 по вересень 1941 – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту [6, С.87–88]. У 40-х – 50-х роках. – член Вченої ради юридичного інституту захисту кандидатських та докторських дисертацій за спеціальністю юридичні науки.

М. М. Бокаріус, будучи послідовником свого батька, велику увагу приділяв педагогічному процесу. Його лекції завжди були цікавими, насиченими новими науковими даними, ілюстрованими прикладами, таблицями, фотографіями, препаратами [1, с. 437]. Так, лекції за темою «Вогнепальні ушкодження» (Стенограми 5-ї та 6-ї лекцій професора М. М. Бокаріуса, 1952 р.) загальним обсягом 70 сторінок в деталях і з прикладами розкривали питання медико-криміналістичного підходу до дослідження слідів дії вогнепальної зброї на тілі людини, криміналістичної класифікації ручної вогнепальної зброї, принципів і механізму утворення слідів пострілу з близької відстані [7, 8]. У вступі лектор чітко і лаконічно сформулював завдання: «Чим викликаний такий інтерес до вогнепальних ушкоджень? Тим що кількість питань, які можуть бути вирішені при дослідженні вогнепальних ушкоджень винятково велика, їх навіть не можна перерахувати та передбачити, оскільки це пов'язано з конкретними обставинами тієї чи іншої справи. Цілком зрозуміло, що слідчих головним чином цікавить вирішення одного питання, чи було самогубство чи вбивство, а може був нещасний випадок з вини самого постраждалого чи з вини іншої людини, а може, тут симу-

ляція, наприклад, спроба симулювати пограбування». М. М. Бокаріус детально описував механізм утворення слідів пострілу на тілі людини, демонстрував зразки вогнепальної зброї, і пояснював особливості утворення слідів на тілі та одязі від різних розповсюджених на той час її моделей. Методам дослідження вогнепальних ушкоджень були присвячені і інші праці вченого [8, с. 9].

Таким чином, Микола Миколайович Бокаріус зробив значний внесок в розвиток положень таких складових системи криміналістики, як, зокрема, Теорія криміналістичної ідентифікації; Судова балістика, Тактика огляду трупа на місці події; Методика розслідування вбивств, і його по праву вважатимуться одним з фундаторів судово-медичної криміналістики. Продовжуючи традиції свого батька М. С. Бокаріуса про криміналістичний напрямок у судовій медицині, проф. М. М. Бокаріус звернув увагу на необхідність формування медико-криміналістичного напрямку знань при дослідженні вогнепальних поранень: «Кожний судовий медик, лікар-експерт при, виконуючи судово-медичну роботу, при дослідженні вогнепальних поранень мимоволі змушений торкатися питань криміналістичного порядку, коли провести межу, де закінчується робота судово-медичного експерта та починається робота експерта-криміналіста – неможливо» [7, с.3].

### Література:

1. Лозовий А. І, Лісовий В. М, М'ясоєдов В. В., Ольховський В. О., Дереча Л. Ме, Бондаренко В. В. Внесок Миколи Сергійовича і Миколи Миколайовича Бокаріусів у розвиток судової експертизи та криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. № 14. С. 430–442.
2. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Проблеми медичної криміналістики у працях професора М. С. Бокаріуса. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.) С.7–12.
3. Лісовий В. М., Ольховський В. О., Кравченко Ю. М., М'ясоєдов В. В. Слово про вчителя: до 150-річчя з дня народження заслуженого професора М. С. Бокаріуса. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.) С.4–7.

4. Бокариус Н. Н. К микродиагностике у входного кожного пулевого про света при судебно-медицинском исследовании трупа: [монография – рукопись]. Харьков: кафедра судебной медицины Харьковского медицинского института, 1928. 103 с.
5. Лесовой В. Н., Цымбал М. Л., Перцева Ж. Н., Ольховский В. А. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине. *Universitates. Наука и просвещение – научно-популярный журнал*, 2009. №2. С. 12–23.
6. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. С. 87–88.
7. Бокариус Н. Н. Огнестрельные повреждения. *Стенограмма 5-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса 04.10.1952 г.* Ч.1; Харьковский государственный медицинский институт. Харьков, 1952. 28 с.
8. Бокариус Н. Н. Огнестрельные повреждения. *Стенограмма 6-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса 11.10.1952 г.* Ч.2; Харьковский государственный медицинский институт. Харьков, 1952. 36 с.
9. Бокариус Н. Н., Соколов Б. И. К установлению калибра пуль по огнестрельным повреждениям костей черепа. *Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти заслуженного профессора Н. С. Бокариуса: труды / [редкол.: проф. Н. Н. Бокариус (отв. ред.) и др.]*; Харьковский государственный медицинский институт, Харьковское научное медицинское общество, Харьковское областное научное общество судебных медиков и криминалистов. Харьков, 1956. Вып. 5. С. 31–40.

### **Жаннета Перцева**

*Доцентка Харківського національного медичного університету,  
Директорка музею історії ХНМУ,  
м. Харків, Україна*

## **«БУТИ ЛЮДИНОЮ СЕРЕД ЛЮДЕЙ»: (ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРИУСА).**

Добре, коли молода людина на порозі своєї самостійності зустрічає особистість, яка стає для неї прикладом у професійній діяльності, у побуті на все подальше життя. В історії Харківського національного ме-

дичного університету усіх періодів його існування завжди було багато яскравих постатей, що могли стати таким прикладом для студентів. У 30–60-ті роки ХХ сторіччя нею, безумовно, був Микола Миколайович Бокаріус, що являв собою дуже помітну фігуру у колективі тодішнього ХМІ.

М. М. Бокаріус (1899–1966 рр.) – завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, довголітній директор Науково-дослідного Інституту судових експертиз імені його батька – заслуженого професора України М. С. Бокаріуса, одночасно викладач Юридичного інституту і член його Вченої ради, був добре відомий медичній та юридичній спільнотам колишнього Радянського Союзу. Його яскраве життя і діяльність були присвячені розвитку вітчизняної судової медицини і криміналістики, впровадженню результатів наукових досліджень у практику, вихованню наукової зміни. Відомості про це знаходимо у ряді статей, які розповідають про його професійні і наукові досягнення, викладацьку і виховну діяльність. Але риси характеру Бокаріуса – людини, який став прикладом для багатьох студентів, слухачів, аспірантів, залишаються поза увагою більшості авторів. Мета нашої статті – зосередитися саме на цьому, використавши спогади людей, що в різний час спілкувалися з Миколою Миколайовичем.

Знайомлячись з його біографією, мимоволі згадуєш слова французького письменника і пілота Антуана де Сент-Екзюпері, який сказав: «Усі ми родом з дитинства» [11]. Микола Миколайович народився у сім'ї широко відомого судового медика і криміналіста Миколи Сергійовича Бокаріуса, видатного педагога, що сповідував гасло М. І. Пирогова: «Справжній предмет навчання складається з підготовки людини бути людиною» [9, с. 18]. Батько з дитинства прививав дітям, яких було четверо, прекрасні людські якості: прагнення до знань, праці, до науки і мистецтва. Микола багато взяв від батька, який навчав сина, що треба працювати, треба любити людей, треба готувати себе для роботи в науці, бо тільки так можна стати незалежним і щасливим.

Цікавим є такий факт з біографії Миколи Миколайовича. У 1910 р. йому виповнилося 11 років, і батько подарував йому свою першу книгу «Судово-медичні мікроскопічні і мікрохімічні дослідження речових доказів» з такою рукописною посвятою: «Милому сину Николаю с мечтой, что не забудет он того, что «...один есть путь для всех людей, где люди есть, а нет народа, – где пред тобою, мать-свобода, все равны равенством

детей: тот путь – наука, мир идей! Путь вечно юный, вечно светлый – мир всегда живой. Иди на этот путь, погрузись в этот мир – какие бы ни встретились тебе на жизненном пути страдания, сомнения, – их легко будет перенести, если стойко на научном пути, в мире идей... будешь работать руками, работать умом, работать без усталости ночью и днем!» [2].

І Микола Миколайович п'ятнадцятирічним гімназистом почав працювати поруч з батьком, а працюючи, навчався бути дисциплінованим, зібраним, пунктуальним, сумлінним робітником. До 1931 р. він мав уже широку загально-освітню підготовку, багатий практичний досвід, що дозволило йому після смерті батька виграти конкурс на завідування кафедрою судової медицини, у якому, крім Миколи Миколайовича, брали участь ще 6 претендентів з різних міст, зокрема, з Астрахані, Іваново, Баку, Москви, Харкова. На той час йому було лише 33 роки, але він вже з 1931 по 1941 рр. завідував кафедрами судової медицини у 1-му і 2-му ХМІ, викладав і керував кафедрою криміналістики і судової медицини в Юридичному інституті (1939), працював в Українському інституті удосконалення лікарів, очолював Інститут науково-судових експертиз, читав лекції робітникам міліції, прокуратури тощо.

Все це свідчить про те, що у той період М. М. Бокаріус був уже визнаний високим спеціалістом у галузі судової медицини і криміналістики, авторитет якого дозволив Раді професорів ХМІ затвердити його у жовтні 1931 р. у званні професора, а в липні 1938 р. визнати достойним ступеня кандидата медичних наук без захисту дисертації. Вірність цих регалій ніколи і ніким не піддавалася сумніву протягом всього його життя.

Спомини сучасників дають нам можливість побачити цю видатну людину їхніми очима і представити його не тільки науковцем, педагогом, громадським діячем, але й «людиною серед людей» [9]. З розповідей учнів М. М. Бокаріуса, його колег перед нами постає образ інтелігента, прекрасно вихованого, високо освіченого з широким кругозором і чудовою мовою. Ректор ХМІ А. Я. Циганенко, який починав свою професійну діяльність поруч з Миколою Миколайовичем, що був на той час заступником директора інституту, доповнює: «...він випромінював інтелігентність та шляхетність, на яку хотілося рівнятися та вчитися» [14, с. 236]. Випускниця ХМІ кінця 50-х років Р. Ю. Бакшинська, у подальшому доцент Донецького медичного інституту, згадує, як в перший раз побачила вчителя: «Він був дійсним джентльменом. Високий, струн-



кий, елегантний, виточений, з посмішкою на обличчі, доброзичливий, у чесучевому піджаку і білосніжному накрохмаленому халаті, він справляв враження людини з якогось іншого часу» [2, с.233].

Як завідувач кафедри, Микола Миколайович завжди дбав про її обладнання. Робив він це разом зі студентами. Згадують, що нові таблиці він прибивав сам. Кафедра була добре обладнана, мала найновішу навчальну і наукову апаратуру. Сучасники розповідали: «... Вражали порядок і чистота, чіткість і продуманість дій при проведенні занять... Кожен студент мав своє пронумероване робоче місце за столом, де лежав підручник, лінійка, мокрі препарати і кістки черепа. Якщо студент не встигав вкластися в час, то міг прийти потім і закінчити виконання завдання»[2, с. 233]. «Але більш за все вражала кафедральна бібліотека, – згадує доцент М. М. Тагаєв – книги були всюди: у спеціальних шафах, на пристосованих полицях. Микола Миколайович, використовував цю літературу на заняттях і всіляко вітав інтерес до книги з боку своїх помічників і молодих співробітників кафедри»[13]. Додамо, що у цій бібліотеці зберігалися і книги, які збирав ще батько Миколи Миколайовича – Микола Сергійович Бокаріус для Інституту судової медицини Харківського університету.

М. М. Бокаріус був чудовим педагогом. Цікаво про заняття в Інституті судової експертизи написали курсанти Центральної вищої школи міліції. Вони назвали професора «людиною справи». «В аудиторії, де працюють курсанти, Микола Миколайович, заступник директора Інституту науково-судової експертизи, переходить у своєму короткому чистому білому халаті від стола до столу з непорушним спокоєм, з незмінною для всіх усмішкою

Для нього абсолютно байдуже, що звернute до нього: прохання, питання чи нерозуміння, як воно звернute: грубо, ввічливо чи зухвало, що іноді буває з курсантами. Його цікавить лише одне – задовольнити кожного, щоб не залишилось незрозумілих речей... Завжди незворушний, спокійний, з однією турботою, щоб не відійти від плану і не зірвати трудовий день... Тут ще сирі голови рядових службовців перековуються на наукові кадри юридичного світу» [6, с. 159].

Багато уваги М. М. Бокаріус приділяв роботі з аспірантами. Він був суворим і вимогливим, але одночасно дбайливим і чуйним вчителем. Доцент Л. М. Наместнікова розповідає: «Якщо він помічав, що аспірант лінується, не виконує план, він наказував йому кожен день приходити

із звітом щодо виконаної роботи. І це підтягувало. Характерно, що аспірантуру всі закінчували з готовою до захисту дисертацією. Він вчив користуватися літературою, зокрема, спеціальною, вивчати не тільки сучасні підручники і монографії, але й всі минулі видання. Бокаріус прагнув, щоб ми відвідували всесоюзні і республіканські з'їзди, конференції, щоб ми не тільки знали прізвища судових медиків, криміналістів але й бачили і чули їх» [8, с. 231].

Згадували, що М. М. Бокаріус брав аспірантів до суду, особливо тоді, коли слухалася так звана «справа лікарів». Його й називали «захисником лікарів» [1, с. 234]. Під керівництвом М. М. Бокаріуса виконано та успішно захищено 4 докторських та 26 кандидатських дисертацій.

Не дивлячись на вишукану зовнішність професора, він був простою, непримхливою і доброю людиною. Розповідали, як одного разу аспіранти разом з професором виїхали на огляд місця події... Були там довго, поверталися голодні і втомлені. У когось в кишені знайшлося насіння. Усі з радістю накинулися на нього. І разом з ними лускав насіння респектабельний професор і не загубив ні одного лущиння» [8, с.232].

Відмінною рисою Миколи Миколайовича, за спогадами сучасників, було те, що він у перервах любив спілкуватися з аспірантами, відповідав на їх запитання. Не дивлячись на молодий вік своїх учнів, він усіх називав по імені й по батькові.

Доцент Б. С. Лакіза стверджував, що всім, чого він домігся у житті, зобов'язаний вчителю. Сталося так, що випускник Б. С. Лакіза після закінчення інституту за поважною причиною не поїхав працювати за направленням туди, куди передбачав направити його Бокаріус. Професор нічого не сказав, але відчувалося його незадоволення. Наступного дня випускника викликали до завідуючого і передали пакет для керівництва інституту, куди він їхав. Пакет був не запечатаний, і випускник дізнався, що Микола Миколайович просив допомогти йому із працевлаштуванням. Випускник був приголомшений: адже не кожен керівник здатен на таке [7]. Пізніше учні М. М. Бокаріуса згадували його і як чуйну людину, що допомагала їм не тільки у навчанні, але й у вирішенні необхідних життєвих питань.

«Це був учитель з великої літери, – розповідав доцент М. М. Губін, його запрошували до найскладніших експертиз. У нього була крилата фраза: «Бумага должна вылежать, а мысль созреть», яка спонукала нас до розмірковування, роздумів, іноді до сперечання у пошуках істини.

Це була енциклопедично освічена людина. Він чудово орієнтувався в музиці і живопису, знав авторів музики і віршів до пісень, імена та прізвища письменників, спонукав нас до читання, занять мистецтвом.

М. М. Бокаріус був неперевершеним лектором. Він широко використовував багатий практичний матеріал, його ерудиція завойовувала слухачів з перших слів лекції, послухати які часто приходили студенти з інших кафедр. Мій рейтинг серед одноліток підіймався, коли узнавали, що я чув його лекції» [4].

Щодо лекцій треба додати, що професор ніколи не починав лекцію, не переглянувши її, він сам відбирав необхідний ілюстративний матеріал, завжди перед лекцією переглядав його, додавав щось нове.

У 60-ті роки М. М. Бокаріус тричі призначався на посаду проректора ХМІ з навчальної роботи. Його авторитет у цій сфері був незаперечним. Він завоював загальне визнання і шану своїм аналітичним розумом, діловитістю, акуратністю, глибоким розумінням суті учбового процесу і вмінням його організувати. Співробітники інституту згадували про ставлення М. М. Бокаріуса до діла, про його акуратність, старанність, навіть педантичність у доброму розумінні. Доцент Н. М. Плужник розповідала, як Микола Миколайович вчив її працювати з бумагами. Він підкреслював, що «підписувати документ не можна, доки не заглибишся у його зміст і не будеш впевненим у вірності викладених у ньому фактів». [10, ] Відповідальність за справу, якою займаєшся, була однією з найбільш притаманних йому рис.

М. М. Бокаріус був дуже стриманою у прояві емоцій людиною, яка з повагою ставиться до думок інших людей, навіть якщо вона з ними не погоджується. Але своєю думкою він ніколи не поступався і вмів доказати правоту, причому його доводи були логічні, наукові і обов'язково підкріплені буквою закону.

Хочеться згадати про М. М. Бокаріуса періоду Великої Вітчизняної війни. Разом з 1-м ХМІ він евакуювався до м. Чкалов (нині Оренбург), де продовжував працювати не тільки в медичному інституті, але й у Чкаловській філії Всесоюзного заочного юридичного інституту, де отримав подяку за постановку навчальної роботи. За спогадами академіка, завідувача кафедри патологічної анатомії А. І. Струкова, «...молодий професор М. М. Бокаріус тільки почав відпускати бороду і обіцяв збригти її тільки після перемоги і повернення до Харкова» [12, с. 191]. Микола Миколайович добре розумів хід воєнних дій на фронтах, тому після

першого визволення Харкова у лютому 1943 р. бороду не збрив. Як видатний судовий експерт М. М. Бокаріус розпорядженням Уряду УРСР був включений до складу Державної комісії із розслідування звірств німецько-фашистських загарбників на окупованій території Харківської й Донецької областей. Коли у листопаді 1943 р. у Харкові був організований перший громадський суд над фашистськими злочинцями, на ньому використовували витяги з документів, які підготував М. М. Бокаріус. Використовувалися ці документи і на Нюрнберзькому процесі громадським обвинувачем від СРСР Р. А. Руденко.

Після повернення до Харкова Микола Миколайович доклав багато сил для відновлення нормальної роботи кафедри судової медицини в ХМІ та Інституту судових експертиз, яких, за спогадами сучасників, «... фактично не було, а були тільки люди. Працювали багато, і завжди разом з усіма і навіть більше за всіх трудився сам М. М. Бокаріус, не гидуєчи ніякою роботою: чи то винос сміття, чи то миття підлоги» [8, с.231].

М. М. Бокаріус умів приваблювати до себе людей, не прикладаючи до цього ніяких зусиль. Ректор ХМІ професор А. Я. Циганенко писав: «Поспілкувавшись з ним хоча б один раз, надалі хотілося бачити, розмовляти та бодай бути присутнім поруч з ним [14, с.236].

М. М. Бокаріус був доброю, чуйною і турботливою людиною. До нього зверталися з любим питанням не тільки аспіранти і співробітники, але й багато інших людей за порадою, допомогою. Люди йшли до нього зі всіма своїми особистими неприємностями і проблемами і, якщо була можливість, він допомагав. Коли хтось із співробітників або членів їх сімей захворював, Микола Миколайович теж при необхідності допомагав: добував ліки, забезпечував консультації тощо. Якось він помітив у аспірантки Л. Наместнікової руку, почервонілу від того, що вона її уколола уламком ребра, коли розтинала труп. Він негайно відправив її до хірурга і таким чином спас їй руку. «Відношення його до людей було рівним, незалежно від їх рангу. На кафедрі біля прохідної працювали дві літні жінки. Вони з гордістю казали: «Ось з нами, простими бабами, професор завжди ранком вітається, піднімаючи капелюха, нібито ми важливі особи» [8, с. 232].

Микола Миколайович умів бути добрим другом. Старі співробітники медичного інституту пам'ятали трьох професорів: педіатра В. О. Белоусова, акушера-гінеколога І. І. Грищенко і судового медика М. М. Бокаріуса, які дружили родинами. Вони були поєднані спільністю світоглядів,

загальним розумінням важливості відповідального ставлення до викладання, до своїх обов'язків. В інституті це були люди, на яких тримався його авторитет. Член-кор. НАМН України професор-генетик О. Я. Гречанина серед своїх учителів називає їх прізвища. Вона пише: «Наші учителі вчили нас не тільки лікарському мистецтву, але й відкривали для нас світ. Ми відвідували музеї, театри, планетарій. І самими кращими екскурсородами були для нас наші викладачі» [3, с. 218].

Згадуючи про М. М. Бокаріуса, не можна не сказати про його діяльність у Науково-дослідному інституті судових експертиз імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса, якому він віддав більш ніж 40 років свого життя. Загальновизнаним є факт, що під його керівництвом ХНП-СЕ отримав загальне визнання як один з ведучих науково-експертних закладів країни. Покинувши у 1946 році посаду директора Інституту у зв'язку зі станом здоров'я, він багато років залишався його науковим консультантом і до останнього дня свого життя був членом Ученої ради ХНП-СЕ. Можна з великою імовірністю сказати, що не багато людей заступувало на таку характеристику, яку дав М. М. Бокаріусу новий директор ХНП-СЕ доктор юрид. наук, професор В. П. Колмаков. Він писав: «М. М. Бокаріус був привабливою людиною, його добре серце і відкрита душа горіли великою любов'ю до людей. Йому були властиві справді енциклопедичні знання, висока культура, велика організованість, точність, кристальна чесність і величезна працездатність. Він користувався великою повагою, його любили як ученого і людину студенти, слідчі, прокурори, судді, усі, хто знав Миколу Миколайовича» [5].

Наостанку згадаємо про те, що М. М. Бокаріус був вірним колегою свого батька і люблячим сином. Микола Сергійович пішов з життя у 1931 р., йому було 62 роки. Миколі Миколайовичу на той час було 32 роки. Все своє подальше життя він присвятив тому, щоб достойно замінити батька у професії, продовжити його наукову і педагогічну діяльність, зберігаючи цим пам'ять про нього для нащадків. І це йому вдалося. Неодноразово проводилися конференції, присвячені його пам'яті, у 1966 р. М. М. Бокаріус написав докладний нарис про його життя й діяльність і цим зберіг батьківську спадщину. На жаль, цей нарис досі не надрукований і зберігається у бібліотеці Інституту судових експертиз, що носить його ім'я. Про Миколу Миколайовича написано дуже мало, хоча, на нашу згадку, він теж гідний вдячної пам'яті нащадків.

Працюючи над статтею, авторка користувалася лише спогадами представників колективу Харківського медичного інституту різних років. Немає сумнівів у тому, що на всіх посадах, де працював М. М. Бокаріус, будь-то медичний, юридичний інститут, або Інститут судових експертиз імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса, він залишався однаково працелюбною, організованою, чесною, доброзичливою людиною, спілкування з якою сприяло формуванню у молоді переконань і високих моральних якостей.

### Література:

1. Бакшинська Р. Ю. О дорогом учителе. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків: ХНМУ, 2015. С. 233–234.
2. Бокаріус М. С. Судово-медичні мікроскопічні і мікрохімічні дослідження речових доказів. Харьков. 1910. 212 с.
3. Гречанина О. Я. Студенческие годы. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків: ХНМУ, 2015. С. 217–221.
4. Губін М. М. Спогади. Фонд музею історії ХНМУ, ФОР 7/2–25. ОФ4615. С.1.
5. Колмаков В. П. Лист до Ленінської райради депутатів трудящих. Грудень 1966 р. Фонд музею історії ХНМУ – ФОР 7/2–25. НДФ230
6. Курсанти міліції. Люди справи. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків: ХНМУ, 2015. С. 159–160.
7. Лакіза Б. С. Спогади. Фонд музею історії ХНМУ. ФОР 7/2–25. ОФ4615. С. 5.
8. Наместникова Л. М. Светлой памяти учителя. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків: ХНМУ, 2015. С. 231–232.
9. Пирогов М. І. Вопросы жизни. Дневник старого врача. Т.1. Сочинения. Т.1–2. Киев, 1910. 520 с.
10. Плужник Н. М. Спогади. Фонд музею історії ХНМУ, ФОР 7/2–25. ОФ4615 С. 6.
11. Сент-Екзюпері А. Маленький принц. Київ, 2015. 210 с.
12. Струков А. І. Воспоминание о работе в г. Оренбурге в годы Великой Отечественной войны (1941-1944). *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків: ХНМУ, 2015. С.191.

13. Тагаєв М. М. Спогади. Фонд музею історії ХНМУ. ФОРП 7/2–25.ОФ4615. С.2.
14. Циганенко А. Я. Учень та вчитель. Світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях*. Харків: ХНМУ, 2015. С. 236.

### **Грина Петрова**

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник  
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,  
м. Харків, Україна*

### **Лариса Дереча**

*кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник,  
учений секретар Національного наукового центру «Інститут судових  
експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції  
України,  
м. Харків, Україна*

## **ВНЕСОК М. М. БОКАРІУСА У РОЗВИТОК СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ**

У 2024 році виповнюється 155 років від дня народження Миколи Сергійовича Бокаріуса та 125 років від дня народження його сина – Миколи Миколайовича Бокаріуса, які внесли неоціненний вклад у розвиток судової експертизи та криміналістики.

Будучи учнем видатного судового медика і криміналіста, заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса, який є засновником у місті Харкові Інституту науково-судової експертизи, одним із творців вітчизняної судової медицини та криміналістики, Микола Миколайович Бокаріус є гідним продовженням справи свого батька та впроваджувачем у життя його ідей. Ім'я М. М. Бокаріуса як видатного представника вітчизняної судової медицини та криміналістики, талановитого вченого, вихователя цілої плеяди судових медиків і криміналістів, сьогодні відоме далеко за межами України.

Звертаючись до минулого, слід зазначити, що Микола Миколайович Бокаріус ще 15-річним юнаком, будучи учнем гімназії, почав працювати

як діловод трупного спокою при кафедрі судової медицини Харківського університету. Після закінчення Харківського медичного інституту у 1924 р. він працював у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз спочатку на посаді завідувача секції біологічних досліджень та ідентифікації, з 1925 р. – на посаді помічника директора інституту, з 1926 р. – заступника директора інституту, з 1931 р. до евакуації у вересні 1941 р. та з 1944 по 1946 рр. – на посаді директора інституту, після цього працював на посаді старшого наукового співробітника з виконанням обов'язків наукового керівника по 1950 р., коли залишив роботу за власним бажанням за станом здоров'я.

Багаторічна загальноосвітня діяльність і спеціальна підготовка, багатий практичний досвід, вже у 1931 р. дозволили М. М. Бокаріусу прийняти завідування кафедрою судової медицини Харківського медичного інституту, Українського інституту удосконалення лікарів. У цьому ж році він обіймає посаду директора Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса.

Розпорядженням уряду УРСР його було включено до складу державної комісії з розслідування звірств німецько-фашистських загарбників на окупованій території Харківської та Донецької областей. Коли листопаді 1943 р. у Харкові було організовано перший громадський суд над фашистськими злочинцями, під час якого було озвучено висновки з документів, складених на основі власних досліджень М. М. Бокаріусом. Використовувалися ці документи й на Нюрнберзькому процесі громадським обвинувачем СРСР Р. А. Руденком. У 1945 р. М. М. Бокаріус був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора [1].

М. М. Бокаріус тривалий час працював головним судово-медичним експертом і набув великого авторитету серед медиків та юристів органів прокуратури та суду. Багато уваги приділялося М. М. Бокаріусом питанню щодо розвитку Харківської судово-медичної експертизи. Слід зазначити, що М. М. Бокаріус відрізнявся ясным розумом, великою працездатністю, спрямованою на розвиток судової експертизи. Він не тільки здійснював керівництво, а й брав безпосередню участь у проведенні судово-медичних експертиз.

Не можна залишити поза увагою і той факт, що Микола Миколайович докладав багато зусиль в удосконалення матеріально-технічної бази, придбання сучасного, на той час, обладнання та устаткування. Це мало значний вплив на підвищення якості проведення судових експертиз



та експертних досліджень. Поряд із цим, завдяки налагодженню чіткої організації роботи фахівців – судових експертів, шляхом систематичного підвищення їх кваліфікації, Харківський інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса розширив географію визнання у світі, як високопрофесійної установи. Слід акцентувати, що багато сил і знань Миколою Миколайовичем було присвячено організації та розвитку криміналістики та судової експертизи в Україні. Це підтверджено тим, що вся наукова та педагогічна діяльність М. М. Бокаріуса тісно пов'язана із організаційною та практичною роботою.

Не залишалась поза його увагою й суспільна діяльність, оскільки протягом усієї своєї трудової діяльності М. М. Бокаріус брав активну участь у громадській роботі. Тривалий час він був членом правління та президії Харківського наукового медичного товариства; членом правління Всесоюзного та Українського наукового товариства судових медиків та криміналістів; членом редакційної ради журналу «Судово-медична експертиза» та докладав значних зусиль до розвитку цих організацій.

Так, однією з найвагоміших заслуг М. М. Бокаріуса слід визнати організацію Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів, яке він очолював і керував цим товариством тривалий час. Пригадаймо, що до 1946 р. харківські судові медики не мали свого окремого наукового товариства та входили до складу Харківського медичного товариства патологів спільно з патологоанатомами та патофізіологами. Тісна співдружність судових медиків і криміналістів під час проведення експертиз, пов'язаних із злочинами проти особи, стала підґрунтям створення об'єднаного суспільства – Українського наукового товариства судових медиків і криміналістів, заснованого у листопаді 1947 р. Поява такого наукового товариства багато в чому сприяла не тільки досить швидкому відновленню та організації на місцях осередків експертиз у післявоєнні роки, а й окресленню шляхів подальшого розвитку судової експертизи. Крім того, це дозволило залучити до наукової діяльності широке коло працівників та ознайомити їх з новітніми досягненнями науки та техніки як у нашій державі, так і за кордоном. Завдяки Українському науковому товариству судових медиків і криміналістів та ініціативі його членів з'явилася можливість виносити на обговорення науковцями й практиками актуальні питання практичної роботи. Це було не тільки актуальним, але й досить важливим, оскільки лише спільними зусиллями, спрямованими на виявлення та обговорення проблем ек-

пертної практики, можна було домогтися певних результатів як із вирішення нагальних проблем, пов'язаних із судово-експертною діяльністю та криміналістикою, так і удосконалення процесу призначення та проведення судових експертиз взагалі.

Товариство активно працювало із моменту його створення. Так, 22 травня 1948 р. відбулося перше пленарне засідання Українського наукового товариства судових медиків і криміналістів, на якому виступив професор Микола Миколайович Бокаріус з інформацією щодо організаційних питань його діяльності. На цьому засіданні заслухано наукові доповіді доцента Віктора Павловича Колмакова «До питання про внутрішнє переконання радянського судового експерта» та наукового співробітника Льва Юхимовича Ароцкера «Криміналістичне значення слідів на дереві», що стали поштовхом подальших наукових пошуків вчених.

На другому пленарному засіданні у червні 1948 р., вирішувались організаційні питання, коли таємним голосуванням було обрано правління товариства, головою якого було обрано професора М. М. Бокаріуса. Не зважаючи на те, що правління товариства з того часу переобиралося кілька разів, змінювався склад та кількість його членів, головою завжди залишався професор М. М. Бокаріус. На пленарних засіданнях розглядали плани роботи товариства; заслуховували та обговорювали інформацію щодо звітів про роботу; видавничу діяльність, щодо організації та проведення науково-практичних конференцій, а також доповіді, тематика яких була результатом вагомих наукових та експериментальних досліджень, що являють собою як науковий, так і практичний інтерес. Крім пленарних засідань проводились і розширені засідання товариства спільно з кафедрою судової медицини Харківського медичного інституту та вченою радою Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз.

На засіданні товариства судових медиків та криміналістів М. М. Бокаріус доповідав про підсумки діяльності товариства. Члени товариства надавали допомогу практичним працівникам шляхом читання лекцій та доповідей, наданням консультацій і довідок у Харкові та області, а також в інших областях – Дніпропетровській, Запорізькій, Кримській, Сумській, Сталінській (нині – Донецькій), Криму та ін., оскільки успішне розслідування злочинності, його якість, удосконалення оперативно-розшукової діяльності багато в чому залежить від того, як організовано взаємодію працівників правоохоронних органів із криміналістами й су-

довими експертами, що зрештою сприяло вдосконаленню судової експертизи та криміналістики.

Реалії сьогодення доводять, що Національним науковим центром «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України та Комунальним закладом охорони здоров'я «Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи» накопичено великий досвід проведення комплексних судових експертиз. В основному це експертизи, пов'язані із залученням експертів-медиків (судово-медична експертиза), експертів-балістів (експертиза зброї) та експертів-автотехніків (інженерно-транспортна експертиза).

Проведення комплексних експертиз організовується з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики, що дозволяє: вирішувати питання, які під час проведення окремих досліджень залишалися без відповіді; більш повно та всебічно досліджувати подані сторонами докази; слідчому, прокурору чи суду приймати законне та обгрунтоване рішення. Активна робота такого співробітництва продовжується і сьогодні, а результати її важко переоцінити. Використовуючи досвід минулих років, продовжується удосконалення науково-дослідної та експертної роботи в тісному зв'язку із запитами правоохоронної та судової практики сьогодні.

У сучасних умовах до судової експертизи пред'являються якісно нові вимоги спрямовані на впровадження найсучасніших досягнень науки і техніки на вирішення як традиційних, так і нових експертних завдань, проведення роботи з розроблення нових методик та методичних рекомендацій. Наголосимо, що більшість із новітніх наукових розробок були впроваджені у діяльність фахівців судово-експертних установ [2].

Підкреслимо, що чітка взаємодія суб'єктів у професійній діяльності – судових експертів і криміналістів, безумовно, сприятиме ефективнішому розкриттю правопорушень. Так, взаємозв'язок судової експертизи та криміналістики дозволяє вирішувати завдання, визначені вимогами часу та потребами суспільства, зокрема, воєнними злочинами російських військових проти громадян України. Так, 18 жовтня 2023 р. Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти підписала Угоди з Міністерством юстиції та Міністерством охорони здоров'я України у межах програми допомоги владі для посилення співпраці та координації зусиль із розшуку десятків тисяч людей, які зникли безвісти внаслідок російського вторгнення та війни, що триває.

Меморандум про співпрацю, підписаний з Міністерством юстиції України, передбачає розвиток співробітництва в галузі судової генетики та судової експертизи, зміцнення потенціалу у проведенні ДНК-ідентифікації та використанні сучасних криміналістичних технологій, які будуть застосовані в Україні для ефективного проведення розслідувань із пошуку зниклих безвісти [3]. Йдеться про розроблення стандартних операційних процедур судової експертизи на основі міжнародних стандартів. Для України – це можливість реформувати судову експертизу відповідно до вимог міжнародного права, що полегшить передачу доказів воєнних злочинів у міжнародні судові інстанції.

Зауважимо, що розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні пов'язаний із розробленням загальної та окремих криміналістичних теорій; методик проведення судових експертиз; методик розслідування певних видів злочинів; формуванням загальної теорії судової експертизи (судової експертології). На сучасному етапі окремі вчені та наукові колективи здійснюють розроблення та впровадження науково-технічних засобів, методів і технологій у практику протидії злочинності. Підтвердженням цього факту є захист значної кількості дисертаційних досліджень із різних проблем криміналістики та судової експертизи, підготування до опублікування монографій і наукових статей, участь у міжнародних конгресах, симпозиумах та конференціях [4].

Таким чином, внесок М. М. Бокаріуса у розвиток судової експертизи та криміналістики є актуальним, особливо в контексті посилення боротьби зі злочинністю, забезпечення правосуддя та підтримки правопорядку. На сьогодні можна говорити про зростання уваги до вдосконалення методів розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, за допомогою сучасних технологій і методів наукового дослідження, використання спеціальних знань у судочинстві – судової експертизи, яка дозволяє запровадити сучасні досягнення науки і техніки у судочинство. Наукову діяльність Миколи Миколайовича можна охарактеризувати однією із відомих цитат ученого, фізика, філософа, письменника Альберта Ейнштейна: «Наука може бути створена лише тими, хто наскрізь просочений прагненням до істини та розуміння» [5].

Цінність внеску, здійсненого Миколою Миколайовичем Бокаріусом, підтверджує, що фундамент, який було закладено за безпосередньої його участі в Україні, створив умови, що протягом наступних десятиріч надали поштовх розвитку судової експертизи та криміналістиці, допома-

гаючи органам розслідування та судам у виконанні поставлених перед ними завдань.

### Література

1. Історія Харкова у пам'ятних дошках. Фактографічні та бібліографічні відомості. URL: [https://memorydoskikharkov.blogspot.com/2017/08/blog-post\\_7.html](https://memorydoskikharkov.blogspot.com/2017/08/blog-post_7.html) (дата звернення: 05.09.2024).
2. Дереча Л. Н. История развития судебно-экспертных учреждений // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. Харків : Право, 2013. Вип. 13. С. 527–538.
3. МКЗБ підписує Угоди про співпрацю з Міністерствами юстиції та охорони здоров'я України. URL: <https://icmr.int/uk/без-категорії/мкзб-підписує-угоди-про-співпрацю-з-мі/> (дата звернення: 05.09.2024).
4. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні // Право України, 2021. С. 12–27.
5. Ейнштейн і релігія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ейнштейн\\_і\\_релігія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ейнштейн_і_релігія) (дата звернення: 05.09.2024).

### Елла Сімакова-Єфремян

*докторка юрид. наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки  
України, заступник директора з наукової роботи ННЦ  
«ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,*

*м. Харків, Україна,*

### Анатолій Тяпкін

*завідувач сектору лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної,  
редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності,  
ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України,  
м. Харків, Україна*

## **МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ГІДНИЙ СПАДКОЄМЕЦЬ СПРАВИ М. С. БОКАРІУСА**

Микола Сергійович Бокаріус, ім'я якого із честю носить Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» – національна гордість України, один із фундаторів

судової експертизи в державі. Поряд із іншими надбаннями свого життя, він залишив гідного спадкоємця своєї справи – сина Миколу Миколайовича Бокаріуса, який не лише виправдав надії батька, а й значно покращив організацію судово-експертної діяльності в країні та її наукову складову.

У далекому 1947 році Микола Миколайович згадував, як у жовтні 1926 року в Харківському інституті були організовані: 1) сироваткове відділення, завдання якого входило виготовлення сироваток для визначення виду білка і сироваток для встановлення групи крові, 2) рентгенівський кабінет для обслуговування головним чином секції судово-медичних досліджень живих осіб та дослідження трупів та 3) муляжна майстерня із виготовлення муляжів для музею Інституту. В установі вже існував музей, який мав науково-практичні та навчально-показові цілі, та бібліотека, добре укомплектована спеціальною літературою як вітчизняною, так й іноземною.

У такому стані Інститут існував до вересня 1929 року, коли було введено в дію нове «Положення про судоустрій УРСР», у редакції 1929 року. Цим положенням кількість секцій в Інститутах зменшувалася до чотирьох, було скасовано дві секції: судово-медичних досліджень та кримінально-психологічних і психо-патологічних досліджень.

У 1932 році в Харківському інституті, у зв'язку з вимогами, висунутими оперативною роботою, було організовано ботанічне відділення. «З цього часу Харківський інститут мав у своєму складі такі секції: 1) ідентифікації; 2) фотографічні дослідження; 3) хімічні та фізико-хімічні дослідження та біологічні дослідження; відділення: 1) сироваткове та 2) ботанічні дослідження; навчально-показовий музей та бібліотеку. В такому складі Інститут працював до жовтня 1941 року, коли у зв'язку з тимчасовою евакуацією робота його була тимчасово припинена».<sup>1</sup>

Із 2 по 20 березня 1926 року М. М. Бокаріус тимчасово виконував обов'язки директора Інституту Науково-судової експертизи<sup>2</sup>, а у грудні 1931 року став директором цього Інституту, як свого часу був його

---

<sup>1</sup> Цитуємо за : Стенограма научної конференції, посвященої пам'яті Н. С. Бокаріуса от 23.12.1946. С. 22–23. Стиль та орфографія збережені.

<sup>2</sup> Архів кафедри судової медицини, медичного правознавства імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету / Особова справа М. М. Бокаріуса. Харків. ХНМУ, 2006. С. 29.

батько – Заслужений професор М. С. Бокаріус<sup>1</sup>. На долю М. М. Бокаріуса випало керівництво інститутом у тяжкі часи Другої світової війни.

У повоєнний період, згадував Микола Миколайович, робота інституту проводилась за такими напрямками: науково-дослідницька, науково-оперативна (експертизи) та навчальна. «...При проведенні науково-дослідницької роботи основна увага приділялась питанням методики досліджень речових доказів, а також розробки нових методик з використанням останніх досягнень науки, а також удосконалення існуючих. Поряд з цим проводилась робота з узагальнення матеріалів, що проходили в Інституті як науково-оперативна робота та випадки з практики»<sup>2</sup>.

Микола Миколайович, не маючи змоги перелічити усі наукові праці, акцентує увагу на тому, що у період 1925–1947 рр. науковцями Інституту видано більше 100 наукових праць. І це не тільки основоположні праці М. С. Бокаріуса, але й роботи з питань методики дослідження речових доказів – 5; дослідження слідів різної етіології, плям тощо – 22; судово-медичне дослідження людини (живої та мертвої) – 6; впровадження наукових методів у практику розслідування – 8 та багато інших.<sup>3</sup> Звісно, що перелік наукових публікацій буде неповним, якщо не згадати про видання «Архіву кримінології та судової медицини» (1926–1927 рр.). У виданих трьох книгах цього журналу більше 1600 сторінок. Працівники інституту стали авторами 64 рефератів та 17 рецензій. До речі згадати, що перша наукова стаття Миколи Миколайовича Бокаріуса «Роль случайних вещественных доказательств в практике следствия и дознания» опублікована на шпальтах саме цього видання<sup>4</sup>. Загалом наукова

---

<sup>1</sup> Ольховський В. О., Шепітько В. Ю. Бокаріус Микола Миколайович. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 54.

<sup>2</sup> Бокаріус Н. Н. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариуса. ХНИИСЕ, 1947. Рукопись. С. 6.

<sup>3</sup> Бокаріус Н. Н. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариуса. ХНИИСЕ., 1947. Рукопись. С. 7, 8.

<sup>4</sup> Бокариус Н. Н. Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания. Архив криминалогии и судебной медицины. Archives of criminologie and forensic medicine. Отв. ред. Заслуж. проф. Н. Бокариус. Харьков: Юридическое издательство наркомюста УССР, 1927, Т. 1, Кн. 2–3. С. 805–807.

спадщина М. М. Бокаріуса налічує понад 200 наукових праць<sup>1</sup>, якими внесено новаторські ідеї в теорію й практику судової медицини. На жаль, частина архівів та видань була знищена під час окупації фашистськими загарбниками м. Харкова у ході Другої світової війни і збереглися лише архівні матеріали з кінця 1943 року.

У 1931 році видавався журнал «Питання Криміналістики та науково-судової експертизи». За рік вийшло три подвійних номери з десятьма рефератами й однією рецензією, що належали авторству учених Інституту.<sup>2</sup>

У 1936 році виданий спільний збірник Українського інституту судової політики та Харківського інституту судових експертиз «Питання кримінального процесу та техніки розслідування злочинів». З шести робіт, що містилися у збірнику, п'ять належать авторству вчених ХНДІСЕ.

У 1937 році побачив світ сумісний збірник трьох українських (Харківського, Київського та Одеського) інститутів науково-судової експертизи «Криміналістика і науково-судова експертиза». Він містив 4 наукові праці харків'ян.

Крім регулярних виступів на наукових конференціях, котрі проходили ледь не щорічно, при директорстві Миколи Миколайовича була налагоджена практика заслуховування наукових доповідей на засіданнях Ради інституту. За півроку (1947 р.) заслухано доповіді В. П. Колмакова та А. О. Єлісеєва – двічі, Вольфа, Ларина, Пономаренка<sup>3</sup>.

У цей період підготовлено до захисту 7 дисертацій – 2 докторські та 5 кандидатських.

Звернемо увагу на принциповість Миколи Миколайовича як ученого. На науковій конференції, присвяченій пам'яті Миколи Сергійовича Бокаріуса 23 грудня 1946 року, Микола Миколайович згадував:

---

<sup>1</sup> Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокаріус Микола Миколайович. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків : ХНМУ, 2010. С. 27. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728>; Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. С. 888.

<sup>2</sup> Бокаріус Н. Н. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариуса. ХНИИСЭ, 1947. Рукопись. С. 9.

<sup>3</sup> Там само. С. 11.



«...У 1930 році вийшла остання велика праця Миколи Сергійовича, – судова медицина для медиків та юристів у 3-х частинах. Цій праці Микола Сергійович віддав свої останні сили, використовуючи знання, що накопичувались останні 33 роки.

Варто зауважити, що в цій настанові є досить багато нового, що запропоновано Миколою Сергійовичем, але і спірного, що потребувало додаткової перевірки. Але я б сказав, що ця книга певною мірою є кредо Миколи Сергійовича.

Я пам'ятаю, коли після смерті Миколи Сергійовича мені було запропоновано зайнятись підготовкою до перевидання цієї праці, я відмовився. Вважав, що в такому вигляді видавати неможна, треба вносити певні зміни, а змінювати не міг, бо в цій науковій роботі Микола Сергійович висказував свої власні погляди»<sup>1</sup>.

Ну якому синові не захотілося, щоб була перевидана основна праця батька!? В умовах жорсткого планування видання підручників, суворого розподілення редакційних портфелів, це було дійсно «царською» пропозицією. Але принциповість ученого взяла верх.

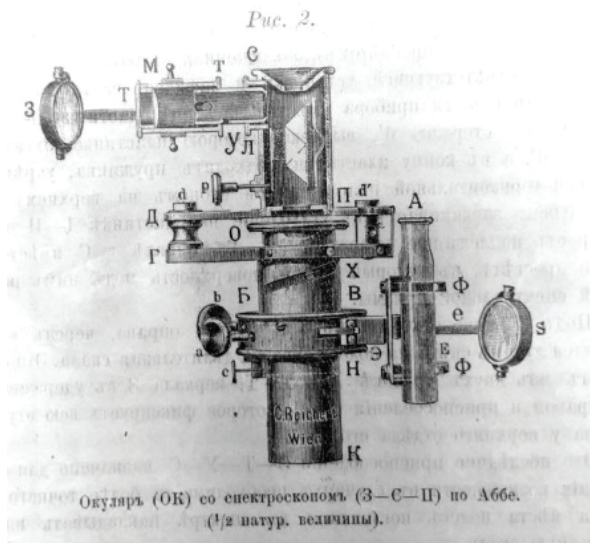


Рисунок 1. Будова спектрального окуляра (автор М. С. Бокаріус)

<sup>1</sup> Цитуємо за стенограмою конференції. С. 22–23. Стиль та орфографія збережені.

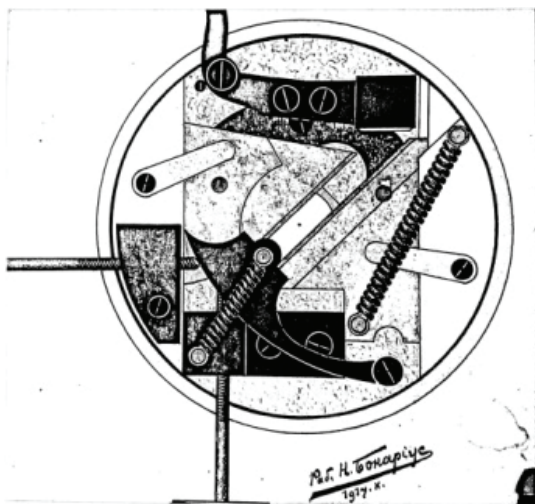


Рисунок 2. Малюнок мікроспектрометра, зроблений Миколою Сергійовичем до своїх лекцій

Микола Миколайович згадував: «... Не могу не відмітити, що Микола Сергійович намагався, та зробив певні речі в сенсі нової апаратури. Скажімо, була виготовлена оригінальна насадка на мікроскоп для дачі пояснень та була запропонована лупа, яка описана в роботах, які відносяться до 1927 року. На жаль, не збереглося жодного примірника, вони зникли у період німецької окупації»<sup>1</sup>.

Відмітимо, що в ННЦ ІСЕ в Кабінеті-музеї М. С. Бокаріуса зберігається невеличка брошура авторства Миколи Сергійовича, датована 1916 роком «Свѣдѣнія к изученію оптических приборовъ, употребляемых при судебно-медицинскихъ экспертизахъ. Харьковъ : Типографія и Литографія М. Зильбербергъ и С-вья. 16 стр.»<sup>2</sup>. На сторінках 6–9 Микола Сергійович дає розлогий опис мікроспектроскопа – будова та використання спектрального окуляра. Аналогічні креслення ми знаходимо на сайті «Музея оптических инструментов – спектральный окуляр аббата Кар-

<sup>1</sup> Там само.

<sup>2</sup> Бокаріус Н. С. Свѣдѣнія к изученію оптических приборовъ, употребляемых при судебно-медицинскихъ экспертизахъ. Харьковъ : Типографія и Литографія М. Зильбербергъ и С-вья, 1916. 16 с.

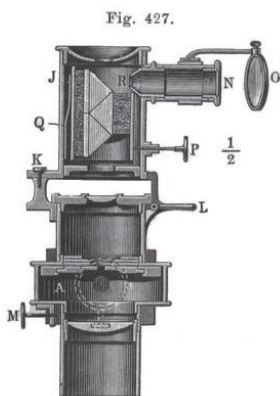


Fig. 428.

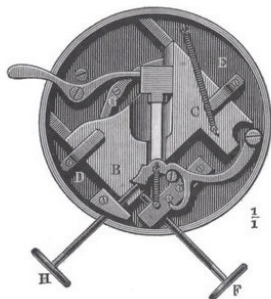


Рисунок 3. Спектральний окуляр аббата Карла Цейса

ла Цейса, Йена, 1880 г. – zeiss\_abbe\_spektrometer\_4-2600».<sup>1</sup>

Коли у лютому 2024 року співробітники Центру перемішували в укриття фонди кабінету-музею, ми звернули увагу на аркуш паперу, на якому рукою метра було виконане технічне креслення. Автограф і дата – 1917 рік.

Аналіз промови Миколи Миколайовича на вищезгадуваній конференції, вочевидь, дає відповідь на це. М. М. Бокаріус доповідав, як його батько ставився до навчального процесу, як він готувався до лекцій, практичних занять тощо. «... Я можу навести такий приклад – письмова робота при вивченні оптичних приборів. Тут були проведені цікаві заходи, що себе виправдали. Студенти отримували малюнки до занять... І відповідати мали до лекції. Микола Сергійович вважав, що студент мав знати мікроскоп досконало. А малюнки Микола Сергійович робив власноруч і їх було багато». Порівнюючи зображення, ми зробили висновок, що наявний артефакт – це рисунок мікроспектрометра, зроблений Миколою Сергійовичем до своїх лекцій. Студенти отримували, говорячи сучасною мовою, наочний матеріал, вивчаючи будову приладу!

Враховуючи прикладний характер наукових досліджень у галузі судової експертизи та криміналістики, які здійснювалися аспірантами і співробітниками інститутів НСЕ у кожному інституті, починаючи

<sup>1</sup> [https://www.musoptin.com/item/spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-vor-1880/museum-optischer-instrumente-spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-1880-zeiss\\_abbe\\_spektrometer\\_4-2600/](https://www.musoptin.com/item/spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-vor-1880/museum-optischer-instrumente-spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-1880-zeiss_abbe_spektrometer_4-2600/)

із 30 листопада 1923 р., згідно з вимогами спеціальної Інструкції, кабінетам НСЕ та Красвим кабінетам НСЕ надали дозвіл створювати музеї<sup>1</sup>.

Якщо ретельно вдивитись у наведені світліни 1924 року, де батько і син Бокаріуси в приміщенні власноруч утвореного музею, можна схилитися перед працеспроможністю, організованістю, далекоглядністю цих учених. Вишуканий порядок, наочність, масштабність зробленого. І це не ідеологічна складова «перемоги світового пролетаріату», де було зелене світло усім починанням владних інституцій, а вирішене ентузіастами-науковцями питання експертного забезпечення правосуддя, не дивлячись на розруху, голод, переслідування вільнодумців тощо.



Рисунок 4. Батько і син Бокаріуси. 1924 р.

Микола Миколайович Бокаріус у 1924–1925 рр. активізував роботу цього Музею, давши йому новий подих життя і розвитку, суттєво поповнивши його цінними музейними експонатами. Відомо, що на той час музейна колекція Харківського кабінету НСЕ складалася із речових доказів – об’єктів конкретних видів експертних досліджень (експертиз),

<sup>1</sup> Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) / авт.-укл.: О. М. Клюєв, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.; за ред. О. М. Клюєва. Харків: Золоті сторінки, 2018. С. 133.

матеріали кримінальних і цивільних справ, за якими судова влада вже ухвалила рішення, а також можливість для аспірантів та співробітників інститутів НСЕ проводити з такими об'єктами експериментально-дослідницькі дії при підготовці та виконанні дисертаційних робіт. Крім того, музейну колекцію поповнювали речові докази, надіслані слідчими та судовими органами, а також експонати, отримані у результаті проведення науково-дослідних робіт; деякі експонати передавалися у подарунок іншими установами і окремими особами. У 1941 році музей нараховував більше 1500 оформлених експонатів з різних розділів криміналістики.

Микола Миколайович намагався організувати музейну справу таким чином, щоб музей не вподібнювався архівній коморі речових доказів, а був навчальним осередком. Відгуки, що давали відвідувачі, підтверджували це.

Використовуючи набутий досвід, у 1929–1930 роках М. М. Бокаріус організував музей Кримінологічної лабораторії правового факультету Харківського інституту народного господарства.<sup>1</sup>

Наукові та практичні розробки професора М. М. Бокаріуса і в сучасних реаліях допомагають практичним працівникам органів правопорядку, досудового розслідування, експертних підрозділів та суддям у виконанні поставлених перед ними завдань із забезпечення правосуддя, законності, захисту прав і свобод громадян, правопорядку, ефективній протидії та попередженню злочинності в умовах сьогодення.

### Література:

1. Музей оптических инструментов – спектральный окуляр аббата Карла Цейса, Йена, 1880 г. – zeiss\_abbe\_spektrometer\_4–2600[https://www.musoptin.com/item/spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-vor-1880/museum-optischer-instrumente-spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-1880-zeiss\\_abbe\\_spektrometer\\_4-2600/](https://www.musoptin.com/item/spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-vor-1880/museum-optischer-instrumente-spektralokular-nach-abbe-carl-zeiss-jena-1880-zeiss_abbe_spektrometer_4-2600/)
2. Стенограмма научной конференции, посвященной памяти Н. С. Бокариуса от 23.12.1946. Рукопись.
3. Архів кафедри судової медицини, медичного правознавства імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету / Особова справа М. М. Бокаріуса. Харків: ХНМУ, 2006. С. 29.

---

<sup>1</sup> Архів кафедри судової медицини, медичного правознавства імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету / Особова справа М. М. Бокаріуса. Харків. ХНМУ, 2006. С. 29.

4. Бокариус Н. Н. Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания. *Архив криминологии и судебной медицины. Archives of criminologie and forensic medicine*. Отв. ред. Заслуж. проф. Н. Бокариус. Харьков: Юридическое издательство наркомюста УССР, 1927. Т. 1. Кн. 2–3. С. 805–807.
5. Бокариус Н. Н. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариуса. ХНИ-ИСС, 1947. Рукопись. С. 5.
6. Бокариус Н. С. Свѣдѣнія к изученію оптическихъ приборовъ, употребляемыхъ при судебно-медицинскихъ экспертизахъ. Харьковъ : Типографія и Литографія М. Зильбербергъ и С-вья, 1916. 16 с.
7. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. С. 888.
8. Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокариус Микола Миколайович. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац.. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків : ХНМУ, 2010. С. 27. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728>
10. Ольховський В. О., Шепітько В. Ю. Бокариус Микола Миколайович. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 54.
11. Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) / авт.-укл.: О. М. Клюєв, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. ; за ред. О. М. Клюєва. Харків : Золоті сторінки, 2018. С.133.

### **Віктор Шевчук**

*доктор юридичних наук, професор,*

*завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету України імені*

*Ярослава Мудрого, заслужений юрист України*

*м. Харків, Україна*

## **ПРОФЕСОР МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК ТА КРИМІНАЛІСТ, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, УЧИТЕЛЬ, ОСОБИСТІТЬ**

28 червня 2024 року виповнилося 125 років від дня народження Миколи Миколайовича Бокариуса – видатного судового медика та кри-

міналіста, кандидата медичних наук, професора, першого завідувача кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, директора Харківського інституту науково-судової експертизи, засновника і першого голови Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістики.

Микола Миколайович Бокаріус – людина з непростого долею, яка пройшла цікавий життєвий та творчий шлях. Він пережив важкі часи та складні випробування, проте залишався на протязі усього життя щирою, ввічливою, інтелігентною, душевною та турботливою людиною. Запам'ятався своїм друзям, колегам та учням, як талановитий педагог, вимогливий вчитель та викладач, який постійно працював над підвищенням свого наукового рівня і завжди був готовий ділитися своїми фундаментальними знаннями та професійним досвідом. М. М. Бокаріус, продовжуючи справу свого батька, підняв судово-медичну та криміналістичну науку України на європейський рівень.

Професійний шлях професора М. М. Бокаріуса, як талановитого педагога, науковця, учителя, ще на початку його трудової діяльності був нерозривно пов'язаний із Харківським медичним інститутом, де він пройшов шлях від діловода трупного покою до завідувача кафедри судової медицини та проректора із навчальної роботи [4, с. 27]. В стінах Харківського медичного інституту Микола Миколайович набув неоціненого практичного досвіду, фундаментальних знань та організаторських здібностей мудрого керівника та наставника величезної когорти успішних та високопрофесійних учнів, судових медиків та криміналістів, які гідно продовжували його справу.

Микола Бокаріус у 15 років вже працював на посаді діловода трупного покою кафедри судової медицини, яку на той час очолював його батько – Микола Сергійович Бокаріус. Батько став залучати сина до практичної роботи вже з лав гімназії та почав виховувати у нього почуття відповідальності та відданості справі. Микола допомагав своєму батькові в організації медичних курсів у роки Першої світової війни [3, с. 444].

Із 1917 року Микола Бокаріус, будучи студентом медичного факультету, починає свою педагогічну роботу в якості помічника при проведенні практичних занять на кафедрі судової медицини Харківського університету. Під керівництвом свого батька Миколи Сергійовича, він допомагає йому у проведенні судово-медичних розтинів та дослідженню



речових доказів під час занять зі студентами. Микола Бокаріус вже зі студентської лави почав переймати від свого батька основи педагогічної майстерності, яку він буде вдосконалювати впродовж свого життя [5, с. 304–308]. Педагогічна діяльність його визначалась невинним прагненням до самовдосконалення у мистецтві викладання судової медицини і криміналістики студентам медичного та юридичного інститутів.

М. М. Бокаріус після закінчення Харківського медичного інституту у 1924 році продовжував свою викладацьку діяльність на посаді позаштатного асистента кафедри судової медицини (з 1927 р.), а з 1930 року – на посаді штатного асистента кафедри. А із 1927 року він розпочинає самостійну наукову, педагогічну та видавничу діяльність. Цього ж року була опублікована перша його наукова праця «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания», «Архів кримінології та судової медицини» (1927 р.).

У 1928 р. М. М. Бокаріус, як «лікар та позаштатний асистент при кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту», захищає випускні кваліфікаційну роботу «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа». У подальшому ця робота завдяки високому рівню наукової розробки і новизни була визнана дисертаційним дослідженням. Наукова робота М. М. Бокаріуса, яка була представлена на захист Кваліфікаційній комісії ХМІ, була визнана «першою зразковою серед усіх захищених раніше робіт».

Після смерті свого батька Миколи Сергійовича Бокаріуса у грудні 1931 року, Микола Миколайович отримав вчене звання професора та був обраний на посаду завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту та став продовжувати справу свого батька [4, с. 27]. На посаді завідувача кафедри Микола Миколайович пропрацював 30 років (до 1961 року) та зробив значний внесок у розвиток вітчизняної судово-медичної науки та практики.

Професор М. М. Бокаріус, як викладач судової медицини, був також запрошений до Харківського юридичного інституту та Українського інституту удосконалення лікарів, де за сумісництвом викладав курс судової медицини студентам-юристам та лікарям післядипломної освіти. М. М. Бокаріус впродовж свого життя успішно поєднував усі напрямки роботи із викладанням у Харківському юридичному інституті, де був асистентом (1925–1928 рр.), доцентом (1928–1931 рр.), професором



(1931–1940, 1944–1948 рр.) та завідувачем кафедри криміналістики і судової медицини Харківського юридичного інституту (1939–1941 рр.), входив до складу Вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук (1940–1960 рр.) [1, с. 283].

В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого він увійшов, як перший її завідувач, який викладав судову медицину та суміжні з нею дисципліни криміналістичного спрямування, як студентам Харківського юридичного інституту, так і слухачам на юридичних курсах для курсантів міліції, працівників слідства та прокуратури [2, с. 87–88].

Величезну увагу професор М. М. Бокаріус приділяв удосконаленню педагогічного процесу. Микола Миколайович володів високим рівнем лекторської майстерності, поєднував нові наукові дані з наочно ілюстрованим практичним матеріалом. Завдяки активній роботі М. М. Бокаріуса, були змінені підходи до організації навчальних занять із судової медицини та криміналістики, їх змісту. Він переглянув і удосконалив робочі плани і навчальні програми, змінив структуру занять. Із пасивного слухача студент ставав активним та самостійним учасником педагогічного процесу.

Серед пріоритетних напрямів своєї науково-педагогічної діяльності професор М. М. Бокаріус виокремлював методичне забезпечення навчального процесу. Особливу роль він відводив підготовці та друкуванню навчально-методичної літератури, яка була дуже важливою для навчального процесу. Микола Миколайович став видавати практичні рекомендації, методичні посібники для студентів та слухачів курсів, як це свого часу робив його батько.

Професор М. М. Бокаріус із відповідальністю ставився до підготовки студентів вищих навчальних закладів по судовій медицині та мав великий досвід такої роботи. На нараді завідувачів морфологічних кафедр медичних інститутів УРСР, що відбулась у Харкові у 1937 році, він поділився своїм досвідом викладання судової медицини зі своїми колегами із інших інститутів та виступив з доповіддю «План (програма), організація и методика проведення практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах».

Особливу увагу М. М. Бокаріус приділяв практичній складовій підготовки студентів, які мали можливість вивчення особливостей групних змін під час судово-медичних розтинів трупів, а також проводити до-

слідження крові, волосся під час демонстраційних занять. Велике значення для практичної роботи студентів відігравав навчальний музей Інституту судової медицини, який було створено ще у свій час М. С. Бокаріусом. Студенти мали можливість самостійно працювати із анатомічними препаратами і різним обладнанням, проводити мікроскопічні та хімічні дослідження. Для кожного студента було створено окреме робоче місце та практичні рекомендації для кожного виду робіт.

Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків СРСР, якого запрошували, як експерта у найскладніших випадках судово-медичної практики. Під час Другої світової війни він, як найвідоміший та визнаний судовий експерт, брав участь у розслідуванні злочинів німецько-фашистських загарбників [3, с. 445]. Під його керівництвом проведено величезну кількість комплексних судово-медичних та криміналістичних досліджень, матеріали яких були використанні для підготовки судового процесу у Нюрнберзькому трибуналі і під час судового розгляду [6].

Впродовж 1952–1964 рр. професор М. М. Бокаріус був призначений на посаду проректора із навчальної роботи Харківського медичного інституту, де він успішно пропрацював майже дванадцять років. Вчений зробив великий внесок в удосконалення навчальної та методичної роботи, значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом було виконано та захищено 30 дисертаційних робіт (серед них – 4 докторські), при кафедрі пройшли навчання 18 аспірантів, а деякі його учні стали завідувачами кафедр та викладачами судової медицини вищих навчальних закладів України [4, с. 27].

Микола Миколайович Бокаріус був дуже ерудованою особою та в своїй педагогічній діяльності використовував свої енциклопедичні знання, що дуже вражало студентів та колег [7, с. 36–37]. Отримавши гарну освіту та педагогічний талант від свого батька – Миколи Сергійовича Бокаріуса – професор М. М. Бокаріус намагався передати свій досвід наступному поколінню викладачів кафедри судової медицини ХМІ, серед яких були професори М. П. Марченко, В. О. Татаренко, В. І. Кононенко, доценти Л. М. Наместнікова, М. М. Губін та інші.

Професор М. М. Бокаріус майже 45 років свого життя віддав служінню науці, вищій медичній та юридичній освіті, вважаючи викладацьку, науково-педагогічну та управлінську роботу своїм основним покликанням. Величезний талант учителя-наставника, висока майстерність ви-

кладача-педагога та фундаментальність науковця-дослідника гармонічно поєднувалася в ньому із яскравою та неповторною індивідуальністю, творчістю і мудрістю, що на довгі роки залишили теплі спогади у пам'яті величезної когорти його учнів-послідовників, яких він дуже поважав, а вони відповідали йому взаємністю.

Професор М. М. Бокаріус – це людина епохи, він зробив вагомий науковий внесок в організацію і становлення судово-медичної та криміналістичної служби в Україні, формування і розвиток судової медицини, криміналістики та судової експертології, поєднав та суттєво розвинув дві вищі наукові школи Харкова – медичну та юридичну, надавши суттєвий поштовх їх становленню і розвитку. М. М. Бокаріус – це знакова постать в історії медичної та правничої науки, а його наукова спадщина є вагомою та цінною для науки і практики.

### Література:

1. Бокаріус Микола Миколайович, завідувач кафедри криміналістики та судової медицини (1939–1941). *Літопис випускників Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого* : іст.-довід. вид. / редкол.: В. Ф. Бойко [та ін.]. Київ : Логос Україна, 2008. С. 283.
2. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку : до 80-річчя заснування / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2020. С. 87–88.
3. Лісовий В. М., Перцева Ж. М., Ольховський В. О., Кравченко Ю. М. Династія судових медиків Бокаріусів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 441–451.
4. Ольховський В. О., Перцева Ж. М. Бокаріус Микола Миколайович. *Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи*: бібліогр. довід. / М – во охорони здоров'я України. Харків. нац. мед. ун – т; за заг. ред. В. М. Лісового. Харків: ХНМУ, 2010. 207 с. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728>
5. Ольховський В. О., Губін М. В., Сокол В. К. Педагогічна спадщина заслуженого професора М. С. Бокаріуса. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. ст. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7–8 листоп. 2019 р.). Полтава, 2019. С. 304–308.
6. Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації. Київ; Харків: Українське держ. вид-во, 1944. 132 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1t5vD4e137Gs-sxmhe83QZjq6Q9WdaHCc/view>

7. Циганенко А. Я. Учень та вчитель: світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. *Бокаріусовські читання : Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчю з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). Харків, 2009. С. 36–37.

**Валерій Шепітько**

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
академік Національної академії правових наук України,  
заслужений діяч науки і техніки України,  
м. Харків, Україна*

**РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ШКОЛИ  
У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ**

Становлення харківської криміналістичної школи розпочинається за різними напрямками формування криміналістичних знань вже у ХІХ столітті (природничо-технічний, тактико-психологічний та медико-криміналістичний). Судово-психологічний та тактичний напрями щодо формування криміналістики і судової психології (дослідження механізму впливу кримінального закону на правосвідомість особистості, вивчення природи та ефективності суду присяжних, розроблення тактики ведення захисту по кримінальним справам, вивчення психологічних особливостей злочинців) було розпочато в Харківському Імператорському університеті професором Л. Є. Владимировим, якого у 1872 було обрано екстраординарним професором по кафедрі кримінального права та судочинства цього університету [3, с. 424, 425; 1, с. 88, 89; 2, с. 67, 68; 3, с. 424, 425].

Суттєвий внесок у розвиток судової (юридичної) психології здійснив також професором А. Ф. Коні, який звернувся до дослідження психології судової діяльності, психології показань свідків і потерпілих, психології самогубства та ін. У цьому сенсі особливого значення набувають його праці: «Моральні засади в кримінальному процесі» (1895 р.), «Пам'ять і увага (із спогадів судового діяча)» (1922 р.), «Самогубство в законі і житті» (1898 р.), «Антропологічна школа в кримінальному

праві» (1898 р.) та ін. У 1890 р. Харківський Імператорський університет присвоїв йому ступінь доктора кримінального права без захисту дисертації (*honoris causa*) [1, с. 16; 4, с. 262].

Намагання впровадити технології «бертильонажу» належать професору Харківського Імператорського університету О. Д. Кисельову, який у 1899 р. був відряджений до Парижа (Франція) для вивчення методу ідентифікації Альфонса Бертильона та зробив спробу щодо впровадження його у навчальний процес університету. У подальшому О. Д. Кисельов був одним із ініціаторів запровадження читання й курсу криміналістики (з 1910 р. разом із професором М. С. Бокаріусом) [1, с. 90, 91; 2, с. 159–161].

Важливим напрямом у формуванні харківської криміналістичної школи є медична криміналістика. Фундаментальні праці професора М. С. Бокаріуса заклали основи виникнення предмета криміналістики в Україні [5, с. 315]. М. С. Бокаріус з 1905 р. викладає судову медицину на юридичному факультеті Харківського Імператорського університету, а також веде такі самостійні курси, як «Курс мікроскопічних і мікрохімічних досліджень речових доказів для студентів 4 курсу (1906-1916), «Практичний курс техніки судово-медичних розтинів» зі студентами 4 та 5 курсів (1907–1909 рр.) [1, с. 84–87; 3, с. 70–74].

На початку ХХ ст. виходить друком низка праць М. С. Бокаріуса, засновника криміналістичного напрямку в судовій медицині, який працював у м. Харкові: «Судово-медичні мікроскопічні та мікрохімічні дослідження речових доказів» (1910), «Короткий курс судової медицини» (1911), «Судова медицина у викладі для юристів» (1915). Головними науковими працями М. С. Бокаріуса є «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрета» (1924), «Початковий зовнішній огляд трупа на місці події або виявленні його» (1929), «Судова медицина для медиків і юристів» у двох частинах (1930) [1, с. 84–87; 3, с. 70–74].

М. М. Бокаріус (молодший) також заклав підґрунтя для формування харківської криміналістичної школи. М. М. Бокаріус здійснив суттєвий внесок у розвиток медичної криміналістики – комплексної галузі знань, що використовується в процесі юридичної діяльності для успішного розкриття та розслідування злочинів [6, с. 176–179]. Медична криміналістика відбиває певний зв'язок між знаннями судової медицини та теорією судових доказів [7, с. 7, 8].

Важливе значення для становлення професора М. М. Бокаріуса як вченого-криміналіста відіграла його робота в Харківському юридичному інституті, який у різні часи мав назву Харківський інститут народного господарства, Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права (сьогодні – це Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У цьому інституті він фактично почав працювати раніше, ніж у медичному... [8, с. 34–36]. Створення наукової криміналістичної школи [9, с. 5–7] підтверджується наявністю у М. М. Бокаріуса учнів та послідовників. М. М. Бокаріус підготував 4 докторів та 26 кандидатів наук [1, с. 88; 10, с. 432].

Підтвердженням суттєвого внеску у створення окремого криміналістичного напрямку в судовій медицині М. С. Бокаріусом та М. М. Бокаріусом постало проведення в Україні «Бокаріусовських читань», на яких роблять свої доповіді як судові медики, так й юристи-криміналісти. Перші «Бокаріусовські читання» відбулися в Україні у 2006 р. та стали на сьогодні традиційними.

Значний внесок в історію криміналістики в Україні здійснили знані професори, представники харківської криміналістичної школи: В. П. Колмаков, Л. Ю. Ароцкер, О. Н. Колесніченко, М. В. Салтєвський, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський та ін. Дослідження цих вчених були спрямовані на розроблення теорії криміналістичної ідентифікації, тактики окремих слідчих дій, методики розслідування вбивств (В. П. Колмаков), тактики судового допиту і теорії судової експертизи (Л. Ю. Ароцкер), планування розслідування та обґрунтування необхідності застосування криміналістичної характеристики злочинів (О. Н. Колесніченко), теорії ідентифікації та групування, проблем криміналістичної техніки (судової фотографії, одорології, судової акустики) (М. В. Салтєвський), проблем слідчої тактики та психології розслідування злочинів (В. О. Коновалова), методики розслідування економічних злочинів (Г. А. Матусовський). Вказані вчені-криміналісти мають велику кількість учнів і послідовників.

Важливим свідченням високого рівня розвитку криміналістики в Україні є підготовка і видання підручників. У 1973 р. видано підручник «Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика» за редакцією професора В. П. Колмакова. У 1988 р. вийшов друком підручник «Радянська криміналістика. Методика розслідування окремих видів злочинів» за редакцією професора В. К. Лисиченка. Авторами цих підручників були й представники харківської криміналістичної школи.

У незалежній Україні в суспільстві відбулися значні зміни, зокрема відмова від тоталітарних (репресивних) методів державного управління, виключення ідеологічної складової науки, перехід від «криміналістики на службі слідства» до «змагальної криміналістики». Вивчення криміналістики як виду знання свідчить про зміну парадигми криміналістики та формування криміналістичної доктрини в структурі правової (юридичної) доктрини України [11, с. 76–90].

У формуванні харківської криміналістичної школи важливе значення має проведення прикладних досліджень з криміналістики. У цьому сенсі показовим є створення у Харкові у 1996 р. в структурі Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (нині – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України) лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». Співробітники Лабораторії здійснили суттєвий внесок у розвиток криміналістики, розробку новітніх науково-технічних засобів та технологій.

За часів незалежності України перший підручник для юридичних навчальних закладів вищої освіти і юридичних факультетів за редакцією професора В. Ю. Шепітька було підготовлено у 1998 р. колективом викладачів кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) «Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів». У 2001 р. цей авторський колектив видав повний курс криміналістики, а у 2004 р., 2008 р., 2016 р. та 2019 р. здійснено його перевидання. У 2010 р. вийшов друком авторський підручник професора В. Ю. Шепітька «Криміналістика» [1, с. 28, 29]. Значним досягненням є також опублікування підручника з криміналістики у двох томах англійською мовою разом із зарубіжними колегами (Textbook of Criminalistics. Vol I: General Theory, 2016; Vol. II: Criminalistic Technique and Tactics, 2023).

Становлення та розвиток криміналістики в Україні відбивається в опублікованих довідкових (Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін., 2003, 2007, 2011; Керівництво з розслідування злочинів, 2009, 2010; Довідник слідчого., 2001, 2003, 2008, 2011, 2013 та ін.) та енциклопедичних виданнях представників харківської криміналістичної школи (Криміналістика. Ен-

циклопедичний словник., 2001; Криміналістика: словник термінів., 2004; Велика українська юридична енциклопедія в 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін., 2018; Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія / В. Шепітько, М. Шепітько., 2021 та ін.).

У сучасних умовах повномасштабної війни РФ проти України перед криміналістикою постали нові завдання: розроблення прийомів, методів та засобів фіксації воєнних злочинів, впровадження новітніх технологій в розслідування злочинів в умовах воєнних дій, дослідження цифрової інформації та використання можливостей штучного інтелекту, пропонування методик розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру. Необхідність фіксації доказової інформації в сучасних умовах призвела до формування нових напрямів у криміналістиці – цифрової криміналістики (Digital Forensics), ядерної криміналістики (Nuclear Forensics), аерокосмічної криміналістики (Airspace Forensics), геномної криміналістики (Forensic DNA Profiling) та ін. [12, с. 480–491]. Представники харківської криміналістичної школи дотичні до новітніх напрямів у криміналістиці та здійснюють відповідні дослідження.

### Література:

1. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. 268 с.
2. Энциклопедия криминалистики в лицах / под ред. В. Ю. Шепитко. Харьков: Апостиль, 2014. 400 с.
3. Шепітько В., Шепітько М. Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія. Харків: Право, 2021. 508 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2001. 3 том. К-М. 792 с.
5. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 1804–2009 / ред. кол.: В. Я. Тацій, В. В. Сташис, А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2009. 464 с.
6. Shepitko V., Olkhovsky V., Shepitko M. The process of scientific knowledge integration in crime prevention and trends of medical criminalistics development in Ukraine in XIX – early XX century. *Wiadomosci Lekarskie*. 2020. 73(1). P. 176–179.
7. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Проблеми медичної криміналістики у працях професора М. С. Бокаріуса. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матер. між нар. наук.-практ. конф., присвяче-*



- ної 150-річчю від дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 19 квітня 2019). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 7–8.
8. Ольховський В. О., Шепітько В. Ю. Професор М. М. Бокаріус: судовий медик та криміналіст. *Бокаріусовські читання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу» (10–11 вересня 2009 р., м. Харків). Харків: ТОВ «Оберіг», 2009. С. 34–36.
  9. Лісовий В. М., Тацій В. Я., Сташис В. В., Ольховський В. О., Шепітько В. Ю., Цимбал М. Л. Дві харківські наукові школи в життєвій долі професорів Бокаріусів. *Бокаріусовські читання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу» (10–11 вересня 2009 р., м. Харків). Харків: ТОВ «Оберіг», 2009. С. 5–7.
  10. Козаченко І. М. Батько й син Бокаріуси – видатні фундатори вітчизняної судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 427–435.
  11. Шепітько В. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*, 2022, №2. С. 76–90.
  12. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. Харків: Право, 2023. 902 с.

### **Володимир Юсупов**

*доктор юридичних наук, професор,  
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії  
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології,  
Національна академія внутрішніх справ,  
м. Київ, Україна*

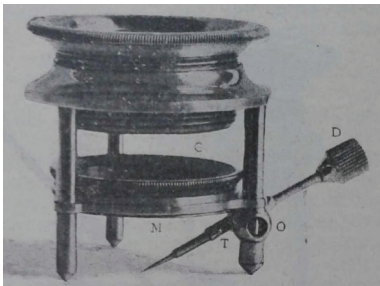
## **ПРОФЕСОР М. М. БОКАРІУС – НОВАТОР У КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ**

Переважаюча частина професійної діяльності Миколи Миколайовича Бокаріуса відбувалася у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз. Ця судово-експертна установа була відкрита 10 липня 1923 року як Кабінет науково-судової експертизи (КНСЕ). У трав-

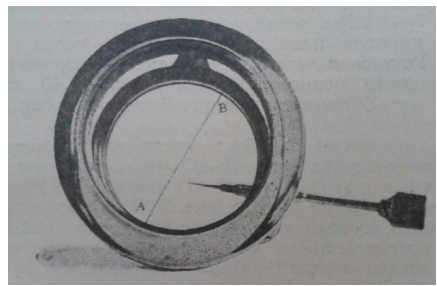
ні 1924 року М. М. Бокаріуса призначено завідувачем новоствореної секції ідентифікації особи Харківського КНСЕ.

У структурі судово-експертних установ системи юстиції України Харківський КНСЕ вирізнявся напрямом судово-медичних досліджень. Зокрема, нові штати кабінетів науково-судової експертизи, введені в дію 1 жовтня 1923 року, передбачали в Харківському КНСЕ 15 посад і 5 секцій, порівняно з 12 посадами і чотирьома секціями Київського і Одеського кабінетів, відповідно [1, с. 238].

Працюючи на посаді завідувача секції ідентифікації особи, М. М. Бокаріус, окрім проведення ідентифікаційних досліджень, вів заняття для працівників дізнання і слідства, роз'яснював правила роботи з відбитками пальців рук людини, яким чином і де необхідно проводити пошук невидимих слідів пальців рук, за допомогою яких науково-технічних засобів могли вони виявлятися, як необхідно було їх фіксувати, як упаковувати, а також технологію дактилоскопіювання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочинів. Наприклад, використання в Харківському КНСЕ триніжної лупи амстердамського криміналіста Ledden-Hulsebosch спричиняло деякі незручності при дослідженні дактилограм (дактилоскопічних карток) підозрюваних осіб. З метою більш досконалого підрахунку папілярних ліній М. М. Бокаріус сконструював триніжну лупу, закріпивши на ній по своєму голку-указку. Також завідувач секції ідентифікації особи М. М. Бокаріус запропонував відомій у той час австрійській фірмі Рейхерта потрібну для експертної роботи лупу. За його рекомендаціями такий дактилоскопічний прилад був виготовлений (рис. 1, 2).



**Рис. 1.** Триніжна дактилоскопічна лупа, сконструйована М. М. Бокаріусом (1927)



**Рис. 2.** Вигляд лупи зверху

Ця триніжна лупа дозволяла стабільно фіксувати і досліджувати будь-яке місце на відбитку пальця руки, що вивчався експертом [2].

У 1923–1925 роках в Харківському інституті науково-судової експертизи (НСЕ) існувала секція дослідження тіла людини, далі (із жовтня 1925) додатково з'явилася секція біологічних досліджень, керувати якою призначили М. М. Бокаріуса.

У 1927 році М. М. Бокаріус публікує статті у журналі «Архів кримінології та судової медицини», у яких він аналізує технічні прилади для роботи з відбитками пальців рук [2], наводить цікавий метод в проведенні ідентифікації взуття підозрюваного [3]. Зокрема, у статті «Роль випадкових речових доказів у практиці слідства і дізнання» М. М. Бокаріус описував цікавий приклад із практики розслідування злочинів, а саме дослідження матеріалів, що надійшли у Харківський інститут НСЕ. Відповідно до фабули справи, гр-н С., що відбув покарання у виді каторжних робіт у Сибіру, у 1923 році прибув до Харкова. У січні 1924 року він спільно з двома особами вчинив розбійний напад на перукарню, нанісши два удари ножом дружині господаря салону. При втечі нападників з приміщення дружина, яка чинила опір, стягнула з ноги С. його калошу. При його затриманні у С. вилучили правий чобіт, ймовірну калошу від якого було вилучено на місці злочину. Калошу разом із чоботом працівники міліції надіслали до Харківського інституту НСЕ для з'ясування таких питань: Чи належить надана калоша тій же особі, яка носить чобіт, наданий на обслідування?; Чи носили цю калошу на наданому експертам чоботі? В Інституті ретельно дослідили калошу, виявивши її загальні та окремі криміналістично значущі ознаки. Здійснено відповідні вимірювання на наданих об'єктах, виконано співставлення слідів, що були на калоші і чоботі. У результаті експертного дослідження було зроблено категорично позитивний висновок про те, що надіслані предмети взуття – права калоша і правий чобіт – знаходилися тривалий час у взаємному дотику, навіть сліди щільних частин на одній із дотичних поверхонь зробили стійкі відбитки у виді вдавлених слідів на відповідних місцях іншої дотичної поверхні, як на шкіряній поверхні каблука чобота, так й на резиновій частині калоші. Отже, калоша, що досліджувалася, носилася тривалий час на чоботі, надісланому в Інститут НСЕ, тому належала гр-ну С. [3].

У 1928 році Микола Миколайович оприлюднює свою дисертаційну роботу на тему «До мікродіагностики у вхідного шкіряного кульового отвору при судово-медичному дослідженні трупа» [4].

Враховуючи внесок М. М. Бокаріуса у розвиток судової експертизи і криміналістики, у жовтні 1931 року він затверджений Наркомпросом УСРР у званні професора. У грудні 1931 року М. М. Бокаріуса призначено на посаду директора Харківського інституту НСЕ імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Він працював до 1941 року – початку Другої світової війни, коли фашистські загарбники вторглися на територію України, а місто Харків було окуповано.

Таким чином, на початку службової кар'єри судового експерта і керівника підрозділів – секцій, а також Харківського інституту НСЕ в цілому, М. М. Бокаріус поєднував судово-медичні знання з криміналістичними підходами до аналізу й дослідження речових доказів, що надходили в експертну установу з метою з'ясування питань, які цікавили слідство для розкриття вчинених злочинів.

М. М. Бокаріус став одним із ініціаторів створення фахового криміналістичного видання – збірника наукових статей «Криміналістика і науково-судова експертиза». Це наукове видання започатковано Київським, Харківським та Одеським інститутами НСЕ з вересня 1937 р., його редакторами були очільники цих Інститутів Б. Й. Вахліс, М. М. Бокаріус та М. П. Макаренко.

Працюючи директором Харківського інституту НСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, в збірнику «Питання кримінального процесу та техніки розслідування злочинів» побачила світ фундаментальна стаття М. М. Бокаріуса, присвячена новим підходам в методиці судово-медичних і криміналістичних досліджень (1936) [5].

Після Другої світової війни М. М. Бокаріус продовжив працювати директором Харківського НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса до грудня 1946 року, коли його замінив на цій посаді В. П. Колмаков.

Слід зазначити про поєднання судово-експертної, криміналістичної, судово-медичної, викладацької та науково-дослідної складової у професійній діяльності Миколи Миколайовича Бокаріуса. Із жовтня 1925 року, працюючи завідувачем секції біологічних досліджень Харківського інституту НСЕ, він за сумісництвом викладає як асистент в Інституті народного господарства (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), а в 1928–1931 рр. – доцент, 1931–1939 рр. – професор, 1939–1941 рр. – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини цього навчального закладу; у 1952–1956 рр., 1957–1960 рр., 1962–1964 рр. – проректор Харківського медичного інституту

по навчальній роботі. Поєднання судово-експертної, криміналістичної і судово-медичної діяльності Миколи Миколайовича виявилось у тому, що він, працюючи директором Харківського інституту НСЕ, суміщував посади завідувача кафедрою судової медицини 1-го та 2-го Харківських медичних інститутів; завідувача кафедрою судової медицини Українського інституту удосконалення лікарів; обласного судово-медичного експерта; вченого секретаря Ради професорів Харківського медичного інституту; а впродовж липня 1933 р. – листопада 1934 р. і січня 1936 р – березня 1937 р. був головним судово-медичним експертом НКОЗ УСРР, у 1933–1937 рр. – завідувачем судово-медичним моргом міста Харкова [6, с. 87].

Аналізуючи професійний шлях професора М. М. Бокаріуса, можна з впевненістю стверджувати, що поєднання досвіду судово-медичних досліджень та здійснення криміналістичної діяльності, а також керівництво провідною судово-експертною установою України, забезпечило якісний розвиток і удосконалення як практичної експертної роботи Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, так і закладення фундаментальних основ української судово-медичної криміналістики.

### Література:

1. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – XXI століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.
2. Бокариус Н. Лупа для работ над дактилоотпечатками. *Архив криминологии и судебной медицины*. 1927. Том 1. Кн. 2–3. С. 853–868.
3. Бокариус Н. Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания. *Архив криминологии и судебной медицины*. 1927. Том 1. Кн. 2–3. С. 805–814.
4. Бокариус Н. Н. К микродиагностике у входного кожного пулевого про света при судебно-медицинском исследовании трупа. Харьков, 1928. 103 с.
5. Бокариус М. М. Нове в методиці судово-медичних і криміналістичних досліджень. *Питання кримінального процесу та техніки розслідування злочинів* : збірник статей / Український інститут судової політики, Харківський інститут науково-судової експертизи ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. Житомир : Вид-во Укр. ін-ту судової політики, 1936. С. 7–39.
6. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право. 2020. 268 с.

**ПАНЕЛЬ 2**  
**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**  
**КРИМІНАЛІСТИКИ І СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ**  
**В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**  
**ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

**Sofia Havrashenko**

*Second year student,  
Kharkiv National Medical University  
Kharkiv, Ukraine*

**Roman Sukhonosov**

*Candidate of Medical Sciences, Associate Professor  
Kharkiv National Medical University  
Kharkiv, Ukraine*

**Kondrusyk Nataliia Yuriivna**

*Candidate of Medical Sciences, Associate Professor  
Kharkiv National Medical University  
Kharkiv, Ukraine*

**Lopushniak Lesia Yaroslavivna**

*Candidate of medical sciences, assistant  
Bukovynian State Medical University  
Chernivtsi, Ukraine*

**CONSIDERATION OF THE NATURE OF DAMAGE  
TO THE FLAT BONES OF THE SKULL FROM THE  
IMPACT OF 'BLUNT' BULLETS.**

**Introduction.** Firearms pose a danger to human health and life. However, the variety of firearms makes it impossible to determine the true picture of the crime without specialists. For this purpose, an FME is required. The results of these studies become the main sources of evidence for investigating cases. In the presence of firearms, two important examinations are carried out at once: forensic and ballistic. The object of the first is a corpse or a living person, the object of the second is a weapon. If there is no weapon at the scene, experts examine the bullets removed from the victim's body to determine whether they belong to a particular type of firearm. And in the future, the creation

of computer modelling of the wound canal and characteristic injuries will allow for much faster progress in investigations, as it gives a more complete picture of what happened.

**The purpose of the study is** to examine the nature of morphological features of gunshot injuries to the skull vault, features of the entrance and exit holes caused by blunt bullets.

**Materials and methods of the study.** theoretical: analysis of research literature; practical: own research.

The study materials were human skull specimens of different sexes and ages from the cadaveric material collections of the Department of Forensic Medicine of Kharkiv National Medical University.

**Results and conclusions:** Blunt-force trauma results in bone fragmentation within the space bounded by an annular fissure, which is wider than that of sharp-force trauma. Bullet penetration leads to marginal fracture of the particles due to a slight increase in the area of the contact circle. The arrangement of the particles under the pressure of the projectile changes. The fragments in the centre of the contact circle move along the space bounded by the annular crack parallel to the wound trajectory, i.e. undergo parallel transfer. The particles located near the walls of the newly formed channel, having primarily one degree of freedom, rotate around the tangential axes and press into the walls of the ball channel, leaving alternating concentric ridges and furrows after detachment (for each layer). Their further movement follows an arbitrary trajectory, the overall result of which is parallel transfer. Low transverse load and high losses due to friction of the blunt projectile cause a rapid decrease in its velocity, a significant deviation from the centre of the annular crack, displacement and tearing of significant areas of the inner plate due to their rotation around the tangential axes with the formation of long straight sections of the exit hole edges and significant terraces in the peripheral part of the damage to the inner compact plate.

Thus, when injured by blunt projectiles, tissue is dislodged, while the radial action is dominated by the rotation of bone fragments. Gunshot fractures caused by blunt-force trauma are characterised by – small area and depth of marginal chips of the outer plate;

- slightly larger diameter of the entrance hole compared to the diameter of the bullet;

- rough terraced canal walls and smaller canal volume.

The radial effect of shock and ballistic waves has an inverse proportional dependence on the distance of the shot, caused by the mechanical damaging

effect of the high pressure of these waves, and is observed by an increase in the degree of splitting of bone tissue fragmented by a firearm. The damaging effect of shock waves depends mainly on the power of the powder charge, and the effect of ballistic waves is observed only with high-speed projectiles. At different distances from the muzzle of the barrel, the radial effect of shock and ballistic waves is different, which allows us to distinguish 3 conventional zones at close range:

I – mechanical action of the bullet and shock waves;

II – mechanical action of the bullet and ballistic waves;

III – mechanical action of the bullet. In the long-range zone I, the damage is formed due to the impact of the bullet and the radial action of shock waves. A gunshot fracture is characterised by the destruction of the outer compact plate with the adjacent spongy layer, which gives the bullet canal the appearance of a truncated cone with the base facing the shot. One of the signs of shock waves is a pronounced hydrodynamic effect, accompanied by the destruction of the integrity of the skull and head structures. The length of zone I for most types of handguns is limited to the first few metres of the short range. In zone II, the gunshot fracture is formed by the impact action of the bullet and the radial action of ballistic waves. The mechanical damaging effect of ballistic waves is caused by alternating positive and negative pressure in the bullet canal, so the damaging effect spreads more evenly into the depth of the bullet canal than the impact of shock waves. The gunshot fracture is characterised by marginal detachment of fragments of both compact laminae, which gives the ball canal an hourglass shape with a spherical expansion of the canal cavity in the spongy layer. Zone II begins beyond zone I. Its length is determined by the projectile velocity. An additional radial damaging effect of ballistic waves on bone tissue is found in projectiles with a contact velocity of more than 700 m/s.

In the third zone of a short-range shot, a gunshot fracture is formed by the impact action of the projectile, which includes the direct and radial action of the 'changed direction of movement' of the bullet. The magnitude of the direct impact and the peculiarities of the radial impact of the 'changed direction of movement' of the projectile determine the nature of the gunshot fracture, which allows us to distinguish four levels of specific kinetic energy of the projectile that leads to injury in this zone. In addition, the nature of the gunshot fracture and the severity of additional damage allow us to determine the main part of the projectile.

Thus, the essence of direct and lateral impacts, as well as the phenomenon of a temporary pulsating cavity from the standpoint of the theory of bullet



impact is considered. The criteria for diagnosing the origin of damage, the distance of the shot, the energy and geometric parameters of the bullet, and the basis for determining the distance of a nonclose shot are considered.

## REFERENCES

1. Pigolkin Y. I., Dubrovin I. A., Gunshot fractures of flat bones. 2009; 96.
2. Pigolkin Y. I., Dubrovin I. A., Method of expert assessment of the contact velocity of the bullet in gunshot perforated fractures of the flat bones of the skull. *Inventions. Utility models* 2006; 27:39.
3. Dubrovin I. A., Pigolkin Y. I To the question of the mechanism of formation of a gunshot fracture in flat bones. *Sud-med expert* 2006; 49:1: 9–11.
4. Dubrovin I. A., Dubrovina I. A., Pigolkin Y. I Characteristics of the processes underlying the mechanism of damaging action of the projectile in the formation of gunshot fractures of the bones of the cranial vault. *Sud-med expert* 2005; 48: 4: 34–36.
5. Dubrovin I. A., Dubrovina I. A., Pigolkin Y. I Morphological features of gunshot injuries of the bones of the cranial vault. *Sud-med expert* 2005; 48: 3: 9–11.
6. Harvey E. N., Butter E. G., Memillen J. H. et al. Mechanism of injuries. *Br Med Bull* 1945; 3: 1: 147–149.

### **Serhii Shchebetun**

*Commander of the Special Purpose Police Regiment, Police Colonel*

### **Roman Sukhonosov**

*Ph.D. of Medicine, Associate Professor*

*Associate Professor of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy,  
and Operative Surgery, Kharkiv National Medical University*

*Kharkiv, Ukraine*

### **Mariia Halycha**

*Student, 2nd Medical Faculty*

*Kharkiv National Medical University*

*Kharkiv, Ukraine*

## **CHARACTERIZATION AND EXAMINATION OF THE MECHANISM OF INJURIES IN GUNSHOT WOUNDS OF FLAT BONES**

**Relevance:** In the context of the ongoing fight against armed aggression by the Russian Federation, the need for forensic examinations of gunshot

wounds has increased. In particular, the study of gunshot wounds to flat bones is of certain interest from both a medical and legal perspective. This topic plays a role in determining the weapon, specifically the caliber: small, medium, or large; its purpose: combat, hunting, sports, or special; barrel type: rifled, smoothbore, or combined; barrel length: long-barrel or short-barrel; shooting distance, time of injury, and crime specifics. Therefore, the relevance of this issue is quite significant.

**The aim:** To examine the characteristic injuries to flat bones caused by firearms.

**Materials and methods:** *Theoretical:* review and analysis of scientific and methodological literature; *practical:* personal research.

**Results and conclusions:** As is known, in firearms, the movement of the projectile is caused by the energy of gunpowder gases. Upon contact of the bullet with the skin, a so-called tissue defect is formed, which is a sign of an entry wound, along with a stamp mark – an abrasion or bruise around the entry wound that often reflects the weapon’s characteristics. In turn, the bullet channel can be:

- through, i.e., ending with an exit wound in cases where the bullet has high kinetic energy;
- blind, ending with the bullet inside in cases of distant shooting;
- tangential, when the projectile passes through soft tissues;
- grazing, when the bullet travels parallel to the skin, creating a groove.

Radial fractures extending from the exit hole in flat bones never intersect with fractures from the entry point.

Gunshot wounds to flat bones exhibit contusion, wedge-shaped, penetrating, rupture, and crushing impacts of the projectiles. The morphological equivalents of these impacts are fractures, perforated and perforated-fragmented bone breaks. This classification has an empirical character, as the processes underlying the changes in the mechanisms of the bullet’s damaging effect remain unknown.

The morphological characteristics of gunshot fractures of flat bones from long-range shots are determined by damaging factors that can be conditionally divided into permanent and non-permanent.

The permanent factor is the direct impact of the projectile, causing localized destruction of bone tissue. This process can be divided into several stages, each replacing the other: impact of the projectile with the bone, embedding, and exit of the projectile.

Impact causes immediate localized deformation of the bone, leading to initial bone fragmentation due to its rupture from compression-tension forces and the formation of sub-surface, axial, and radial fractures within a cone-shaped space, limited by ring fractures. The configuration and volume of this space are determined by the projectile's energy parameters.

The embedding of the projectile in the bone continues its forward movement. The pressure of the embedded projectile causes tissue to split along the fractures, resulting in the detachment of bone fragments, with or without displacement, causing complete localized destruction of the bone tissue. The exit of the projectile concludes its direct impact and is accompanied by the displacement of bone fragments. The nature of bone tissue destruction is reflected in the relief of the bullet channel and depends on the level of specific kinetic energy (SKE) of the embedded projectile.

At a high SKE level, there is an instantaneous splitting of the bone tissue, predominantly along circular and axial fractures. The morphological signs of such a fracture include:

- vertical walls and uniformity of the surface relief, formed by concentric transverse ridges;
- fragmentation of bone tissue into small flat fragments, the displacement of which does not leave dynamic marks on the channel surface;
- discoloration of small flat sections of the inner plate along the edges of the exit wound.

For a low SKE level, asynchronous splitting of the outer (along circular and axial fractures) and inner (along radial fractures) layers of bone tissue is characteristic:

- slanting walls of the exit part of the channel and uneven surface relief of the fracture, formed by concentric transverse ridges in the initial part and radial ridges in the exit part of the perforated defect;
- formation of large volumetric bone fragments and extended straight sections of the edges of the exit wound as a result of the detachment of these fragments.

The radial impact of the projectile represents a non-permanent damaging factor, consisting of various phenomena and characterized by an increased degree of fragmentation of bone tissue caused by the projectile. The radial action, due to the changed trajectory of the bullet upon impact with the bone, is directly proportional to the shooting distance and is characterized by an increase in the destruction zone (fragmentation and splitting) of bone tissue

due to the deviation of the projectile's axis from the perpendicular direction. This is observed at longer distances when the projectile's SKE level slightly exceeds the strength of the tissue. The rotation of the bullet around its transverse axis is structurally determined by its elongated shape and is initially negated by its spin. Impact with a dense obstacle causes a deceleration in the bullet's rotation and a deviation of its axis from the perpendicular direction. Therefore, the degree of deviation of the projectile is an indicator of the level of specific kinetic energy (SKE) of the projectile.

For high SKE level, the projectile passes straight through the bone, as evidenced by the round shape and alignment of the centers of the entry and exit holes in the outer and inner compact bone layers.

At medium SKE level, the projectile's perpendicular penetration is replaced by its rotation around the transverse axis, exiting the bone on its side surface and creating an irregular oval-shaped hole on the inner compact bone layer. Contact between the projectile's side and the bone tissue results in dynamic marks on the walls of the perforated fracture in the form of alternating oblique ridges and grooves.

At low SKE level, the projectile's rotation around its transverse axis begins at the moment of impact with the bone, causing it to penetrate with its side surface, forming an irregular oval-shaped hole on the outer compact bone layer.

Radial action, caused by the movement of fractured bone particles, is directly and inversely proportional to the shooting distance and is characterized by an increased degree of fragmentation of the bone tissue shattered by the projectile. This type of radial damage is based on the brittle-plastic properties and multi-layered structure of the flat bone, which contribute to the enlargement of the bullet defect due to the detachment of bone fragments. The size of the fragments and the dimensions of the channel after their detachment are directly proportional to the shooting distance. At the same time, the greatest degree of tissue fragmentation is observed when the fragments move in radial directions, and decreases when they are transferred and rotated in parallel, which also indicates an inverse proportional relationship between this phenomenon and the shooting distance. The separation of fragments leaves a mark on the fracture surface, the relief of which can provide information about the size of the fragments and the energetic and geometric parameters of the bullet.

### *Literature:*

1. Hirgolav S. S. Gunshot Wound. L: VMA 1956; 331.
2. Davydovsky I. V. Gunshot Wound in Humans. Morphological and General Pathological Analysis. M 1952; 1: 20–30.
3. Pirohov M. I. Tissue Integrity Disruption. Wounds. Collected Works in 8 Volumes. Vol. 5. M: Medical Literature 1961; 638.
4. Kryukov V. M. Fundamentals of Mechano- and Morphogenesis of Fractures. M 1995; 232.
5. Harvey E. N., Butter E. G., Memillen J. H. et al. Mechanism of injuries. Br Med Bull 1945; 3: 1: 147–149.

### **Галина Авдєєва**

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності  
ім. акад. В. В. Сташица НАПрН України,  
м. Харків, Україна*

## **ІННОВАЦІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Стрімкий розвиток і розповсюдження інноваційних технологій призвів до їх інтеграції у судово-експертну діяльність. Про важливість застосування новітніх технологій та отримання навичок їх використання судовим експертом задля підтримання довіри до судової експертизи наголошено у Висновках № 7152/23 Ради Європейського Союзу щодо Плану дій з розвитку європейської судової експертизи до 2030 р. [1].

Застосування цифрових технологій в роботі судового експерта дозволяє частково або повністю звільнити його від безпосередньої участі в процесах одержання, перетворення, фіксації, накопичення і систематизації інформації під час дослідження матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів. Зокрема, в сучасних умовах цифрові зображення об'єктів слугують основою для створення різного роду автоматизованих інформаційно-довідкових експертних колекцій та криміналістичних обліків [2].

Судові експерти активно використовують цифрові бази даних з відкритих джерел, які розроблені в інших галузях знань. Найчастіше такі бази даних використовуються для зберігання і пошуку інформації в медицині, біології, фізиці, інженерній справі та інших галузях [3, С. 242].

Вони містять дані про фармацевтичні препарати, біологічні матеріали, наркотичні засоби, хімічні сполуки, холодну і вогнепальну зброю, види і властивості металів та сплавів та ін. довідкову інформацію.

Дуже корисними для судових експертів є цифрові ресурси, які створені відомими світовими науковими спільнотами для публікації нових досліджень у різних галузях науки та слугують каталізаторами їх розвитку. Прикладами таких джерел є: 1) створена Королівським хімічним товариством Великої Британії система безкоштовних баз даних ліків та біопрепаратів, морських природних продуктів, хімічних речовин і їх властивостей «ChemSpider», натуральних продуктів, каталізаторів, методів в органічному синтезі та ін. [4]; 2) відкрита хімічна база даних «PubChem» Національного інституту здоров'я (NIH, USA), яка дозволяє здійснювати пошук хімічних речовин за назвою, молекулярною формулою, структурою та іншими ознаками [5]; 3) Кембриджська база структурних даних (CSD), База даних неорганічної кристалічної структури (ICSD) та цифрові сервіси CCDC та FIZ Karlsruhe містять засновану на експериментальних дослідженнях інформацію у галузі структурної хімії, програмного забезпечення та знань для досліджень і розробок у галузі матеріалів і речовин [6] та ін.

Співробітники судово-експертних установ створюють спеціалізовані бази даних, які використовуються ними під час судово-експертних досліджень. Зокрема, Інститут судових експертиз Нідерландів (NFI) створив бази даних холодної [7] та вогнепальної [8] зброї. Поліція Нью-Йорка накопичує результати реальних судово-експертних досліджень в лабораторно-інформаційній системі LIMS (Laboratory Information Management Systems) [9]. Для взаємодії між судовими експертами, адвокатами, слідчими і суддями у Франції створена цифрова платформа Oralex [10], яка містить документи і матеріали щодо призначення і проведення судових експертиз.

Для формування та ведення криміналістичних обліків створено та успішно функціонують автоматизовані ідентифікаційні дактилоскопічні, трасологічні, балістичні системи «ДАКТО-200», «TrasoScan», «BalScan» та ін. [11, С. 190].

Ідентифікаційна балістична система «BALSCAN» виробництва компанії Laboratory Imaging s.r.o. (Чехія) спеціалізується на цифровій обробці й порівняльному аналізі зображень [12, С. 11]. Вона дозволяє сканувати і порівнювати сліди вогнепальної зброї навіть на деформова-

них кулях і їх фрагментах з метою ідентифікації конкретного екземпляра вогнепальної зброї.

Для моделювання (реконструкції) руху транспортних засобів в період розгортання ДТП та подальшого переміщення до місця їх зупинки в автотехнічній і транспортно-трасологічній експертизі використовується програмний комплекс Cybid V-SIM, що дозволяє отримати наочну модель події з використанням супуннікових знімків місцевості, яка найбільш наближена до реальної ДТП [13, С. 95].

Для фіксації (створення 3D моделі) ділянок місцевості, окремих великих за розмірами та дрібних об'єктів і слідів та їхніх ознак у слідчій та судово-експертній практиці використовується технологія тривимірного сканування, розроблена компанією Artec 3D, яка дозволяє із високою точністю і розрізняльною здатністю швидко отримувати кольорові тривимірні електронні копії об'єктів та слідів сторонніх предметів [14, С. 387]. Такі моделі слугують об'єктами дослідження в трасологічній, балістичній, вибухотехнічній, автотехнічній, транспортно-трасологічній та ін. видах судової експертизи.

Останніми роками в межах експертизи відео- та звукозапису розроблено низку новітніх алгоритмізованих методик із встановлення автентичності цифрових сигналограм, які дозволяють виявляти сліди монтажу в цифрових фотознімках, фонограмах та відеограмах. На їх основі створено експериментальні експертно-аналітичні автоматизовані системи «Академія» та «Фрактал» [15], які дозволяють встановлювати автентичність цифрових сигналограм, а також ідентифікувати електронний пристрій, на якому їх зафіксовано.

Дослідження електронних пристроїв, які слугують сховищем загальної і особистої інформації, відомостей щодо різного роду подій і явищ, дій окремих осіб, та ін. відомостей, здійснюється за допомогою сучасних портативних апаратно-програмних комплексів «Cellebrite UFED Touch 2 Ultimate» та «Cellebrite UFED 4 PC Physical Analyzer». Вони здатні виявляти, декодувати і аналізувати цифрові дані, отримані з мобільних телефонів та ін. електронних пристроїв. Такі комплекси дозволяють: вилучати дані без введення графічного ключа, паролю чи PIN-коду з пристроїв Android, Apple та ін.; відновлювати раніше видалену інформацію; дешифрувати зашифровану базу даних історії WhatsApp; вилучати дані додатків, паролі, миттєві повідомлення (зокрема, з месенджерів Viber, WhatsApp та Telegram), контакти, SMS-повідомлення, електронні листи,

аудіо- та відеофайли, журнали викликів, інформацію про місцезнаходження телефону та маршрут пересування його власника шляхом аналізу історії використання точок доступу до Wi-Fi-мереж, тощо [16, С. 71].

Згідно з Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [17] в експертній службі МВС України створено автоматизовану систему обліку генетичних ознак людини, за допомогою якої здійснюється ДНК-ідентифікація осіб.

Відповідно до наказу Міністерства Юстиції України від 28.04.2020 № 1540/5 «Про затвердження Змін до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» в експертних установах МЮ України обладнано автоматизовані робочі місця для складання кваліфікаційного іспиту (тестування) на право проведення експертної діяльності.

На сьогодні актуальними є розроблення комп'ютерних систем щодо вирішення таких завдань: верифікація цифрової інформації; математичне моделювання пострілів з вогнепальної зброї з метою вирішення різних завдань судово-балістичної експертизи; комп'ютерне діагностування і прогнозування характеристик механізмів замикаючих пристроїв; ретроспективне комп'ютерне моделювання дорожньо-транспортної події з метою встановлення швидкості транспортних засобів в момент зіткнення та ін.

### Література:

1. Council Conclusions on the Action Plan for the European Forensic Science Area 2.0. Council of the European Union. Brussels, 9 March 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7152-2023-INIT/en/pdf>
2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України. Затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 10.07.2017 № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-17#Text>
3. Бондар В. С. Цифрові бази даних А судово-експертній діяльності як засіб оптимізації її інформаційного забезпечення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 3 (95). С. 241–246. DOI: 10.33766/2524-0323.95.241–256.
4. Royal Society of Chemistry. Updating Databases and Literature. URL: <https://www.rsc.org/journals-books-databases/databases-literature-updates/#databases>



5. PubChem. National Library of Medicine. URL : <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/>
6. CCDC's and FIZ Karlsruhe's. Access structures. URL : <https://www.ccdc.cam.ac.uk/structures/>
7. Databank voor messen moet politie helpen in onderzoek naar steekpartijen. NOS Nieuws. Dinsdag 14 maart 2023. URL: <https://nos.nl/artikel/2467375-databank-voor-messen-moet-politie-helpen-in-onderzoek-naar-steekpartijen>
8. Politie en NFI gaan meer wapenonderzoek doen. NOS Nieuws, Donderdag 30 september 2021. <https://nos.nl/artikel/2399759-politie-en-nfi-gaan-meer-wapenonderzoek-doen>
9. Orokos D. D., Hicks J., Lednev I., Stevens R., Strzalkowski T., Goel S. Development and Implementation of Forensic Science Research and Training Pro-grams at the University at Albany's Northeast Regional Forensic Institute (NERFI). URL : <https://www.hsdl.org/?abstract&did=15680>
10. La dématérialisation des expertises civiles avec OPALEXE // Parole au cnej, Experts № 133, août 2017. P. 40. URL : [https://www.martinique-expertsdejustice.com/wp-content/uploads/2018/03/article-RE\\_15](https://www.martinique-expertsdejustice.com/wp-content/uploads/2018/03/article-RE_15)
11. Кожевніков В. Штучний інтелект як інструмент криміналістики та судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 189–192.
12. Грищенко О. В. Використання балістичного обліку експертної служби МВС України в розслідуванні кримінальних правопорушень. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 23 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6ba4f07f-48fb-4bca-bbe5-d0960fb958e6/content>
13. Юрій Бодоряк, Юрій Шминдюк, Юрій Пипко. Використання програми Sybid V-SIM 4.0 під час проведення автотехнічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 94–97.
14. Андрій Фролов, Віталій Варлахов, Владислав Федорченко. Застосування сучасного програмного забезпечення під час дослідження зіткнень транспортних засобів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя

- Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 386–388.
15. Методика ідентифікаційних і діагностичних досліджень матеріалів та апаратури цифрового й аналогового звукозапису зі застосуванням програмного забезпечення «Фрактал» при проведенні експертиз матеріалів та засобів відео та звукозапису : наук.-мет. посіб. / Рибальський О. В., Соловйов В. І., Журавель В. В., Татарнікова Т. О. Київ : ДУІКТ, 2013. 75 с.
16. Кобець М. В. Апаратно-програмний комплекс «Cellebrite Ufed» як засіб отримання інформації з мобільних терміналів. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 70–73.
17. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України № 2391-IX від 09.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

**Вікторія Алексійчук**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи  
та післядипломної освіти Київського відділення Національного  
наукового центру  
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,  
м. Київ, Україна*

**КВАЛІФІКАЦІЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА (ПРОБЛЕМИ  
ВІДПОВІДНОСТІ ЕКСПЕРТНИХ І ОСВІТНІХ  
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ  
ОСВІТИ)**

Використання спеціальних знань у судочинстві було і є актуальним у різні часи. В той же час протягом часу відбуваються історичні зміни, які позначаються й на даній сфері діяльності, змінюються не лише окремі законодавчі норми, а й концептуальні підходи й погляди. Одним з питань, яке на сьогодні перебуває у колі уваги вчених та практиків є кваліфікація судового експерта, її межі та відповідність його освіти.

Закон України «Про судову експертизу» (ст. 10) встановлює, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, та вимагає наявності в особи відповідної вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності [1].

В той же час на практиці визначення кваліфікації (компетенції) фахівця (судового експерта), а також її меж не в усіх випадках може бути однозначним. Варто зазначити, що види судових експертиз та експертних спеціальностей не завжди чітко вказують на приналежність їх до однієї конкретної галузі знань (освіти, науки, освітньої чи наукової спеціальності). У зв'язку з цим нерідко точаться дискусії між самими судовими експертами щодо того, яку за профілем освіти повинен мати фахівець, щоб стати судовим експертом за певною експертною спеціальністю. Це створює нерідко складнощі на етапах прийняття фахівця на підготовку до експертної установи й подальшої його атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта. Наприклад, з урахуванням завдань товарознавчої експертизи та існуючого переліку освітніх галузей і спеціальностей (й оновленого його варіанту, що набуде чинності 01.11.2024 р.) [2; 3] відсутня очевидна відповідність освітньої спеціальності зазначеному виду експертизи.

Під час судових проваджень на етапі оцінки доказів, й зокрема, висновків експерта, також нерідко підіймається це питання: чи мав експерт право вирішувати конкретне питання, враховуючи його експертну кваліфікацію та наявну освіту.

Існуюча проблема пов'язана з особливостями процесу формування системи видів судових експертиз та експертних спеціальностей, який відбувався без прив'язки до системи освітніх спеціальностей та галузей знань та був орієнтований на питання, потреба вирішення яких виникала в судових провадженнях та вимагала залучення спеціальних знань.

Так, в кримінальних провадженнях одним з типових традиційних завдань завжди було й залишається здійснення ідентифікації особи (знаряддя, засобу тощо), для розв'язання яких широко застосовуються різні види криміналістичних досліджень (трасологічних, почеркознавчих, портретних, матеріалів та речовин та ін.). Частина таких видів досліджень не вимагала наявності якихось особливих видів спеціальних знань, тому експертами-криміналістами й експертами деяких інших напрямів става-

ли фахівці з правовою освітою, правоохоронці, фахівці зовсім різних спеціальностей.

Виходячи з того, що вирішення питання присвоєння кваліфікації судовому експерту та визначення відповідності його освіти належить експертно-кваліфікаційним комісіям, які утворюються при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність (ст. 17 Закону України «Про судову експертизу») [1], такі комісії мають дотримуватися в своїй діяльності Закону України «Про адміністративну процедуру», й у першу чергу низки визначених ним принципів, в числі яких – принцип верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності (п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адміністративну процедуру») [4]. Виходячи з принципу верховенства права та пов'язаного з ним принципу юридичної (правової) визначеності питання профілю спеціальних знань фахівця все частіше стають предметом дискусій і в судах і в кваліфікаційних комісіях під час вирішення питань атестації судових експертів або розгляду скарг в процесі дисциплінарних проваджень, зокрема, щодо вирішення експертом завдань, які виходять за межі спеціальних знань експерта.

Так, наприклад, який експерт має вирішити питання щодо встановлення ознак розкриття та повторного навішування пломб для опломбування приладів обліку енергопостачання: електротехнік чи трасолог? Або: хто має встановити, чи відповідає вимогам стандарту конкретне дизельне паливо: експерт-товарознавець чи експерт-хімік (за спеціальністю «Дослідження нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів»); чи може експерт-еколог самостійно встановлювати факти небезпеки для життя і здоров'я людей внаслідок незаконного видобування піску на конкретних ділянках (зокрема, пов'язаної з можливістю зсуву ґрунту, подальшого підтоплення місцевості тощо), факти деградації земель, зміну їх родючості і вплив на забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами, зміни біологічного, хімічного чи фізичного складу ґрунту, порушення його структури тощо? Вказані неоднозначні ситуації наведені з реальних судових проваджень.

Слід зауважити, що на сьогодні відсутній затверджений єдиний стандарт щодо відповідності освітніх спеціальностей експертним спеціальностям. Окрім вже зазначених аспектів цієї проблеми варто відмітити й періодичні зміни, які відбуваються в системі галузей освіти та освітніх

спеціальностей, й пов'язані з її гармонізацією у відповідності з європейськими стандартами [3].

В системі експертних установ є приклади запровадження (або спроби запровадження) відомчих актів (наказів), які спрямовані на внесення певної конкретики в розглядуване питання, а саме затвердження відповідностей освітніх спеціальностей і галузей знань кожному з видів експертизи та експертних спеціальностей. Але ставлення фахівців до таких «переліків відповідностей» є неоднозначним: одні з них наголошують на потребі поглиблення, уточнення і обмеження варіантів спеціалізацій, інші – орієнтуються на практичну сторону, зокрема, можливість фахівця бути ефективним експертом навіть за відсутності базових глибоких знань лише в одній визначеній сфері (напрямі) знань.

Аналіз проєктів Переліків відповідностей експертних та освітніх спеціальностей, які пропонуються сьогодні до обговорення професійній спільноті, містять доволі широку варіативність такої відповідності. Окремі експертні спеціальності взагалі не встановлюють вимог до відповідності освіти, отже це може бути фахівець з вищою освітою будь-якого профілю (рівня магістра/спеціаліста). Такий підхід в певній мірі призводить до розмивання поняття спеціальних знань та його змішування з правовими знаннями. Надалі це може призводити до певного знецінювання висновку експерта, як такого, який наданий особою, що не має спеціальних знань, які дозволяють визначати її компетентність (фаховість) у вирішенні поставлених питань.

З іншого боку, в умовах війни, яка вже тривалий час винищує нашу державу, і в першу чергу її людський, у т.ч. фаховий, потенціал, розширення варіантів відповідностей освіти з урахуванням укрупнення спеціальностей може розцінюватись не лише як вимушений крок, а в певній мірі як спосіб змінити формальний підхід (щодо наявності диплому за певним напрямом підготовки) на фактичний (компетентнісний), де судовому експерту достатньо мати загальні компетентності (сформовані під час навчання в закладі вищої освіти), а спеціальні компетентності можуть бути набуті саме під час додаткової освіти, в процесі підготовки на базі експертної установи, в конкретних специфічних умовах діяльності.

Звісно це не ставить під сумнів необхідність і важливість інституту спеціальних знань, оскільки варіативність освіти може бути різною залежно від виду експертизи та його специфіки. Так, наприклад, інженер-

будівельник та інженер-автотехнік, або психолог і хімік не можуть бути поставлені в один ряд фахівців з проведення відповідних видів експертиз. Водночас кожен з цих фахівців в змозі навчитись користуватись методами дослідження слідів і проводити трасологічні дослідження.

На сьогодні Закон України «Про судову експертизу» не передбачає в числі вимог до особи, яка може бути судовим експертом, наявність в неї практичного досвіду. Водночас такий досвід й практична діяльність у сфері, дотичній до певного виду судової експертизи, також є способом формування спеціальних знань, вмінь та навичок й нерідко більш ефективним, аніж здобута освіта, зокрема, протягом навчання в магістратурі (1,5 роки, заочно/дистанційно).

На сьогодні також поширеного розвитку набули різні форми неформальної освіти (тренінги, курси, практикуми тощо), стажування (в тому числі в інших країнах), проходження яких може якісно вирізняти фахівця та сприяти його ефективності у відповідному виді експертної діяльності.

Таким чином, на сьогодні є достатні підстави переглянути підходи до оцінювання відповідності фахівця експертним спеціальностям, що сприятиме якості експертних досліджень і використання висновку експерта в умовах сьогодення.

### Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.10.2024).
2. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 28.10.2024).
3. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 1021 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF#n2> (дата звернення: 28.10.2024).

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 №2073-IX // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

**Юрій Бардінов**

*здобувач I курсу магістратури факультету прокуратури  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **РОЛЬ СУДОВО-МЕДИЧНИХ І КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ**

Події, які відбуваються в Україні з початком повномасштабного вторгнення Росії, безпосередньо впливають на зростання кількості воєнних злочинів проти нашої держави та її громадян, що в свою чергу зумовлює актуальність ролі судово-медичних і криміналістичних досліджень у розслідуванні воєнних злочинів [2' с. 83–85]. Судово-медична експертиза дозволяє точно визначити причину смерті, характер отриманих ушкоджень та відтворити послідовність подій. Наприклад, під час дослідження масових поховань експерти встановлюють, чи зазнавали жертви катувань, якою саме зброєю вони могли бути вбиті, а також інші важливі деталі.

Після деокупації міста Ізюм Харківської області 15 вересня 2022 року на околиці міста у лісі було виявлено одне з найбільших масових поховань від початку повномасштабної війни – близько 450 могил. Серед похованих переважно цивільні, включно з дітьми. Під час ексгумації було виявлено тіла з ознаками тортур: петлі на шії, зв'язані руки, поламані кінцівки, вогнепальні поранення, а в кількох чоловіків – ампутовані геніталії. Висновок експерта в процесі доказування відіграє критично важливу роль, оскільки судово-медична експертиза дає змогу точно встановити внаслідок чого настала смерть людини [4' с. 325]. Наприклад, якщо смерть трапилась внаслідок механічної травми, судово-медичний експерт може встановити тип предмету, яким було нанесено травму не-

сумісну з життям, що в свою чергу допомагає слідчим відновити чітку послідовність подій на стадії досудового розслідування.

Для подання доказів у міжнародні судові інстанції, такі як Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), критично важливо зберегти всю інформацію, зібрану на місці злочину, та провести судово-медичну експертизу відповідно до міжнародних стандартів [3<sup>о</sup> с. 81]. Це включає належне зберігання фізичних доказів, ведення протоколів і дотримання етичних норм.

Криміналістичні дослідження в розслідуванні воєнних злочинів відіграють важливу роль, оскільки вони дозволяють документувати злочини та забезпечувати справедливість для жертв. Так, наприклад, завдяки балістичній експертизі експерти можуть визначити тип і джерело зброї чи вибухівки, що використовувалися під час скоєння воєнного злочину. Це дозволяє встановити, які саме засоби були застосовані для атак і, часто, звідки вони походять. Наприклад, такі дослідження можуть визначити, який тип боєприпасів було використано і чи є вони забороненими міжнародними договорами.

Один із найважливіших аспектів криміналістики – це аналіз ДНК, який дозволяє ідентифікувати жертв або підозрюваних. У випадку масових поховань, криміналісти можуть використати генетичний матеріал для встановлення особи жертв, що допомагає у встановленні масштабу злочинів.

Оскільки в сучасних конфліктах все більше інформації зберігається в цифровому вигляді, цифрова криміналістика допомагає вилучити та проаналізувати ці матеріали [5<sup>о</sup> с. 876–898]. У багатьох випадках у розслідуванні використовуються фото та відеоматеріали, записи з камер спостереження, дані з мобільних пристроїв та інші цифрові докази. Спеціалісти з цифрової криміналістики можуть встановити справжність матеріалів, відновити видалені дані та зв'язати ці докази з певними підозрюваними чи подіями.

Судово-медичні та криміналістичні дослідження відіграють вагому роль у розслідуванні воєнних злочинів, забезпечуючи точність, наукову обґрунтованість та об'єктивність слідчих процесів [1<sup>о</sup> с. 6]. Завдяки цим дослідженням стає можливим встановити обставини злочинів, ідентифікувати жертв та винуватців, а також підтвердити наявність порушень міжнародного гуманітарного права. Зокрема, судово-медичні експертизи



дозволяють точно встановити причини та механізми загибелі людей, а криміналістичні методи, як-от аналіз ДНК, балістика та цифрова криміналістика, надають докази, які є основою для притягнення винних до відповідальності.

### **Література:**

1. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
2. Voychenko, V., V'yun, V., Chernyak, V., Levchenko, V. 2023. Humanitarian mission of the forensic medical service for the identification of the deceased. *Forensic Medical Examination*, (1), 85–88. <http://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/285219>
3. Mishalov, V. D., Voichenko, V. V., Kozlov, S. V. 2022. A comprehensive approach to the identification of bodies of deceased persons in conditions of armed conflict. *Morphologia*, 16(3), 76–82. <http://ir.nuozu.edu.ua:8080/handle/lib/4370>
4. Shevchuk V., Vapniarchuk V., Borysenko I., Zatenatskyi D., Semenogov V. 2022. Criminalistic methodics of crime investigation: Current problems and promising research areas. *Revista Juridica Portucalense*. Vol. 32. P. 320–341. <https://revistas.rcaap.pt/juridica/article/view/28241>
5. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.

**Ольга Бичкова**

*Інспектор СОБ, рядовий поліції*

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,  
м. Миколаїв, Україна*

## **МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: НОВІТНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ**

Молекулярно-генетичні експертизи стають невід’ємною частиною сучасної криміналістики завдяки їх високій точності та ефективності у розкритті злочинів. Сучасні дослідження показують, що використання

ДНК-аналізу значно підвищує ймовірність ідентифікації злочинців, навіть у випадках, де інші методи були неефективними. Це особливо актуально в контексті складних кримінальних справ, де необхідно підтвердити або спростувати причетність підозрюваних до злочину.

Молекулярно-генетичні методи дозволяють аналізувати біологічні зразки, такі як кров, слюна, волосся або тканини, для отримання унікального ДНК-профілю. Завдяки новітнім технологіям, таким як секвенування наступного покоління (NGS), стає можливим не тільки ідентифікувати особу, але й визначити деталі, які раніше були недоступні, наприклад, фізичні характеристики або географічне походження. «ДНК-аналіз забезпечує високий рівень точності, що значно підвищує ефективність криміналістичних розслідувань» [1, с. 35].

Практичне застосування молекулярно-генетичних експертиз включає не лише ідентифікацію злочинців, але й можливість встановлення особи загиблих у випадках, коли інші методи не дають результатів. Крім того, дані, отримані за допомогою ДНК-аналізу, використовуються для створення національних та міжнародних баз даних, що значно полегшує розслідування злочинів у майбутньому. «Розвиток генетичних баз даних відкриває нові можливості для боротьби з транснаціональною злочинністю та тероризмом» [2, с. 47].

Однак, незважаючи на значні досягнення, існують і певні виклики, пов'язані з етичними питаннями та захистом особистих даних. Використання генетичної інформації потребує суворого контролю та дотримання правових норм для запобігання зловживанням та порушенням прав людини. «Важливо забезпечити баланс між ефективністю криміналістичних розслідувань та захистом прав особи на конфіденційність» [3, с. 52].

**Секвенування наступного покоління (NGS)** є одним із найбільш інноваційних методів у молекулярно-генетичних експертизах. Ця технологія дозволяє аналізувати ДНК значно швидше і детальніше, ніж попередні методи, такі як полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР). Завдяки NGS стало можливим не лише встановлювати особу за унікальним ДНК-профілем, але й отримувати додаткову інформацію, таку як фізичні характеристики, етнічне походження, навіть певні медичні схильності. Крім того, технології, що використовуються у молекулярно-генетичній експертизі, розвиваються настільки швидко, що сьогодні можливо аналізувати навіть сильно пошкоджені або давні біологічні зразки. Це від-

криває нові горизонти в криміналістиці, дозволяючи розслідувати злочини, які залишалися нерозкритими протягом багатьох років, включаючи так звані «холодні справи» [4, с.152].

**Застосування молекулярно-генетичних експертиз.** На практиці молекулярно-генетичні експертизи широко використовуються не лише для ідентифікації злочинців, але й у багатьох інших аспектах криміналістики. Наприклад, ці методи є незамінними при встановленні батьківства у судових спорах або у випадках визначення спорідненості у спадкових справах. Крім того, ДНК-аналіз допомагає у встановленні особи загиблих під час катастроф або воєнних конфліктів, коли інші методи ідентифікації є неможливими через стан останків. Важливим аспектом є і створення національних та міжнародних баз даних ДНК, які значно спрощують розслідування злочинів, особливо у випадках, коли злочинець діяв у різних країнах. Як зазначають фахівці, розвиток генетичних баз даних відкриває нові можливості для боротьби з транснаціональною злочинністю та тероризмом. Такі бази даних дозволяють швидко співставити зразки ДНК, знайдені на місці злочину, з зразками, що вже є у базі, і таким чином ідентифікувати підозрюваного або підтвердити його непричетність [4, с. 157].

**Виклики та етичні аспекти.** Незважаючи на значні досягнення, молекулярно-генетичні експертизи також стикаються з низкою викликів, серед яких найбільш значущими є етичні питання та питання захисту особистих даних. Використання генетичної інформації потребує суворого контролю для запобігання зловживанням та порушенню прав людини. Наприклад, питання щодо того, хто і на яких підставах може мати доступ до генетичних баз даних, є надзвичайно важливими. Ще одне питання стосується потенційного зловживання генетичними даними з боку державних або приватних організацій. Наприклад, існує ризик того, що зібрані генетичні дані можуть бути використані для комерційних або політичних цілей, що викликає серйозні занепокоєння серед правозахисників. Для запобігання таким зловживанням необхідно розробити чіткі правові норми та механізми контролю за використанням генетичної інформації.

**Перспективи розвитку.** Молекулярно-генетичні експертизи продовжують розвиватися, і майбутні технологічні досягнення обіцяють ще більше розширити можливості криміналістики. Одним з таких на-

пряmkів є розвиток технологій для аналізу епігенетичних змін, які можуть надати додаткову інформацію про умови, у яких перебувала особа перед смертю, або про вплив навколишнього середовища на організм. Ще одним перспективним напрямком є розвиток технологій, що дозволяють аналізувати генетичний матеріал у режимі реального часу, що може бути корисним при розслідуванні злочинів на місці події. Наприклад, портативні ДНК-секвенсери, які можуть бути використані безпосередньо на місці злочину, дозволяє правоохоронним органам отримувати результати ДНК-аналізу за лічені години, що значно прискорить процес розслідування. Крім того, розвиток штучного інтелекту та машинного навчання відкриває нові можливості для автоматизації аналізу генетичних даних та виявлення закономірностей, які можуть бути пропущені при традиційному аналізі. Такі технології можуть значно підвищити ефективність та точність молекулярно-генетичних експертиз, зменшуючи при цьому ризик помилок [5, с. 252].

Таким чином, молекулярно-генетичні експертизи на сьогодні є одним з найважливіших інструментів криміналістики, що сприяють розкриттю складних злочинів та встановленню справедливості. Їх подальший розвиток та інтеграція в практику вимагають врахування не лише технічних, але й етичних аспектів, щоб забезпечити ефективність та законність використання цих методів.

### Література

1. Шевченко І. М. *Сучасні технології в криміналістиці: ДНК-аналіз та його застосування*. Криміналістичний вісник, 2021, с. 235.
2. Ковальчук А. В. *Молекулярно-генетичні методи в розслідуванні злочинів*. Науковий журнал криміналістики, 2022, с. 547.
3. Горбачев С. Р. *Етичні та правові аспекти використання ДНК-аналізу*. Правозахисний вісник, 2020, с. 452.
4. Петренко, О. І. *Інноваційні методи в молекулярній генетиці: Від ПЛР до NGS*. Генетичні дослідження, 2023, с. 2157.
5. Марченко Т. В. *Майбутнє молекулярно-генетичних експертиз: Перспективи та новітні технології*. Форуми криміналістики, 2024, с. 252.

**Ганна Білецька**

*кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
Україна,  
м. Харків, Україна*

## **ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВА МЕДИЦИНА» ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну Міністерство освіти і науки України рекомендувало зупинити освітній процес у закладах освіти всіх рівнів і відправити здобувачів освіти й освітян на двотижневі канікули. За цей час частина території України опинилася під тимчасовою окупацією, низка областей і міст стали ареною активних бойових дій. Вже з 14 березня 2022 року освітній процес в Україні почав відновлюватися, в тому числі і в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого в місті Харкові. Війна сусідньої країни-агресорки проти України примусила всіх зіштовхнутися з низкою викликів: вижити фізично і морально, продовжувати працювати та надавати якісні освітні послуги, зберегти науковий потенціал і в нових умовах не втратити надії на перемогу та подальший розвиток. Сьогодні життя потребує фахівців в різних областях науки та техніки в великій кількості в нашій країні, бо, на жаль, люди воюють, гинуть, виїжджають за межі України.

Головними напрямками роботи на воєнний період для кожного університету стали їх збереження й підтримка рівня якості освіти. Перед викладачами і здобувачами продовжує і сьогодні стояти питання про оптимальну й безпечну організацію освітнього процесу в синхронному й асинхронному режимах із використанням групових, колективних чи індивідуальних форм роботи [1].

Судова медицина – одна з вибірових для викладання дисциплін у навчанні правників, а її вивчення є складовою криміналістики, кримінології, кримінального та кримінально-процесуального права, адміністративного права і процесу, судової експертології та інших наук спеціальної підготовки майбутніх юристів. Кримінальне та цивільне судочин-

ство передбачає процесуальну діяльність слідчих та судових органів, в тому числі і виконання експертиз для з'ясування відповідей на питання, для вирішення яких потрібні наукові, технічні та спеціальні знання

Судова медицина, як самостійна наука, вивчає й опрацьовує різноманітні питання медичного, біологічного та медично-криміналістичного характеру, що виникають у практичній діяльності правоохоронних органів, для здійснення правосуддя та охорони здоров'я [2].

Головними завданнями викладання нашої дисципліни є: забезпечення студентів-юристів теоретичними знаннями та вміннями для кваліфікованого проведення попереднього розслідування, досудового слідства чи інших слідчих дій; навчити правильно призначати судово – медичні експертизи та формулювати запитання до неї; критично оцінювати достовірність і повноту висновку експерта.

Викладання судової медицини для юристів забезпечується завдяки використанню цілого арсеналу класичних методів, що сприяють кращому розумінню і зміцненню міждисциплінарних зв'язків, а також розширенню можливостей самостійного опрацювання матеріалу для підготовки до кожного практичного заняття. В процесі викладання навчальної дисципліни ми використовуємо методи, що спрямовані на формування у студентів інтересу до пізнавальної діяльності шляхом забезпечення мисленнєвої функції (індуктивного, дедуктивного, репродуктивного й пошукового характеру). Обов'язковою складовою викладання є мотивація підвищення відповідальності за своє навчання на платформах Інтернету, бо наше місто розташовано за три десятки кілометрів від кордону країни-агресорки і часті бомбардування та обстріли різною зброєю Харкова й області не дають змоги займатися «offline». Така мотивація наряду пов'язана з контролем за навчальною діяльністю студентів. Заняття й контроль виконання завдань мають бути гнучкими й регулюватися залежно від поточної ситуації. В мирний час, або на територіях, де зберігається безпека для навчання, студенти завжди відвідують міське або обласне Бюро судово-медичних експертиз, практично закріплюючи теоретичні знання з приводу встановлення факту та причин смерті, визначення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень, проведення ідентифікації померлої або живої людини, ознайомлення з ознаками різних механічних пошкоджень та інш. В нашій ситуації це не можливо, бо безпека навчального процесу – це головне. Учасники освітнього процесу не обмежені в ресурсах, тому контент дисципліни наповнюється

якісним і сучасним матеріалом для розуміння викладених тем. Ми на практичних заняттях підкреслюємо важливість і специфіку судово-медичних досліджень, їхнє значення для розслідування справ проти здоров'я і життя людини, що сприяє практичному інтересу до предмета, а також стимулюванню студентського творчого, креативного, наукового потенціалу. Крім того, за всіма темами практичних занять додаються приклади «Висновку експерта» або «Акту судово-медичного дослідження». Широке використання презентацій не лише лекційного матеріалу, а і під час практичних занять розширює можливості кращого засвоєння матеріалу. Вже кілька років поспіль на кафедрі криміналістики працює студентський науковий гурток, де здобувачі освіти на студентських конференціях доповідають сучасні актуальні питання з дисципліни, які їм цікаві та поглиблено ними вивчені.

В умовах воєнного стану ми підготували й розмістили матеріали для дистанційної форми навчання на кафедральній сторінці сайту Університету. Завдяки керівництву Університету викладачі під час такого важкого випробування війною набувають нового досвіду використання цифрових інструментів Google (Classroom, Jamboard, Meet, Keep) для проведення лекцій і практичних занять на курсах підвищення кваліфікації. В Університеті створена програма підвищення кваліфікації викладачів «Інтерактивні та мультимедійні технології в освітньому процесі. Сучасні методики викладання». Що дня триває самостійне опанування й удосконалення володіння платформою Google Moodle викладачами.

Видатний науковець і педагог М. М. Бокаріус приділяв велику увагу педагогічному процесу. При підготовці кадрів професор М. М. Бокаріус поєднував нові наукові судово-медичні та криміналістичні дані з практичним матеріалом і багатим ілюстративним матеріалом. Він зберігав та удосконалював принципи та методи самостійної роботи студентів, вважаючи що самостійна робота студентів повинна бути основним засобом опанування знаннями [3]. Слідуючи такому досвіду та принципам викладання, самостійна робота студентів сьогодні підтримується онлайн-курсами, відео-лекціями відомих фахівців в області судової медицини та криміналістики, інтерактивними підручниками та інші цифрові матеріали дозволяють студентам навчатися в зручній для них час і якість освіти більше не залежить від фізичного розташування закладу. Впровадження цифрових технологій у навчальний процес змінює традиційні підходи до навчання та створює нові можливості як для студентів, так

і для викладачів. Однією з ключових переваг діджиталізації в юридичному закладі освіти є доступ до освітніх ресурсів з будь-якої точки світу. Інший важливий аспект – це індивідуалізація навчання. Цифрові технології дозволяють адаптувати навчальний матеріал під індивідуальні потреби студентів. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть аналізувати прогрес студента та пропонувати йому саме ті завдання чи матеріали, які допоможуть заповнити пробіли в знаннях. Це робить процес навчання ефективнішим і більш персоналізованим.

Не менш важливою є можливість розвитку цифрових компетенцій. У сучасному суспільстві володіння цифровими технологіями є обов'язковою умовою для успішної кар'єри юриста. Студенти-правники, які навчаються за допомогою цифрових інструментів, не тільки отримують нові знання в конкретних дисциплінах, але й опановують навички роботи з різними платформами, програмами та інтернет-сервісами.

Незважаючи на всі переваги, діджиталізація освіти також стикається з низкою викликів. Один з них – це проблема доступності технологій. Не всі студенти мають рівний доступ до сучасних пристроїв і швидкісного Інтернету особливо в районах наближених до бойових дій. Це створює розрив між тими, хто має технічні можливості для повноцінного навчання, і тими, хто позбавлений цього через соціальні чи економічні умови.

Інший виклик – готовність викладачів до використання цифрових технологій. Для вирішення цієї проблеми важливо забезпечити систематичне навчання викладачів і надавати їм доступ до необхідних ресурсів та підтримки.

Не менш важливим є питання безпеки даних. Використання цифрових платформ у навчальному процесі вимагає збереження великої кількості персональної інформації студентів і викладачів. Необхідні гарантії, що всі ці дані будуть захищені від несанкціонованого доступу та зловживань. Це вимагає розробки та впровадження надійних систем безпеки, а також навчання користувачів основам кібербезпеки [4].

Розвиток різних галузей науки вимагає від здобувачів освіти й викладачів в умовах війни постійного навчання, участі в різних формах самостійного навчання і самовдосконалення, уміння синтезувати й аналізувати постійно зростаючий обсяг знань, а також уміння застосування їх у практиці [5, 6].



Таким чином, діджиталізація освіти відкриває величезні можливості для покращення навчального процесу, роблячи його доступнішим, гнучкішим і більш адаптованим до індивідуальних потреб студентів. Однак, водночас, вона висуває перед суспільством нові умови, пов'язані з рівним доступом до технологій, підготовкою викладачів і забезпеченням безпеки даних. Важливо, щоб розвиток цифрових технологій в освіті супроводжувався системними змінами, які допоможуть вирішувати ці проблеми і забезпечувати високу якість освіти для всіх. І сьогодні підготовка майбутніх юристів – виклик непростого часу, який потребує від науково-педагогічного складу максимальної перебудови й активізації професійних якостей в умовах війни.

Всебічно підтримуючи збройні сили України та маючи впевненість у нашій перемозі, ми продовжуємо працювати в закладах вищої освіти України за для того, щоб наше суспільство в майбутньому мало б високоякісних фахівців-юристів, що готові повною мірою працювати для своєї вільної країни.

### Література

1. Черняк В. В., Старченко І. І., Дев'яткін О. Є., Ройко Н. В., Филенко Б. М. Особливості викладання судової медицини як вибіркового компонента. *Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 30 березня 2023 р. Полтава, 2023. С. 275–277.
2. Робоча програма навчальної дисципліни «Судова медицина» для студентів за напрямом підготовки 081 «Право», 2022 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. 27 с.
3. Бокариус Микола Миколайович. [www.wikidata.uk-ua.nina.az](http://www.wikidata.uk-ua.nina.az). URL: [https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Бокариус\\_Микола\\_Миколайович.html](https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Бокариус_Микола_Миколайович.html) (дата звернення: 28.10.2024).
4. Рівкінд, Ф. М., Джабрільєль, О. В. (2020). Діджиталізація освіти в контексті глобальних трансформацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 58(1), 112–118.
5. Черняк В. В., Дев'яткін О. Є., Мустафіна Г. М., Малик Н. І., Гринько Р. М. Провідні напрями викладання судової медицини як дисципліни за вибором для здобувачів вищої медичної освіти. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки* : матеріали навч.-наук.

конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 24 березня 2022 р. Полтава, 2022. С. 311–312.

6. Михайлова, І. В. (2021). Діджиталізація в освітньому процесі: ефективність та ризики. *Проблеми і перспективи розвитку освіти в Україні*, 13(2), 98–105.

**Владислав Бондаренко**

*кандидат медичних наук,*

*доцент кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА СМЕРТЕЛЬНИХ ОТРУЄНЬ АЛКОГОЛЕМ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

За даними Державної служби статистики України, у 2020 році загальна кількість померлих від гострого отруєння алкоголем склала 2513 осіб, у 2021 році – 2433 особи [1,2]. Гострі отруєння алкоголем стабільно посідають перше місце серед усіх видів смертельних отруєнь в Україні. У 2020 році їх питома вага склала 61% серед усіх видів отруєнь, а у 2021 році – 59%.

Судово-медична експертиза смертельних отруєнь алкоголем проводиться згідно «Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи» Наказу МОЗ України №6 від 17.01.95 р. У 2004 році Головним бюро судово-медичної експертизи МОЗ України були розроблені та впроваджені в практику методичні рекомендації для судово-медичних експертів для діагностики даного виду смерті [3].

Складність діагностики смертельних отруєнь алкоголем пов'язана з виявленням та оцінкою великої кількості (понад 30) діагностичних ознак, які є неспецифічними і також зустрічаються при інших видах смерті. Навіть велика кількість етилового спирту в крові, понад 5–6 проміле, не є беззаперечною ознакою смертельного отруєння алкоголем, так як ступінь впливу алкоголю на організм пов'язана з індивідуальною чутливістю кожної людини.

Проблема судово-медичної експертизи гострого отруєння алкоголем пов'язана з необхідністю його диференціальної діагностики з іншими видами – алкогольною кардіоміопатією, ішемічною хворобою серця, алкогольною хворобою печінки, алкогольною полінейропатією та іншими захворюваннями. З юридичної точки зору, помилка в діагностиці даного виду смерті несе за собою суттєво принципове значення, адже смертельні отруєння алкоголем належать до категорії насильницької смерті та перебувають на окремому всесвітньому статистичному обліку наслідків дії зовнішніх факторів середовища на організм людини (код Х 45, ХІХ клас Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду). Інші вищезазначені причини смерті, з якими проводиться диференціальна діагностика, належать до групи захворювань, відносяться до категорії ненасильницької смерті та, відповідно, перебувають на іншому статистичному обліку.

З метою удосконалення діагностики причини смерті нами були створені та запатентовані нові способи діагностики гострого отруєння алкоголем, які ґрунтуються на критеріальній значимості діагностичних ознак [4,5]. В ході роботи, на базі Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, нами були проведені 237 судово-медичних розтинів трупів осіб чоловічої статі віком від 19 до 74 років, які померли від отруєння алкоголем (основна група) та з інших причин (контрольна група). Окрім цього, нами були проаналізовані 950 результатів судово-токсикологічних аналізів крові та сечі на наявність етилового спирту у чоловіків та жінок різних вікових груп.

Під час проведення роботи нами також було запропоновано дослідження нової діагностичної ознаки смертельного отруєння алкоголем – концентрації ацетальдегіду в крові та сечі. Ацетальдегід – це первинний продукт метаболізму етилового спирту в організмі людини, який за токсичністю перевищує етанол в десятки разів та суттєво впливає на характер алкогольної інтоксикації [6]. Нами були проведені судово-токсикологічні дослідження крові та сечі від 132 трупів осіб на наявність ацетальдегіду. Визначення етилового спирту та ацетальдегіду проводилося методикою газорідинної хроматографії на базі відділення судово-медичної токсикології Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи.

В кожному окремому випадку реєструвалась наявність або відсутність 38 діагностичних ознак, які підлягали дослідженню, після чого

розраховувалась частота кожної ознаки. За допомогою методів медичної статистики та клінічної інформатики – кількісного аналізу, варіаційної статистики, імовірнісного розподілу діагностичних ознак з оцінкою достовірності одержаних результатів, методу інформаційного аналізу факторних комплексів та елементів дисперсійного аналізу – були визначена критеріальна значимість кожної окремої діагностичної ознаки. Показниками критеріальної значимості були діагностичний коефіцієнт, сила впливу фактору, інформативність, достовірність, які обчислювалися за стандартною методикою з використанням адаптованої у середовищі «Excel» комп'ютерної програми. Визначення критеріальної значимості діагностичних показників відбувалось на підставі відмінності їх частоти, що зустрічається, між основною і контрольною групами досліджень за допомогою коефіцієнта Стьюдента. У випадках, коли достовірність критерію ( $p$ ) становила 0,05 або менше ( $p \leq 0,5$ ), то реєструвалась статистично значима відмінність показника між основною та контрольною групами, якщо достовірність критерію становила більше 0,05 ( $p > 0,05$ ), то реєструвалась відсутність такої статистично значимої відмінності, що у підсумку відображало діагностичну цінність кожної ознаки. При аналізі результатів дослідження використовувалися ліцензовані програмні продукти («STATISTICA», «Excel» з додатковим набором програм), що дозволило забезпечити необхідну стандартизацію процесу морфостатистичного аналізу отриманих у дослідженні первинних даних.

В результаті роботи було встановлено, що діагностичні ознаки отруєння алкоголем розділяються на інформативні та неінформативні. Критеріальна значимість інформативних ознак виражається в діагностичних коефіцієнтах, сукупність яких (діагностична сума) визначає наявність або відсутність отруєння алкоголем. До інформативних ознак належать: в'язкий світло-сірий слиз у проксимальних відділах тонкої кишки, виражена ін'єкція судин кон'юнктиви, гіперемія слизової оболонки проксимальних відділів тонкої кишки або крововиливи у її товщу, гіперемія слизових оболонок гортані та трахеї, переповнення сечового міхура, ціаноз та одутлість обличчя, набряк повік, крововиливи під епікардом та легеневою плеврою (плями Тардье), гіперемія та дрібні ерозії слизової оболонки шлунка або крововиливи у її товщу, набряк легенів, буруваточервоні вогнища крововиливів на черевній поверхні діафрагми, темно-вишневе забарвлення тканини підшлункової залози або крововиливи у її товщу, набряк ложа жовчного міхура, повнокров'я та виражений

набряк м'якої мозкової оболонки, судинних сплетінь шлуночків головного мозку, повнокров'я та виражений набряк речовини головного мозку, венозне повнокров'я внутрішніх органів, ознаки порушення проникності стінок судин усіх калібрів та венозне повнокров'я внутрішніх органів, концентрація етанолу в крові та сечі від 3,5 проміле та більше, концентрація ацетальдегіду в крові 0,02 проміле та більше. Неінформативні ознаки отруєння алкоголем відрізняються відсутністю критеріальної значимості і можуть не враховуватись при судово-медичній діагностиці даного виду смерті.

Запропоновані способи діагностики причини смерті від гострого смертельного отруєння алкоголем внесені в Реєстр галузевих нововведень МОЗ України та можуть використовуватись в практиці судово-медичної експертизи [7, 8]. Для цього необхідно внести зміни в «Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи» Наказу МОЗ України № 6 від 17.01.95 р., а саме, в п.1.1. Додатку № 3, додати слово «ацетальдегід» до переліку речовин, які ізолюються водяною парою. Після цього, розробити та впровадити в практику нові сучасні методичні рекомендації по судово-медичній експертизі смертельних отруєнь алкоголем з урахуванням запропонованих способів діагностики даного виду смерті та необхідністю проведення судово-токсикологічного аналізу крові на наявність ацетальдегіду.

## Література

1. Кількість померлих за окремими причинами смерті у 2020 році. *Державна служба статистики України*. Електронний ресурс. Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/krops/krops\\_u/arh\\_krops2020\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/krops/krops_u/arh_krops2020_u.html)
2. Кількість померлих за причинами смерті у 2021 році. *Державна служба статистики України*. Електронний ресурс. Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/krops/arh\\_krops2021\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/krops/arh_krops2021_u.html)
3. Методичні рекомендації МОЗ України. Судово-медична діагностика смертельних отруєнь етиловим алкоголем: Узг. Управл. спец. мед. допом. насел. Департаменту МОЗ України 19.10.04 р. К., 2004. – 23 с.
4. Бондаренко В. В., Ольховський В. О., Шкляр С. П. Та ін. Спосіб діагностики гострого смертельного отруєння алкоголем. Патент України на корисну модель 38998, МПК G01N 33/48 (2009) ХНМУ. Заяв. 09.10.08; № u 2008 11990; Опубліковано 26.01.09, Бюл. № 2.

5. Бондаренко В. В., Ольховський В. О., Шкляр С. П. Та ін. Спосіб діагностики гострого смертельного отруєння алкоголем. Патент України на корисну модель 39456, МПК G01N 33/48 (2009) ХНМУ. Заяв. 09.10.08; № u 2008 11990; Опубліковано 26.01.09, Бюл. № 2.
6. Бондаренко В. В. Про можливість використання концентрації ацетальдегіду в крові та сечі в якості додаткового діагностичного критерію гострого отруєння алкоголем // Тези доповідей XI Конгресу Світової Федерації Українських лікарських товариств (СФУЛТ). Полтава, 2006. С. 647–648.
7. Бондаренко В. В., Ольховський В. О., Шкляр С. П. Та ін. Спосіб діагностики гострого смертельного отруєння алкоголем. Реєстр галузевих нововведень МОЗ України. Випуск 32–33. – Реєстр. 318/33/10. Київ, 2010.
8. Бондаренко В. В., Ольховський В. О., Шкляр С. П. Та ін. Спосіб діагностики гострого смертельного отруєння алкоголем. Реєстр галузевих нововведень МОЗ України. Випуск 32–33. Реєстр. 319/33/10. Київ, 2010.

### **Ігор Борисенко**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ОБШУК В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ**

Обшук – це одна з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, яка як правило, носить примусовий характер, і займає особливе місце в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Обшук проводиться у випадках, коли є достатні підстави вважати, що в певному приміщенні, на ділянці місцевості знаходяться знаряддя злочину, предмети, цінності, інша доказова інформація, що має значення для кримінального провадження.

Процесуальний порядок проведення обшуку визначений кримінальним процесуальним законодавством (ст. 13, 208, 223, 233–236 КПК). Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК (ч. 2 ст. 235, ст. 370, 372 КПК).

Обшук – це слідча (розшукова) дія, яка здійснюється **в межах КПК уповноваженою особою** та спрямована на **примусове, цілеспрямоване**

**обстеження** ділянок місцевості чи іншого володіння особи, окремих осіб, їх одягу з метою відшукування чи пошуку та вилучення прихованих об'єктів, які мають значення для розслідування кримінальних правопорушень.

До таких об'єктів можна віднести: матеріальні об'єкти (знаряддя вчинення злочину, речі, предмети, документи тощо), які мають значення для розслідування кримінальних правопорушень; особа та її одяг; розшукувані особи (ними можуть бути як злочинці, так і особи, незаконно позбавлені волі; майно, яке було отримано внаслідок вчинення кримінального правопорушення; трупи або розчленовані частини трупа; тварини.

Як вже зазначалось, метою проведення обшуку є виявлення, фіксація відомостей, речей та документів, що мають значення доказів у кримінальному провадженні під час розслідування конкретного кримінального злочину (ч. 1 ст. 234 КПК України). Обшук може бути спрямований на встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Зазначений у ч. 1 ст. 234 КПК України перелік об'єктів виявлення є вичерпним, тож межі проведення обшуку можна досить чітко окреслити. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення поставленої мети (ч. 5 ст. 236 КПК).

Слід зазначити, що питання щодо обшуку в системі слідчих (розшукових) дій є одним із найбільш розроблених у криміналістиці. Так наприклад, питання щодо підготовки до обшуку, тактики його проведення (тактичні прийоми) та типових слідчих ситуацій, які виникають під час обшуку досить детально розроблені та досліджені у криміналістичній літературі як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Разом з тим, у питаннях щодо поняття та ознак обшуку як слідчої (розшукової) дії серед вчених криміналістів, на жаль, відсутня єдина точка зору.

Так, одні вчені називають та розглядають лише декілька найбільш традиційних ознак обшуку: раптовість, його пошукова спрямованість та примусовий характер. Інші науковці виділяють ознаки обшуку лише в самому понятті цієї слідчої (розшукової) дії. Між тим, питання поняття та ознак обшуку має важливе значення для криміналістики. Аналіз та узагальнення наукових робіт учених, які досліджували тактику проведення цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє виділити найбільш типові його ознаки. Обшук – складна і специфічна слідча (розшукова) дія має наступні ознаки:

- 1) відбувається під судовим контролем;
- 2) як правило, носить примусовий характер;
- 3) невідкладність (раптовість) проведення;
- 4) пошукова спрямованість;
- 5) велика ймовірність виникнення конфлікту під час проведення;
- 6) нестаточність результатів, отриманих під час обшуку.

*1. Відбувається під судовим контролем.* У зв'язку з примусовим характером обшуку та можливістю обмеження конституційних прав людини, застосовується інститут судового контролю при наданні дозволу на проведення обшуку, для запобігання можливого порушення прав осіб, у яких проводиться обшук. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ч.2 ст.30 Конституції України). Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду (ч.2 ст.30 Конституції України; ч.2 ст.234 КПК).

*2. Як правило, носить примусовий характер.* Однією з ознак обшуку є те, що це – примусова слідча (розшукова) дія, сутність якої полягає у пошуку доказів у конкретному місці та спрямована на виявлення, вилучення та фіксацію предметів, документів, розшукуваних осіб, трупів (їх частин), що мають значення для кримінального провадження.

Елемент примусу полягає в наступному:

– слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК України);

– за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України);



– слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкрити закриті приміщення, сховища, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту (ч. 6 ст. 236 КПК України) або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч.3 ст.236 КПК України;

– слідчий, прокурор має право оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження (ч.7 ст. 236 КПК України).

Обшук є примусовою дією, пов'язаною з оглядом приміщень, території, що дозволяє ототожнювати його з оглядом місця події, але все ж таки вони відрізняються тим, що:

- обшук проводиться на території, яка не є місцем події;
- розшуковуються предмети, коло яких заздалегідь визначене (зброя, цінності, знаряддя злочину, речі, які викрадені). При огляді місця події належність предметів до злочину практично не визначена і зв'язок їх з місцем події має характер припущень.

*3. Невідкладність (раптовість) проведення.* Пов'язана з тим, що зволікання з обшуком може спричинити псування або знищення об'єктів, які цікавлять слідчого або такі об'єкти можуть бути переховані в іншому місці. У зв'язку з чим, у кожному конкретному випадку особливу увагу слід приділяти застосуванню заходів, спрямованих на оперативне проведення обшуку з метою не допустити втрати об'єктів, що розшуковуються.

*4. Пошукова спрямованість.* Під час проведення обшуку розшуковуються предмети, коло яких заздалегідь визначене (зброя, цінності, знаряддя злочину, речі, які викрадені), але слідчий має лише орієнтовні, неповні та досить обмежені дані щодо об'єктів, що підлягають вилученню, місць їх вірогідного знаходження та умов проведення обшуку. Для успішного проведення обшуку особливої ваги набуває об'єктивна інформація про розшукувані об'єкти, яку може отримати слідчий під час проведення огляду місця події, а подальше її накопичення відбувається в процесі проведення інших слідчих (розшукових) дій (залучення експертів до проведення необхідних експертиз, допит свідків та ін.). Разом з тим об'єкти – матеріальні носії такої інформації – можуть стати речовими доказами у кримінальному провадженні або за допомогою яких можуть бути побудовані слідчим версії під час планування обшуку.

### *5. Велика ймовірність виникнення конфлікту під час проведення.*

Важливою особливістю обшуку є проведення його в умовах можливого конфлікту (конфліктної ситуації), що зумовлено протилежністю мети, яка є, з одного боку, у слідчого та інших учасників даної дії, та з іншого – у обшукуваного. Якщо слідчий і оперативні працівники органу ставлять за мету виявити знаряддя злочину, предмети і цінності, здобуті злочинним шляхом та інші докази, які мають значення для кримінального провадження, то обшукуваний, зазвичай, не зацікавлений у цьому. Обшук у квартирі, особистий обшук суттєво зачіпають права та інтереси обшукуваного, членів його родини, не завжди причетних до події, що розслідується. Якщо під час обшуку виявляться знаряддя злочину, предмети та цінності, здобуті злочинним шляхом, обвинувачений може бути затриманий, заарештований; його сім'я може зазнати впливу сформованої негативної суспільної думки. У психологічному плані результати проведеного обшуку для обвинуваченого та його сім'ї викликають й значні емоційні переживання, можуть супроводжуватися напруженістю, проявом ворожості, гніву, роздратування тощо.

Враховуючи примусовий характер обшуку, при якому можуть бути порушені права громадян на недоторканність житла, збереження таємниці особистого життя, слідчий та інші учасники цієї слідчої дії повинні поводитися так, щоб не допустити посилення конфлікту, у будь-якій ситуації бути витриманими, тактовними. Слідчий повинен вживати всіх заходів для збереження та нерозголошення виявленої у процесі обшуку інформації про приватне життя особи, у житлі якої провадилася зазначена слідча (розшукова) дія, її особистій (сімейній) таємниці. Також не підлягає розголошенню інформація про обставини приватного життя інших осіб.

*6. Неостаточність результатів, отриманих під час обшуку.* Під час проведення обшуку слідчий має лише орієнтовні, неповні та досить обмежені дані щодо об'єктів, які підлягають вилученню, відносно місць їх знаходження та умов, у яких планується проведення обшуку. Інформація для отримання речових доказів має лише *орієнтовне* значення. Ця обставина зумовлює певну *ймовірність* результатів обшуку. Перед проведенням обшуку слідчий може оперувати інформацією щодо *вірогідного місцезнаходження об'єктів пошуку* у певному місці (наприклад, *передбачуваних* знарядь убивства (розчленування) тіла загиблого у житлі *ймовірного злочинця*).

Іншими словами, обшук може проводитися на ймовірному місці вбивства, тобто слідчий на основі наявних доказів й отриманої інформації передбачає, що вбивство, можливо, вчинено в конкретному місці, висуваючи пошукові версії. Наприклад, у процесі проведення обшуку житла *ймовірного злочинця*. Для успішного проведення обшуку особливої ваги набуває об'єктивна інформація про розшукувані об'єкти, яку може отримати слідчий під час проведення огляду місця події, а подальше її накопичення відбувається в процесі проведення інших слідчих (розшукових) дій (залучення експертів до проведення необхідних експертиз, допит свідків та ін.).

Викладене ще раз підтверджує, на нашу думку, актуальність та важливість порушеної проблеми, а саме з питань поняття та ознак обшуку в системі слідчих (розшукових) дій.

### Література:

1. Кікінчук В. В., Бугайчук К. Л., Малярова В. О., Матюшкова Т. П. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с.
2. Криміналістика: підручник у 2-х т. Т. 1. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.
3. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.
4. Кобилянський О. Л., Кофанов А. В. Криміналістика : конспект лекцій. Київ : Держ. ун-т інфраструктури та технологій, Укр. ДГРІ, 2019. 380 с.
5. Криміналістика : навчальний посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в 2-х частинах. Частина I : Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв. Київ : Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». 2017. 374 с.
6. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін. 2-е вид, перероб. і допов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
7. Криміналістика : підручник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, О. О. Подобний, В. В. Тіщенко та ін. ; за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.

8. Криміналістична техніка : Книга друга (частина II) : навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, С. В. Хільченко, Т. В. Михальчук та ін. Київ : КИЙ, 2011. 352 с.
9. Криміналістика : навчальний посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв. Київ : Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». 2017. 474 с.
10. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.
11. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
12. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

**Данило Борухов**

*аспірант кафедри криміналістики Національного юридичного  
університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ**

Бурхливий розвиток технології штучного інтелекту (далі – ШІ) припав на останні десять років нашого часу та сьогодні вже є інструментом повсякденного життя великої кількості людей. Більшість загальнодоступних систем штучного інтелекту базується на великих мовних моделях, які допомагають генерувати тексти, відео, фото. Криміногенна ситуація в нашій державі є складною та має тенденції щодо використання злочинцями новітніх технологій, що зумовлюється економічною та соціальною нестабільністю, військовою агресією з боку російської федерації. Виходячи із цього, сучасні реалії України вимагають подальшого впровадження спеціалізованих систем ШІ для розслідування певних видів кримінальних правопорушень.

Популярність використання відповідної технології як знаряддя скоєння кримінального правопорушення викликано тим, що вони здійсню-

ють навчання без активного втручання користувачів мережі та можуть відігравати роль навчального посібника для надання інформації про можливі дії щодо підготовки, приховування та вчинення кримінальних правопорушень, при умові, якщо зможуть обійти систему цензури відповідних систем. Наприклад, за даними Федерального Бюро Розслідування США велика кількість хакерів використовує системи ІІІ з відкритим кодом доступу для скоєння правопорушень у цифровому середовищі [2]. Відповідно, це викликає необхідність правоохоронним органам посилювати процес впровадження відповідних технологій у свою діяльність, а науковій спільноті досліджувати ці питання. Застосування сучасних технологій, а саме ІІІ, сприятиме більш ефективному виявленню кримінальних правопорушень та забезпечуватиме пришвидшення досудового розслідування.

В науковому середовищі відбувається обговорення щодо ефективного застосування новітніх інноваційних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень. В. А. Журавель підкреслює, що соціальне середовище сьогодні характеризується інформативністю, що стимулює та призводить до розроблення та впровадження цифрових технологій, які сприяють модернізації завдань криміналістики та впливають на досудове розслідування, що впливає на модернізацію завдань криміналістики та застосування цих технологій під час досудового розслідування [8, с.33]. Його позицію підтримує О. О. Юхно, який зазначає, що криміналістика має працювати на прогнозування та протидію злочинності за допомогою інструментів ІІІ та сучасних наукових досягнень [9, с.52]. К. В. Латиш звертає увагу на роль штучного інтелекту в ідентифікації осіб за даними в соціальних мережах, що дозволяє притягнути до відповідальності осіб причетних до вчинення кримінальних правопорушень [5, с.32].

Ефективне розв'язання викликів, які пов'язані з використанням ІІІ, в системі розслідування кримінальних правопорушень залежить від здатності адаптувати наявні та розробити нові методики розслідування з урахуванням сучасного технологічного стану. Особливо у складних випадках, як, наприклад, при розслідуванні пропаганди війни. Відповідна позиція наголошує на необхідності постійного дослідження та впровадження сучасних технологій у цей процес. Розслідування передбачає не лише виявлення та збір доказів, але й аналітичне знання специфіки таких правопорушень, включно з можливим їх цифровим

виміром. Розробка і впровадження комплексної криміналістичної методики розслідування пропаганди війни повинна включати в себе аналіз та можливості застосування технологій, які пришвидшують фіксування, розслідування та притягнення винних до відповідальності. Це також сприятиме формуванню універсального підходу до розслідування, забезпечуючи правоохоронні органи необхідними теоретичними знаннями для боротьби з пропагандою війни як у мирний час, так і під час військового конфлікту.

Враховуючи прогрес у технологічній сфері та зростання кількості правопорушень в Інтернеті, сліди пропаганди війни часто можуть бути знайдені в інформаційному просторі або на цифрових носіях даних. В криміналістичній науці відповідні сліди отримали назву «цифрових (електронних, віртуальних) слідів». В криміналістичній літературі зазначається, що у нашому світі практично будь-яка діяльність людини, яка супроводжується технологіями завжди має своєрідну «слідову картину», серед якої особливу роль відіграють саме цифрові сліди [7, с.331]. Це матеріальні невидимі сліди, які можна ідентифікувати, зафіксувати та аналізувати за допомогою цифрових технологій. Відповідні сліди включають в себе будь-яку значущу для криміналістики інформацію, яка зберігається в цифровому форматі на різних типах електронних носіїв.[4, с.90] Сліди, що виникають під час кримінальних правопорушень у цифровому середовищі, становлять інформаційну базу для правоохоронних органів. Цифрові сліди можуть бути взаємопов'язані з особливостями особи, способами та засобами, використаними для його реалізації. Джерелами цифрових слідів, які можна використовувати для фіксації, є мобільні телефони, які належать учасникам кримінального процесу, персональні комп'ютери як приватних осіб, так і організацій, сервери та інші системи зберігання даних. Крім того, значну роль відіграють мережеві платформи для голосових і відеокommunікацій (Telegram, Viber тощо), а також записи з систем відеоспостереження, що належать комерційним або державним установам. Ці джерела становлять важливу складову в зборі доказів в цифровому просторі.

Застосування штучного інтелекту в розслідуванні пропаганди війни може бути застосованим в таких аспектах:

1) аналіз фото та відеоматеріалів за допомогою ШІ. Є інструментом для виявлення пропаганди будь-якого характеру та маніпуляцій у медіа та другованих матеріалах. Відповідна технологія здійснює аналіз дослі-

дження за допомогою доступу до світової мережі та аналізує характер цих матеріалів. Прикладом такого інструменту є штучний інтелект Palantir Edge AI, який здійснює своє навчання на базі OSINT інструментів для розслідування воєнних злочинів та може прогнозувати події та аналізувати зображення на наявність відповідного контенту. Цей штучний інтелект можна підлаштовувати під будь-яку задачу як конструктор LEGO. Наприклад, військові США використовували цей інструмент в Афганістані для криміналістичного аналізу бомб і прогнозування нападів повстанців [6].

2) аналіз формулів та соціальних мереж. Під час аналізу соціальних мереж, форумів та блогів штучний інтелект може допомогти виявити ознаки здійснення будь-якої пропаганди, акаунти, що це здійснюють, та їх зв'язки в мережі. Для вирішення цієї спеціалізованої задачі були розроблені спеціалізовані системи з інтегруванням ШІ, такі як Recorded Future, Cybersixgill, Webhose.io тощо. Завданням цих систем є аналіз, виявлення та повідомлення про ознаки злочинної діяльності на просторі тіньового інтернету. Вітчизняним прикладом використання відповідних ШІ є діяльність компанії Recorded Future та її системи на території України, яка надає допомогу в розслідуванні злочинів українським правоохоронним органам.[3]

3) розпізнавання обличчя. Штучний інтелект може використовуватися для розпізнавання облич на фото та відео з місць виявлення друкованих матеріалів (газет, листівок, плакатів), де є відповідна особа, яка здійснює розповсюдження, та дає змогу ідентифікувати її. Прикладом є технологія ClearView AI 2.0, яка здійснює аналіз обличчя людини за допомогою своєї бази, що налічує більше 40 млрд фотокарток людей. Це може допомогти в ідентифікації таких осіб та можливих свідків правопорушення[1].

Таким чином, вже існують спеціалізовані інструменти, які можуть надавати допомогу під час розслідування пропаганди війни та встановити осіб, які були причетні до цього. Сьогодні використання штучного інтелекту у кримінальних провадженнях є важливим інструментом, але при цьому має свої недоліки.

Однією з головних проблем застосування ШІ є обмежений обсяг пам'яті, що полягає у нездатності довгострокового зберігання інформації в активній сесії аналізу, що може негативно вплинути на тривалі розслідування. Оскільки кримінальні провадження можуть тривати ро-

ками, відповідні системи можуть втрачати контекст або забувати раніше отриману інформацію. Це створює ризик втрати логічних ланцюгів і знижує ефективність аналітики правоохоронних органів. Також на сьогодні не вирішено проблему «чорної скриньки», коли система не може вказати, на що вона посилається та як її алгоритм логічно побудував відповідь. Відповідно, ці недоліки наразі суттєво обмежують використання ШІ у різних сферах. Зокрема, обмежений обсяг пам'яті та необхідність постійних технічних оновлень створюють перепони для повноцінного впровадження ШІ у тривалі та складні розслідування, але це не виключає його потенціал для досліджень і практичного застосування. Для цього необхідно забезпечити підвищення кваліфікації криміналістів у сфері використання спеціалізованих систем ШІ. Крім того, важливо проводити дослідження для оцінки якості та ефективності ШІ в розслідуваннях різних типів кримінальних правопорушень, а також виявляти слабкі сторони цих технологій для їх подальшого вдосконалення в процесі протидії пропаганді.

### Література

1. Anand P. Clearview AI unveils version 2.0 of its facial recognition software. *ITPro*. URL:<https://www.itpro.com/technology/artificial-intelligence-ai/367222/clearview-ai-version-20-facial-recognition> (дата звернення: 20.10.2024).
2. Kan M. FBI: Hackers Are Having a Field Day With Open-Source AI Programs. *PCMag*. URL:<https://www.pcmag.com/news/fbi-hackers-are-having-a-field-day-with-open-source-ai-programs> (дата звернення: 16.10.2024)
3. Recorded Future продовжує надавати критично важливі розвіддані для захисту України від кібер-, фізичних та кінетичних загроз. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/recorded-future-prodovzhue-nadavati-kritichno-vazhlivi-rozviddani-dlya-zakhistu-ukraini-vid-kiber-fizichnikh-ta-kinetichnikh-zagroz> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Авдеева Г. К. Сліди злочинів у сфері використання інформаційних технологій: способи виявлення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 88–98.
5. Латиш К. В Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika: XVIII*, 2022. Т. 18. С. 31–37.



6. Мельник Т. Американська компанія Palantir&nbsp;домовляється про спільні проекти з українськими військовими розробками – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/news/amerikanska-kompaniya-palantir-domovlyaetsya-pro-spilni-proekti-z-ukrainskimi-viyskovimi-rozrobkami-16032023-12411> (дата звернення: 22.10.2024).
7. Шевчук В. М. Роль засобів цифрової криміналістики у розслідуванні воєнних злочинів в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського* (19 травня 2023 р., м. Харків). м. Харків : Право, 2023. С. 330–332.
8. Шепітько В. Ю. Роль професора М. В. Салтевського у формуванні методологічних засад криміналістики. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 7–8 листопада 2017 р.). Харків, 2017. С. 32–35
9. Юхно О. О. Генезис та проблемні питання використання сучасних технологій та штучного інтелекту в криміналістиці, експертній діяльності та досудовому слідстві. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. Випуск 3 (25). С. 40–59.

**Олеся Ващук**

*доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри криміналістики,  
детективної та оперативно-розшукової діяльності  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

## **ТЕХНОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Війна – це не лише збройне протистояння, але й етап, на якому значно зростає кількість злочинів проти людства та інших тяжких злочинів, які потребують ретельного розслідування та доказування. Наглядним прикладом, є злочинні дії російської федерації в Україні з 2014 року. Криміналістика, як наука про методи і засоби збирання та дослідження доказів, відіграє ключову роль у цьому процесі. Так, в умовах війни особливе

значення мають технології криміналістики, які дозволяють документувати, фіксувати та досліджувати злочини, вчинені під час воєнних дій.

*Значення криміналістики у воєнний час.* Під час війни, окрім стандартних кримінальних правопорушень, таких як убивства, грабежі та шахрайства, виникає категорія особливо тяжких злочинів, що підпадають під визначення воєнних злочинів. Це такі діяння, як масові вбивства цивільного населення, знищення культурних та історичних об'єктів, тортури, сексуальне насильство та інші порушення міжнародного гуманітарного права. Основною проблемою є те, що ці злочини часто вчиняються у зоні бойових дій, де збирання доказів ускладнене через небезпеку для життя слідчих, швидко зміну територій під контролем та пошкодження або знищення доказів.

*Сучасні технології криміналістики для розслідування воєнних злочинів.* Технології криміналістики стали потужним інструментом у розслідуванні та документуванні воєнних злочинів. Серед найважливіших досягнень варто виокремити таке:

- аерофотозйомка та супутниковий моніторинг, що дозволяють здійснювати фіксацію наслідків воєнних дій, виявляти масові поховання, знищені цивільні об'єкти, ідентифікувати військову техніку та місця обстрілів. Зокрема, супутникові знімки є незамінними при фіксації злочинів проти інфраструктури та цивільного населення.

- дрони для збору доказів (використання безпілотних літальних апаратів дозволяє швидко і безпечно збирати докази у зоні бойових дій. Вони здатні проводити відео- і фотозйомку територій, недоступних для слідчих через бойові дії, зруйновані будівлі чи мінні поля).

- цифрова криміналістика (під час війни великого значення набувають цифрові докази: відео- та аудіозаписи, зроблені як учасниками подій, так і журналістами чи свідками. Аналітичні програми здатні ідентифікувати осіб на записах, встановити місце і час подій, підтвердити або спростувати автентичність даних).

- судово-медичні технології (застосування методів ДНК-аналізу, судово-медичних експертиз для ідентифікації загиблих, визначення причин смерті та виявлення фактів тортур є незамінними для розслідування масових вбивств і порушень прав людини. Це дозволяє не лише встановити особу загиблого, але й зібрати докази щодо конкретних військових підрозділів або окремих осіб, відповідальних за вчинені злочини).

- балістичні дослідження (у воєнний час важливо фіксувати використання зброї, зокрема ідентифікувати типи снарядів, ракет, куль, які використовувалися під час атак, що допомагає встановити відповідальність сторін за певні дії, а також використання заборонених міжнародними угодами видів зброї).

- геолокаційні технології (аналіз даних мобільних телефонів, GPS-навігації та інших засобів зв'язку дозволяє встановити переміщення військових підрозділів, що є важливим доказом у справах про воєнні злочини).

*Проблеми використання криміналістичних технологій під час війни.* Хоча технології криміналістики є надзвичайно ефективними, їх використання під час війни супроводжується рядом проблем:

- доступ до місць подій (через активні бойові дії або окупацію певних територій доступ до місця злочину утруднений або взагалі неможливий, що ускладнює збір первинних доказів і їхню подальшу експертизу).

- знищення доказів (злочинці часто намагаються знищити сліди своїх дій, зокрема шляхом підпалу, руйнування будівель, переміщення тіл жертв, що робить фіксацію злочинів складнішою і вимагає використання технологій для відновлення пошкоджених або втрачених даних).

- логістичні складнощі (переміщення обладнання для проведення криміналістичних досліджень у зони бойових дій є небезпечним і складним завданням, що вимагає координації між військовими, правоохоронцями та криміналістами).

*Перспективи розвитку криміналістики в умовах війни.* Розвиток криміналістичних технологій відкриває нові можливості для фіксації та доказування воєнних злочинів. У майбутньому варто очікувати:

- ширшого застосування штучного інтелекту (програми на базі ШІ допомагають автоматизувати аналіз великого обсягу даних, що надходять з різних джерел (відео, фото, цифрові докази), ідентифікувати ключових осіб і події).

- вдосконалення технологій віртуальної реальності (віртуальні реконструкції місць злочину стануть ефективним інструментом для судових процесів, дозволяючи відтворювати події з максимальною точністю).

- глобальна кооперація (ефективне розслідування воєнних злочинів можливе лише через міжнародну співпрацю. Створення глобальних баз

даних, які містять інформацію про підозрюваних, зброю, методи ведення війни, дозволить пришвидшити і покращити процес розслідування).

Отже, криміналістика є потужним інструментом у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів і порушень міжнародного гуманітарного права. Сучасні технології надають нові можливості для збору і фіксації доказів у найскладніших умовах війни. Проте їх ефективне використання вимагає подолання ряду викликів, пов'язаних із доступом до місць злочину, збереженням доказів і координацією між різними структурами. Майбутнє криміналістики в умовах війни залежить від технологічного прогресу та міжнародної співпраці у сфері правосуддя.

**Вадим Виноградов**

*аспірант кафедри криміналістики, детективної  
та оперативно-розшукової діяльності,*

*Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса*

## **ДОПИТ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ**

Процес розслідування злочинів у сфері публічних закупівель часто сприймається як здебільшого вивчення документальних доказів, експертиз документів. Проте для встановлення істини важливим є й така слідча (розшукова) дія, як допит. Дійсно, відомості про вчинення кримінального правопорушення можуть бути отримані не тільки з паперових або електронних джерел, а й «від людини до людини» – в ході проведення допиту підозрюваних осіб, свідків тощо.

Сама мета допиту сприяє отриманню об'єктивних, повних показань, джерел доказів. Загалом же допит являє собою процес передачі інформації про розслідувану подію або щодо пов'язаних з подією обставин та осіб, яка надходить до допитуваного в момент сприйняття ним та запам'ятовування його власного сприйняття явищ, предметів, дій, і яка відтворюється і передається іншому суб'єкту (слідчому) вербально або невербально. Вважається, що предметом допиту у загальному сенсі є коло певних обставин, природу яких має з'ясувати слідчий: де, коли і як було вчинено злочин; мотиви дій певних осіб, що доводять або спростовують

їх винність; характер і розмір збитків від злочину; будь-яка інформація, що може сприяти встановленню істини [3, с. 74].

Слід виокремлювати два види допиту під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель: допит підозрюваних та допит свідків. Оскільки підозрюваним найчастіше є службова особа, яка вчинила злочин під час здійснення публічних закупівель, допит такої особи (хоча б первинний) представляється одним з першочергових заходів розслідування. Що стосується допиту свідків – то ця дія має проводитися щодо відомих суб'єктів, які тим чи іншим чином можуть бути причетні до злочину: замовник, інші учасники торгів, працівники банківських та казначейських установ (у випадку злочину під час закупівель за бюджетні кошти) тощо.

Безперечно, допит під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель має значення, проте варто усі свідчення осіб підтверджувати ще й документальними даними. Бо, як засіб отримання доказової інформації, допит є основним.

Тактика допиту під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель залежить від багатьох чинників. Відповідно до Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України (ст. 224), допит – це слідча дія, у процесі якої слідчий, детектив, прокурор отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення в кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення обставин справи і забезпечення правильного застосування закону [4, с. 326].

Проведення допиту має дві складові – обов'язкові (підготовка, дотримання процесуальних норм, правильна тактика, повнота фіксації показань допитуваного) і факультативні (ті, які використовують лише за необхідності).

Основними заходами проведення допиту під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель слід назвати:

- ознайомлення з матеріалами кримінального провадження з метою виокремлення предмета допиту, формулювання питань допитуваному, підбір матеріалів, необхідних для використання під час допиту;

- вивчення важливих аспектів проведення публічних закупівель, а також залучення спеціалістів у цій сфері для розуміння специфіки обставин вчинення злочину;

- одержання інформації про допитуваного, його службове положення, посадові повноваження;
- укладення плану допиту, вирішення питання щодо використання засобів аудіо-, відеофіксації.

Процес допиту може супроводжуватися свідомою протидією з боку допитуваного, тому слідчому варто застосовувати засоби психологічного впливу, зокрема, переконування. Безперечно, застосування психологічного впливу має здійснюватися в межах відповідності закону, дотримання прав і свобод громадян, етичних норм, врахування психологічного стану допитуваного. Звичайно, враховуючи характер правопорушень у сфері публічних закупівель, варто звернути увагу і на спосіб проведення допиту, а саме – «використовувати метод бесіди, що дозволяє встановити особливості вербальної комунікації, спостерігати й аналізувати емоційні прояви допитуваного на довільні теми» [1, с. 21].

Доліновський Ю. С. виокремлює основних фігурантів допиту (підозрюваних) в кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері публічних закупівель: 1) замовники конкурсних торгів – службові особи; 2) учасники конкурсних торгів – службові особи підприємств, які стали переможцями торгів; 3) особи, які виконують функції пособництва у механізмі вчинення злочинів – члени тендерного комітету, головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів та інші [2, с. 176].

Свідком може бути особа, яка володіє інформацією про обставини, котрі підлягають встановленню або перевірці у кримінальному провадженні. У розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель в якості свідка можуть бути допитані різні особи – керівники та відповідальні особи учасників торгів, які не стали переможцями; співробітники підприємств, що стали переможцями; працівники банківських або казначейських установ тощо.

Допит зазначених категорій осіб має відбуватися лише за двох обов'язкових умов: 1 – вже допитані підозрювані особи і їх показання підтверджені документально; 2 – слідчий у ході допиту свідків уточнює отримані дані.

Отже, з огляду на вищевикладене, допит під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель є важливою слідчою (розшуковою) дією, яка, має значення, потребує значної професійної та психологічної

майстерності розслідувача для досягнення загальноновизнаної мети допиту і отримання достовірних даних і встановлення істини.

### **Література:**

1. Ващук О. П. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 46 с.
2. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 258 с.
3. Когутич П. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.
4. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Правова єдність, 2017. 824 с.

**Оксана Возна**

*консультант Рівненського апеляційного суду*

## **ВИКОРИСТАННЯ ДНК-АНАЛІЗУ ТА ІНШИХ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ І ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

У сучасних умовах, застосування можливостей різних наук у вирішенні завдань з протидії злочинності набуває все більшого значення. Досудове розслідування злочинів проти громадської безпеки, проти життя й здоров'я людини, та інших злочинів не можна уявити без використання знань у галузі судової медицини. Також, актуальність ідентифікації особи зростає у зв'язку з військовими діями, підвищенням міграції населення, що призвело до збільшення частки судово-медичних експертиз з метою встановлення особи та необхідності розробки нових науково-методологічних підходів до вирішення цієї проблеми.

Важливим досягненням, є розроблення та впровадження методів аналізу ДНК у діяльність органів правопорядку й установ судової експертизи з метою збирання, оцінки та використання орієнтуючої та доказової інформації у кримінальному судочинстві. Сучасні методи та технології не лише підвищують ефективність розкриття злочинів, але й забезпечують більш точне встановлення фактів, що має вирішальне

значення для справедливості судового процесу. Проблема дослідження та використання ДНК-аналізу в криміналістичній і судово-медичній практиці завжди була та залишається об'єктом підвищеної уваги науковців і юристів. Серед них варто відзначити Н. М. Дяченко, М. М. Дідик, І. Ю. Горбатенко, Г. Ф. Кривда та інших. Кожен із них зробив внесок у вивчення й дослідження цієї теми, комплексного аналізу сучасного стану та перспектив розвитку.

Узагальнення відомостей про основні напрями використання ДНК-аналізу та інших сучасних методів і технологій в практиці розкриття та розслідування злочинів, застосування комплексного підходу при ідентифікації невідомих трупів за умов масових жертв, дослідження правових засад регулювання – є метою цієї доповіді.

Встановлення причин настання смерті, тяжкості тілесних ушкоджень передбачає потребу обов'язкового проведення судово-медичної експертизи із залученням стороною обвинувачення експерта. Часто об'єктом судово-медичної експертизи, є трупи не встановлених осіб, поміж яких трапляються тіла у стані обвуглювання, гнильної трансформації, скелетування тощо. При чому, одним із головних питань, що ставиться експерту – судовому медику, є ідентифікація особи, коли велике значення для проведення дослідження та отримання правильних результатів має застосування біологічних методів[1].

ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота) – це одна з основних молекул, яка разом із білками та РНК утворює клітину. Вона виконує функцію зберігання та передавання генетичної інформації, що забезпечує функціонування організму [2, с. 86]. ДНК-аналіз визнаний найнадійнішим інструментом для ідентифікації особистості та встановлення біологічного батьківства, також він дозволяє вирішувати ряд інших завдань, таких як: визначати біологічну спорідненість людей, стать біологічних слідів, припустити зовнішні ознаки ДНК людини. Завдяки вивченню генетичного матеріалу, який може бути отриманий з крові, слини, волосся, шкіри, метод дозволяє ідентифікувати особу з високим ступенем точності.

Варто зауважити, що ефективність ДНК-аналізу в розкритті та розслідуванні злочинів переконливо доведено багаторічною практикою, але існують помилки у практиці, які пов'язані з суб'єктивними чинниками, наприклад, неправильній оцінці результатів ДНК-аналізу через незначну кількість досліджуваного матеріалу. Це пов'язано з імовірністю забруд-



нення слідів або опосередкованого перенесення ДНК, особливо коли йдеться про встановлення ДНК-профілю з контактних слідів [3, с. 611].

У кримінальних провадженнях про завдання тілесних ушкоджень, вбивства, терористичні акти та вчинення інших злочинів, які пов'язані із ушкодженням тіла людини, дії слідчого під час проведення огляду місця події, предметів, а також приміщень спрямовані на виявлення слідів крові та інших слідів біологічного походження, які утворюються на різноманітних місцях та об'єктах під час вчинення та приховування злочинів, вони використовуються як джерела доказової інформації, та дають змогу висунути обгрунтовану версію щодо характеру події, відтворити обстановку, в якій було скоєно злочин, звзвити коло осіб, які можуть бути причетні, та навіть встановити особу, яка скоїла злочин, або навпаки виключити особу з числа підозрюваних.

Знання таких можливостей судово-медичної експертизи слідчими, прокурорами, адвокатами, судьями, уміння збирати матеріали для проведення експертних досліджень, формулювати запитання експерту та оцінювати отримані ним висновки має велике значення для збирання та оцінювання доказів у кримінальному провадженні, а також їх використання в інтересах здійснення справедливого правосуддя.

Основною ідеєю є порівняння ДНКпрофілю особи з відомими ДНК-профілями, що дозволяє з високою точністю визначити особу. ДНК-аналіз може бути використаний у випадках, коли інші методи ідентифікації, такі як дактилоскопія, не можуть бути застосовані, наприклад, у випадках масових катастроф, місць масового поховання загиблих від російської агресії чи виявлення невстановлених трупів, частин тіла або їх залишків.

У зв'язку з воєнними діями, в сотні раз зросла необхідність у проведенні ДНК експертизи, оскільки саме вона може точно ідентифікувати особу. Від початку війни було проведено тисячі подібних експертиз, що говорить про важливість використання даного методу ідентифікації особи. Цей метод може бути використаний у будь-яких умовах та за будь-яких обставинах, що робить його незамінним інструментом для правоохоронних органів та судово-медичних експертів. Використання ДНК-аналізу у сучасній судовій медицині є однією з ключових стратегій для вирішення складних ситуацій, пов'язаних з ідентифікацією особи за її генетичним кодом.

Офісом Генерального Прокурора, станом на 10.04.2024 року, з 24 лютого 2022 року, було зареєстровано 109940 кримінальних проваджень,

серед яких пропаганда війни ст. 436 КК, порушення законів та звичаїв війни ст. 438 КК, планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни ст. 437 КК [4]. Також зареєстровано 16263 злочини проти національної безпеки: посягання на територіальну цілісність і недоторканість України ст. 110 КК, державна зрада ст. 111 КК, колабораційна діяльність ст. 111–1 КК, пособництво державі-агресору ст. 111–2 КК, диверсія ст. 113 КК [5]. Таким чином суттєво зросло навантаження на правоохоронні органи у зв'язку з масштабами та інтенсивністю воєнних дій і, відповідно, великою кількістю потерпілих та руйнувань.

Можна сказати, що такими, основними напрямками вирішення теоретичних проблем, що мають першочергове значення для подальшого розвитку криміналістичного ДНК-аналізу, є: 1) формування теоретичних засад криміналістичного дослідження ДНК як окремої галузі криміналістичної техніки; 2) за умови дотримання основоположних прав людини, обґрунтування обсягу надання правоохоронним органам можливостей відібрання у населення зразків ДНК, наповнення та використання автоматизованих баз даних ДНК-профілів у діяльності з розслідування злочинів; 4) обґрунтування сутності, завдань, методології, можливостей, судової молекулярно-генетичної експертизи та її місця в системі судових експертиз.

Розвиток технічних та наукових досягнень призвів до появи новітніх методів, які здатні ідентифікувати особу у випадку, коли звичайні засоби дослідження не ефективні.

Магнітно-резонансна томографія (МРТ) та комп'ютерна томографія (КТ), мають велике значення при встановленні особи за залишками тіла в сучасній судовій медицині. Такі методи дають можливість отримати детальне зображення внутрішніх органів та тканин, що забезпечує медичним фахівцям виявляти характерні особливості та ознаки, необхідні для ідентифікації особи. Особливістю та перевагою, є здатність отримувати тривимірне зображення, що сприяє визначенню особливостей структури органів. Зменшуючи вплив людського фактору і збільшуючи швидкість процесу виявлення, комп'ютерні програми автоматизують процес ідентифікації залишків тіла за допомогою отриманих зображень [6, с. 370].

Ще одним методом, який сприяє встановленню та ідентифікації особи за допомогою сучасних технологій є реконструкція та візуалізація обличчя, що дозволяє відтворити зовнішній вигляд людини за її черепом

[7, с.76]. Такий метод може бути корисним у випадках, коли ДНК-аналіз не можуть бути застосований. Прикладом може слугувати випадок, коли знайдено лише скелет або череп. Така візуалізація та реконструкція обличчя дозволяє створити реалістичне зображення особи, що може бути важливим доказом у кримінальному провадженні. Перевагою такого методу, є здатність відтворення реального вигляду обличчя, це відбувається, завдяки використанню медичних та антропологічних даних, а також спеціальних програмних засобів.

Отже, сучасні методи ідентифікації особи, які використовують передові технології, надають широкі можливості для судових експертів та правоохоронних органів. Днк-аналіз, застосування комп'ютерної томографії та магнітно-резонансної томографії дозволять отримувати точні дані, сприяючи ідентифікації особи за залишками тіла з високою точністю, що значно полегшує процес встановлення особи невпізаного трупа, виявлення його частин та ідентифікації злочинця. Використання цих методів дозволяє ідентифікувати особу навіть у тих випадках, коли традиційні методи не дають результату.

Натомість, варто зазначити, що кожен з методів має свої обмеження, такі як, коли відбитки пальців пошкоджені або відсутні, ДНК-аналіз, хоча і дуже точний, може бути дорогим і трудомістким у виконанні, візуалізація та реконструкція обличчя – не завжди дає точний результат через складність відтворення зовнішнього вигляду за черепом. Тому, при виконанні сучасних технологій важливо уважно здійснювати ідентифікацію з урахуванням всіх можливих обмежень та інших факторів, аналізувати отриману інформацію у сукупності з іншими доказами, які одержані в процесі досудового розслідування та пам'ятати про необхідність одержання доказової інформації виключно у спосіб та в порядку, який встановлений кримінальним процесуальним законом. Але, загалом, використання ДНК-аналізу та інших сучасних технологій у кримінальному судочинстві суттєво підвищує ефективність розслідувань і забезпечує справедливість. Постійний розвиток технологій відкриває нові можливості для криміналістики, проте важливо також враховувати етичні та правові аспекти їх використання.

### **Література:**

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій

- дацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5.
2. Криміналістика: криміналістична техніка. Навчальний посібник. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2023.
  3. Кейл К. М. Судово-медичні докази ДНК не є безпомилковими. природа 2015. Вип. 526. ст. 611. DOI: 10.1038/526611a.
  4. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, Ст.131.
  5. Головна – Офіс Генерального прокурора. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
  6. Практика застосування сучасних технологій під час встановлення особи невідомого трупа або виявлення його частин. Д. І. Ляскевич, В. В. Корольчук. Ст. 370.
  7. Криміналістика : підручник. В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с

**Анатолій Волобуєв**

*доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики,  
Донецький державний університет внутрішніх справ,  
Україна, м. Кропивницький*

**ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗМАГАЛЬНОМУ  
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Експертизи відіграють надзвичайно важливу роль в судочинстві всіх розвинутих країн, в яких не дивлячись на відмінності у національних правових системах, висновок експерта розглядається як суттєвий елемент основи для прийняття судових рішень [1; 2; 3]. Наукові роботи професора М. М. Бокаріуса мали виключне значення для розвитку теорії експертизи в Україні, зокрема вони заклали основи методик судово-медичних і криміналістичних досліджень. Викладені вченим положення і в сучасних умовах слугують методологічною основою проведення вказаних експертиз. В той же час потрібно відзначити суттєві зміни у правовому регулюванні проведення експертиз у кримінальному провадженні після прийняття Кримінального процесуального кодексу

України 2012 р. (далі КПКУ), що безумовно впливає й на розвиток судової експертології.

Заслуговують на увагу два проблемні положення КПКУ щодо проведення експертизи у кримінальному провадженні, які мають неоднозначне тлумачення в теорії кримінального процесу і криміналістики:

1) надання права стороні захисту самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ч. 2 ст. 243 КПКУ);

2) заборона допитувати як свідків експертів щодо роз'яснення наданих ними висновків (п. 11 ч. 2 ст. 65 КПКУ).

Щодо права сторони захисту самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи (у тому числі обов'язкової), потрібно зазначити, що законодавець дійшов до такого висновку після кількох початкових варіантів врегулювання цього питання. Очевидно, що підґрунтям такого рішення слугувало положення ч. 2 ст. 22 КПКУ, яким проголошувалася рівність сторін у збиранні і поданні до суду доказів, як ствердження принципу змагальності в кримінальному провадженні. В той же час надання права адвокатам самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, яка віднесена до категорії слідчих (розшукових) дій, створило уявлення, що адвокати можуть користуватися такими ж самими повноваженнями, що і слідчий. Проте за оцінками адвокатського середовища реалізація прав сторони захисту під час проведення судової експертизи стикається з низкою проблемних питань – надані права майже ніколи неможливо реалізувати, що пов'язується з неповнотою чинного кримінального процесуального законодавства [4, с. 65–69; 5, с. 17]. У зв'язку з цим В. А. Журавель і Г. К. Авдєєва зазначали, що на практиці навряд чи можна забезпечити паритетність сторін у питаннях проведення експертизи, тому що відповідні матеріали кримінального провадження знаходяться у сторони обвинувачення, а у слідчого (прокурора) більше процесуальних та організаційних можливостей щодо отримання зразків для експертного дослідження [6, с. 41]. На тлі уявлення, що адвокати повинні користуватися такими ж повноваженнями, що і слідчий, цілком логічно виглядає пропозиція регламентувати цю процедуру аналогічно проведенню слідчих (розшукових) дій, яка знаходить підтримку серед експертів і правників [7, с. 349].

Якщо уважно подивитися на ідею рівноправ'я у збиранні доказів, зокрема шляхом надання стороні захисту права самостійного залучення

експертів на стадії досудового розслідування, то виявиться очевидна її суперечність іншим принципovým положенням кримінального процесуального законодавства. Надання такого права суперечить положенням чинного законодавства щодо виключного права органа досудового розслідування на застосування від імені держави примусу, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (ч. 2 ст. 93 КПКУ). Сторона ж захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не є уповноваженими суб'єктами досудового розслідування – вони лише його учасники. Вони наділені правом самостійно збирати і подавати докази для відстоювання своїх прав, свобод і законних інтересів, але тільки шляхом витребування та отримання речей і документів від юридичних і фізичних осіб (ч. 3 ст. 93 КПКУ). Щодо слідчих (розшукових) дій, то сторона захисту та інші вказані суб'єкти наділені лише правом їх ініціювання, а також взяття участі у їх проведенні шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору, яке розглядаються у встановленому порядку. Такий порядок розподілення прав у збиранні доказів є цілком закономірним, адже тільки на орган досудового розслідування покладається завдання встановлення істини як з точки зору обвинувачення певної особи, так і виправдання її чи пом'якшення відповідальності (статті 2 і 94 КПК України). Сторона ж захисту під час досудового розслідування виконує значно менше за обсягом завдання – воно полягає у забезпеченні адвокатського контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 47 КПК України). Таким чином захисник не зобов'язаний встановлювати істину (всі обставини, що мають юридичне значення), він керується тільки правами, свободами і законними інтересами свого клієнта, тобто виконує тільки функцію захисту. У зв'язку з цим в адвокатському середовищі став крилатим вислів: «Мене не цікавить, чи скоїв мій клієнт інкримінований йому злочин, але я доведу, що звинувачення не відповідає букві закону».

Що стосується заборони органу досудового розслідування допитувати як свідків експертів щодо роз'яснення наданих ними висновків (п. 11 ч. 2 статті 65 КПКУ), то це може розглядатися як усунення можливості тиску на експерта стороною обвинувачення з метою отримання бажаною нею висновку. Адже при можливості допиту експерта як свідка, він

повинен ще раз попереджатися про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань (ч. 3 ст. 224 КПКУ), що може бути елементом маніпулювання. Видається, що саме з цих міркувань виходив законодавець, забороняючи допитувати експерта як свідка і створюючи таким чином правові гарантії забезпечення незалежності експерта в проведенні експертного дослідження. Таким чином висновок експерта на стадії досудового розслідування повинен сприйматися сторонами за правилом «як є» без можливості отримання його роз'яснення чи доповнення. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку (ч. 7 ст. 101 КПКУ), а також права подати клопотання про проведення експертизи за ухвалою суду (ч. 1 ст. 332 КПКУ).

Грунтуючись на цих положеннях, можна стверджувати, що під час досудового розслідування не може бути повної рівності прав учасників кримінального провадження у способах збирання доказів (у т.ч. шляхом самостійного залучення експертів), оскільки вони мають різний статус і керуються різними інтересами (завданнями). Наприклад, важко уявити рівність слідчого (прокурора) і адвоката підозрюваного в питаннях проведення такої обов'язкової експертизи, як судово-медична експертиза трупа, або слідів біологічного походження, вилучених під час огляду місця події. Доречно звернути увагу, що у Великій Британії підготовлено керівництво для прокурорів щодо використання експертиз у кримінальному провадженні, де вказується на пріоритетність сторони обвинувачення у залученні (виборі) експертів. Зокрема, наводяться критерії вибору експерта прокурором і відзначається, що сторона захисту може подати аргументоване клопотання щодо визнання висновку експерта неналежним чи недопустимим доказом, але це буває досить рідко [8].

У зв'язку з викладеним виникає питання щодо доцільності надання стороні захисту (а також іншим учасникам кримінального провадження) під час досудового розслідування права самостійного залучення експерта при відсутності повноважень на проведення слідчих (розшукових) дій для належної підготовки експертного дослідження. Видається, що для виконання адвокатом функції захисту прав, свобод і законних інтересів свого клієнта цілком достатнім є право ініціювання експертизи з поданням відповідного клопотання, а також право ознайомлення з висновком

експерта (звичайно, при належному процесуальному гарантуванні реалізації такого права). Для оцінки висновку експерта стороною захисту може бути залучений інший експерт, який виконує функцію спеціаліста і може зі знанням справи вказати на ті помилки та упущення, які допустив експерт при проведенні дослідження. Доречно звернути увагу, що, наприклад, в судах Австралії досить поширеним є залучення таких експертів, які отримали назву експертів-свідків. Їх функція у суді може полягати у викладенні своєї думки (оцінки) про хід судового розгляду або про окремі суперечні обставини [9]. Таким чином можна дійти висновку, що в умовах чинного КПК України право сторони захисту на самостійне залучення експерта для проведення експертизи, передбачене ч. 2 ст. 243, є здійсненим лише у тому випадку, коли ця сторона може самостійно у встановленому порядку, без допомоги слідчого (прокурора) надати експерту відповідний об'єкт для дослідження, а також необхідні для цього речі і документи.

#### Література:

1. Expert Evidence in Criminal Proceedings in England and Wales. London: The Stationery Office. 2011. 211 p. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7cc0c0e5274a38e575689b/0829.pdf> (дата звернення 25.08.2024).
2. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States. *Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11–12 December 2014)*. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (дата звернення 25.08.2024).
3. Simon Butt, Andreas Nathaniel. Evidence from criminal law experts in Indonesian criminal trials: usurping the judicial function? *The International Journal of Evidence & Proof*. 2024, Vol. 28(2) 129–153. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/13657127231217319>
4. Несінов О. М. Складові успіху у кримінальному процесі. Харків: «Права людини», 2018. 292 с.
5. Зейкан Я. П. Про недопустимі докази. Харків : Фактор, 2019. 128 с.
6. Журавель В. А., Авдєєва Г. К. Реформування судово-експертної діяльності: шляхи та напрями. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 19 травня 2017 р.)*. Сєверодонецьк, 2017. С. 40–44.



7. Сидоренко Д. В. Забезпечення прав сторони захисту під час проведення судової експертизи. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2023. №2. С. 347–351.
8. Expert Evidence. *The Crown Prosecution Service. Updated: 20 November 2023/Legal Guidance*. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/expert-evidence> (дата звернення 31.08.2024).
9. Expert Evidence & Expert Witnesses. *Federal court of Australia*. URL: <https://www.fedcourt.gov.au/law-and-practice/guides/expert-evidence> (дата звернення 31.08.2024).

**Валерія Груздова**

*членкиня-еколог, Всеукраїнська екологічна Ліга,  
м. Харків, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ БІОТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОШУКУ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ПІД ЧАС РУЙНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ**

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, призвело до безпрецедентної руйнації інфраструктури, численних людських жертв і гуманітарних криз. Внаслідок знищення житлових будинків та об'єктів критичної інфраструктури, а також цілеспрямованих військових атак, українські міста і села зазнали суттєвих втрат. В умовах війни пошук і ідентифікація загиблих стають одними з основних викликів, особливо через труднощі доступу до місць руйнувань та пошкодження тіл жертв.

У цьому контексті біотехнології відіграють важливу роль у прискоренні процесу ідентифікації загиблих, пропонуючи більш точні та ефективні методи, ніж традиційні підходи. Сучасні біотехнологічні технології, такі як генетичний аналіз і ДНК-тестування, можуть значно полегшити роботу в умовах руйнування інфраструктури, де традиційні методи часто виявляються малоефективними [1].

Одним із найпоширеніших способів ідентифікації загиблих є аналіз ДНК [2]. Цей метод дозволяє встановити особу навіть за сильно пошко-

дженими залишками тіл, зібраними з кісток, зубів або інших біологічних тканин, навіть через тривалий час після смерті. Це особливо актуально в умовах війни, коли відсутні можливості для швидкого поховання або ідентифікації.

Сучасні ДНК-технології дозволяють не тільки проводити індивідуальний аналіз, але й зіставляти дані з базами ДНК живих родичів або зразками з правоохоронних органів, що сприяє швидкій ідентифікації загиблих, особливо коли тіла сильно пошкоджені або традиційні методи не можуть бути застосовані.

В умовах війни швидкість і мобільність є критично важливими. Завдяки розвитку біотехнологій можливе використання мобільних лабораторій для проведення ДНК-тестів безпосередньо на місцях руйнувань, що значно скорочує час ідентифікації загиблих і прискорює процес їх поховання або передачі родичам. Мобільні лабораторії також можуть обробляти великі обсяги зразків у короткі терміни, що є особливо важливим під час масових руйнувань [3]. Окрім ДНК-тестів, сучасні біотехнології дозволяють використовувати біомаркери для визначення часу смерті загиблої людини. Ці біомаркери можуть включати аналіз білкових молекул чи хімічних змін в організмі, що допомагає точно встановити момент смерті, що є важливим у розслідуваннях військових злочинів.

Технології на основі тепловізорів використовуються для виявлення тіл під завалами або в зонах руйнувань [4], що дає можливість оперативним групам швидко отримати доступ до потенційних місць знаходження жертв у небезпечних ситуаціях. Дрони з тепловізорами можуть обстежувати великі території руйнувань, де рятувальники не можуть бути присутніми через ризик повторних обвалів або обстрілів.

Інноваційні роботизовані системи також застосовуються для пошуку загиблих. Роботи з сенсорами та камерами можуть проникати в небезпечні зони руйнувань, збираючи біологічні зразки для подальшої ідентифікації. Лазерні сканери та тривимірна візуалізація дозволяють отримувати точні дані про місця руйнувань і можливе знаходження тіл [5]. Використання таких технологій підвищує ефективність рятувальних робіт і зменшує ризики для рятувальників. Незважаючи на великий потенціал біотехнологій, війна ставить серйозні перешкоди для їхнього застосування [6]. Пошкодження інфраструктури, перебої з електропостачанням і зв'язком, а також загроза життю рятувальників ускладнюють

ефективне використання цих технологій на місцях подій. Проте завдяки швидкому розвитку мобільних і автономних систем багато з цих проблем поступово вирішуються.

Застосування біотехнологій для ідентифікації загиблих також викликає ряд правових та етичних питань [6]. Зокрема, це стосується захисту персональних даних та прав родичів на конфіденційність інформації про загиблих. Важливо, щоб усі процедури у сфері біотехнологій відповідали міжнародним нормам і стандартам прав людини.

Таким чином, застосування сучасних біотехнологій для пошуку та ідентифікації загиблих під час руйнування інфраструктури в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну є важливим аспектом боротьби з наслідками війни. Технології ДНК-аналізу, мобільні лабораторії, дрони, роботизовані системи та лазерні сканери значно прискорюють процес ідентифікації загиблих і надають родичам необхідну інформацію. Незважаючи на виклики, пов'язані з військовими діями, перспективи розвитку біотехнологій у цій сфері надзвичайно великі, і вони відіграють ключову роль у відновленні України та пошуку справедливості для жертв цієї війни.

### Література:

1. Жолобак С. Є., Бойченко О. Л. Біотехнології в судово-медичній експертизі: сучасні можливості. Харків: Право, 2020. 312 с.
2. Зінченко П. І., Гончаренко М. Л. Нові методи ДНК-аналізу в пошукових роботах. Львів: Світ, 2021. 198 с.
3. Клименко О. В., Руденко С. М. Мобільні лабораторії в зоні бойових дій: перспективи використання. *Наукові записки Української академії наук*. 2022. Т. 4. С. 125–133.
4. Чижик О. Г. Використання тепловізіонних технологій для пошуку загиблих в умовах воєнних дій. *Вісник судово-медичної експертизи*. 2023. № 7. С. 45–52.
5. Радченко О. І., Стеценко Ю. П. Сучасні підходи до використання тривимірної візуалізації в судово-медичній практиці. *Сучасна біотехнологія*. 2023. Т. 5. № 1. С. 89–97.
6. Мартиненко В. В., Чернов А. К. Проблеми доступу до біотехнологій в умовах збройних конфліктів. *Український журнал прав людини*. 2023. № 2. С. 102–110.

### **Микола Губін**

*кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини,  
медичного правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського  
національного медичного університету,  
м. Харків, Україна*

### **Василь Ольховський**

*доктор медичних наук, професор, професор, кафедри судової медицини,  
медичного правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського  
національного медичного університету,  
м. Харків, Україна*

### **Олександр Кривенко**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини,  
медичного правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського  
національного медичного університету,  
м. Харків, Україна*

## **судово-медична оцінка ТЯЖКОСТІ ЗАКРИТИХ ТРАВМ ГРУДНОЇ КЛІТКИ ПРИ КОМІСІЙНИХ експертизах**

**Вступ.** Постраждали у випадках, як летальної та і нелетальної закритої тупої травми грудної клітки (ЗТТГК), нерідко стають об'єктом комісійної судово-медичної експертизи [1]. При цьому вирішення ряду питань, що включають визначення характеру та механізму травми, засобу її заподіяння, а також у випадках летальної травми встановлення причини смерті є вимогою правоохоронних органів [2]. Встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є одним із головних питань, що ставиться правоохоронними органами [3].

Суперечливою є судово-медична оцінка ЗТТГК при віднесенні їх до небезпечних для життя. Як небезпечну для життя окремі фахівці пропонують відносити до тяжких тілесних ушкоджень усю ЗТТГК з виникненням внутрішньоплевральних ушкоджень, зокрема гемопневмотораксу, незалежно від його характеру, обсягу та небезпечних для життя явищ у разі їх виникнення [4, 5]. Разом з тим тяжкі тілесні ушкодження необхідно встановлювати тільки при наявності небезпечних для життя явищ, перелічених у п. 2.1.3 «о» «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» (введені в дію наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 р.) [6].

**Мета роботи:** підвищення ефективності судово-медичної діагностики закритої тупої травми грудної клітки за результатами аналізу та експертної оцінки тілесних ушкоджень за висновками комісійних судово-медичних експертиз.

**Матеріал і методи дослідження.** Матеріалом для аналізу слугували висновки комісійних судово-медичних експертиз постраждалих у яких були наявні ЗТТГК. Судово-медичні експертизи були нами проведені на базі відділу комісійних судово-медичних експертиз Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи (ХОБСМЕ), протягом 2011–2023 рр. Також аналізували архівні висновки експертів відділу комісійних судово-медичних експертиз ХОБСМЕ за вказаний період часу. Всього ретроспективно було опрацьовано 40 висновків судово-медичної експертизи. З них 24 висновків стосувались нелетальних ЗТТГК та 16 експертиз було проведено у випадках смерті постраждалих.

Аналіз спостережень показав, що кількість комісійних судово-медичних експертиз відносно осіб у яких були виявлені ЗТТГК в середньому становить 1,1% на рік від загальної їх кількості. Більше половини потерпілих – 30 (75%) випадки мали працездатний вік 20–50 років. Переважали ЗТТГК у осіб чоловічої статі – 29 (72,5%) випадок. Серед причин виникнення ЗТТГК на першому місці стоять побутові травми. За механізмом виникнення ЗТТГК мала місце ударна дія тупих твердих предметів на грудну клітку.

За своєю структурою під час судово-медичної експертизи ЗТТГК розподілились наступним чином. На першому місці стоять ушкодження кісткового каркасу грудної клітки – переломи одного ребра та декількох ребер – 30 (75%) випадків. При цьому переломи декількох ребер мали місце у 25 (62,5%) спостереженнях, переломи тільки одного ребра у 7 (16,6%) спостереженнях. Друге місце посідають 8 (20%) випадків травм органів грудної клітки за відсутності переломів ребер. У 2 (5%) постраждалих цієї категорії мав місце гемоторакс, в 1 (2,5%) випадку з розривом легені. В 2 (5%) випадках мав місце пневмоторакс, в 2 (5%) випадках гемопневмоторакс, при цьому в одному випадку з розривом легені. У 1 (2,5%) постраждалого мав місце забій легені.

При ЗТТГК з переломами ребер забій або забій з розривом легенів об'єктивними методами дослідження, підтверджено в 3 (7,5%) випадках. Разом з тим, при вказаних травмах наявність гемотораксу, пневмотораксу або гемопневмотораксу встановлено в 6 (15%) випадках.

Крім того, у постраждалих з ЗТТГК з переломами ребер в 16 (40%) випадках експертами зазначалось про виникнення легенево-серцевої недостатності, що призвела до смерті постраждалих. В 3 (7,5%) нелетальних випадках ЗТТГК без переломів ребер до гострої дихальної недостатності (ГДН).

За результатами судово-медичної оцінки ЗТТГК експертами встановлена наступна ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Тяжкі тілесні ушкодження за критерієм «небезпека для життя» «Правил...» встановлені експертами в 16 (40%) летальних випадках ЗТТГК із переломами декількох ребер та розвитком легенево-серцевої недостатності. При цьому в 3 (7,5%) випадках мало місце формування гемопневмотораксу, забою розриву легенів, в 1 (2,5%) випадку гемотораксу. Крім того тяжкі тілесні ушкодження встановлені в 3 (7,5%) випадках нелетальних ЗТТГК, з них 1 (2,5%) в випадку гемотораксу, в 1 (2,5%) випадку забою розриву легені, гемопневмотораксу, в 1 (2,5%) випадку гемопневмотораксу.

Ушкодження середнього ступеня тяжкості за критеріями «тривалість розладу здоров'я» та «відсутність небезпеки для життя» «Правил...», встановлені експертами у 10 (25%) випадках ЗТТГК з переломами декількох ребер, у 7 (17,5%) випадках з переломами одного ребра. При цьому пневмоторакс встановлено в 1 (2,5%) випадку, гемоторакс в 1 (2,5%) випадку. Крім того до ушкоджень середнього ступеня тяжкості за цими ж самими критеріями експертами були віднесені: 1 (2,5%) випадок ЗТТГК з пневмотораксом та переломом ключиці, 1 (2,5%) випадок з забоем легені. Тривалість розладу здоров'я в цих судово-медичних експертизах експерти намагались підтвердити результатами об'єктивних методів досліджень, динамікою патологічних змін.

Легкі тілесні ушкодження, що спричинили за собою короточасний розлад здоров'я, встановлені в 2 (5%) випадках ЗТТГК з виникненням пневмотораксу.

Отже, проведенні дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1) З приводу ЗТТГК комісійні судово-медичні експертизи складають 1,1% загальної щорічної кількості експертних досліджень відділу комісійних судово-медичних експертиз ХОБСМЕ. 2) При судово-медичній оцінці ЗТТГК тяжкі тілесні ушкодження встановлюються в 47,5% випадків при виникненні небезпечних для життя явищ, а саме гострої дихальної або легенево-серцевої недостатності. Ушкодження середньої тяжкості встановлюються в 47,5% випадках переважно при травмах з переломами ребер за відсутністю небезпеки для життя. Як легкі тілес-

ні ушкодження кваліфікується 5% випадків ЗТТГК за відсутністю переломів ребер. 3) Підвищення ефективності судово-медичної діагностики ЗТТГК, може бути вирішено шляхом розробки фахового науково-методичного забезпечення. Відповідні матеріали повинні містити чіткі діагностичні критерії експертної оцінки для прогнозування наслідків та кінцевих результатів зазначених травм при визначенні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

### **Література:**

1. Bacha EA, Mathisen DJ, Grillo H. C. Airway trauma. Cardiothoracic trauma; London: Arnold; 2018. p. 265–79.
2. Sabirov DM, Rostalnaya AL, Parpibaev FO. Respiratory support in combined trauma with traumatic skeleton injury complicated by acute respiratory distress syndrome. Med J Ereboundi 2015; 3: 78–84.
3. Chand S. Essentials of Forensic Medicine and Toxicology 2nd. Elsevier Health Sciences, India 2023. 650 p.
4. Khazi M. A. Forensic Medicine and Toxicology (Theory/Practical skills, Viva) 2nd. 2021. Paras Medical Books Pvt Ltd. 564 p.
5. Aggrawal A. Textbook Of Forensic Medicine and Toxicology 2nd. APC Books. 2021. 823 p.
6. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України № 6 від 17.01.1995 р. «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України». Київ; 1995. 220 с.

### **Влада Гусева**

*доктор юридичних наук, професор,*

завідувач кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1,  
Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна

## **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

Окремі регіони нашої держави, визнані місцем проведення активних бойових дій, уже тривалий час продовжують функціонувати та вирішу-

вати низку питань, пов'язаних із забезпеченням професійної діяльності в умовах дефіциту часу, недостатності необхідних матеріалів і засобів, а також браку кадрів. Такі чинники характеризують діяльність багатьох експертних установ, зокрема, і бюро судово-медичної експертизи регіонів, що знаходяться на сході та в південній частині України. Це зумовлено тим, що превалююча частина обсягу їх експертного навантаження складають судово-медичні експертизи, призначені у кримінальних провадженнях щодо розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, стосовно цивільних осіб з ознаками баротравми та інших, військовослужбовців, котрі загинули в умовах бойових дій тощо. Складнощі їх діяльності, зокрема, організаційного характеру, передусім зумовлені ситуаціями, коли сталася масова загибель людей через ракетні й артилерійські обстріли. Такі ситуації ускладнюються ще й у зв'язку з тим, що в багатьох ситуаціях необхідно проводити генетичну ідентифікацію тіл загиблих.

В умовах збройної агресії РФ постала нагальна потреба у судових експертах за напрямом молекулярно-генетичних досліджень. За період воєнного стану Експертною службою МВС підготовлено понад 30 судових експертів за цим напрямом. Це дозволило успішно виконувати завдання ДНК-ідентифікації останків загиблих, що надійшли на дослідження. Натепер Експертна служба МВС України оснащена вітчизняними та зарубіжними науково-технічними засобами, спеціально створеними для пошуку, вилучення, збереження та транспортування об'єктів, що можуть містити сліди біологічного походження (прилади Rapid HIT DNA) [1, с. 219–220]. Вважаємо, що в умовах повоєнного відновлення України це питання не втрапить своєї актуальності, а навпаки – гостріше постане, у зв'язку із потребою проведення ексгумації тіл загиблих на деокупованих територіях. З огляду на це, ми підтримуємо тих вчених, які вказують про необхідність або отримання судово-медичними експертами додаткової спеціальності, яка б дозволила проводити самостійно ДНК-ідентифікацію, або розширення штату бюро судово-медичних установ експертами, які уповноважені проводити судову експертизу за спеціальністю 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження».

У контексті ідентифікації загиблих, а також виявлених людських решток, не можна оминати увагою ще й альтернативні методи ідентифікації невпізнаних трупів і решток людини, адже ДНК-ідентифікація також не завжди може приносити необхідні результати. Згідно з критеріями Interpol, ідентифікації має бути підтверджена обов'язковими результата-



ми співставлення досліджень хоча б однієї з первинних ознак. Це або стоматологічний статус, ДНК, відбитки пальців чи за сукупністю унікальних вторинних ознак чи комбінацією доказової інформації, що отримана з сукупності первинних і вторинних достовірних критеріїв порівняння. Так, наприклад, спеціально для надзвичайних ситуацій міжнародного або національного масштабу Інтерполом розроблено методологічний підхід Disaster Victim Identification (DVI-interpol), що складається із чотирьох фаз. Після першої, під час якої відбувається огляд місця події і відшукування тіл та останків загиблих, на другому відбувається застосування можливих методів ідентифікації. Якщо ДНК-ідентифікація та за слідами рук не дали очікуваних результатів, то розпочинається третій етап, на якому група дослідників займається забором можливого прижиттєвого матеріалу. Це, зокрема, дані клінічних стоматологічних оглядів і медичних карт хворих, отримання інформації від родичів та сім'ї загиблого. За умов достатності зібраної інформації, а також результатів аналізу, котрий підтверджує ідентичність цих даних і зразків, розпочинається четвертий етап реконсиляції, тобто процедури контролю, що передбачає верифікацію та перевірку виконання кожного із попередніх етапів, формулюванні висновків [2, с. 234–235].

Як позитивний приклад ідентифікації, слід згадати можливість використання судово-медичної ідентифікації особи за стоматологічним статусом, що полягає у використанні відомостей «Впізнавальної карти», тобто детального опису стану зубів особи, так званої зубної формули або одонтограми. Систему опису зубів як стандартну з використанням квадрантів було затверджено у 1971 р. міжнародною федерацією стоматологів. У подальшому її було визнано Інтерполом і наразі вона вже тривалий час використовується під час ідентифікації особи під назвою «Система позначення FDJ». У 1982 р. МВС України для судово-медичних і криміналістичних цілей було рекомендовано «судово-медичну одонтокарту», яку у 1997 р. дещо розширив Ю. М. Коваленко [3; 4].

Натепер для цілей стоматологічної ідентифікації можливо використовувати програмне забезпечення. Так, датськими стоматологами подібне програмне забезпечення використовується в діяльності мережі стоматологічних поліклінік для оптимізації процесу реєстрації стоматологічних втручань. Вважаємо, що допоки в Україні війна триває і питання ідентифікації стоїть гостро, вже зараз необхідно вживати заходи не тільки щодо наповнення обліку генетичних ознак зразками військовослужбов-

ців, але й створення обліку одонтограм, які також можуть стати корисними в майбутньому.

Ще одним проблемним питанням діяльності бюро судово-медичних експертиз визначають стале зростання кількості токсикологічних досліджень біологічного матеріалу, відібраного з тіл померлих людей. Здебільшого це питання, що стосуються з'ясування наявності лікарських засобів, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо. Наразі питання щодо встановлення наявності токсичних речовин є дуже складним через суттєве збільшення кількості ліків, які вживають громадяни, а також різноманіття інших хімічних сполук, що потрапляють до організму продуктів горіння, під час випадків масових отруєнь фальсифікованим алкоголем тощо. Як вказують у науковій літературі, одним зі шляхів вирішення цієї проблеми «є впровадження методів газової хроматографічної мас-спектрометрії (GC–MS) та рідинно-хроматографічної мас-спектрометрії (LC–MS/MS)». Тобто бюро судово-медичних експертиз потребують оснащення у вигляді аналітичного обладнання газового хроматографа з маселективним детектором. Наприклад, до таких належить комплекс хроматомас-спектрографії типу Agilent 7890B/5977B Inert Plus, або аналогічний [5, с. 239–241].

Отже, викладене дає підстави констатувати, що повоєнна відбудова судово-медичної експертизи та бюро судово-медичних експертиз буде охарактеризована низкою складнощів, зумовлених великим навантаженням, браком кадрів і дефіцитом матеріально-технічного оснащення. Це актуалізує потребу вирішення декількох актуальних завдань:

1) залучення міжнародної допомоги в контексті оснащення діючих бюро сучасним оснащенням, що не тільки сприятиме пришвидшенню строків проведення експертиз, але й дозволить вирішувати ті питання, що виносяться слідчими на вирішення судово-медичної експертизи;

2) вжиття заходів щодо забезпечення можливості подальшого використання альтернативних методів ідентифікації, зокрема, судово-медичної ідентифікації особи за стоматологічним статусом;

3) розширення спеціальностей діючих судово-медичних експертів, зокрема, стимулювання отримання ними додаткової спеціальності 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» або збільшення штату бюро судово-медичних установ. Суттєву увагу вирішенню цих питань слід приділяти вже зараз, адже нехтування окремими рекомендаціями, може взагалі унеможливити вирішення низки питань, не тільки соціального характеру, але і юридичного характеру.

## Література:

1. Аббасов Р. Д. Застосування сучасних методів та засобів у роботі з ідентифікації загиблих. *Судова експертиза в контексті відновлення України. III Всеукраїнський форум судових експертів*: матер. III всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 09 червня 2023 р.); за ред. д.т.н. М. О. Можасва / НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: видавництво Ліра-К, 2023. С. 218–224.
2. Чадюк, В., Козань, Н., Коцюбинська, Ю. Проблеми реалізації підходів до ідентифікації загиблих внаслідок військової агресії на території України та шляхи їх вирішення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2024. № 19. С. 231–236. DOI: <https://doi.org/10.52761/3041-1777.2024.19.2.20>.
3. Картиш А. П., Шупик Ю. П., Маланчук В. О., Филипчук О. В. Ідентифікаційне значення стоматологічного статусу при персоналізації загиблих в авіакатастрофах. *Український судово-медичний вісник*. 1998. № 1 (6). С. 3–9.
4. Михайличенко Б. В., Бабанін А. А., Мішалов В. Д., Дунаєв О. В. Сучасні можливості судово-медичної ідентифікації особи за стоматологічним статусом: стан і перспективи. *Інтегративна антропологія*. 2014. № 1. С. 56–60.
5. Корольков В. В., Грошева Ю. В. Публічно-приватне партнерство комунальної установи «Запорізьке обласне бюро судово-медичної експертизи» в умовах війни. *Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 травня 2023 р.)*. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 239–241.

**Євгенія Демидова**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ**

За період повномасштабного вторгнення рф на територію України було зареєстровано більше 148 тисяч злочинів агресії та воєнних злочинів [1], що призвело до значного збільшення потреби у залученні

спеціальних знань до їх розслідування. Зросла необхідність у виявленні, вилученні та дослідженні різних видів зброї, її частин, боєприпасів, вибухових пристроїв, ідентифікації осіб у разі виявлення масових поховань на окупованих територіях, після обстрілів, дослідження фото-, відеофайлів, де зафіксовано факти вчинення відповідних дій, роботі з постраждалими, що вимагає залучення фахівців у різних галузях: судової медицини, зброєзнавства, біології, хімії, інформаційних та комп'ютерних технологій, психіатрії, психології тощо.

Традиційно розрізняють дві основні форми використання спеціальних знань: процесуальну та не процесуальну. Процесуальна форма має місце тоді, коли порядок залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями, визначений у законодавстві. Крім того, участь цих осіб у судочинстві відображається у відповідних процесуальних документах (протоколи процесуальної дії, постанові про призначення судової експертизи). До процесуальних форм використання спеціальних знань належить: проведення судової експертизи (ст. 242–243, ст. 332 КПК); допит судового експерта (ст. 356 КПК); залучення спеціалістів до проведення процесуальних дій, таких як огляд обшук, слідчий експеримент, допит (ч. 1 ст. 226, ч.1 ст. 227, ч.1 ст. 354, ч. 1 ст. 238, ст. 239, ч. 2 ст. 168 КПК та ін.); отримання висновків, довідок та інших документів спеціаліста (п.7–9 ст.71 КПК) [2].

Непроцесуальна форма використання спеціальних знань полягає у тому, що залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями відбувається на розсуд слідчого (адвоката, детектива, прокурора). При цьому, результати застосування їх знань не фіксуються у процесуальних документах. Зокрема, судові експерти, надають відповідні консультації щодо особливостей призначення певного виду судової експертизи, які матеріали для дослідження необхідно надавати (їх кількість, якість) тощо. У результаті такої консультації експерт складає «консультативне повідомлення», яке має допоміжний характер та не долучається до матеріалів провадження.

Потреба у використанні спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів призвела до перевантаження осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та необхідності пошуку актуальних моделей реформування системи. Зокрема, з набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів Укра-

їни щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» [3] процесуальних статус спеціаліста було суттєво змінено. Зокрема, розширено перелік документів, які може надавати спеціаліст. Так, відповідно до ч.1 ст.71 КПК спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2]. Тобто згідно зі внесеними змінами перелік документів, які може надавати спеціаліст є невичерпним. Крім того, відповідно до п.5 ч. 2 ст. 99 КПК довідки, висновки та інші документи, які надаються спеціалістами відносяться до такого джерела доказів як документи (за умови наявності в них відомостей, передбачених ч.1 ст. 99 КПК, а саме: відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження) [2].

Таким чином, спеціаліст отримав більше повноважень, що значно розширило його роль у кримінальному провадженні. Якщо раніше спеціаліст був уповноважений надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч.3 ст. 214 КПК (тобто до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань), а також довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених ч.3 ст. 245<sup>-1</sup> КПК (у разі здійснення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису) [2], то на сьогодні він може надавати практично будь-які інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Можливість отримання від спеціаліста довідки, висновків з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів, що передбачено п.9 ст.71 КПК [2] дозволяє оперативно одержувати відповідні дані та розвантажити судових експертів відповідної спеціалізації. Проте водночас спричинює появу низки викликів, пов'язаних з їх практичної реалізацією. Наприклад, щодо співвідношення та розмежування процесуального статусу судового

експерта і спеціаліста, а також оцінки результатів їх діяльності, оскільки тепер і висновок експерта, і висновок спеціаліста є процесуальними джерелами доказів. Крім того, необхідно звернути увагу, що на відміну від висновку експерта, до документів, які надає спеціаліст, у законодавстві відсутні вимоги щодо їх змісту та оформлення. Що у свою чергу може привезти до проблем в оцінці відповідних документів у суді.

Виникають питання щодо компетенції та компетентності осіб, яких залучають як спеціалістів з метою отримання висновків, довідок та інших документів. Так, наприклад, до судових експертів, висуваються певні вимоги, які підтверджують їх кваліфікацію, зокрема: відповідна вища освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста (магістра), проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу») [4]. На відміну від цього до спеціаліста висувається єдина вимога – наявність у особи спеціальних знань. Варто зазначити, що чинне законодавство не містить й визначення «спеціальних знань», тому застосовуються традиційно наукові та вироблені практикою підходи.

Розслідування воєнних злочинів потребують інтеграції сучасних інформаційних технологій, широкого використання спеціальних знань дотримання під час провадження процесуальних дій, а також дотримання міжнародних стандартів. Безумовно, залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями до розслідування воєнних злочинів значно розширює можливості для реалізації своїх функцій органами досудового розслідування і суду та зміни чинного законодавства в цьому напрямку є важливими та актуальними. Проте ефективне застосування цих змін вимагає відповідей на окреслені питання та відповідного реагування з метою уникнення ризиків і забезпечення оперативності та якості розслідування.

### Література:

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні: Закон України від 09.10.2024 № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#n25>.

4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

**Віталій Дрозд**

*кандидат юридичних наук,*

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем  
запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3*

*Донецького державного  
університету внутрішніх справ,  
м. Київ, Україна*

## **АЛГОРИТМІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Технологічний підхід у криміналістиці призначений перш за все для дослідження складних процесів злочинної діяльності, а також стратегії діяльності з розслідування злочинів. Разом із тим, з позицій технологічного підходу можливо розглядати цілеспрямовані, послідовні процеси, що пов'язані із вирішенням окремих техніко-криміналістичних і тактичних завдань. Розробка технологічного підходу дозволяє розглянути різні процеси у слідчій та експертній діяльності з позиції ефективності та доцільності застосування програмування, а також послідовності їх запровадження [1, с. 321], а отже, запровадження певного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень.

Алгоритми можуть покладатися лише на вимірювані показники, які мають бути суттєвими для вирішення конкретних задач. Такі показники містяться у інформаційній основі криміналістичної методики та базуються на методах систематизації і типізації. Типізація слідчих ситуацій дозволяє швидко та правильно визначити оптимальний напрямок розслідування кримінального правопорушення. Версії, висунуті суб'єктом, передбачають здійснення певної системи слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, необхідних для їх перевірки, що слугує підставою для їх типізації та виділення типових завдань розслідування, а також алгоритмів дій слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта, за їх послідовним та цілеспрямованим рішенням. Такі криміналістичні

алгоритми повинні мати характер рекомендацій, тому що під час їх побудови використовуються вихідні дані типового характеру, притаманні типовій слідчій ситуації. Однак навіть типові рекомендації містять вказівки на ті вихідні дані, які потрібні для вирішення завдання, на послідовність дій та на деякі результати, які варто очікувати після виконання всіх передбачених алгоритмічних дій [2, с.48].

Питання алгоритмізації розслідування піддаються ретельнішому вивченню, підсумком якого стала розробка нових типових програм (алгоритмів) розслідування окремих видів злочинів, типових програм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також наукових і практичних основ застосування таких програм (алгоритмів) як у ручному, так і у машинному варіанті, тобто із застосуванням ЕОМ тощо [3, с. 40].

Розглядаючи загальні положення побудови алгоритмів у криміналістиці, слід враховувати, що застосування алгоритмів під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, істотно впливають на ефективність їх застосування.

Одним із ефективних алгоритмів під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень є методологія «Оцінки загрози з боку особливо небезпечних форм організованої злочинності» (Serious and Organised Crime Threat Assessment, SOCTA), яка є продуктом системного аналізу інформації правоохоронців про кримінальну діяльність і групи, що становлять загрозу для ЄС, щоб допомогти керівникам у визначенні пріоритетів серед загроз організованої злочинності [4].

Відповідно до вимог SOCTA є стратегічним звітом, який оцінює та приділяє особливу увагу в боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС. Звіт SOCTA містить аналіз та оцінку вразливих сфер та специфічних регіонів країн-членів, на контролювання яких направлена діяльність злочинних груп. Крім того, SOCTA містить детальний аналіз сфер злочинної діяльності, окремо організованих злочинних угруповань (ОЗУ), у тому числі методи діяльності та інфраструктуру, що використовується. Загальний вплив на суспільство тяжких злочинів та організованої злочинності також є предметом аналізу та відображення у Звіті SOCTA. Усе це реалізується на основі розробленої чіткої та прозорої методології. Сформована методологія SOCTA акцентує увагу на визначенні основних загроз та ризиків в послідовній боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС [5, с. 111].

Зміна стратегічного планування у сфері розслідування кримінальних правопорушень (а це передбачає саме SOCTA) однозначно передбачає



принципову зміну і тактики протидії організованій злочинності. Кримінально-правові інструменти перестають бути домінуючими. Акценти зміщуються у площину тактики слідства, оперативно-розшукової діяльності та кримінальної розвідки, міжвідомчої та міжнародної співпраці, створення нових форм та інструментів, що підвищують ефективність правоохоронних заходів із ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності, ліквідації корупційних зв'язків, зрощення з легальним бізнесом, унеможливлення використання різноманітних ресурсів для реалізації кримінальних намірів тощо. Саме на тактичному рівні проявлятиметься вся майстерність та результативність нового сучасного підходу з використанням методології SOCTA [5, с. 112].

Застосування методології SOCTA як своєрідної інформаційно-алгоритмічної системи під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, надає можливість, на підставі отриманої аналітичної інформації, застосовувати гнучкість у підходах до розслідування.

На гнучкості криміналістичного алгоритму наголошують і вчені-криміналісти, визначаючи його як гнучку систему науково розроблених і формалізованих приписів послідовного виконання в певному порядку оптимальних варіантів слідчих дій, оперативно-пошукових заходів та інших дій, об'єднаних задумом ефективного вирішення проміжних завдань розслідування злочину з урахуванням відповідних типових слідчих ситуацій [6, с. 155].

Про обов'язковість гнучкості криміналістичних алгоритмів говорять і В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва, вважаючи, що в розпорядженні слідчого немає таких конкретних вихідних даних, які мають математики, і без яких не можна повною мірою застосовувати методи вирішення математичних задач. Вихідні дані слідчого не завжди є визначеними і повними. У таких умовах чіткі математичні алгоритми не прийнятні [2, с. 48].

Отже, саме гнучкість та варіативність послідовності дій у поєднанні з творчим підходом слідчого (детектива) до аналізу та оцінки отриманого прогнозованого результату – є запорукою успішності криміналістичного алгоритму під час розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі і корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів.

Структура алгоритму, тобто наявність кількості відображених у ньому кроків здійснення дій, значною мірою залежить від сфери його застосування. Якщо це сфера пізнавальна або пов'язана з організацією

процесу розслідування в цілому, то й самі алгоритми подаються у схематичному вигляді і мають більш узагальнену структуру, оскільки передбачити всі ймовірні ситуації і запропонувати всі можливі варіанти їх розв'язання, звичайно, неможливо. Інша справа організація здійснення окремої слідчої (розшукової) дії, а в деяких випадках і проведення тактичної операції як комплексу дій та оперативно-розшукових заходів. У цій сфері дійсно можуть бути розроблені більш деталізовані алгоритми, що включають максимально можливу кількість варіантів (кроків) здійснення дій. Саме ця обставина обумовлює їх цінність, тобто чим більше варіантів дій, чим детальніше вони розписані, тим вище якість самого алгоритму [7, с. 105].

Застосування технологічного підходу під час побудови криміналістичної методики є невід'ємною складовою праксеологічних основ дослідження криміналістичної методики і забезпечує її практичне спрямування, адже надає чіткий алгоритм дій суб'єктам правозастосування за умов певних слідчих ситуацій [8, с. 147].

Відповідно, у криміналістичній методиці розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, розроблюються та рекомендуються до застосування не тільки певні методи, засоби і прийоми діяльності, але й положення, які стосуються: криміналістичної характеристики відповідного виду кримінальних правопорушень; типових слідчих ситуацій; типових переліків обставин, що потребують встановлення; напрямів взаємодії слідчого (детектива) з іншими учасниками розслідування, правоохоронними та державними органами тощо. Такі рекомендації являють собою програми розслідування за похідною типовою слідчою ситуацією і визначають коло завдань, що вирішуються за допомогою відповідних алгоритмів дій суб'єкта досудового розслідування.

### *Література:*

1. Тіщенко В. В. Технологічний підхід як інноваційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2015. №2. С. 316–325. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/187/171>.
2. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 46–50. URL: <http://www.apdp.in.ua/v44/09.pdf>.

3. Малярова В. О. Актуальні питання алгоритмізації розслідування окремих видів злочинів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2016. Вип. 16. С. 39–47. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpek\\_2016\\_16\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpek_2016_16_9).
4. Уряд утворив Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження системи оцінки SOCTA Україна. Урядовий портал : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-utvoriv-mizhvidomchu-robochu-grupu-z-koordinaciyi-zaprovadzhennya-sistemi-ocinki-socta-ukrayina>.
5. Користін О. Є., Свиридчук Н. П. Національні реалії впровадження методології Європолу «SOCTA». Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення. 2022. № 1–2. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1–2.20>.
6. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 238 с.
7. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 21 с.
8. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Праксеологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021. № 51. С. 146–149. (Серія «Юриспруденція»). URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/31.pdf>.

**Світлана Євдокіменко**

*головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури  
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл.  
проф. М. С. Бокаріуса, докторка юридичних наук, професорка,  
м. Харків, Україна*

## **ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ, ЩО ДІЮТЬ В УКРАЇНІ АБО ЗАРЕЄСТРОВАНІ В ІНШИХ КРАЇНАХ**

Товарні знаки є цінним активом, який надає компаніям унікальну можливість закріпити своє місце на ринку, підвищити впізнаваність бренду та зміцнити ділову репутацію. Коли товарний знак діє як на те-

риторії України, так і за її межами, оцінка його вартості вимагає врахування особливостей міжнародного законодавства та відповідних угод. Це питання стає ще більш актуальним, враховуючи глобалізацію економіки та зростання попиту на захищені бренди на міжнародному ринку.

В Україні товарні знаки охороняються Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», який закріплює права власників на виключне використання знаку та визначає вимоги до його реєстрації. Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введенного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» надає певні пільги для заявників щодо вчинення ними дій, пов'язаних з ІР. Правила складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну затверджено наказом Міністерства економіки України у 2024 році. Національна правова охорона дозволяє власнику товарного знака забороняти його несанкціоноване використання іншими особами, що є необхідним інструментом для збереження бренду [1, 2, 3, 4].

Крім національного законодавства, Україна дотримується міжнародних угод, таких як Паризька конвенція з охорони промислової власності та Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків. Ці документи встановлюють правила та принципи правової охорони товарних знаків у понад 100 країнах і дозволяють українським правласникам отримувати міжнародну охорону для своїх брендів. Мадридська система є міжнародною системою реєстрації торгових марок, що адмініструється Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ). Це дозволяє власникам торгових марок шукати захист у кількох країнах, подавши одну заявку та зменшуючи адміністративні витрати й час на реєстрацію. При поданні міжнародної заявки заявник повинен вказати товари і послуги, для яких потрібна охорона знаку, а також, якщо можливо, відповідні класи, встановлені угодою Ніцци про Міжнародну класифікацію товарів послуг для реєстрації знаків. [5, 6, 7, 8, 9].

Умовою подання такої заявки є підтвердження її в Національному органі інтелектуальної власності – державній організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ), яка співпрацює з Європейським патентним відомством (ЕПО) та Відомством з інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO). Свід-

ченням зміцнення цього співробітництва щодо посилення охорони і захисту ІР прав стало обговорення в межах 21-го засідання щорічного Діалогу з права інтелектуальної власності (ІРР Діалог) між Урядом України та Європейською комісією, що відбулося 22 жовтня 2024 року [10, 11].

Важливим аспектом міжнародної реєстрації товарного знаку є її обмежений термін дії, який становить 20 років і може бути продовжений. Проте, навіть за умови належного дотримання правових вимог, реєстрацію можна оскаржити. Це робиться в судовому порядку, і при скасуванні правової охорони відповідні дані вносяться до Міжнародного реєстру знаків ВОІВ, що автоматично позбавляє товарний знак правового захисту в конкретній юрисдикції [8].

Необхідно відмітити, що при передачі прав власності на товарний знак, який здійснюється на підставі договору потрібна його вартість. Вартість товарного знаку залежить від багатьох факторів, серед яких рівень впізнаваності, фінансова стабільність бренду та потенційний прибуток.

### **Дмитро Затенацький**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **СУЧАСНІ ЗАСОБИ РОБОТИ З ІДЕАЛЬНИМИ СЛІДАМИ**

Боротьба зі злочинністю в умовах сучасних викликів неможлива без ефективного застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів, які спрямовані на виявлення, дослідження та фіксування доказової інформації та можуть бути використані в якості доказів у кримінальному провадженні (в контексті вимог ст. 84–86 КПК України). Окрім цього, підвищення ролі використання науково-технічних засобів для актуалізації ідеальних слідів на досудовому слідстві є одним із важливих завдань криміналістичного судочинства на сьогодні.

Варто зауважити на тому, що проблемам застосування науково-технічних засобів приділено достатньо уваги в юридичній літературі. Однак,

деякі питання застосування техніко-криміналістичних засобів для актуалізації ідеальних слідів залишаються дискусійними. Зокрема, мова йде про:

1) впровадження в слідчу та експертну практику сучасних методик відновлення ідеальних слідів з використанням новітнього програмного забезпечення та/або систем штучного інтелекту для створення фотокомпозиційних портретів зовнішності розшукуваної особи та/або розшуку осіб;

2) окремої уваги заслуговує використання можливостей сучасної цифрової аудіо-відеотехніки, перевагою якої є можливість фіксації вербальної, наочно-образної, звукової, зорової інформації, а також емоційного стану відображених осіб. Такі техніко-криміналістичні засоби роботи з ідеальними слідами унеможливають помилкові перекручення або перетворення сприйнятої інформації, усувають недоліки протоколювання, як основного засобу фіксування слідчої (розшукової) дії (неповноти), а також дають можливість використовувати результати їх використання в тактичних цілях (в якості окремих тактичних прийомів актуалізації ідеальних слідів);

3) застосування безконтактних техніко-криміналістичних засобів, наприклад вивчення усного мовлення, як відбиття емоційного стану людини, емоційної напруженості мови, наявності емоційного порушення (стресового стану). Проте, варто наголосити на тому, що такі науково-технічні засоби дозволяють лише діагностувати наявність у особи ідеальних слідів;

4) використання сучасних техніко-криміналістичних засобів в галузі поліграфології. Безсумнівно, використання в слідчій та експертній практиці можливостей поліграфа викликає масу дискусій, що стосуються допустимості та правомірності їх використання, визначення обмежень такого використання та ін. в той же час, наголосимо на тому, що поліграф фіксує емоційну реакцію на подразник, а не інформацію, яку повідомляє допитувана особа. А тому, прилад не встановлює та не розкриває сутність ідеального сліду, а лише опосередковано дозволяє судити про його наявність у людини. Більш того, використання поліграфа можливо лише в межах оперативно-розшукових дій або проведення психологічної експертизи (в якості одного з методів дослідження). Стосовно ж доказового значення, слід зазначити, що ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні визнає саме єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел, а не показання приладів (науко-технічних засобів).

Отже, впровадження та застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів актуалізації ідеальних слідів сприятиме ефективній роботі органів кримінальної юстиції у розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень.

**Ольга Казачук**

*магістр права Академії адвокатури України,  
аспірантка спеціальності 053 «Психологія»*

*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»  
м. Київ, Україна*

## **ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ РІШЕНЬ В УМОВАХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВИКЛИКІВ**

У сучасному українському суспільстві питання забезпечення об'єктивності та неупередженості судових рішень набуває особливої актуальності, що зумовлено як процесами демократизації та європейської інтеграції, так і зростаючими криміналістичними викликами. Професійно-психологічний відбір суддів є ключовим інструментом, який сприяє формуванню компетентного суддівського корпусу, здатного ефективно протистояти сучасним загрозам та забезпечувати справедливе правосуддя. Такий процес є комплексним – він охоплює оцінку кандидатів не лише за професійними знаннями та навичками, але і за психологічними якостями. Сучасні криміналістичні виклики, такі як зростання організованої злочинності, корупції та кіберзлочинності, вимагають від суддів готовності до прийняття обґрунтованих рішень, стійкості до стресу та дотримання етичних стандартів. В умовах підвищеного тиску й складних морально-етичних дилем відбір осіб із високим рівнем психологічної стійкості стає основоположним для забезпечення справедливого правосуддя.

Законодавче регулювання відбору суддів в Україні здійснюється відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Процедура відбору суддів передбачає кваліфікаційне оцінювання, яке прово-

диться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, включаючи перевірку професійної компетентності, добросовісності та психологічної придатності кандидатів. Психологічне тестування є обов'язковою складовою цього процесу та спрямоване на оцінку особистісних характеристик, які можуть впливати на здатність здійснювати правосуддя. У свою чергу, криміналістичні виклики, з якими стикається Україна, зумовлюють потребу у здатності суддів протистояти зовнішньому тиску, корупційному впливу, а також забезпечувати об'єктивність рішень у складних умовах. Зростання складних форм злочинності, таких як фінансові махінації, кіберзлочинність та тероризм, потребує від суддів не лише якісних юридичних знань, але і високого рівня морально-психологічної підготовки та свідомості.

Важливу роль у підготовці та відборі суддів відіграє Національна школа суддів України, впроваджуючи сучасні методики оцінки професійних та психологічних якостей кандидатів [8]. Методики, у свою чергу, відповідають європейським стандартам, закріпленим у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7], що підкреслює важливість незалежності та неупередженості суду.

У свою чергу, доктор юридичних наук, професор Р. В. Вереша вказує, що кваліфікаційний іспит суддів повинен включати не лише оцінку знань законодавства, але і аналіз психологічних характеристик кандидата. У своєму навчально-практичному посібнику «Кваліфікаційний іспит суддів» автор системно та комплексно викладає положення законодавства, судової практики, основні концептуальні позиції міжнародних експертів та інституцій щодо оцінювання підготовки судді або особи, яка претендує на посаду судді. Водночас у посібнику враховано аспекти перехідного періоду реформування правової системи, а також те, як вона функціонує станом на сьогодні [2].

Значна увага у професійно-психологічному відборі приділяється емоційній стабільності кандидатів, здатності контролювати емоції та не піддаватися стресу у складних ситуаціях. Також важливими є етичні принципи, такі як високий рівень моральних цінностей, неприйняття корупції та інших форм неправомірної поведінки, а також здатність критично мислити, аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення. Комунікативні навички також мають велике значення, оскільки ефективне спілкування з учасниками судового процесу дозволяє суддям більш точно пояснювати свої рішення. Сучасні методики психологічного оці-



нювання включають стандартизовані тести, проєктивні методики, інтерв'ю та спостереження, що дозволяє отримати повну картину особистості кандидата, виявити потенційні ризики та прогнозувати поведінку в професійній діяльності. Саме вони допомагають сформувати суддівський корпус, який спроможний приймати об'єктивні та неупереджені рішення, захищений від зовнішнього впливу, корупції та емоційних реакцій, що можуть спотворювати судові рішення.

Розглянувши Рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за 2023 рік, бачимо, що вони демонструють важливість професійно-психологічного відбору суддів у забезпеченні об'єктивності правосуддя [5]. Аналіз цих рішень показує, що судді, які пройшли відповідну підготовку, здатні ефективно реагувати на нові криміналістичні виклики та приймати справедливі рішення. Також професійно-психологічний відбір сприяє формуванню суддівського корпусу, здатного протидіяти корупції та іншим негативним явищам у судовій системі. Враховуючи психологічні аспекти при відборі суддів, можна мінімізувати ризики впливу особистих уподобань, стресових чинників та зовнішнього тиску на прийняття рішень.

Важливість психологічної підготовки суддів підкреслюється також міжнародними стандартами. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності забезпечення незалежності та неупередженості суддів як основи справедливого судового розгляду [7]. Практика проведення професійно-психологічного відбору суддів уже має позитивні результати в низці європейських країн. Міжнародний досвід підтверджує необхідність психологічної придатності суддів для забезпечення справедливого суду. Європейські стандарти судочинства передбачають, що відбір суддів повинен бути прозорим та базуватися на об'єктивних критеріях. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи [9] наголошують на важливості психологічної придатності суддів для забезпечення справедливого суду. Незважаючи на це, в Україні існують певні проблеми з практичною реалізацією професійно-психологічного відбору. Недостатнє фінансування призводить до обмеження ресурсів для проведення якісних психологічних оцінок. Брак кваліфікованих спеціалістів у сфері психологічної оцінки суддів, а також нестача досвідчених психологів з досвідом роботи в юридичній сфері також створює проблеми. Також ми переконані, що створює перешкоди і опір з боку деяких кандидатів через недовіру до процесу психологічного тестування.

Видатні науковці в галузі криміналістики та судової експертизи, такі як В. Ю. Шепітько та інші, зазначають, що інтеграція психологічних знань у практику судочинства сприяє більш глибокому розумінню мотивів та обставин злочинів [1]. Також важливим є впровадження інноваційних технологій у процес відбору суддів. Використання сучасних психологічних тестів, симуляційних ігор та інших методик дозволяє оцінити стресостійкість, емоційну стабільність та інші важливі психологічні характеристики кандидатів [4].

У контексті європейської інтеграції України та наближення до стандартів ЄС, особлива увага приділяється дотриманню принципів верховенства права та прав людини. Професійно-психологічний відбір суддів є одним з інструментів реалізації цих принципів на практиці. Перспективами розвитку професійно-психологічного відбору суддів в Україні вбачаємо вдосконалення методик оцінювання, адаптацію сучасних міжнародних практик, підвищення кваліфікації спеціалістів та навчання психологів особливостям суддівської діяльності. Забезпечення прозорості процесу відбору для громадськості також сприяє зростанню довіри до цього процесу. Професійно-психологічний відбір є ефективним засобом запобігання корупції в судовій системі, адже дозволяє виявити осіб, схильних до неправомірних дій ще на етапі відбору. У комплексі це сприяє формуванню суддівського корпусу, що відповідає високим етичним стандартам та здатний приймати неупереджені рішення.

Довіра громадськості до судової системи є ключовим елементом функціонування правової держави. Професійно-психологічний відбір суддів підвищує рівень цієї довіри, демонструючи, що суд складається з компетентних та морально стійких осіб, здатних чинити правосуддя у відповідності до високих стандартів. Відбір суддів із урахуванням їхніх особистісних якостей та професійних компетенцій підвищує надійність судових рішень, знижує ризик корупції та забезпечує дотримання етичних норм у судовій практиці.

Отже, професійно-психологічний відбір суддів в Україні є необхідним інструментом для забезпечення об'єктивності судових рішень в умовах криміналістичних викликів. Він сприяє формуванню високопрофесійного та етично стійкого суддівського корпусу, здатного ефективно протистояти сучасним загрозам. Для подальшого розвитку цієї сфери необхідно вдосконалювати законодавчу базу, забезпечувати належне фінансування та розвивати кадровий потенціал. Впровадження передових

міжнародних практик та стандартизованих методик психологічного оцінювання підвищить ефективність відбору та відповідність судової системи України європейським стандартам. Тому, професійно-психологічний відбір суддів є важливим кроком на шляху до зміцнення верховенства права та захисту прав і свобод громадян.

### Література:

1. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. 562 с..
2. Вереша Р. В. Кваліфікаційний іспит суддів: навч.-практ. посіб. Вид. 6-те, перероб. та доп. Київ. Алерта. 2024. 498 с.  
Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, №31, ст.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 27.10.2024).
4. Інноваційні методи, засоби та технології в криміналістиці та судовій експертизі : наук.-практ. посібник : електрон. наук. вид. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К., Коновалова В. О. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків. Право. 2023. 116 с.
5. Ключові рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за 2023 рік. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1557703/> (дата звернення: 28.10.2024).
6. Кодекс суддівської етики. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS1178> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 29.10.2024).
8. Національна школа суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2024).
9. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи. URL: <https://hcj.gov.ua/page/rekomendaciyi-komitetu-ministriv-rady-yevropy> (дата звернення: 25.10.2024).

**Марієтта Капустіна**

*кандидатка юридичних наук, доцентка,  
доцентка кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЯТРОГЕННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

При розслідуванні ятрогенних кримінальних правопорушень (кримінальних правопорушень у сфері надання медичної допомоги) виникає необхідність у використанні спеціальних знань. Найширшою категорією спеціальних знань, що використовуються під час розслідування ятрогенних кримінальних правопорушень є судово-медичні.

Необхідність використання судово-медичних знань зумовлена тим, що ятрогенним кримінальним правопорушенням притаманні специфічні ознаки, до яких належить своєрідність механізму вчинення цих кримінально-протиправних діянь, складовими якого є здійснення лікувального процесу медичним працівником, порушення стандартів та технології надання медичної допомоги, дефект як наслідок злочинних дій, шкода здоров'ю або смерть пацієнта. Зазначені ознаки зумовлюють кількість та характер обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування даної категорії кримінальних правопорушень. Такими обставинами є факт порушення стандарту, технології надання медичної допомоги, дефект як наслідок порушення стандарту, технології надання медичної допомоги, вид, етап медичної допомоги, в ході яких мало місце порушення стандарту, технології, фізіологічний стан пацієнта, його поведінкові особливості, професійні й особисті якості медичного працівника та ін.

Окрім, зазначених ознак ятрогенних кримінальних правопорушень, не менш вагомою є їхня латентність. Цій ознаці притаманний як суб'єктивний, так й об'єктивний характер. Суб'єктивний характер латентності полягає у тому, що медичні працівники намагаються приховати випадки неналежного надання медичної допомоги (дефекти

надання медичної допомоги). При чому приховують ці випадки не тільки особи (медичні працівники), в результаті діяльності або бездіяльності яких стався несприятливий наслідок, а й особи (медичні працівники), яким стало про це відомо. Мотивація приховування випадку неналежного надання медичної допомоги у першій групі осіб є банальною, та полягає у бажанні уникнути юридичної відповідальності (зокрема, кримінальної). Мотивація у осіб другої групи, що опосередковано пов'язані з подією різна: зниження ділової репутації (у випадку «доносу»), зниження професійної репутації медичних працівників всього відділення, закладу де мав місце дефект надання медичної допомоги; зниження рейтингу закладу; «морально-етичні» міркування або наявність стійких корпоративних зв'язків тощо. Приховування дефекту надання медичної допомоги може складатися не тільки з пасивних дій (утаювання, замовчення), зазначених вище, а й з активних дій. Останні полягають у активній протидії медичними працівниками юридичному (кримінальному) переслідуванню лікарів, в результаті діяльності або бездіяльності яких стався несприятливий наслідок (дефект) надання медичної допомоги. Так, юридична практика свідчить про те, що у більшості випадків розслідуванню ятрогенних кримінальних правопорушень передують відомча перевірка (внутрішній аудит), обставин і наслідків порушень надання медичної допомоги, яка здійснюється органами охорони здоров'я. Відомча перевірка, як правило, здійснюється особами, які не зацікавлені в її результатах і тими, що володіють необхідними знаннями для проведення такої перевірки. Проте, враховуючи корпоративність медичних працівників, результати подібних перевірок досить часто є недостатньо об'єктивними і упередженими. У більшості випадків лікувально-контрольні комісії обмежуються констатацією наявності причинного зв'язку лікування з несприятливими результатами, ні аналізуючи рівень якості лікування, зв'язок між неналежним наданням медичної допомоги та її несприятливими наслідками. В висновках, що надаються в правоохоронні органи, несприятливі наслідки надання медичної допомоги пояснюються, як правило, тяжкістю патології та оцінюються як нещасний випадок. Крім того, така активна протидія з боку медичних працівників, як правило породжує та пов'язана з іншими кримінальними правопорушеннями, такими як, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364

КК); службовим підробленням (ст. 366 КК); прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); пропозицією, обіцянкою або наданням неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК) тощо.

Специфічні ознаки ятрогенних кримінальних правопорушень, своєрідність предмету їх доказування впливають на процес здійснення досудового розслідування, процедуру відкриття кримінального провадження та взагалі на можливості виявлення цієї категорії правопорушень.

Окрім, специфічних криміналістично-значущих ознак ятрогенних кримінальних правопорушень та своєрідності предмету їх доказування на процес виявлення ятрогенного кримінального правопорушення, початок та здійснення досудового розслідування цієї категорії правопорушень впливають і труднощі при встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) особи, що надає лікувальні послуги, із несприятливими наслідками, у вигляді завдання шкоди здоров'ю пацієнта або його смерті. Ці складнощі можуть бути зумовлені по перше, наявністю не однієї, а декількох причин (основної та супутньої), що призвели до несприятливого результату надання медичної допомоги – смерті пацієнта або шкоді його здоров'ю. Це пояснюється тим, що медична допомога складається з певних видів (первинна та спеціалізована). В свою чергу кожний вид медичної допомоги має відповідні етапи. На кожному етапі надання медичної допомоги може мати місце порушення стандарту, технології надання медичної допомоги, що призведе до певних несприятливих наслідків у вигляді смерті пацієнта або іншої тяжкої шкоди здоров'ю. Але це не означає, що порушення стандарту або технології надання медичної допомоги призведе одразу до несприятливих наслідків. Аналіз юридичної та медичної практики, надає змогу стверджувати, що у більшості випадків несприятливі наслідки (дефект) надання медичної допомоги настають через деякий час. І більш того, період розвитку несприятливих наслідків надання медичної допомоги має латентний характер. Несприятливі наслідки мають динамічний характер, як у просторі, так і у часі. Так, наприклад, порушення стандарту або технології надання медичної допомоги може мати місце в одному лікувальному закладі, несприятливі наслідки проявитися через будь-який час вже в іншому місці, а бути виявлені в третьому.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність використання судово-медичних знань при розслідуванні ятрогенних кримінальних правопорушень. Судово-медичні знання, як і будь які інші спеціальні знання традиційно застосовуються в двох формах: процесуальній та не процесуальній. Аналіз судово-слідчої практики надає підстави стверджувати, що до процесуальних форм використання судово-медичних знань при розслідуванні ятрогенних кримінальних правопорушень належать:

1) залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій (лікаря відповідної клінічної спеціальності (залежить від профілю медичної допомоги, що надавалася потерпілому);

2) залучення експерта (експертів) для проведення судових експертиз (судово-медичної (якості надання медичної допомоги).

До не процесуальних форм використання спеціальних знань при розслідуванні ятрогенних кримінальних правопорушень належать:

1) проведення внутрішнього аудиту, основними завданнями якого є: встановлення та оцінка результативності та ефективності лікувально-діагностичного процесу; встановлення основних і супутніх причин виявлених невідповідностей стандартам, інструкціям, правилам та іншим регламентам діяльності;

2) клініко-експертна оцінка якості та обсягів медичної допомоги, яка здійснюється шляхом проведення експертизи клінічних питань діагностики, лікування та реабілітації;

3) проведення засідання контрольно-лікувальної комісії, яка призначена для всебічного та кваліфікованого з'ясування обставин та особливостей перебігу захворювання, безпосередньо причини та механізму настання смерті, недоліків надання медичної допомоги хворим, які померли в даному лікувальному закладі, а також в поліклініці, вдома, в районі, що обслуговується цим закладом.

Отже, використання різних форм судово-медичних знань при розслідуванні ятрогенних кримінальних правопорушень є запорукою встановлення обставин вчинення та приховування цих злочинних проявів, отримання орієнтуючої та доказової інформації, яка сприятиме процесу розслідування й притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

**Артем Коваленко**

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, м. Кропивницький, Україна*

## **КЛАСИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЯК ЗАСОБУ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Будь-яку кримінально релевантну інформацію, отриману під час судового розслідування, уповноважені особи мають певним чином зберегти, законсервувати, перетворити у форму, яка дозволить передати такі відомості іншим учасникам процесу (зокрема, суду) та використати в майбутньому. Саме тому фіксація доказової інформації є невід'ємною складовою процесу збирання доказів у кримінальному судочинстві.

З урахуванням засади безпосередності дослідження судом доказів, оптимальною формою фіксації доказової інформації завжди є вилучення та збереження її джерела (носія) в натурі, тобто в оригінальному, незмінному вигляді. Так, наприклад, речовий доказ може бути вилучений з місця його виявлення, збережений та в подальшому в натурі представлений судові (а також іншим суб'єктам доказування), що повною мірою забезпечить безпосередність його дослідження. Утім, існує низка випадків, коли вилучення джерела (носія) доказової інформації в натурі є ускладненим, недоцільним чи неможливим. Деякі об'єкти-носії доказових відомостей не можна відділити від навколишньої обстановки без їх руйнування чи видозмінення (наприклад, сипучі речовини, у яких залишені об'ємні сліди); інші об'єкти є надто великогабаритними (зокрема будівельна техніка) або піддаються швидкому псуванню (продукти харчування), що робить їх вилучення та зберігання недоцільним, тощо.

В описаних ситуаціях фіксація доказової інформації відбувається шляхом створення моделі її джерела чи носія. Словесний опис, фотознімок, відеозапис, 3D-модель, план-схема чи замальовка, матеріальна копія (зліпок, скопійований відбиток папілярного візерунку) криміналістично значущого об'єкта є спеціально створеними моделями (замінниками оригіналу), які зберігаються в матеріалах кримінального провадження та використовуються в доказуванні. Процес виготовлення різних



видів моделей характеризується власним процесуальним порядком, а також специфічними криміналістичними засобами. Тому моделі як інструмент фіксації доказової інформації доцільно класифікувати за певними значущими критеріями з метою подальшої розробки відповідних практико-орієнтованих рекомендацій щодо їх виготовлення та використання в кримінальному провадженні.

Моделі, які використовуються в процесі фіксації доказової інформації, можна поділити за критерієм способу їх побудови (матеріальні, ідеальні та електронні (цифрові)), за фізичним характером (предметні, знакові (інформаційні) та мисленні), а також за ступенем впливу свідомості особи на процес їх виготовлення (об'єктивні й суб'єктивні).

Матеріальними моделями є спеціально виготовлені матеріальні об'єкти, які передають (відображають) певну частину характерних ознак оригінального об'єкта. Серед них можна виокремити предметні моделі – фізичні копії оригінальних об'єктів (гіпсові та полімерні зліпки об'ємних слідів, перенесені на клейку плівку сліди нашарування, виготовлені з використанням 3D-принтерів полімерні копії об'єктів тощо). Головною вимогою до предметних матеріальних моделей у криміналістиці є їх розмірно-просторова подібність (ізоморфність) до оригінального об'єкта, яка досягається шляхом застосування відповідних апробованих практикою науково-технічних засобів. З погляду їх кримінальної процесуальної форми, такі моделі є похідними речовими доказами; у матеріалах кримінального провадження вони зберігаються як додатки до протоколів процесуальних дій, у межах яких вони були виготовлені. Матеріальними також є знакові моделі на фізичних носіях – роздруковані на папері текстові описи й фотознімки, виготовлені на паперових та інших носіях замальовки й план-схеми тощо. Такі знакові матеріальні моделі в кримінальному провадженні мають процесуальну форму похідних (вторинних) документів.

Електронні (цифрові) моделі є знаковими моделями, сукупністю відомостей про характерні ознаки оригінального об'єкта, які зберігаються в зашифрованому вигляді як комп'ютерні дані та можуть бути створені й досліджені тільки з використанням комп'ютерної техніки. До них варто віднести електронні (цифрові) файли, які містять текстовий опис, фотознімки, відеозаписи оригінальних об'єктів, схеми й плани тощо. З погляду кримінальної процесуальної форми, такі моделі є електронними документами, які додаються до протоколів на певних носіях

комп'ютерних даних (найчастіше флеш-накопичувачах чи лазерних дисках).

Розвиток технічних засобів, які можуть застосовуватися для фіксації криміналістично значущої інформації у кримінальному провадженні, дозволив створювати новий різновид електронних (цифрових) моделей – 3D-моделі оригінальних об'єктів. Таку модель можна визначити як електронне (цифрове), об'ємне зображення певного об'єкта, яке відображає його зовнішню будову та забарвлення, точно й пропорційно відтворює співвідношення його просторових ознак. Тому такі моделі є одночасно й знаковими (бо інформація шифрується у формі комп'ютерних даних), і предметними (адже модель передає розмірно-просторові характеристики оригінального об'єкта), і наочними (зовнішні характеристики оригінального об'єкта можуть бути пізнані шляхом візуального сприйняття моделі).

Ідеальні (або уявні) моделі можна визначити як мисленні (когнітивні) образи оригінальних об'єктів, які формуються у свідомості та зберігаються в пам'яті особи. Такі моделі цілеспрямовано не використовуються як засіб фіксування доказової інформації в кримінальному провадженні. Досить умовно засобами фіксації доказової інформації можна визнати ідеальні моделі в пам'яті понять, які залучаються до проведення процесуальних дій з метою особистого сприйняття органами відчуття, запам'ятовування та посвідчення ходу й результатів таких дій. У випадку виникнення сумнівів у правильності змісту протоколу, поняті можуть бути допитані як свідки проведення відповідної процесуальної дії.

Водночас формування у свідомості суб'єкта доказування ідеальних моделей є невід'ємним проміжним етапом застосування деяких способів створення матеріальних та електронних (цифрових) моделей. Так словесний (вербальний) опис певного об'єкта завжди є зовнішнім проявом його ідеальної моделі, яка сформувалася у свідомості відповідного суб'єкта. Моделі, які пройшли через свідомість певної особи, піддаються впливу через особливості роботи її органів відчуття, когнітивних процесів та пам'яті й тому вважаються суб'єктивними, тобто залежними від суб'єкта.

Свою чергою, моделі, які створені за допомогою певних технічних рішень (копії, зліпки, фотознімки та відеозаписи, 3D-моделі), можна умовно назвати об'єктивними (незалежними від суб'єкта їх створення).

Вплив свідомості особи, яка застосовує відповідний науково-технічний засіб, на точність моделі обмежується, але цілком не виключається. Так повне та ефективне фотофіксування криміналістично значущого об'єкта можливе тільки за умови, що уповноважена особа правильно обрала метод, ракурс зйомки, налаштування камери, освітлення, кількість знімків тощо. Недотримання загально-технічних та техніко-криміналістичних рекомендацій щодо здійснення судової фотозйомки може призвести до невимушених помилок або цілеспрямованого викривлення чи неякісного (неповного) фіксування інформації. Вважаємо цю тезу справедливою відносно всіх сучасних технічних засобів фіксування.

**Ігор Козаченко,**

*доктор філософії, доцент, доцент кафедри  
патологічної анатомії та судово-медичної експертизи,  
Харківський національний медичний університет,  
голова Харківського товариства судових медиків  
і криміналістів імені проф. М. М. Бокаріуса,  
м. Харків, Україна*

## **ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДОЗРЮВАНОГО У РАЗІ САМОКАЛІЧЕННЯ ІЗ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ**

Ухилення від військової служби є найтяжчим воєнним злочином і суворо карається Законом. Цей злочин та відповідальність за нього передбачені ст. 409 КК України «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або в інший спосіб». Ушкодження, які людина завдає сама собі, розглядаються у вітчизняній судово-медичній літературі як «самопоранення», «самоушкодження» або «калічення членів» [1, с. 105; 2, с. 350; 3, с. 349]. Ці терміни за своєю суттю аналогічні терміну, що використав Законодавець. Виходячи з цього, ми вважаємо термін «самокалічення» більш прийнятним у разі опису намірів і дій підозрюваної особи, оскільки саме він застосовується юристами для правової оцінки цього злочину. У такому випадку особу, що скоїла такий злочин, слід визначати, як самокаліченця. Водночас необхідно підкреслити, що судово-медичний експерт у своїх висновках не може позначати ушкодження,

як «самокалічення», «самоушкодження» і т. п., позаяк такі визначення містять поняття умислу, тобто виходять за межі його компетенції.

Самокалічення за допомогою вогнепальної зброї може спричинитися пострілом (пострілами) із ручної вогнепальної зброї (гвинтівок, карабінів, автоматів, пістолетів). Іноді самокаліченці використовують ручні кулемети або запали до ручних гранат. Зазвичай вони виходять із того, що найменше підозр виникне у разі поранення, що отримане або під час бойових дій, або при виконанні інших обов'язків, зокрема перебування у караулі, навчальна стрільба, чищення зброї тощо. Найпоширенішими версіями є «випадкове» поранення (падіння зарядженої зброї, випадкове натискання на спусковий гачок тощо), напад на пост і поранення сторонньою особою, замах на самогубство, поранення ворогом під час перестрілки.

Самокаліченці мають на меті звільнитися (тимчасово або постійно) від виконання обов'язків військової служби та водночас зберегти працездатність. Тому при пострілах із ручної вогнепальної зброї зазвичай ушкоджують кінцівки, частіше ліву кисть та передпліччя, рідше – голі руки або стопи. Вхідна рана найчастіше розташовується на долоні або на згинальній поверхні передпліччя, а також на тильній поверхні стопи. Обирають найбільш безпечні ділянки між кістками кінцівок. Для безперешкодного пострілу та ушкодження обраної області тіла зброю надають найбільш зручного і природного положення. Постріл виконують або впритул, або з близької відстані. Конструктивні особливості такої поширеної зброї як автомат АК-74 виключають можливість пострілу в себе з відстані, що перевищує 30–40 см. Тому на одязі або шкірі в ділянці вхідної рани обов'язково залишаться сліди близького пострілу – дія газів і полум'я, відкладення кіптю, металевих часток і зерен пороху. Бувши обізнаними з цього приводу, самокаліченці нерідко здійснюють постріл крізь яку-небудь прокладку, що «поглинає» сліди близького пострілу. Це можуть бути згорнута в кілька шарів тканина, шматок автомобільної покришки, дошка, лід, м'ясо, хліб і т. п. Водночас спеціальними дослідженнями встановлено, що такі прокладки не в змозі «поглинути» всі сліди близького пострілу. Тому частина кіптю та окремі зерна пороху все одно відкладаються на шкірі навколо країв вхідної рани і проникають у початкову частину ранового каналу. Доказом того, що постріл був виконаний крізь прокладку, є виявлення дрібних частинок речовини прокладки, які куля несе на собі та за собою. Такі частки можуть бути ви-

явлені як при хірургічній обробці рани, так і під час дослідження ушкодження судово-медичним експертом (далі експерт). Це зумовлює необхідність збереження для подальшого дослідження не тільки усього вмісту, який був вилучений з рани та ранового каналу, а також і первинної пов'язки, що була на рані, оскільки на ній можуть залишитися кіпоть, зерна пороху та частинки прокладки. Підтвердити факт здійснення пострілу конкретною особою допомагає виявлення кіптю на пальцях кисті, якою натискали на спусковий гачок, а також на одязі, волоссі голови, у вухах та носі. Ствердження деяких авторів, що кіпоть відкладається на пальцях кисти тому, що нібито, «...відбиваючись від перешкоди, летить назад...», нічим не обгрунтовані [4., с. 302]. Адже багаторазово доведено, що у мить пострілу кіпоть вилітає не тільки з дула зброї, а також з інших отворів зброї у вигляді хмари та осідає на стрільці.

Зрідка самокалічення здійснюються або із застосуванням пристроїв для закріплення зброї з дистанційним натисканням на спусковий гачок, або за допомогою спільника, який стріляє з відстані за межами дії продуктів близького пострілу. Однак при цьому є великий ризик отримання важкого поранення.

Судово-медична експертиза (далі експертиза) підозрюваного у навмисному самокаліченні є складною і потребує від експерта знань особливостей вогнепальної травми та достатнього досвіду. Виконання таких експертиз складається із декількох етапів. На *першому етапі* вивчають надані матеріали справи: показання підозрюваного і свідків, якщо такі були, щодо намірів скоєння самокалічення, обставин отримання поранення й т. п., протокол огляду місця події, результати судових експертиз зброї, боєприпасів та інших речових доказів. Ретельно досліджують медичні документи, серед яких первинна медична карта пораненого, медичні карти амбулаторного та стаціонарного хворого з лікувальних установ, в яких проводилося лікування після поранення, результати діагностичних досліджень (рентгенографічне, комп'ютерна томографія, УЗД тощо). Експерт зазвичай оглядає ушкодження тоді, коли рани вже зазнали хірургічної обробки та перебувають у стадії загоєння. Тому великого значення набуває об'єктивний і докладний опис ушкоджень у наданих експертові медичних документах. Бажано, щоб хірургічній обробці ран передувала рентгенографія з метою виявлення металів пострілу. Якщо особливості ушкоджень описані недостатньо і не містять необхідних для їх оцінки даних, можна запропонувати слідчому допита-

ти хірурга, який проводив огляд та обробку ран. Під час такого допиту експерт через слідчого уточнює необхідні відомості щодо характеру ушкодження.

*Другим етапом* є судово-медичне дослідження підозрюваного. Деякі автори вважають, що експертові передусім необхідно опитати його щодо умов отримання поранення, а саме з'ясувати «...коли, де, чим і за яких обставин заподіяне ушкодження, як утримував зброю, дії після отримання ушкодження...» [4, с. 436]. На наш погляд отримання інформації у такий спосіб, порушує визначену Законом заборону експерту збирати докази самотужки. Крім того, отримані у такий спосіб відомості аж ніяк не можуть бути використані експертом у процесі формування висновків, оскільки мають суб'єктивний характер. Наш власний досвід показує, що такі недоречні дії експерта завдають шкоди розслідуванню справи, у випадках коли підозрюваний по різному розповідає про своє поранення експерту як лікарю і слідчому як уособленню правосуддя. У таких випадках експерта доводилося допитувати вже як свідка у справі, який щось знає про обставини та мотиви злочину. Власне дослідження підозрюваного виконують за загальноприйнятою для судово-медичної експертизи живих осіб методикою, звертаючи увагу на ступінь рухливості суглобів і хребта, відсутність вад розвитку кістяка й т. п. Водночас обов'язково вимірюють зріст стоячи та сидячи, довжину кінцівок, а також відстань від ушкоджень до стандартних анатомічних точок на тілі. Виходячи із конкретних обставин справи, можуть знадобитися й інші вимірювання. Виконують детальне дослідження ушкоджень або їхніх наслідків (рубці, татуювання порохом тощо) з метою визначення їхнього вогнестрільного характеру, виду зброї та снаряду, дистанції та відстані пострілу, розташування вхідної та вихідної ран, положення та кута нахилу ствола зброї відносно тіла за характером зон кіптю, а також обідків обтирання, напрямку ранового каналу відносно основних площин тіла, ступеня тяжкості ушкоджень тощо. Слід мати на увазі, що за морфологічними особливостями ушкодження, які заподіяні з метою самокалічення практично мало відрізняються від вогнестрільних ушкоджень у разі нещасного випадку або замаху на самогубство за умови пострілів упригитул і в межах близької дистанції. Необхідно виявити незвичайні ознаки, які притаманні пострілу через прокладку: відсутність окремих слідів продуктів близького пострілу на ураженій ділянці тіла, одязі, взутті за наявності інших, невідповідність об'єму

ушкодження потужності застосованої зброї та боєприпасу. Ушкодження фотографують і відображають на схемах їхню локалізацію стосовно ділянок і площин тіла, які додають до Висновку експерта.

*Третім етапом* є лабораторні дослідження, які спрямовані, перш за все, на виявлення слідів близького пострілу на шкірі з країв вхідної рани, що вилучена під час хірургічної обробки, на одязі та взутті, а також на різних прокладках, якщо вони були використані підозрюваним з метою приховати сліди близького пострілу. Досліджують також тампони зі змивами з кистей, волосся, вух та носа. Такі дослідження виконують експерти відповідних лабораторних відділень бюро судово-медичної експертизи. Необхідно також виконати рентгенографічне дослідження ураженої ділянки тіла, якщо таке не проводилося в лікувальному закладі. Це дасть змогу виявити частки металу або деяких інших сторонніх об'єктів, а також визначити напрямок руху снаряда, виходячи з розташування кісткових уламків у м'яких тканинах.

На *четвертому етапі* проводять експертний експеримент. Під час експерименту за допомогою технічного помічника, який має подібні підозрюваній особі антропометричні показники, моделюють взаємне розташування зброї, з якої отримане поранення (можна аналогічної зброї, або її макету) та ураженої ділянки тіла, з урахуванням результатів усіх виконаних досліджень. При цьому виходять із того, що прямолінійна ділянка ранового каналу в мить пострілу збігалася за напрямком із поздовжньою віссю каналу ствола зброї, як її продовження [5, р. 30–35]. Крім того, уточнюють доступність ураженої ділянки тіла за визначених умов отримання поранення. Етапи експерименту фотографують та у вигляді таблиць додають до Висновку експерта.

*П'ятим етапом* експертизи є формулювання висновків, яке експерт здійснює згідно з прийнятою у судово-медичній практиці методикою і правилами. У випадках підозри на самокалічення за допомогою вогнепальної зброї слідчі або суд крім стандартних для вогнепальної травми запитань зазвичай ставлять питання щодо взаємного розташування зброї та підозрюваного під час заподіяння поранення, а також стосовно можливості або неможливості виникнення поранення, за тих умов та обставин, на які посилається підозрюваний. Експерт має всі підстави й тому повинен розв'язати перше питання, ґрунтуючись на результатах експертизи, з використанням методичних рекомендацій МОЗ України [6]. Друге питання може бути розв'язане лише в процесі слідчого експери-

менту, про що експерт має повідомити особу, що призначила експертизу. Водночас експерт може припустити *технічну* можливість виконання пострілу підозрюваним власноруч, з урахуванням відсутності у нього фізичних вад для цього, доступність ділянки поранення для власної руки, а також перелічені особливості поранення і технічні характеристики зброї. Однак слід розуміти, що *будь-яке ушкодження* заподіяне власною рукою, може бути спричинено і сторонньою особою.

Під час розслідування справ про ухиляння від військової служби із використанням вогнепальної зброї, дуже важливим є проведення слідчого експерименту (далі СЕ). Він є дійовим способом як перевірки вже наявних доказів, зокрема свідчень підозрюваного, так водночас і джерелом отримання нових доказів, зокрема можливості або неможливості виконання пострілу за тих чи інших умов. Слідчий проводить СЕ на місці події за участі спеціаліста у галузі судової медицини, яким бажано залучити судово-медичного експерта, що виконував експертизу зі цієї справи. Увесь хід СЕ обов'язково фіксується фотографуванням та/або відеозаписом. Під час СЕ уявляться раціональним спочатку відтворити положення вогнепальної зброї стосовно ураженої ділянки тіла, а також відстань пострілу під час отримання поранення за версією підозрюваного. Для цього йому надається точний макет тієї зброї, пострілом з якої він був поранений. Далі виконують ті самі дії із залученням технічного помічника, але вже на підставі результатів експертизи, зокрема щодо взаємного розташування зброї та ураженої ділянки тіла. Це дасть змогу всім учасникам слідчої дії, осібно й підозрюваному, переконатися в можливості або неможливості отримання поранення за умов, на які він посилається. Спеціаліст, як учасник СЕ, з урахуванням набутих під час СЕ даних, звертає увагу учасників слідчої дії на відповідність або невідповідність об'єктивним даним судово-медичного дослідження показань підозрюваного суто стосовно умов заподіяння поранення.

Отже, судово-медична експертиза у разі підозри на самокалічення із застосуванням вогнепальної зброї потребує високої кваліфікації судово-медичного експерта і застосування комплексу різноманітних досліджень. Судово-медичний експерт не визначає отримані підозрюваною особою ушкодження як «самокалічення», позаяк це виходить за межі його компетенції, а лише припускає технічну можливість або неможливість їх заподіяння підозрюваним власноруч за певних умов. Висновок



щодо кваліфікації дій підозрюваного як «самокалічення» є виключною прерогативою слідчого або суду.

### Література:

1. Поліщук М. Є., Старча В. І., Слинько Є. І, Завальнюк А. Х. Вогнепальні ушкодження центральної нервової системи. Тернопіль, ТДМУ, 2005. 184 с.
2. Герасименко О. І., Антонов А. Е, Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. Судова медицина: підручник для ВНЗ. За заг. ред. Герасименка О. І. вид. друге, переробл., доовн. К. : КНТ, 2014. 500 с.
3. Судова медицина. Медичне законодавство: підручник : у 2 кн. / Б. В. Михайличенко, В. А. Шевчук, С. С. Бондар та ін. ; за ред. акад. НАМН України В. Ф. Москаленка, проф. Б. В. Михайличенка. 2-е вид., виправл. кн. 1 : Судова медицина. К.: ВСВ «Медицина», 2012. 448 с.
4. Судова медицина: підручник / В. Д. Мішалов, Т. В. Хохолева, В. Т. Бачинський Г. Ф . Кривда, Є. Я. Костенко (за заг. ред. В. Д. Мішалова). Чернівці : «Місто», 2018. 574 с.
5. Kozachenko I. M. Method of definition of the mutual disposition of an injured person and an AK-74 submachine gun at the moment of wounding/Методика визначення взаємного розташування постраждалого і зброї при пораненні з автомата АК-74. Handbook for forensic medical examiners, criminologists and lawyers. Kharkiv: Brovin O., 2019. 52+60 с.
6. Методичні рекомендації МОЗ України. Визначення взаємного розташування постраждалого та зброї при пораненні з автомата АК-74. Укладач: І. М. Козаченко Х., 2001. 18 с.

### Ювіта Колошко

*Викладач кафедри охорони праці та екологічної безпеки,  
Національний університет цивільного захисту України,  
м. Харків, Україна*

## **ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН У ТКАНИНАХ ЗАГИБЛИХ: НОВІТНІ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ**

Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну виникло багато нових викликів для судово-медичної експертизи, зокрема у виявленні

вибухових речовин у тканинах загиблих. Вибухи, спричинені артилерійськими обстрілами, авіаударами та мінами, стали однією з основних причин смертності серед військових і цивільних осіб. Експертиза вибухових уражень набула критичного значення для встановлення причин смерті, збору доказів для міжнародних трибуналів і відновлення справедливості для жертв агресії. У цьому контексті важливо використовувати сучасні методи, які забезпечують високу точність і швидкість аналізу.

У цій статті розглянемо нові підходи до виявлення вибухових речовин у тканинах загиблих, їх переваги та обмеження, а також проблеми, з якими стикаються українські судмедексперти під час військового конфлікту. [1].

Воєнні дії в Україні, які супроводжуються інтенсивними обстрілами, призвели до різноманітних пошкоджень, включаючи вибухові травми, що є однією з найсмертельніших форм ушкоджень. Ефективне визначення вибухових речовин у тканинах загиблих дозволяє не лише встановити причини смерті, але й ідентифікувати тип вибухівки, що використовувалася, що є важливим для розслідування воєнних злочинів. Традиційні методи аналізу, що застосовувалися до війни, виявилися недостатньо ефективними в умовах швидких змін конфлікту [2]. Зростаюча потреба в оперативному аналізі, особливо в польових умовах, спонукала до впровадження новітніх технологій, таких як мобільні та автоматизовані системи аналізу.

З розвитком судово-медичної науки та аналітичної хімії з'явилося кілька нових підходів до виявлення вибухових речовин у тканинах загиблих. Одним із найефективніших методів є газова хроматографія в поєднанні з мас-спектрометрією (ГХ-МС) [3]. Ця технологія дозволяє розділяти складні суміші речовин і точно їх ідентифікувати. Завдяки своїй високій чутливості, ГХ-МС здатна виявляти навіть незначні сліди вибухових речовин у тканинах загиблих.

При вибухових ураженнях частини вибухових матеріалів можуть залишатися в організмі загиблих. ГХ-МС дозволяє точно визначати хімічні компоненти таких матеріалів, як тротил (TNT), гексоген (RDX) або пентрит (PETN). Проте цей метод потребує складного обладнання та фахівців, що ускладнює його використання в польових умовах.

Рамановська спектроскопія є інноваційним методом аналізу, який використовує взаємодію світла з матеріалами для визначення їхнього хімічного складу [4]. Ця методика дозволяє ідентифікувати вибухові речовини без складного приготування зразків, що робить її особливо корисною в польових умовах. Портативні Рамановські спектрометри

можуть бути використані для швидкого аналізу на місці події. Метод має високу точність і дозволяє розрізнити широкий спектр вибухових матеріалів. Він також є безконтактним, що робить його безпечним для експертів. Однак чутливість цього методу до деяких типів вибухових речовин може бути нижчою порівняно з ГХ-МС.

Лазерна десорбція/іонізація (MALDI) є методом мас-спектрометрії, що дозволяє виявляти великі молекули, такі як полімери та біологічні макромолекули [5]. Для виявлення вибухових речовин цей метод є особливо корисним, оскільки здатен аналізувати складні зразки з тканин загиблих.

Перевагою MALDI є швидкість аналізу та можливість роботи з мінімальною кількістю зразка. Цей метод дозволяє одночасно проводити кілька видів аналізів, що робить його ефективним для комплексних судмедекспертиз. Проте MALDI потребує спеціального обладнання, яке зазвичай не доступне в польових умовах.

Спектрометрія іонної мобільності (IMS) є сучасним методом, що дозволяє швидко аналізувати як легкі, так і важкі речовини, включаючи вибухові матеріали [6]. IMS функціонує на основі розділення іонів за їхньою рухливістю в електричному полі, що забезпечує можливість виявлення вибухових речовин навіть при низьких концентраціях. Цей метод вирізняється високою чутливістю та швидкістю, що робить його підходящим для екстрених ситуацій. Однак його обмеження полягає в тому, що він не завжди забезпечує достатньо специфічну ідентифікацію конкретних видів вибухівки. Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну судово-медична експертиза вибухових уражень зіштовхнулася з низкою унікальних викликів. По-перше, велика кількість загиблих від вибухів ускладнює своєчасний аналіз. По-друге, в деяких регіонах, зокрема на окупованих територіях або в зонах активних бойових дій, спостерігається брак доступу до сучасного обладнання. В умовах цих викликів експертам доводиться використовувати портативні пристрої та мобільні лабораторії для проведення експертиз безпосередньо на місці подій. У таких ситуаціях новітні методи, такі як Рамановська спектроскопія та IMS, виявляються особливо корисними завдяки своїй мобільності та швидкості аналізу.

Отже, судово-медична експертиза вибухових уражень в умовах війни в Україні потребує впровадження нових методів, які забезпечують високу чутливість, точність і швидкість аналізу. Газова хроматографія-мас-спектрометрія, Рамановська спектроскопія, MALDI та IMS є ключовими

інструментами для виявлення вибухових речовин у тканинах загиблих. Одночасно важливими є доступ до обладнання та належна підготовка експертів, особливо в умовах бойових дій.

Для покращення якості експертиз у майбутньому необхідно інвестувати в розвиток мобільних лабораторій та підвищення кваліфікації суд-медекспертів. Окрім того, міжнародна співпраця у сфері обміну досвідом і технологіями допоможе Україні впоратися з викликами, які виникли під час війни.

### Література:

1. Горбунов, В. М. Судово-медична експертиза вибухових уражень / В. М. Горбунов, І. П. Яковенко. Київ: Вид-во НАВС, 2020. 315 с.
2. Макарова Н. О. Методи судової хімічної експертизи: вибухові речовини. *Вісник криміналістики*. 2021. №3(29). – С. 87–101.
3. Яковлев, А. С. Газова хроматографія в аналізі вибухових речовин / А. С. Яковлев, М. О. Ковальчук. *Журнал судової хімії*. 2022. Т. 18, №4. С. 78–86.
4. Прохоров І. І. Рамановська спектроскопія для виявлення вибухових речовин у біологічних зразках / І. І. Прохоров, С. В. Дяченко. *Сучасна судово-медична експертиза*. 2022. Т. 12, №2. С. 45–53.
5. Шульга, В. В. MALDI-спектрометрія у криміналістичній практиці: досвід України. *Вісник криміналістичних досліджень*. 2023. №2(15). С. 54–63.
6. Івашко П. М., Гордієнко Н. С. Спектрометрія іонної мобільності в аналізі вибухових речовин. *Судово-хімічні дослідження*. 2023. №3(10). С. 22–29.

*Артем Корнієнко*

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна

## **СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ**

При розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України, слідчі та оперативно-розшукові підрозділи стикаються із значними складнощами, які пов'язані із специфікою способів та механізмів їх вчинення, а також із труднощами при збиранні

доказів в умовах воєнного стану [5' с. 6–15]. Разом з тим, більшість теоретичних і практичних аспектів методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації на сьогодні залишаються не достатньо дослідженими. Серед таких проблем особливого значення набувають окремі питання типізації слідчих ситуацій під час розслідування таких кримінальних правопорушень.

Саме слідчі ситуації становлять основу розроблення теоретичних засад окремої криміналістичної методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, а саме: висунення версій, обрання найбільш раціонального алгоритму поведінки і дій учасників кримінального провадження, оптимальної системи проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та криміналістичних комплексів [4]. Відповідно до кожної слідчої ситуації обирають алгоритм дій слідчого та комплекс найбільш ефективних слідчих (розшукових) дій.

Типовою слідчою ситуацією є інформаційна модель з найбільш значущими властивостями й ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо певних категорій кримінальних правопорушень, у тому числі й ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. При цьому типова слідча ситуація є науковим описом, отриманим завдяки дослідженню репрезентативної оптимальної множини однорідних конкретних слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування певного виду злочину й типізовані на підставі заданих параметрів [1' с. 12].

Важливою умовою ефективної побудови системи типових слідчих ситуацій при досудовому розслідуванні є правильне обрання критеріїв їх типізації. Нерідко в літературі пропонується типізація слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень з прив'язкою до етапів розслідування. Так, в основу типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації можна обрали три найбільш істотні інформаційних джерела: 1) відомості про факт ухилення від призову на військову службу під час мобілізації; 2) відомості про спосіб ухилення від призову на військову службу під час мобілізації; 3) відомості про особу суб'єкта ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

На наш погляд, наукову та практичну цінність набувають пропозиції стосовно виокремлення двох моделей періодизації етапів розслідування з умовними назвами: «диференційована» і «синтезуюча». Перша охоплює початковий і наступний етапи розслідування в усталеному їх розумінні.

Іншу модель періодизації етапів розслідування умовно названо «синтезуюча». За цією моделлю два зазначені самостійні етапи об'єднуються в один, оскільки процес кримінального провадження розпочинається з повідомлення особі про підозру у випадках її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення або під час обрання до особи одного з передбачених законодавством запобіжних заходів (ст. 276 КПК України), а припиняється із закінченням досудового розслідування та внесенням прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань необхідних відомостей. Синтезуючий, інтеграційний етап поєднує всю сукупність завдань, які необхідно виконати під час досудового розслідування, а також рекомендації з обрання оптимальних шляхів і засобів їх виконання [7' с. 252–253].

Доповнюючи та розширюючи такий підхід до етапізації досудового розслідування, В. А. Журавель зазначає, що дослідження в цій царині знань надають підстави стверджувати про наявність декількох підходів до визначення етапів досудового розслідування, які умовно можна назвати так: 1) нормативний, за яким виокремлення певних етапів пов'язано з прийняттям відповідних процесуальних рішень; 2) ситуалогічний, де періодизація залежить від ситуацій, що виникають, і специфіки тих завдань, які необхідно виконати; 3) змішаний, тобто нормативно-ситуалогічний, що передбачає поєднання цих двох попередніх підходів і дає змогу розглядати його як більш уніфікований [3' с. 136–144].

На наш погляд, запропонований раніше підхід до етапізації досудового розслідування не може бути застосований до розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, оскільки це складна багатоепізодна протиправна система кримінально караних дій, яка об'єднує окремі кримінальні правопорушення, що мають спільний злочинний намір. Для визначення типових ситуацій розслідування в даному випадку пропонується використовувати саме синтезуючий, ситуалогічний підхід, розглядаючи завдання досудового розслідування комплексно в межах досудового розслідування.

Інформаційну основу для типізації слідчих ситуацій ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, становлять предмет доказування, окреслений ознаками складу цього злочину і ст. 91 КПК, а також відомості, що входять до його криміналістичної характеристики [6' с. 876–881]. З огляду на викладене, вбачається, що в основу типізації слідчих ситуацій розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації можуть бути покладено три найбільш істотні ін-

формаційних джерела: 1) відомості про факт ухилення від призову на військову службу під час мобілізації; 2) відомості про спосіб ухилення від призову на військову службу під час мобілізації; 3) відомості про особу суб'єкта ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Адже саме наявність або відсутність інформації щодо цих елементів значною мірою зумовлює спрямованість пізнавальних та організаційних дій слідчого.

Залежно від варіацій інформаційного наповнення щодо перелічених елементів розглядуваної категорії кримінальних правопорушень можна виділити такі слідчі ситуації: факт і спосіб ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, а також особу (осіб), що її вчинила, встановлено; факт ухилення від призову на військову службу під час мобілізації встановлено, є відомості про особу, яка її здійснила, але не встановлено спосіб вчинення; факт і спосіб ухилення від призову на військову службу під час мобілізації встановлено, але відсутня інформація щодо особи (осіб), яка вчинила такий злочин.

Кожній зазначеній типовій слідчій ситуації притаманна своя програма дій слідчого щодо їх вирішення. Так, у першій типовій слідчій ситуації, яка вважається найбільш сприятливою в інформаційному і організаційному планах, визначальним є закріплення всіх виявлених слідів кримінального правопорушення. Для цього необхідно затримати підозрюваного (якщо його не затримано в рамках кримінального провадження), провести обшуки за місцем проживання і роботи підозрюваного, а також отримати тимчасовий доступ і здійснити виїмки всіх документів, що містять сліди ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, вилучити документи, дослідити цифрову інформацію, призначити судові експертизи, допитати свідків та інше.

Друга типова слідча ситуація характеризується відсутністю даних про спосіб ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, тому головні зусилля слідчого спрямовуються отримання відповідної інформації. Для цього ретельно досліджується рух документів з моменту їх злочинного отримання до здійснення операцій з ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Слідчому необхідно встановити джерело походження підроблених документів і місце їх знаходження після ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, осіб, що брали участь в операціях з ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, а також вилучити документи, в яких відобразилися матеріальні сліди цієї злочинної діяльності.

Головне завдання слідчого у третій типовій слідчій ситуації полягає в тому, щоб встановити особу, яка безпосередньо здійснила ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. У даній слідчій ситуації, на відміну від двох попередніх, йдеться насамперед про випадки, коли здійснюється ухилення від призову на військову службу під час мобілізації інших осіб, як правило, не встановлених. Тому і кримінальне провадження розпочинають за фактом виявлення ознак ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Слідчому доцільно розпочати розслідування з докладного вивчення матеріалів кримінального провадження на предмет виявлення даних про суб'єктів цього злочину, кола їх знайомих, з тим щоб через встановлені зв'язки вийти на осіб, які могли б здійснити операції вже безпосередньо з ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Для цього слідчий в першу чергу повинен допитати з цією ж метою осіб, причетних до вчинення цього кримінального правопорушення, а також свідків розслідуваного діяння, скерувати проведення відповідних негласних (слідчих) розшукових дій щодо встановлення осіб, які можуть бути потенційними ухилянтами.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України, особливої уваги потребує розробка слідчих версій. Слід враховувати, що висуваються та перевіряються слідчі версії про: способи, місця вчинення таких кримінальних правопорушень; осіб, які вчинили це кримінальне правопорушення; форми та місця вчинення ухилення від призову на військову службу під час мобілізації тощо. Для перевірки слідчих версій та вирішення слідчих ситуацій, що виникають на кожному із етапів розслідування колабораційної діяльності (початковому, наступному, заключному) планується та проводиться оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних комбінацій та операцій [6, с. 332–350].

Таким чином, одним із напрямків удосконалення методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації виступає виокремлення та дослідження типових слідчих ситуацій та слідчих версій таких кримінальних правопорушень. Типізація слідчих ситуацій при розслідуванні таких кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану дозволяє найбільш ефективно спланувати розслідування, висунути та перевірити слідчі версії, визначити алгоритм та програму дій слідчого, що включають в себе найдоцільніший перелік слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, відповідних тактичних операцій і дають можливість обрати найбільш оптимальні шляхи та за-



соби вирішення тактичних завдань та організації розслідування таких кримінальних правопорушень.

### Література:

1. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методикі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с. С.12.
2. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
3. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. №2. С. 136–144.
4. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7–9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ual. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896–903.
5. Ухилення від призову за мобілізацією / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 486 с.
6. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
7. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Апостіль, 2013. 440 с. С. 252–253.

### Лілія Коростельова

*старший оперуповноважений в особливо важливих справах управління,  
Головне управління Національної поліції у місті Києві,  
м. Київ, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ГОЛОСІВ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДЕЙ НА ОСНОВІ ЇХ ГОЛОСОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК**

У сучасному світі фоноскопічна експертиза займає важливе місце в криміналістиці та судовій медицині, забезпечуючи аналіз і ідентифіка-

цію звукових доказів. Використання штучного інтелекту (ШІ) у цій галузі відкриває нові можливості для автоматизації процесів, підвищення точності і зменшення часу на обробку інформації. ШІ-технології, зокрема машинне навчання та нейронні мережі, можуть ефективно аналізувати великий обсяг звукових даних, виявляти маніпуляції та підробки, а також ідентифікувати особу за голосовими характеристиками. Алгоритми глибокого навчання можуть бути використані для покращення якості звуку, відновлення пошкоджених записів та автоматизованої класифікації звукових сигналів. Крім того, аналіз емоцій в голосі за допомогою ШІ може надати додаткову інформацію про стан свідка або підозрюваного, що може бути важливим у судових процесах. Таким чином, інтеграція штучного інтелекту в фоноскопичну експертизу розширює можливості криміналістичних досліджень, що робить цю технологію невід'ємною частиною сучасної юстиції.

Варто зазначити, що спеціальні дослідження джерел звуку та їх слідів-носіїв вже багато десятиліть стають предметами відповідного експертного аналізу. У криміналістичній науці ці дослідження відносяться до судової акустики, яка вивчає систему методологічних і теоретичних концепцій, способів і технічних засобів збирання, дослідження та використання слідів звуку як доказів у кримінальному і цивільному судочинстві. До загальних завдань судово-акустичного дослідження відносять наступне: 1) ідентифікація людини за слідами її звукової мови (голосу); 2) обстеження звукового середовища для виявлення джерела звуку; 3) вивчення технічних засобів фіксації та матеріальних носіїв слідів звуку (фонограм) [1].

Еволюція біометричних систем, зокрема у розпізнаванні голосу, зазнала значних досягнень протягом останніх років, що характеризується увагою до покращення точності, безпеки та адаптивності до нових викликів.

Так, у 2008 році Ревет [2], заклав основи, представивши поведінкову біометрію, підкресливши її потенціал як альтернативу традиційним методам ідентифікації. Ґрунтуючись на цій основі, Ата та Хоуеллс [3], запропонували без шаблонне голосове шифрування для підвищення безпеки без зберігання чутливих даних.

Уріас [4], досліджував модульні нейронні мережі з логікою типу 2, поліпшуючи продуктивність розпізнавання, тоді як вже у 2010 році Чет-

ті вдосконалив цю галузь методами нечіткої фізії для виявлення активності [5].

В свою чергу, Фонг [6], запропонував обчислювальні алгоритми для класифікації голосу, застосовуючи такі техніки, як ієрархічне кластеризування та дерева рішень, закладаючи основи для більш складних біометричних застосувань.

Якщо розглядати, нашу країну, то розвиток в контексті автоматизації ідентифікації голосу за допомогою ШІ- на стадії становлення, бо для зазначеної технології потрібні високі технічні характеристики та ресурси.

В межах роботи і протидії російській агресії нами було розроблено програмне забезпечення щодо ідентифікації голосу на основі нейронної мережі трансформера. Розроблений новий програмний додаток, який допомагає у ідентифікації осіб за аналізом голосу телефонних розмов. Ця технологія призначена для підтримки зусиль проти серйозних злочинів, що виникають у контексті триваючого конфлікту в Україні. Додаток реалізовано у вигляді веб-застосунку, який пропонує функціонал аутентифікації користувачів (Рис. 1) та процес реєстрації користувачів (Рис. 2). Система використовує базу даних PostgreSQL і була запрограмована з використанням Python.

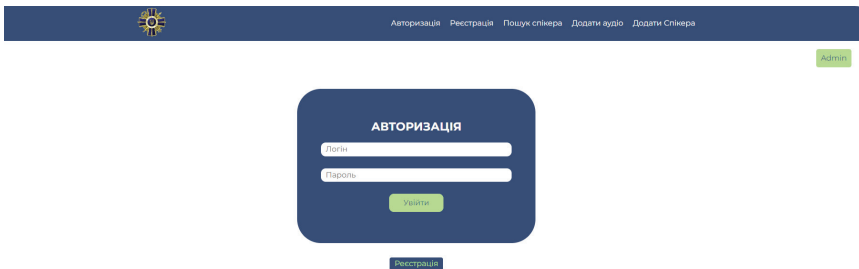


Рис.1

Реалізація централізованої бази даних дозволяє правоохоронним органам ефективно управляти та оновлювати критично важливу інформацію. Це, в свою чергу, сприяє вдосконаленню складного аналітичного інструменту. Цей інструмент має можливість проводити ідентифікацію осіб за допомогою аналізу голосу (Рис. 3) та можливість додавання нових профілів голосу осіб з відповідними аудіозаписами.

РЕЄСТРАЦІЯ

Ім'я

Прізвище

Логін

Пароль

Повторіть пароль

Оберіть регіон

Оберіть мову

Авторизація

Рис.2

ПОШУК СПІКЕРА

Вибрати файл

Спікери:

test3 test3 test3	<input type="button" value="Інформація про спікера"/>
test5 test5 test5	<input type="button" value="Інформація про спікера"/>
test2 test2 test2	<input type="button" value="Інформація про спікера"/>

Рис.3

Зазначене програмне забезпечення дозволить ефективно протидіяти терористичним актам, автоматизувати та зберігати великі обсяги інформації про потенційних терористів та злочинців.

Отже, підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що впровадження штучного інтелекту в фонові експертизу розширює можливості криміналістичних досліджень, роблячи цю технологію невід'ємною частиною сучасної юстиції. Зважаючи на еволюцію біометричних систем і постійний розвиток технологій, можна очікувати подальших покращень у цій сфері, що забезпечить ще більшу точність і надійність у судовій практиці.

## Література:

1. Біленчук П. Д., Салтєвський М. В. Судова акустика. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 30.09.2024).
2. K. Revett, Behavioral Biometrics: A Remote Access Approach. URL: [https://www.researchgate.net/publication/234812304\\_Behavioral\\_Biometrics\\_A\\_Remote\\_Access\\_Approach](https://www.researchgate.net/publication/234812304_Behavioral_Biometrics_A_Remote_Access_Approach) [in English].
3. J. A. Atah and G. Howells, Score normalisation of voice features for template free biometric encryption URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84876774976&partnerID=40&md5=51cd3d5a316bcd1aa9b0b5b3a3ced5e7>[in English].
4. Eduardo Urias A framework for Science Shop processes: Results of a modified Delphi study. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328720301038#bibl0005> [in English].
5. G. Chetty, Biometric liveness checking using multimodal fuzzy fusion. URL:[https://www.researchgate.net/publication/221359086\\_Biometric\\_liveness\\_checking\\_using\\_multimodal\\_fuzzy\\_fusion](https://www.researchgate.net/publication/221359086_Biometric_liveness_checking_using_multimodal_fuzzy_fusion) [in English].
6. S. Fong, Using hierarchical time series clustering algorithm and wavelet classifier for biometric voice classification URL: [https://www.researchgate.net/publication/225042247\\_Using\\_Hierarchical\\_Time\\_Series\\_Clustering\\_Algorithm\\_and\\_Wavelet\\_Classifier\\_for\\_Biometric\\_Voice\\_Classification](https://www.researchgate.net/publication/225042247_Using_Hierarchical_Time_Series_Clustering_Algorithm_and_Wavelet_Classifier_for_Biometric_Voice_Classification) [in English].

### **Марина Костенко**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

### **Катерина Біляєва**

*студентка 4 курсу 8 групи факультету прокуратури,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ**

В умовах сучасної збройної агресії РФ на території України розслідування воєнних злочинів стало однією з найважливіших задач для забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності винних

у вчиненні злочинів проти людяності, воєнних злочинів і порушенні норм міжнародного гуманітарного права. Використання інноваційних підходів у цій сфері може значно покращити ефективність розслідувань, підвищити точність ідентифікації злочинців та підтвердити докази воєнних злочинів. Серед таких інноваційних способів розслідування воєнних злочинів можна виділити створення баз даних вибухових речовин і ракет, використання відкритих джерел інформації (OSINT) та ідентифікацію за допомогою ДНК.

У цьому напрямку здійснюється створення криміналістичних реєстрів. Використання баз даних вибухових речовин і ракет є важливим інструментом для розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухівки або ракетних ударів. Визначення типу боєприпасів, їхнього походження та шляхів постачання дозволяє не лише встановити обставини конкретного інциденту, але й виявити відповідальних за постачання озброєнь або проведення атак. Такі бази даних можуть містити інформацію про фрагменти вибухових речовин, залишки ракет, їхні серійні номери та інші відмітні ознаки, що полегшує встановлення походження зброї. Це особливо важливо в умовах війни, коли конфліктуючі сторони використовують різноманітні види боєприпасів, а незаконне постачання озброєнь є поширеною практикою.

Активно використовується інформація з відкритих джерел доступу. Прикладом такого джерела є OSINT, що передбачає збір та аналіз інформації з відкритих джерел, таких як соціальні мережі, супутникові знімки, новинні ресурси та інші публічні дані [1, с. 395]. В умовах збройного конфлікту в Україні OSINT відіграє ключову роль у документуванні воєнних злочинів, оскільки дозволяє відслідковувати переміщення військової техніки, ідентифікувати місця бойових дій та встановлювати особи потенційних злочинців. Використання технологій машинного навчання та аналізу великих даних для обробки інформації з відкритих джерел може значно підвищити ефективність розслідувань, надаючи слідчим більше доказів і можливостей для перевірки фактів.

Одним із яскравих прикладів є діяльність групи незалежних розслідувачів Bellingcat, яка використовує відкриті джерела для аналізу воєнних дій, ідентифікації винних у воєнних злочинах та підтвердження фактів застосування забороненої зброї. Також українські волонтерські спільноти, такі як InformNapalm, використовують OSINT для виявлення фактів присутності російських військових підрозділів на території України.

Вони аналізують фотографії та відео із соціальних мереж, супутникові знімки та інші публічні джерела для збору доказів, які можуть використовуватися у міжнародних судових розглядах [2].

Третім напрямком є ідентифікація за допомогою ДНК, який активно використовується для розслідування воєнних злочинів. Застосування ДНК-аналізу дозволяє встановити особу жертв та військовослужбовців, виявити залишки тіл та провести ідентифікацію осіб, причетних до злочинів [3, с. 66]. Це має особливе значення в умовах воєнних дій, коли встановлення особи жертв або злочинців може бути утруднене через серйозні пошкодження тіл. Використання ДНК-технологій також дозволяє створювати бази даних генетичної інформації, що може допомогти у подальших розслідуваннях та виявленні осіб, які ухиляються від відповідальності [4, с. 370].

В умовах сучасної збройної агресії Росії ідентифікація за допомогою ДНК активно використовується для встановлення особи загиблих військових і цивільних, а також для розслідування воєнних злочинів. Одним із таких прикладів є ідентифікація тіл загиблих військовослужбовців, які не можуть бути розпізнані за зовнішніми ознаками через сильні пошкодження або опіки. У таких випадках проводиться порівняння зразків ДНК із базами даних, які містять генетичну інформацію родичів зниклих безвісти. Особливо важливою ця практика стала під час і після бойових дій у таких гарячих точках, як Ізюм і Буча, де були знайдені масові поховання. ДНК-експертиза дозволила встановити особи багатьох жертв і забезпечити їх гідне поховання, а також зібрати докази для подальших судових процесів щодо злочинів проти людяності. Цей метод значно підвищує точність ідентифікації в умовах, коли інші способи, такі як порівняння відбитків пальців або зубних карт, є неможливими або малоефективними.

Використання інноваційних технологій, таких як бази даних вибухових речовин, OSINT та ДНК-ідентифікація, має вирішальне значення для розслідування воєнних злочинів, оскільки вони дозволяють забезпечити об'єктивність та наукову точність у зборі доказів. Ці методи допомагають слідчим створювати детальну картину подій, відновлювати послідовність дій злочинців і встановлювати відповідальних навіть у складних умовах активних бойових дій. Вони сприяють підвищенню прозорості розслідувань, що є важливим для міжнародного співтовариства, яке стежить за дотриманням прав людини. Крім того, такі технології надають можливість розслідувати злочини віддалено, використовуючи інформацію з відкритих

джерел або генетичні дані, що значно розширює можливості слідства і підвищує шанси на притягнення винних до відповідальності.

Інші технології, що активно використовуються у розслідуванні воєнних злочинів в Україні, включають 3D-технології, штучний інтелект та систему Clearview. 3D-технології дозволяють створювати тривимірні моделі місць подій, що надає можливість детально відтворити ситуацію, візуалізувати бойові дії та збирати докази з високою точністю. Це сприяє більш глибокому аналізу обставин і допомагає відновити точну картину подій. Штучний інтелект, у свою чергу, використовується для аналізу великих обсягів даних, таких як супутникові знімки, відеозаписи та свідчення очевидців, автоматизуючи процеси пошуку доказів та їх взаємозв'язків. Clearview, як технологія розпізнавання облич, дозволяє ідентифікувати підозрюваних, свідків або жертв на відеоматеріалах, що значно підвищує ефективність розслідування. Ці технології сприяють точності та швидкості процесу, знижуючи ризик помилок і допомагаючи встановити винних у скоєнні злочинів.

Таким чином, технології відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості та притягненні винних до відповідальності. Ці підходи дозволяють не лише підвищити ефективність розслідувань, але й зробити їх більш прозорими та об'єктивними, що особливо важливо в умовах сучасного збройної агресії РФ на території України.

### *Література:*

1. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування *sui generis*. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. С. 394–398. URL: [http://lsej.org.ua/6\\_2022/87.pdf](http://lsej.org.ua/6_2022/87.pdf)
2. Інструменти OSINT у прагненні до справедливості в Україні. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/osint-tools-in-the-pursuit-of-justice-in-ukraine/>
3. Гловюк І. В. Урахування стандартів Міннесотського протоколу при розслідуванні воєнних злочинів та злочинів проти людяності. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський. Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ,



Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 65–67.

4. Степанюк Р. Л. Деякі питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 368–371.

**Михайло Котюк**

*аспірант НДІ вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,  
м. Харків, Україна*

## **ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Механізм вчинення державної зради обумовлений обстановкою кримінального правопорушення. Обстановка є однією із структурних елементів криміналістичної характеристики кримінального правопорушення як частини криміналістичної методики розслідування [1, с. 5]. Знання обстановки вчинення кримінального правопорушення дозволяє побудувати версії щодо особи злочинця, механізму вчинення кримінального правопорушення, цілей та мотивів злочинної діяльності.

Обстановка кримінального правопорушення тісно пов'язана із усіма компонентами злочинної діяльності та до її структур входять такі елементи як: а) матеріальна обстановка місця підготовки, вчинення і приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному і тому ж місці); б) просторова характеристика на всіх її етапах; в) часова характеристика розвитку події злочину; г) природно-кліматичні умови; г) поведінка учасників події та їх соціально-побутові і психологічні відносини; д) умови загального характеру, на фоні яких розвивалась злочинна подія; е) обставини, що сприяли чи перешкождали підготовці, вчиненню та приховуванню злочину [3, с. 69–70].

Обстановка вчинення державної зради включає час та місце учинення злочинної діяльності, характеристику засобів, використовуваних в меж-

ах вчинення державної зради. обстановка вчинення державної зради знаходиться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності зі способами державної зради; типовими слідами («слідовою картиною»); часом та місцем вчинення державної зради. В цьому розумінні погодимось з тим, що елементи обстановки вчинення злочину залишають зовні різні сліди, які виявляються під час криміналістичного аналізу злочину, що розслідується. Виявлення та дослідження такої інформації, насамперед на початковому етапі розслідування, надає можливість зібрати важливі відомості про типову слідчу ситуацію, що виникла до й на момент вчинення злочину. Виявлення та аналіз елементів зазначеної обстановки надають досить цінну криміналістичну інформацію для вибору й застосування найбільш правильних засобів і методів розслідування [2, с. 68].

Узагальнення матеріалів слідчої та судової практики щодо державної зради дозволяє зробити висновок, що його обстановка обумовлена такими чинниками: 1) механізмом вчинення державної зради; 2) способами державної зради; 3) фізичним та психічним станом особи злочинця; 4) нормативно-правовим регулюванням статусу особи злочинця (військовослужбовець, співробітників органів правопорядку, державний службовець, посадова особа, органи місцевого самоврядування, органів виконавчої влади на місцях, комунальних та інших підприємств та ін.); 5) структурою роботи (служби), функціональними особливостями та посадовими повноваженнями посадових та службових осіб; 6) контролем, рівнем секретності та охороною певних державних закладів та юридичних осіб (у тому наявність недоліків); 7) професійними і особистісними діловими якостями та/або зв'язками співробітників (в тому числі й зв'язками та стосунками між співучасниками); 8) кількістю співучасників та наявністю певної спеціальної підготовки.

На нашу думку, типовими структурними елементами обстановки державної зради можуть бути такі елементи: а) часова характеристика розвитку події злочину; б) просторова (географічна) характеристика державної зради; в) матеріальна обстановка місця підготовки, вчинення та приховування державної зради; г) поведінка особи злочинця (співучасників); г) соціально-побутові та психологічні стосунки між співучасниками вчинення державної зради; д) обстановка службового середовища в структурі органів державної влади, органів кримінальної юстиції, військових підрозділів та військових частин, добровольчих формувань

тощо; е) умови, чинники, що сприяють вчиненню державної зради; є) певні обставини щодо підготовки, вчинення та приховування злочину та ін. Варто зазначити проте, що перелічені елементи взаємопов'язані та взаємообумовлені. Знання цих елементів сприятиме зібранню доказової інформації, висуненню слідчих (криміналістичних) версій, обранню найбільш правильних шляхів розшуку та затримання злочинця (співучасників злочину), а також дозволить отримати уявлення про місце та час вчинення державної зради та ін.

Обстановка вчинення державної зради характеризується тим, що злочинці використовують саме воєнний стан, який передбачає особливий режим та визначає чинники, що впливають на механізм злочинної діяльності та формування обстановки вчинення державної зради у певний часовий період та у певному місці й у визначений час. Саме запровадження воєнного стану є ключовим у формуванні обстановки вчинення досліджуваного злочину після 24 лютого 2022 року. Саме 24 лютого 2022 р. указом Президента України № 64/2022, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» було введено воєнний стан на всій території України [4], який затверджений ЗУ № 2102-IX від 24.02.2022 р. Відповідно до вимог ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан» – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, збройної агресії або загрози нападу, та передбачає надання суб'єктам владних повноважень прав та обов'язків, необхідних для відвернення загрози, забезпечення державної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян [5].

Варто зазначити, що законодавець в межах ст. 111 КК України відносить час злочину до факультативної ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Відповідно до вимог ст. 91 КПК України обставиною, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Однак, характерною ознакою обстановки вчинення державної зради є те, що більшість з них вчиняється в умовах неочевидності. Окрім цього, враховуючи той факт, що державна зрада вчиняється в умовах воєнного стану та у сукупності з іншими злочинами, то зазвичай воно має не одноразовий, а триваючий характер. Тому, під час розслідування державної зради особливого зна-

чення набуває встановлення та дослідження даних про початок підготовчих дій, безпосереднє вчинення та тривалість його приховування.

Іншими словами, ознаки чинника часу щодо державної зради не виражається в часі доби, а має достатньо довготривалий період часу. Важливого значення набувають дані про початок і закінчення державної зради, а також тривалість злочину у часі. Для визначення часу вчинення державної зради необхідно встановити: часовий зв'язок між обстановкою до, під час та після вчинення потерпілим державної зради; черговість подій злочину; тривалість різних подій під час учинення державної зради.

На нашу думку, доцільним буде запропонувати таку систему даних про час державної зради: 1) час (тривалість у часі) підготовчих дій; 2) час (тривалість у часі) безпосереднього вчинення; 3) час (тривалість у часі) реалізації дій щодо приховування. В цьому сенсі, слухними є результати анкетування слідчих СБУ, які свідчать, що обрання часу вчинення державної зради обумовлюють наступні чинники: 1) відсутність свідків (очевидців); 2) місце вчинення; 3) обстановка, яка передує безпосередньому вчиненню; 4) фізичний та психічний стан особи злочинця та ін.

Таким чином, встановлення інформації та відомостей про час, місце та умови вчинення державної зради дозволить слідчому: правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення; сприятиме висуненню слідчих версій та встановленню всіх обставин події та механізму кримінального правопорушення; встановити свідків (очевидців) державної зради; встановити факт добровільності (добровільного здійснення дій); встановити (ідентифікувати) особу злочинця та визначити ступінь його підготовки (співучасників); вирішити завдання, передбачені ст. 2 КПК України; визначити місця передачі та характер переданої інформації, контактних осіб, способи та засоби зв'язку тощо; визначити способи (активні дії) готування та приховування злочину; визначити обставини, що сприяли вчиненню державної зради та встановити інші обставини, які мають значення для успішного розслідування.

### Література:

1. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: автореф дис. канд. юрид наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 19 с.
2. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 269 с.

3. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монограф. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

**Анастасія Кошевець**

*здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ  
м. Київ, Україна*

## **ТАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ СПІВРОБІТНИКАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ**

В умовах зростання транскордонної злочинності, що загрожує національній безпеці та стабільності України, питання ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переправленням осіб через державний кордон, набуває особливої актуальності. Основним завданням правоохоронних органів у цій сфері є швидке та якісне розкриття таких кримінальних правопорушень, що вимагає ефективної взаємодії між різними підрозділами, зокрема слідчим та оперативним.

Основою взаємодії слідчого із працівниками оперативних підрозділів мають бути норми кримінально-процесуального законодавства, які регулюють спільні для них дії. При реалізації взаємодії слідчого із працівниками оперативних підрозділів потрібно керуватись заздалегідь визначеними принципами. Провідними принципами у такому напрямі повинні бути: дотримання слідчого щодо негайного, оперативного, цілковитого, абсолютного справедливого, чесного розслідування кримінальних порушень; невтомне, ініціативне користування існуючих методичних настанов, науково-інноваційних і технічних досягнень у пересторозі, ви-

критті та веденні слідства кримінальних правопорушень; найвище можливе застосування та регулювання існуючих потенційних компетенцій слідчих та оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; виконання всеосяжних підвалин кримінального провадження; підтримка та збереження таємниці інформації досудового розслідування [1, с. 96].

Взаємодія з огляду на специфіку вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332 КК України, є одним з визначальних чинників успішного розслідування даного виду суспільно небезпечних діянь. Їх виявлення та розслідування об'єктивно передбачає вдосконалення правового регулювання та організаційно-тактичної складової взаємодії слідчого та інших суб'єктів (насамперед, оперативних підрозділів) [2, с. 6]. Також зауважу, що складовою частиною початкового етапу розслідування буде слугувати слідча ситуація, що склалася на початку збору інформації про факт вчиненого кримінального правопорушення.

Більше того, якщо зміст взаємодії слідчого з оперативним підрозділом зазвичай обумовлюється слідчою ситуацією, то в ході розслідування слід обирати найбільш ефективні в конкретному випадку тактичні прийоми і комплекси, визначити оптимальні оперативно-розшукові заходи та операції, окреслити сфери застосування такого поєднання. Варто зазначити, що оперативно-розшукова робота нерідко здійснюється до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань без участі слідчого. Відповідно, потрібно виділити двоєдину мету взаємодії слідчих та оперативних підрозділів на початку розслідування: 1) встановлення винуватих осіб та 2) встановлення події, механізму та наслідків злочину [3, с. 117].

Відповідно до Наказу МВС № 575 від 07 липня 2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» у плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план до-

даткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи [4]. Враховуючи специфіку розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконною міграцією, потрібно розуміти, що діяльність слідчого, як процесуально самостійного суб'єкта, просто не можлива без координаційної роботи з керівництвом органу досудового розслідування та оперативних співробітників.

Одними з найважливіших різновидів форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, можна виділити: – передавання слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення; – проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, у якому не встановлено особу, котра вчинила кримінальне правопорушення; – виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; – здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування; – привід підозрюваного, обвинуваченого, свідка [5, с. 2].

Отже, ефективна взаємодія між слідчим та оперативним підрозділом під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України є ключовою умовою успішного розкриття та запобігання подібним кримінальним правопорушенням. Скоординовані дії, обмін інформацією та використання комплексних методів дають змогу оперативно реагувати на правопорушення і забезпечувати всебічне документування злочинної діяльності. Удосконалення правової бази та практичних механізмів взаємодії між підрозділами дозволить підвищити результативність роботи правоохоронних органів у цій сфері та зміцнити національну безпеку. Таким чином, якісна взаємодія слідчих і оперативних служб є не лише важливим чинником у розслідуванні окремих кримінальних правопорушень, а й необхідним елементом для системного протистояння нелегальній міграції та іншим загрозам на державному кордоні України.

### Література:

1. Привиденцев О. Г. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів під час проведення досудового розслідування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* 2021 №4. – с. 94–98.

2. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування: навч. посібн. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 216 с.
3. Бегалов Є. П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: дис. канд. юр. наук: 12.00.09. Київ: Право, 2020. 278 с.
4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в заповіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>. (Дата звернення 29.10.2024).
5. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. № 14. Т. 2.

**Іван Кубарєв**

*кандидат юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінально-правових дисциплін,  
Криворізький навчально-науковий інститут,  
м. Кривий Ріг, Україна*

**Сергій Барган**

*доктор філософії,  
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,  
Криворізький навчально-науковий інститут,  
м. Кривий Ріг, Україна*

## **ДІАГНОСТИКА ПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ЗАСОБАМИ ЛІНГВІСТИКИ: МЕТОД SCAN**

Вивчення зарубіжного досвіду щодо застосування прийомів і методів розслідування злочинів, а також доцільності їх залучення у вітчизняну правоохоронну практику є, як відомо, одним з окремих наукових завдань криміналістики. Це, безумовно, стосується і допиту, як найбільш розповсюджені слідчої (розшукової) дії. В зарубіжних дослідженнях у цьому напрямі констатується відчутне зниження ефективності дотримання прав і свобод людини в межах кримінального провадження внаслідок застосування маніпулятивних моделей допиту, спрямованих на отримання



зізнання від допитуваної особи. Зокрема, висловлюються думки щодо необхідності негайного переходу від примусового характеру комунікації під час допиту до фундаментальної лібералізації процесуального спілкування [1, с. 181]. Разом з тим розробка нових моделей проведення допиту повинна ґрунтуватись на позиціях гуманізму поруч із обов'язковим урахуванням наукових досягнень у галузі криміналістики, психології і психолінгвістики.

В цьому контексті показово, що ефективне проведення допиту пов'язане з вирішенням складних завдань, одним з яких є діагностика завідомо неправдивих показань. Узагальнюючи основні положення зарубіжних підходів до тактики допиту, важливо звернути увагу на метод діагностики неправдивих показань SCAN (Scientific Content Analysis), розроблений ізраїльським поліграфологом А. Сапіром, призначеного для використання в процесі для оцінки правдивості вербальних повідомлень [2; 3; 4; 5; 6; 7].

В одному з досліджень п'ятьом групам експертів запропоновано 27 тверджень для здійснення аналізу їх змісту. Ці твердження попередньо класифіковані працівниками поліції як правдиві, неправдиві та невизначені на підставі зізнань підозрюваних або наявних доказів у декількох кримінальних провадженнях. До складу перших трьох груп входили експерти, що ознайомлені з положеннями SCAN та мали мінімальний, середній або великий досвід їх використання. Дві інші групи склалися з новачків та досвідчених поліцейських відповідно, що застосовували довільні прийоми аналізу. Загалом, групи, які аналізували інформацію за допомогою SCAN, правильно визначили 78% тверджень. У схожому дослідженні науковців Стенфордського університету цей показник склав близько 84% правильно класифікованих показань.

Спираючись на власний досвід роботи з поліграфом, А. Сапір зробив обґрунтоване припущення, що люди, які говорять правду значною мірою відрізняються від брехунів за низкою вербальних ознак (ознак змісту), тобто ключових елементів розповіді, що становлять зміст і значення висловлювання, наприклад, кількість інтегрованих у розповідь подробиць. В цьому плані сутність контент-аналізу полягає у пошуку лінгвістичних ознак і прогалин у показаннях або попередніх заявах допитуваного. Виклад інформації допитуваним відбувається у письмовій формі, записуючи відомі факти про подію злочину. Зібрані показання аналізуються одразу після завершення допиту, шляхом виявлення змін у використанні

частин мови, структурі змісту та інших лінгвістичних особливостях вираження думки, порівняно з необхідним переліком елементів, притаманних для правдивих показань.

Для оцінки зібраних даних в межах методики SCAN розроблено дванадцять критеріїв аналізу, що розмежовують достовірні факти від тих, що не відповідають дійсності. Перший критерій заперечення звинувачень вказує на неправдивість твердження у разі відсутності аргументації на пред'явлене звинувачення. Другий критерій «соціального впровадження» вимагає щоб опис учасників події відбувався з врахуванням принципу персоніфікації (із вказівкою ім'я та ролі кожного учасника). Пропуск допитуваним імені чи ролі іншої особи може свідчити про обман. Наприклад, замість формулювання «Мій друг Джон разом зі мною вкрав ключ», твердження виражається в загальному вигляді «Ми вкрали ключ». Або замість «Пол і я вийшли на вулицю», допитуваний висловлює думку як «Ми вийшли на вулицю». Третій критерій спрямований на виявлення випадкових збігів при описі головних аспектів події, що вказує на замовчування причин та передумов її розвитку. Четвертий критерій розпливчастості має на меті знайти в тексті висловлювання, які демонструють невпевненість (застосування слів загального змісту – багато, мало, будь-який, неточно, напевно тощо, або заповнення пропусків інформації виразами «Не пам'ятаю», «Я вірю», «Не пригадую»). Окрім того цей критерій допомагає встановити чим саме викликана розпливчатість показань – прагненням ввести в оману або через брак пам'яті.

Найбільшого значення для дослідження показань набуває п'ятий критерій збалансованості, який потребує дотримання балансу тверджень. Зміст розповіді у відсотковому співвідношенні має складатись на 20% з інформації про передумови події (пролог), більша частина відомостей (50%) відводиться на безпосередній опис події (основна частина), а останні 30% припадають на інформацію про те, що трапилось після події (епілог). Невеликий обсяг прологу (менший за 10%) свідчить про небажання автора розкривати справжніх передумов, які мали місце до вчинення злочину. В такому разі допитуваний не бере на себе відповідальність за свої вчинки та дії, які призвели до злочину. І навпаки, коли пролог є досить об'ємним, перевищуючи 20% обсягу тексту, тоді автор намагається відкласти початок обману якомога довше, щоб запевнити слідчого у власній чесності. Також на спроби обману вказує основна частина, у разі коли вона становить менше 50% розповіді. Небажання

бути багатослівним, описуючи головні події вчиненого злочину, свідчить про навмисне замовчування інформації про подію. Основна частина, яка наближається до позначки у 65% теж є ознакою обману, адже цим допитуваний має намір замінити деталізацію показань нерелевантною інформацією, заплутуючи та відвертаючи увагу читача. Останньою ознакою, що сигналізує про обман є короткий епілог і скупість доповідача на висновки, оскільки особа, яка повідомляє неправдиві відомості прагне якомога швидше завершити свій обман, щоб розвантажити свою когнітивну систему.

Шостий критерій побудований на емоційності та потребує пошуку в тексті розповіді словосполучень, пов'язаних з психоемоційним станом допитуваного до, під час і після завершення викладу історії. Сьомий критерій є критерієм співвідношення між об'єктивним часом (фактичною тривалістю події) та суб'єктивним часом (скільки часу суб'єкт витратив на опис цієї події або окремих її епізодів). Восьмий критерій передбачає дослідження хронології викладу подій з визначенням кількості сторонньої інформації. У випадку значних та/або безпідставних відхилень від хронології, що супроводжується зайвою інформацією, аналізовані твердження вважаються неправдивими. Дев'ятий критерій звертає увагу на висловлювання, що не містять конкретного змісту, які переважно вживають з метою замовчування фактів, та супроводжуються словами на кшталт «десь», «пізніше», «нарешті» тощо. Десятий критерій зазначає, що в неправдивих показаннях виклад обставин відбувається через першу особу однини (я, ми), оскільки допитуваний підсвідомо намагається звернути увагу на власні дії, які б демонстрували його непричетність до вчиненого злочину, залишаючи поза увагою діяльність інших учасників події. Одинадцятий критерій є суто лінгвістичним, адже звертає увагу на використання займенників (він, вона, щось, той, мій, стільки тощо). Останній, дванадцятий критерій охоплює текст в цілому та враховує кількість відхилень чи змін показань щодо окремих епізодів події без супутніх пояснень. При цьому вбачається, що особа, яка повідомляє правдиві відомості, використовує для викладу думок одну й ту саму лексику, коли для введення в оману відбувається багаторазова заміна одних слів іншими. Наприклад, підозрюваний на початку допиту вживав слово «згвалтування», щоб описати подію злочину. Під час викладення ключових обставин слово «згвалтування» раптово замінено словом «злочин». Проте, наближаючись до завершення викладу обставин, замість

слова «злочин» підозрюваний вже оперував поняттям «подія», а у підсумку «подія» перетворилась на «випадок». Наведені зміни свідчать про те, що допитуваний не вважав себе гвалтівником і, таким чином, зменшив тяжкість злочину від «згвалтування» до звичайного «випадку». Наявність у розповіді одного чи декількох критеріїв може свідчити як про обман, так і про правдивість інформації, залежно від сутності самого критерію.

Головною пасткою при використанні методики SCAN є ототожнення понять «заперечення провини» і «заперечення діяння». Якщо допитуваний, відповідаючи на запитання слідчого, стверджує, що він не є винуватим у вчиненні злочину, то здебільшого йдеться не про заперечення виконання протиправних дій, а мається на увазі лише заперечення власної провини в цьому. З позицій психолінгвістики винна особа майже не використовує стверджувальних формулювань таких як «я цього не робив». Натомість здебільшого вживаються висловлювання заперечного змісту, зокрема «я не мав до цього жодного відношення», «я не маю з ними нічого спільного», «я не причетний до цього». Наприклад, підозрюваний у пограбуванні магазину говорить: «Я порахував гроші, поклав сумку на стіл і пішов додому». Фактично це твердження є правдивим, адже підозрюваний дійсно рахував гроші (майже всі грабіжники бажають дізнатись скільки вдалось викрасти), а сумку залишив на столі. Проте в зазначеному вислові відсутня інформація, що після підрахунку грошей підозрюваний повернув їх до сумки, оскільки в дійсності він цього не зробив. Сумка насправді виявилася пустою, оскільки пораховані гроші він узяв із собою та пішов додому, але вже без сумки, яка була ним залишена порожньою.

Зважаючи на високу результативність емпіричних досліджень методики SCAN рекомендовано до використання при проведенні допиту у низці зарубіжних країн, зокрема Австралії, Бельгії, Канаді, Ізраїлі, Мексиці, Великобританії, США, Нідерландах, Катарі, Сінгапурі, Південній Африці.

Розглянута методика діагностики правдивих показань засобами лінгвістики, на наш погляд, буде корисною для впровадження у вітчизняну слідчо-оперативну практику, що дозволить ефективніше розслідувати злочини, а, отже, сприяти їх попередженню в цілому.

### *Література:*

1. Bull R., Milne R. Attempts to improve the police interviewing of suspects. In G. D. Lassiter, Interrogations, confessions and entrapment. New York: Kluwer. 2004. Pp. 181–196.

2. Smith, N. (2001). Reading between the lines: an evaluation of the scientific content analysis technique (Scan). *Police Res. Series*. Pp. 1–42.
3. Driscoll, L. (1994). A validity assessment of written statements from suspects in criminal investigations using the scan technique. *Police Stud.* 4, P. 77–88.
4. Vrij, A. (2015). Verbal lie detection tools: Statement Validity Analysis, Reality Monitoring and Scientific Content Analysis. In P. A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere (Eds.), *Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches*. Wiley Blackwell: Chichester, West Sussex, U. K. Pp. 3–36.
5. Carroll, Robert T. (2009). L. S. I. SCAN – Too Good To Be True. *The Skeptic's Dictionary*. 446 p.
6. Leo, Richard A. (2008). *Police interrogation and American justice*. Harvard University Press. 329 p.
7. Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities* (2nd Ed.). Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd, 290 p.

**Катерина Латиш**

*кандидат юридичних наук, доцент  
старший лектор Факультету права Вільнюського університету,  
м. Вільнюс, Литовська Республіка  
асистент кафедри криміналістики Національного юридичного  
університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ЦИФРОВІ СЛІДИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ**

Традиційні сліди вже давно вийшли за межі фізичного простору та все більше місця займають у цифровому середовищі. Це викликає багато питань починаючи від формулювання термінологічного апарату, змісту та видів, закінчуючи правовим регулюванням криміналістичного дослідження таких слідів. Тому цифрові сліди є важливим об'єктом криміналістичного дослідження, що охоплює процеси виявлення, збору, аналізу та оцінки електронних (цифрових) даних, які можуть бути використані в кримінальних провадженнях. До них можуть бути віднесені будь-які криміналістично значущі дані, що залишаються в електронному середовищі внаслідок діяльності користувачів або систем (програм), а також в результаті взаємодії з цифровими пристроями, призначеними для отримання та обробки інформації у цифровій формі.

До таких даних належать логи системи, дані з соціальних мереж, файли на комп'ютерах та мобільних пристроях, електронні листи. Інколи цифрові сліди називають комп'ютерними, віртуальними, електронно-цифровими, інформаційними, комп'ютерно-технічними або електронними слідами.

Криміналістичне дослідження цифрових слідів передбачає виявлення таких даних, їх збереження у первісному вигляді, а також проведення аналізу для встановлення фактів, що мають значення для розслідування. Значення такого дослідження полягає у створенні доказової бази, адже цифрові сліди можуть слугувати важливими доказами у кримінальних справах, дозволяючи встановити обставини вчинення кримінального правопорушення, ідентифікувати особу, що його вчинила, та підтвердити показання. Крім того, аналіз цифрових слідів сприяє відстеженню злочинної діяльності, виявленню злочинних схем, фінансових потоків та зв'язків між особами, а також запобіганню злочинам шляхом моніторингу підозрілої активності.

Механізм утворення цифрових слідів базується на електромагнітних взаємодіях між цифровими фізичними об'єктами та системами програмного управління ними, що відбуваються під час обробки та передачі інформації. Цей процес включає фіксацію взаємодії між цифровими пристроями, а також виявлення криміналістично значущої інформації. Цифрові сліди можуть бути знайдені під час аналізу комп'ютерного обладнання, операційних систем, програм, антивірусів і програмного коду. Дані генеруються внаслідок обміну між цифровими пристроями через мережу, створення файлів, надсилання повідомлень або перегляду веб-сторінок.

Об'єкти, які генерують і сприймають цифрові сліди, мають матеріальну природу та включають комп'ютери, смартфони, обладнання телекомунікаційних мереж, сервери, цифрові фото- і відеокамери. Вони взаємодіють через електромагнітні сигнали, створюючи цифрові сліди, що можуть використовуватись у розслідуванні. Утворення цифрових слідів також можливе через зовнішнє втручання, наприклад, видалення файлів, модифікацію даних, блокування роботи системи або фізичне пошкодження носіїв інформації.

Класифікація цифрових слідів може здійснюватися за різними критеріями: за походженням (сліди нормальної роботи систем або сліди несанкціонованого втручання), за характером (технічні чи контентні

дані), за формою (фізичні або логічні сліди), за доступом (публічні чи приватні).

Процес виявлення, вилучення та дослідження цифрових слідів є складним і вимагає залучення експертів, спеціального обладнання та програмного забезпечення. Необхідно враховувати специфіку цифрової інформації, адже неправильне поводження з такими даними може призвести до їх пошкодження або знищення. Для судового використання цифрові сліди потребують розшифрування та відтворення у зрозумілій формі. Процес має відбуватися відповідно до встановлених методик, оскільки помилки на будь-якому з етапів можуть знищити сліди або призвести до їхньої непридатності для використання в судовому процесі.

Таким чином, цифрові сліди є важливим елементом криміналістичного аналізу під час здійснення досудового розслідування, що дозволяє ефективно використовувати технології для встановлення фактів та обставин, що підлягають доказуванню, виявлення злочинної діяльності та забезпечення правосуддя.

**Олена Макарова**

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової експертології ННІ-1,  
Харківський національний університет внутрішніх справ  
м. Харків, Україна*

## **КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: КООРДИНАЦІЯ РОБОТИ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ, ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Війна росії проти України призвела до значної кількості загиблих, у тому числі цивільних осіб. Умови війни створюють численні виклики для ідентифікації тіл жертв, особливо в районах масових поховань або в ситуаціях, де тіла сильно пошкоджені, тому для ефективного розслідування воєнних злочинів, ідентифікація жертв є одним із ключових елементів.

Ідентифікація загиблих вимагає злагодженої роботи різних структур: судово-медичних експертів, правоохоронних органів, міжнародних організацій (наприклад, Міжнародного Червоного Хреста, ООН). Відсутність координації може призвести до затримок або неточностей у визначенні особистості жертв, що впливає на правосуддя та допомогу постраждалим сім'ям .

Відповідно до міжнародного гуманітарного права, держави зобов'язані проводити ідентифікацію загиблих, особливо у випадках воєнних злочинів. Сучасний контекст війни в Україні показує, що координація на міжнародному рівні є необхідною для досягнення справедливості та надання допомоги рідним загиблих.

Важливість співпраці між різними державними та міжнародними структурами для ефективної ідентифікації загиблих під час війни є критичною з певних причин:

*Комплексність завдання ідентифікації.* Ідентифікація загиблих під час війни – це багатоступінчастий процес, який включає різні види експертиз (судово-медичну, антропологічну, генетичну), збір даних і комунікацію з родичами жертв. Всі ці етапи потребують взаємодії між фахівцями різних галузей і структур, які повинні працювати узгоджено, щоб уникнути помилок або втрат часу. *Чинники, що ускладнюють ідентифікацію:* масові загибелі (велика кількість тіл ускладнює процес обліку та ідентифікації); розчленування тіл (внаслідок вибухів, вогню та інших травм тіла можуть бути сильно пошкоджені, що ускладнює їх впізнання); проходження часу (з часом відбуваються процеси розкладання, що змінюють зовнішній вигляд тіла та ускладнюють ідентифікацію за традиційними ознаками); відсутність документів (багато людей гинуть без документів, що ускладнює встановлення особи); невідомі обставини загибелі (не завжди відомо, за яких обставин загинула людина, що ускладнює пошук свідків та встановлення послідовності подій); психологічний стан рідних (рідні загиблих часто перебувають у стресовому стані, що може ускладнювати взаємодію з ними та отримання необхідної інформації)[3].

*Методи ідентифікації та роль спеціалістів з різних галузей науки:*

- Візуальна ідентифікація (визначення особи за зовнішніми ознаками (шрами, татуювання, протези тощо).
- Судово-медичні експерти (проводять огляд тіл, відбирають зразки для експертиз, встановлюють причину смерті).



– Одонтологічна експертиза (порівняння зубних пломб, протезів та інших особливостей зубного ряду загиблого з даними з стоматологічних карт). Перевагами такої ідентифікації є те, що зуби є одними з найбільш міцних тканин організму і часто добре зберігаються навіть після тривалого часу, а також можна створити тривимірні моделі зубних рядів для більш точного порівняння;

– Дактилоскопія (порівняння відбитків пальців). Її перевагами є те що відбитки пальців є унікальними для кожної людини і можуть бути використані для ідентифікації навіть за відсутності інших даних. В процесі відбувається зняття відбитків пальців з тіла загиблого і порівняння їх з даними з баз даних

Автоматизовані системи дозволяють використання програмного забезпечення для автоматичного порівняння відбитків.

– Генетична експертиза (порівняння ДНК зразків загиблого з ДНК його родичів, порівняння генетичних профілів.). Перевагами такої ідентифікації є висока точність, можливість ідентифікації за мінімальними зразками біологічного матеріалу, навіть якщо тіло сильно пошкоджено або розклаталося. Таким чином створюється велика база даних ДНК для пошуку збігів.

– Антропологічна експертиза дозволяє визначити вік, стать, зріст та інші антропометричні характеристики за кістковими залишками. Вона відбувається за допомогою комп'ютерної томографії, 3D-моделювання та порівнянням з антропологічними атласами [1].

Соціальні мережі також можуть допомогти ідентифікувати загиблого шляхом використання фотографій з соціальних мереж для створення фотороботів.

*Обмін інформацією.* Ефективний обмін інформацією є одним із найважливіших аспектів успішної ідентифікації загиблих під час війни. Це складний процес, який вимагає координації зусиль різних установ, організацій та індивідуумів.

Тож чому обмін інформацією є настільки важливим? 1) Швидкість ідентифікації: швидка і точна ідентифікація допомагає родинам загиблих отримати закриття і почати процес відновлення. 2) Попередження помилок: обмін даними допомагає уникнути помилкової ідентифікації. 3) Ефективне використання ресурсів: координація зусиль дозволяє оптимізувати використання ресурсів і прискорити процес. 4) Міжнародне співробітництво: обмін інформацією з іншими країнами дозволяє

отримати доступ до додаткових ресурсів і експертизи. *Інформація якою обмінюються*: дані про загиблих (фізичні характеристики, відбитки пальців, ДНК-профілі, особисті речі, медичні записи); дані про зниклих безвісти (останнє відоме місцезнаходження, опис одягу, особливі прикмети); результати експертиз (судово-медичні, одонтологічні, генетичні та інші експертизи); свідчення очевидців (інформація від людей, які бачили загиблого або мають інші відомості про нього)

До організації ефективного обміну інформації належить: створення єдиної бази даних (централізована база даних дозволяє збирати, зберігати та обробляти великі обсяги інформації); використання сучасних технологій (інформаційні системи, що дозволяють швидко шукати і порівнювати дані.); захист персональних даних (отримання міжнародних стандартів безпеки даних); співпраця з міжнародними організаціями (обмін досвідом і даними з іншими країнами). Але при організації можуть виникати певні бар'єри, а саме: відсутність єдиного стандарту, тобто різні країни можуть мати різні формати даних і процедури; технічні проблеми, можуть виникнути через недостатню розвиненість інфраструктури або відсутність доступу до сучасних технологій;

психологічні бар'єри, коли виникає складність для родин загиблих щодо надання необхідну інформацію; юридичні обмеження, виникають через законодавчі обмеження на обмін певними видами даних [2].

Також до комплексного підходу варто розглянути питання співпраці з місцевими органами влади для забезпечення доступу до місць злочинів та свідків. В умовах війни кількість загиблих може бути настільки великою, що національні структури не мають можливості самостійно впоратися з цим завданням. У таких випадках міжнародна підтримка у вигляді матеріальних ресурсів, персоналу та експертних знань стає критично важливою для забезпечення ефективної роботи. Розглядаючи питання комплексного підходу щодо ідентифікація загиблих під час війни можемо зазначити, що міжнародні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста, ООН, або Європейський суд з прав людини, часто мають ширші юридичні можливості для розслідування воєнних злочинів і збору доказів. Тож їх участь в процесі ідентифікації загиблих допомагає забезпечити правову відповідальність і дотримання норм міжнародного гуманітарного права [4].

Ідентифікація загиблих під час війни – це не просто технічна процедура, а й важливий крок у документуванні воєнних злочинів. Коли

масштаби насильства зростають, а з ними і кількість жертв, завдання ідентифікації стає надзвичайно складним і вимагає залучення широкого спектру експертів та сучасних технологій. Тож можемо визначити зв'язок між масштабами воєнних злочинів та ідентифікацією загиблих. *Документування злочинів*: ідентифікація загиблих є одним з ключових доказів скоєння воєнних злочинів. Восстановлення особи, причин смерті, а також обставин, за яких вона сталася, дозволяє зібрати доказову базу для міжнародних трибуналів [3].

Підводячи підсумки можемо наголосити, що комплексний підхід до ідентифікації жертв воєнних злочинів є невід'ємною частиною встановлення істини та забезпечення справедливості. Він передбачає скоординовану роботу судово-медичних експертів, правоохоронних органів та міжнародних організацій. Проведений нами аналіз дозволяє зробити такі висновки: ідентифікація жертв вимагає залучення фахівців різних галузей знань: судової медицини, генетики, антропології, стоматології тощо; ефективність процесу ідентифікації залежить від чіткої координації дій всіх учасників, на нашу думку, необхідно створити єдиний центр управління, який буде координувати роботу всіх залучених сил; сучасні технології, такі як ДНК-аналіз та 3D-моделювання, значно спрощують і прискорюють процес ідентифікації; міжнародне співробітництво дозволяє обмінюватися досвідом, технологіями та ресурсами, що є особливо важливим для розслідування масштабних воєнних злочинів.

### Література:

1. Гусєва В. О. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. №2 (24). С. 109–122.
2. Макарова О. П. Тактичні особливості проведення допиту в кримінальному провадженні *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2023. Спеціальний випуск №2 (127). 332с. С. 207–212.
3. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 29–38.
4. Kryvoruchko, L., Pylyp, V., Makarova, O. Peculiarities of the activity Ukrainian law enforcement agencies of in ensuring the rights and freedoms citizens in the conditions of the legal regime martial laws. *Amazonia Investiga*, (2023). 12(64). С.228–236.

## **Дар'я Милостива**

*кандидат сільськогосподарських наук,  
старший науковий співробітник, судовий експерт  
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, м.  
Дніпро, Україна*

## **Анна Бабченко**

*кандидат біологічних наук,  
науковий співробітник, судовий експерт  
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, м.  
Дніпро, Україна*

## **КОНТАМІНАЦІЯ – ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ДНК-ТЕХНОЛОГІЙ**

На сьогодні криміналістичний ДНК-аналіз є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку судових експертиз, а його результати є найбільш надійним доказом [1, с. 262].

Від достовірності результатів ДНК-ідентифікації великою мірою залежить результат справ. На сьогодні не існує методів, при застосуванні яких помилки були б принципово виключені. Є цілий ряд причин, які потенційно можуть призвести до помилок і при ДНК-аналізі.

Однією є контамінація – випадкове забруднення об'єкта чужорідною ДНК. Контамінація відбувається за рахунок забруднення робочих зон, обладнання та одягу спеціалістів-лаборантів різними типами ДНК та РНК і призводить до хибно-позитивних результатів ПЛР. Запобігання контамінації досягається суворим виконанням усіх вимог, що висуваються до організації та проведення ПЛР-аналізу.

Забруднення біологічного об'єкта може виникнути на різних етапах дослідження – від розпакування об'єкта до моменту завантаження проб у капілярний електрофорез. Головним чином, забруднення потрапляють у повітря з пробірок, планшетів, з рук лаборантів, а потім переносяться всією лабораторією і за її межі та осідають на одязі співробітників, дверних ручках, холодильниках та інших контактних предметах або залишаються в повітрі у вигляді аерозолі. Також контамінація може статися під час проведення деяких лабораторних процедур, наприклад під час виділення ДНК з гелю для клонування або під час автоклавування.

Найважливіший момент, який дасть змогу вчасно виявити контамінацію – це постановка негативних контролів. Якщо вони не проходять, то насамперед потрібно поміняти реагенти і пластик і використовувати інший ламінарний бокс для повторної постановки реакції. Негативним є контроль, що використовується з метою перевірки якості проходження ПЛР та/або КЕФ і виявлення контамінації (здебільшого використовують бідистильовану деіонізовану воду) [2, с. 113].

Якщо після цього негативні контролі проходять, слід провести локальну деконтамінацію початкового ламінарного боксу й утилізувати контаміновані реагенти. Однак якщо після зміни пластику, реагентів і ламінарного боксу негативні контролі не проходять, значить, сталася більш серйозна контамінація: поверхнева або повітряна. Визначення типу контамінації дає змогу оцінити рівень необхідних заходів: у разі контамінації повітря необхідна найскладніша (об'ємна) деконтамінація всього приміщення.

У 2010 р. було опубліковано спільну заяву Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI), групи вчених з методів аналізу ДНК (SWGDM) та австралійської групи консультантів-біологів (BSAG) до комерційних виробників реактивів, одноразового посуду тощо, які використовуються в криміналістичних лабораторіях, з вимогою забезпечити чистоту своєї продукції (тобто відсутність дезоксирибонуклеаз і рибонуклеаз) [3, с. 124].

Запобігання контамінації, а також її виявлення в разі, якщо вона вже сталася на якомусь з етапів, потребують комплексного підходу і полягають у суворому виконанні всіх вимог, що висувуються до вилучення та дослідження об'єктів, що містять ДНК, удосконаленні методичного й технологічного забезпечення ДНК-аналізу, створенні надійної системи контролю за результатами дослідження, ретельній оцінці результатів дослідження й експертних висновків та ін.

### Література:

1. Коропещька С. О., Смушак О. М. Відібрання біологічних зразків для експертизи у кримінальному впровадженні: основні етапи та напрями дослідження. Південноукраїнський правничий часопис. 2020;4:261–265. doi: 10.32850/sulj.2020.4.44
2. Повх А. С., Романчук С. М. Контамінація під час молекулярно-генетичного дослідження. Причини її виникнення та наслідки. Криміналістичний вісник. 2018;2 (30):106–115. doi: 10.37025/1992–4437/2018-30-2-106

3. Blozis J. Forensic DNA evidence collection at a crime scene: an investigator's commentary. *Forensic Sci Rev.* 2010;22:121–130.

**Михайло Мирошниченко**

*доктор медичних наук, професор,  
завідувач кафедри загальної та клінічної патологічної  
фізіології імені Д. О. Альперна,  
Харківський національний медичний університет,  
м. Харків, Україна*

**Лілія Сухарєва**

*очна аспірантка кафедри загальної та клінічної патологічної  
фізіології імені Д. О. Альперна,  
Харківський національний медичний університет,  
м. Харків, Україна*

## **ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТВАРИНАХ У СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ**

Експеримент, як відомо, є основним методом патологічної фізіології, під час якого моделюють на тваринах різні явища, процеси, стани та хвороби з метою пізнання їх механізмів розвитку та розробки методів діагностики, профілактики та лікування.

Розвиток судової медицини є неможливим без проведення комплексних експериментальних досліджень на тваринах. Серед останніх найбільш використовуваними є щури, свині, миші, кролі та собаки [1–3]. Дослідження на тваринах у судовій медицині проводять з метою визначення механізмів ушкодження тканин, органів і систем, а також механізмів смерті при дії на організм екзогенних хімічних, біологічних та фізичних факторів. Численні експериментальні дослідження дозволили визначити ушкоджуючу дію на організм людини різної вогнепальної зброї, боєприпасів, механізми ушкодження при ножових пораненнях.

Експериментальні дослідження на тваринах є ключовим інструментом у вивченні вибухових травм. Вони дозволяють моделювати обставини отримання травм, що сприяє розумінню причин та механізмів смертельних випадків. Наприклад, використовуються моделі осколкового

проникнення, проникаючої балістичної черепно-мозкової травми, а також моделі прискорення та уповільнення при черепно-мозковій травмі. У судовій медицині такі моделі допомагають реконструювати події, аналізуючи динаміку та характер ушкоджень, що може бути вирішальним для розслідування злочинів і встановлення істини [5, 6].

Дослідження на експериментальних тваринах, що включають введення лабораторним тваринам різних отруйних речовин (токсинів, наркотиків та ін.), дозволяють судовим медикам оцінити летальні дози, симптоматику отруєнь та шляхи виведення речовин з організму. Важливими для розуміння є глибокі знання фармакології та фармакокінетики, що дозволяють оцінити потенційні наслідки токсичних речовин у тілі та тривалість їхнього впливу, що критично важливо для об'єктивного судово-медичного висновку [7].

Вивчення процесів трупного розкладання за різних умов (температури, вологості) на лабораторних тваринах стало важливим інструментом для точного визначення часу та обставин смерті в кримінальних розслідуваннях. Використання модельних організмів, таких як гризуни та свині, допомогло дослідникам відповісти на ключові питання щодо посмертного мікробного розкладання, зокрема, впливу ґрунту, маси трупа, одягу та місця взяття проб. Ці експерименти не тільки підтвердили точність моделей розкладання людських останків, але й надали можливість тестувати гіпотези та концепції, які потім застосовуються у дослідженні людських тіл для прогнозування посмертного інтервалу [8, 9].

Таким чином, використання лабораторних тварин у науково-дослідній роботі у судовій медицині має важливе теоретичне та практичне значення. Обов'язковим при проведенні експериментальних досліджень є додержання загальноприйнятих вимог та правил.

### **Література:**

1. Mole, C. G., & Heyns, M. (2019). Animal models in forensic science research: justified use or ethical exploitation?. *Science and Engineering Ethics*, 25(4), 1095–1110.
2. Cattaneo, C., Maderna, E., Rendinelli, A., & Gibelli, D. (2015). Animal experimentation in forensic sciences: How far have we come?. *Forensic science international*, 254, e29-e35.
3. Zhao, D. (2019). Animal Experiments in Forensic Science. *Forensic Medicine and Human Cell Research: New Perspective and Bioethics*, 123–146.

4. Dempsey, N., & Blau, S. (2020). Evaluating the evidentiary value of the analysis of skeletal trauma in forensic research: A review of research and practice. *Forensic science international*, 307, 110140.
5. Risling, M., & Davidsson, J. (2012). Experimental animal models for studies on the mechanisms of blast-induced neurotrauma. *Frontiers in neurology*, 3, 30.
6. Mykhaylenko, O., Mishalov, V., Kozlov, S., & Varfolomeiev, Y. (2024). Forensic characteristics of in-juries from thermo-baric explosive device.
7. Drummer, O. H. (2010). *Forensic toxicology*. Exs, 100, 579–603.
8. Belk, A. D., Deel, H. L., Burcham, Z. M., Knight, R., Carter, D. O., & Metcalf, J. L. (2018). Animal models for understanding microbial decomposition of human remains. *Drug Discovery Today: Disease Models*, 28, 117–125.
9. Stokes, K. L., Forbes, S. L., Benninger, L. A., Carter, D. O., & Tibbett, M. (2009). Decomposition studies using animal models in contrasting environments: evidence from temporal changes in soil chemistry and microbial activity. *Criminal and environmental soil forensics*, 357–377.

**Мишков Я. Є.**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **«СЛІДОВА КАРТИНА» ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Одним з елементів криміналістичної характеристики є типова «слідова картина», що включає комплекс матеріальних, ідеальних та цифрових слідів, які є характерними для відповідного виду злочинної діяльності [1, с. 135–139]. Типізація тих чи інших слідів, які характеризують відповідне кримінальне правопорушення, є наслідком узагальнення значного обсягу злочинних проявів окремого виду, де способи злочинної діяльності були достатньо схожими, що і розглядалось у якості підстав для утворення свого роду банку даних, що характеризують окремий вид злочинної діяльності [4, с. 826–835]. Звісно ж, що такий підхід дає уявлення про «слідову картину» [3, с. 148–151] більш повно і багатогранно, що може сприяти швидкій орієнтації слідчого під час організації розслідування.



Розглянемо поняття «слідова картина», як елемента криміналістичної характеристики цього кримінального правопорушення. У загальну слідову картину основним компонентом входить комплекс найбільш типових слідів, наявність яких і визначила назву загальної схеми, як «слідова картина» події злочинної діяльності. Сліди по їхній характеристиці відображають зазвичай найбільш типове, що є наслідком злочину і виявляються при такій слідчій (розшуковій) дії, як огляд місця події.

Разом з тим, поняття місця події по відношенню до корупційних кримінальних правопорушень не існує, так як в криміналістичному плані місце події передбачає наявність матеріальних змін, пов'язаних з подією злочинної діяльності. Корупційні кримінальні правопорушення, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, зловживання владою або службовим становищем, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, так саме прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та інші, як правило, не мають матеріальних змін на місці і тому місця події не мають, обмежуючи дії поняттям «подія кримінального правопорушення». Останнє не виключає можливості виявлення окремих слідів, властивих слідчому огляду. До таких слідів можна віднести сліди пальців рук і/або сліди спеціальних хімічних засобів (люмінофора) на предметах неправомірної вигоди, сліди взуття в приміщенні і на місцевості, сліди транспортних засобів.

Найбільш типові сліди, що складають слідову картину при розслідуванні надання-одержання неправомірної вигоди є такі :

- гроші або цінні речі, які є предметом неправомірної вигоди,
- чеки, товарні ярлики, етикетки з предметів неправомірної вигоди,
- сліди речовин з предмета неправомірної вигоди на одязі або руках посадовця – відокремилися мікрочастинки, пушинки, нитки, волосся,
- сліди пальців рук особи, яка надала неправомірну вигоду на предметах обстановки у кабінеті службової особи, при заяві, що той, хто надав вигоду ніколи у цьому кабінеті не був,
- сліди пальців рук на предметі неправомірної вигоди особи, що надала і особи, що одержала цю вигоду, при заявах вказаних осіб, що між ними не існує будь-яких стосунків,

- сліди в транспортних засобах осіб, які приймали участь в наданні та одержанні неправомірної вигоди, при запереченні подібної зустрічі та передачі вигоди,

- сліди взуття в місцях зустрічей, сліди транспортних засобів, сліди слини на недопалках цигарок.

Сліди надання чи одержання неправомірної вигоди можуть мати, як раніше вказувалося матеріалізований і документальний характер. Останні мають місце при таких обставинах, коли надання та одержання неправомірної вигоди знаходять своє відображення в певних документах, що підтверджують незаконну діяльність (дії) посадової особи або уявляють певні протизаконні дії за надані послуги або вигоди.

До таких документів, що розглядаються як сліди в широкому сенсі слова при розслідуванні корупційних злочинів можуть бути віднесені наступні:

- особисті записи злочинців, які фіксують нерідко і в завуальованій формі ті чи інші обставини, пов'язані з підготовкою та вчиненням злочину,

- всі різновиди електронних документів,

- аудіо або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії,

- реєстраційні документи – ті, що фіксують отримання кредиту, квартири, автомобіля та іншого,

- бухгалтерські документи – ті, що фіксують видачу заробітної плати, премій, матеріальної допомоги, путівок та іншого,

- управлінські документи – розпорядження, накази, рішення, протоколи та інші,

- квитанції, рахунки магазинів, ресторанів, інше.

Особисті записи, як правило, можуть бути виявлені в ході обшуку, тому необхідно орієнтувати слідчих на отримання такої інформації при проведенні обшуку.

Широкий перелік документальної інформації, наведений нами, не вичерпує всіх тих документів, які можуть мати значення при розслідуванні корупційних злочинів. Поряд з цим, слід зазначити, що обрання необхідного напрямку в виявленні та вилученні документів завжди має узгоджуватися з тією галуззю, в якій відбувається розслідування, а також з предметом доказування у даній справі. З цього положення бувають

винятки. Так, в ході розслідування злочинів будь-якої іншої категорії можуть бути виявлені документи, що свідчать про корупційний злочин.

Наведені положення про документальні та матеріалізовані об'єкти, що мають характер слідів у вузькому і широкому розумінні цього слова, або несуть на собі сліди, означають, що вони можуть мати самостійне значення доказів, однак частіше використовуються у взаємозв'язку з іншими, що підвищує їх доказову цінність. Виявлені на місці події сліди при вмілому їх прочитанні грають важливу роль в побудові уявної моделі злочину. Такій побудові передують аналіз слідів і їх взаємозв'язків. Остання передбачає наступне:

- вивчення окремих слідів з метою отримання повного уявлення про їх характер і особливості,
- вивчення слідів в їх причинних зв'язках з навколишнім оточенням, особами, які можуть бути причетні до злочину, обставинами, які сприяють вчиненню злочину,
- вивчення слідів в їх сукупності для висновків і припущень щодо їх взаємозв'язків, ставлення до події злочину, висунення версій про особу злочинців, про характер їх відносин і мету скоєного корупційного кримінального правопорушення.

При розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень важливо знати, що в процесі аналізу і оцінки доказів можуть бути допущені помилки, що тягнуть за собою помилкові припущення і висновки. Тому на всіх етапах побудови уявної моделі події злочину слід її співвідносити з реально існуючими слідами і речовими доказами, які в моделі, що формується грають роль фрагментів справжньої події.

Перераховані вище ознаки слідової картини злочинної корупційної діяльності знаходяться у кореляційному взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими елементами криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення [2, с. 267–271], зокрема, із способами, обстановкою вчинення, предметом злочинного посягання, що слугує підґрунтям для висунення слідчих версій та допомагає визначенню напрямку розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

### **Література:**

1. Гусева В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2020. 452 с.

2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
3. Салтєвський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х. Х.: Консум, Основа, 1999. Ч. 1. 416 с.
4. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новачі, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.

**Олександр Могилевський**

*аспірант кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ**

У часи повномасштабної війни України проти держави-агресора особливої важливості набуває необхідність забезпечення безперешкодного функціонування Збройних Сил України та інших збройних формувань.

На жаль, наша держава стикається не тільки з зовнішніми викликами, а й і з внутрішніми проблемами, пов'язаними із перешкодженням законній діяльності Сил оборони України. Саме тому важливе значення має дослідження питань розслідування злочинів проти основ національної безпеки України та втілення їх у практичну діяльність правоохоронних органів.

Важливою темою є опрацювання проблем формування криміналістичної характеристики вищезгаданої категорії злочинів, адже наразі у слідчій практиці виникають певні питання щодо відмежування злочинів, що кваліфікуються за статтею 114–1 від суміжних злочинів.

Криміналістична характеристика розглядається, як система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів. Її метою є оптимізація процесу розкриття і розслідування злочину [2, с.10].

Важливість криміналістичної характеристики важко переоцінити, адже вона, будучи системою відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відбивають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові й перевірці слідчих версій при розслідуванні конкретних злочинів, виступає інформаційним підґрунтям планування й організації тактичних операцій [4, с. 2].

При формуванні криміналістичної характеристики злочину варто враховувати такі елементи, як спосіб вчинення злочину; місце та обстановка; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет злочинного посягання; особа потерпілого (жертви); особа злочинця; типові сліди злочину (типова слідова картина злочину).

Розглядаючи факти вчинення кримінальних правопорушень, які можна кваліфікувати як ті, що підпадають під перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, можемо розглянути доволі поширені, на жаль, випадки підпалів транспортних засобів, що належать представникам ЗСУ та інших військових формувань, або перебувають у їх користуванні. У даному випадку виникають питання щодо можливості кваліфікації таких діянь саме за статтею 114–1 Кримінального кодексу України, а не лише за статтею 194 Кримінального кодексу України.

У цьому випадку варто звернути увагу, у першу чергу на такий елемент криміналістичної характеристики, як предмет злочину. В стандартному розумінні предметом злочину можуть бути речі матеріального світу, впливаючи на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета злочинного посягання дозволяє відмежувати один злочин від іншого, суміжного з ним. Тому важливо встановити, що ж є предметом злочинного діяння, що може кваліфікуватися за статтею 114–1 Кримінального кодексу України? Адже вона не встановлює річ матеріального світу, як основу кваліфікації, на відміну від, наприклад, тієї ж статті 194 Кримінального кодексу України, яка прямо встановлює предметом майно.

У даному випадку варто згадати про дискусію, щодо неправильності в сучасних реаліях зводити розуміння предмету кримінального правопорушення виключно до речей матеріального світу. Так, деякі вчені вказують, що намагання обмежити предмет злочину виключно матеріальними речами, яке було цілком логічним у минулому, у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, трансформацією умов і правил

економічної діяльності не відповідає потребам сучасної судової практики [3, с. 35]. Тому у контексті злочинного діяння, що кваліфікується за ст. 114–1 Кримінального кодексу України, варто говорити про те, що його предметом є саме законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань у особливий період.

Другим елементом криміналістичної характеристики, на який варто звернути увагу у даному випадку, є час злочину. Диспозиція статті 114–1 ККУ прямо визначає цей елемент – «у особливий період».

Третім важливим елементом є особа потерпілого(жертви). Так, особою потерпілого у даному випадку може вважатися військовослужбовець ЗСУ, структура яких вказана у статті 3 Закону України «Про Збройні Сили України», а також службовець одного з військових формування, яким, відповідно до статті 1 Закону України «Про оборону України», є створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [1].

Розглядаючи конкретні випадки підпалів транспортних засобів, що належать представникам ЗСУ та інших військових формувань, можна сказати, що для того, аби це діяння кваліфікувалось за статтею 114–1 Кримінального кодексу України, транспортний засіб, щодо якого здійснювався підпал, має використовуватися для виконання військовослужбовцями ЗСУ, або іншого військового формування у межах завдань та функцій, що покладаються законами України на збройні формування, до яких вони належать, або хоча б мати таке призначення(предмет злочину). При цьому транспортний засіб може належати військовому формуванню, чи окремому військовослужбовцю, або ж лише перебувати у їх законному володінні, чи користуванні(особа потерпілого). У такому випадку знищення, чи пошкодження транспортного засобу становить один з різновидів перешкодження законній діяльності збройних формувань. Знищення чи пошкодження може відбуватися як під час використання транспортного засобу для відповідних цілей, так і тоді, коли він не використовується, але під час особливого періоду(час злочину).

Таким чином, при формуванні криміналістичної характеристики перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, варто звертати особливу увагу на предмет цього

злочину, його час, та особу потерпілого. Діяння зловмисника має бути направлене саме на законну діяльність представників ЗСУ, що виконують покладені на них законом обов'язки у особливий період та мати за ціль перешкодити такій діяльності, або ускладнити її. Особливої уваги заслуговує необхідність доопрацювання поняття предмету злочину, що кваліфікується за статтею 114–1, адже розвиток суспільства, спонукає до розгляду можливості виходу за межі лише речей матеріального світу, при визначенні даного елемента криміналістичної характеристики.

### Література:

1. Про оборону України: Закон України від 28.06.2024 № 1932-XII: станом на 3 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т.2. 328 с
3. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.
4. Шевчук В. М. Криміналістична характеристика злочинів як інформаційна основа побудови тактичних операцій. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів* : матеріали VI Міжнародного круглого столу (24 трав. 2018 р., м. Одеса) / відп. за вип.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Д. В. Ніконович. НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 114–119.

### Олег Мусієнко

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ**

В сучасних реаліях воєнного сьогодення почастишали випадки вчинення кримінальних правопорушень у сфері використання гуманітарної

допомоги та благодійних пожертв, зокрема шахрайства, нецільового використання допомоги, розкрадання тощо. Більше того, із початку повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. проблема забезпечення гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами та безоплатною допомогою військовослужбовців і цивільного населення, в першу чергу вимушених внутрішньо переміщених осіб, стала ще більш нагальною.

З метою недопущення зловживань у вказаній сфері 24 березня 2022 р. були криміналізовані діяння, пов'язані із незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, зокрема доповнено КК України новою статтею 201–2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [2].

Аналіз офіційних статистичних даних вказують на велику кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії та їх значну поширеність. Однак, процес розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги характеризується високою латентністю та підвищеною складністю виявлення та розслідування, що зумовлено специфікою і механізмом вчинення. У зв'язку з цим виникає необхідність у прийнятті кардинальних рішень задля запровадження дієвого механізму боротьби з такими злочинними проявами. Вирішення таких завдань можливо за рахунок розроблення комплексної криміналістичної методики розслідування таких кримінальних правопорушень.

Важливим напрямком наукових досліджень у цій галузі знань постають проблеми розроблення теоретичних засад формування методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, зокрема поняття, структура та теоретико-прикладні основи формування методики розслідування та криміналістичну характеристику досліджуваного кримінального правопорушення.

Перспективним напрямом також є дослідження питань організації і планування розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (аналіз первинної інформації про вчинення кримінального правопорушення та особливості початку кримінального провадження, взаємодія слідчого при розслідуванні, типові слідчі ситуації, слідчі вер-



сії та програми розслідування) [1, с. 268–281]. Крім цього, наукового та практичного значення набувають проблеми особливостей тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, допит, обшук), особливості залучення експерта і спеціаліста та проведення судових експертиз.

Важливим є дослідження та уточнення предмета злочинного посягання як елемента криміналістичної характеристики цих кримінальних правопорушень. У ч. 1 ст. 201<sup>2</sup> КК України законодавець чітко визначає, яке майно є предметом указанного кримінального правопорушення. Це товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійні пожертви, безоплатна допомога. При цьому в п. 1 Примітки до цієї статті дається тлумачення, що слід розуміти під гуманітарною допомогою, благодійними жертвами та безоплатною допомогою [2]. Зокрема, законодавець відсилає до положень інших нормативно-правових актів, в яких визначено ці поняття, а саме до законів України «Про гуманітарну допомогу» [4] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [5].

Зазначені обставини свідчать про те, що у сучасних умовах зазначена проблема є актуальною та має важливу теоретичну та практичну значимість. У криміналістиці на теперішній час спеціального комплексного дослідження методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних жертв або безоплатної допомоги не проводилося. Усе викладене і визначило вибір теми дослідження і дозволило віднести обрану проблему до актуальних. Метою дослідження має стати розроблення основ методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних жертв або безоплатної допомоги щодо підвищення ефективності їх протидії засобами криміналістики.

Вбачається, що інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних жертв або безоплатної допомоги виступає криміналістична характеристика даного кримінального правопорушення. Ця криміналістична категорія являє собою цілісну та узгоджену систему, яка поєднує у собі наступні елементи: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) «слідова картина»; 3) обстановка вчинення цього кримінального правопорушення; 4) особа злочинця [7, с. 201].

Зазначене у повній мірі відповідає специфіці криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що відрізняється своєю складністю та потребує ретельного логічного осмислення всіх взаємозв'язків, адже саме у цьому і заключається сенс успішного формування та практичної реалізації цієї інформаційної моделі, розуміння якої дозволяє заздалегідь визначити ймовірні співвідношення між її елементами та обставинами реальної події [6, с. 259].

Зміст криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги визначаються класифікаційним рівнем відповідної окремої криміналістичної методики розслідування [2], інформаційною базою і складовою якої вона виступає.

Таким чином, практична значущість та ефективність використання такої криміналістичної характеристики як інформаційної моделі зумовлена передусім необхідністю дослідження елементів цієї характеристики й встановлення існування між ними кореляційних зв'язків, у силу яких наявність одних елементів дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати можливість існування й інших, не відомих на даний момент розслідування, що сприяє висуненню слідчих версій.

### *Література:*

1. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 53–58.
4. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 451.
5. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 25. Ст. 252.
6. Шевчук В. М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 255–256. DOI <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/41>.

7. Шевців В. М. Сутність, зміст і роль криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Наше право*. 2022. № 2. С. 201–203.

**Олег Наранович**

*старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса»  
Міністерства юстиції України,  
м. Харків, Україна*

**Руслан Колобнєв**

*старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса»  
Міністерства юстиції України,  
м. Харків, Україна*

## **ВПЛИВ АКРЕДИТАЦІЇ ЛАБОРАТОРІЙ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ НА ДОСТОВІРНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРТИЗ**

Акредитація лабораторій судово-експертних установ вважається на міжнародному та національному рівні одним із важливих механізмів забезпечення впевненості споживачів у достовірності результатів судових експертиз, які вони виконують. Акредитація лабораторії судово-експертних установ проводиться Національним агентством з акредитації України відповідно до вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 [1] з метою перевірки їх компетентності щодо досліджень у сфері акредитації. Підтвердження відповідності вимогам цього стандарту надає лабораторії можливість продемонструвати, що вона працює компетентно і здатна отримувати достовірні результати судово-експертних досліджень.

Забезпечення лабораторією достовірних результатів судово-експертних досліджень не можливо без наявності обладнання, яке відповідає

вимогам методики досліджень. В методиках досліджень встановлені технічні характеристики, яким повинно відповідати обладнання. В методиках досліджень застосовується така характеристика обладнання як «точність». Точність є якісною характеристикою, яка встановлює для засобів вимірювальної техніки їх похибка через нормовану максимально допустиму похибку або клас точності. Для іншого обладнання, яке не має вимірювальних функцій, точнісні характеристики нормуються виробником та вказується в експлуатаційних документах на це обладнання. Нормування точнісних характеристик для різного виду обладнання різняться, наприклад, для термометра – це похибка вимірювання температури, а для термошафи – це похибка встановлення температури в камері шафи.

Перевірка обладнання, що не має нормовані точнісні характеристики, проводиться з метою встановлення його відповідності технічним вимогам за їхніми експлуатаційними документами.

В акредитованих лабораторіях проблеми виникають під час встановлення придатності до застосування обладнання. Ці проблеми пов'язані з тим, що комісія з акредитації вимагає калібрувати як засоби вимірювальної техніки, так й інше обладнання, яке не має вимірювальних функцій. А це не відповідає загальній концепції калібрування.

У ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 [1] в розділі 6 чітко встановлюється вимоги до перевірки обладнання для забезпечення правильної його експлуатації в лабораторії:

- лабораторія повинна перевіряти, що обладнання відповідає визначеним вимогам, перш ніж вводити чи повертати його в експлуатацію;
- обладнання, що використовується для вимірювання, повинно забезпечувати точність вимірювання та/або невизначеність вимірювання, які необхідні для забезпечення достовірності результату;
- вимірювальне обладнання повинно бути відкалібровано, якщо точність вимірювання або невизначеність вимірювання впливає на достовірність отриманих результатів, і/або калібрування обладнання необхідне для встановлення метрологічної простежуваності отриманих результатів.

При цьому конкретно встановлено, що калібруванню підлягає тільки те обладнання, що:

- використовується для прямого вимірювання вимірюваної величини, наприклад ваги для проведення вимірювання маси;

- використовується для внесення поправок до вимірюваної величини, наприклад вимірювання температури;
- використовується для одержання результату вимірювання, обчисленого з кількох величин.

Таким чином, можна зробити висновок, що калібруванню підлягають виключно засоби вимірювальної техніки, які обов'язково мають нормоване значення похибки, як кількісної характеристики точності вимірювань.

Це пов'язано з поняттям терміну «вимірювання», яке в Законі України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [2, ст.7] визначено так, як і в Міжнародному словнику з метрології (VIM) [3, розділ 2, пункт 2.1], а саме: «вимірюванням вважається процес експериментального визначення одного або декількох значень величини, які можуть бути обґрунтовано приписані величині».

На цей час в Україні впроваджені міжнародні вимоги до калібрування засобів вимірювальної техніки (далі – ЗВТ), за якими під калібруванням вважається сукупність операцій, за допомогою яких за заданих умов на першому етапі встановлюється співвідношення між значеннями величини, що забезпечуються еталонами з притаманними їм невизначеностями вимірювань, та відповідними показами з пов'язаними з ними невизначеностями вимірювань, а на другому етапі ця інформація використовується для встановлення співвідношення для отримання результату вимірювання з показу. Це визначення також відповідає наведеному у Законі України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [2, ст.1]. Особливістю міжнародних вимог до калібрування ЗВТ є наявність вимоги обов'язкового оцінювання невизначеності вимірювань під час калібрування.

Калібрування засобів вимірювальної техніки проводиться:

- науковими метрологічними центрами;
- метрологічними центрами, калібрувальними лабораторіями, акредитованими національним органом України з акредитації;
- метрологічними центрами, калібрувальними лабораторіями, які мають документально підтверджену простежуваність своїх еталонів до національних еталонів, еталонів інших держав або міжнародних еталонів відповідних одиниць вимірювання.

Для проведення калібрування важливо мати методика калібрування. Стандартизовані методики калібрування на цей час розроблені не на всі

категорії засобів вимірювальної техніки. Акредитовані калібрувальні лабораторії розроблюють свої методики калібрування. Однак, калібрування за методиками калібрування, розробленими різними лабораторіями, дають різні результати калібрування – відхилення показів ЗВТ від еталонного значення та невизначеність вимірювання під час калібрування. Це порушує вимоги Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [2, ст.27], а саме 3 частину 27 статті: «3. Калібрування та оформлення його результатів проводяться відповідно до національних стандартів, гармонізованих з відповідними міжнародними та європейськими стандартами, та документів, прийнятих міжнародними та регіональними організаціями з метрології».

За результатами калібрування видається сертифікат калібрування, в якому визначені дані щодо ідентифікації ЗВТ, кому належить ЗВТ, які еталони використовувалися під час проведення калібрування та результати калібрування. Для застосування на практиці результатів калібрування важливо знати відхилення показів ЗВТ, що калібрується, від еталонного значення, та розширена невизначеність вимірювань. Розширена невизначеність вимірювання – показує інтервал навколо результату вимірювання під час калібрування, що описує розкид значень, які могли б бути обґрунтовано приписані вимірюваній величині. Тобто розширена невизначеність показує інтервал, у якому може знаходитись результат вимірювань з певною ймовірністю.

Головний ризик під час застосування ЗВТ є перевищення його нормованої максимально допустимої похибки. Тому важливіше для одержання достовірного результату дослідження бути впевненому, що похибка ЗВТ, який застосовується відповідно до методики досліджень, відповідає нормованому значенню.

Тому на практиці дані за сертифікатом калібрування неможливо застосувати для підтвердження забезпечення лабораторією достовірності результату досліджень. Цей висновок обґрунтований ще тим, що в методиках досліджень не встановлене значення цільової невизначеності для визначення критерію придатності ЗВТ до застосування для проведення конкретних вимірювань при судово-експертних дослідженнях.

Для усунення цього недоліку треба:

– для кожного конкретного судово-експертного дослідження з метою оцінювання придатності ЗВТ до застосування за методикою дослідження треба знати максимальне значення відхилення показів ЗВТ від ета-

лонного значення, а не відхилення, яке невідомо як розраховане (може це середнє арифметичне з декілька одержаних відхилень в точці калібрування);

- встановити значення цільової невизначеності вимірювань;
- розробити рівняння вимірювань для оцінювання невизначеності вимірювань.

### **Література:**

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT).
2. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 05.06.2014 № 1314-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text> (дата звернення: 16.10.2024).

### **Ярослав Неділько**

*доктор філософії в галузі права (PhD),  
асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики  
Навчально-наукового інституту права  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,  
м. Київ, Україна*

## **ЗАСТОСУВАННЯ ГУМОРУ ЯК ТАКТИЧНОГО ПРИЙОМУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень потребує від суб'єктів розслідування (слідчого (детектива), дізнавача, прокурора) розуміння та застосування тактичних прийомів при підготовці до проведення або під час проведення слідчих (розшукових) дій.

У вітчизняній криміналістичній літературі пропонуються різні визначення поняття тактичного прийому. Не маючи за мету досліджувати етимологічне значення тактичного прийому, разом з тим, поділяємо думку В. І. Галагана, який розглядає тактичний прийом як рекомендацію про можливі альтернативні варіанти проведення процесуальних дій чи прийняття тактичних рішень: час і місце, склад учасників, підготовку

доказів і визначення черговості їх пред'явлення, засоби фіксації перебігу й одержаних результатів тощо [1, с. 73–74].

Криміналістична наука досліджує низку різних тактичних прийомів, які можуть бути застосовані до або під час проведення процесуальних дій. Зокрема, позитивна конфронтація та демонстрація щирості суб'єкта розслідування під час проведення допиту, використання уявної реконструкції окремих елементів події під час проведення огляду тощо.

Однак, недостатньо дослідженими у криміналістичній літературі залишаються питання, що стосуються застосування гумору як тактичного прийому під час проведення окремих процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових).

Гумор – це одна з форм людського спілкування, його призначення – знімати напруження, стрес, нівелювати агресію; він є передумовою виникнення позитивних емоцій: радості, веселості тощо [2].

Наразі гумор ефективно використовують в психотерапії, медицині, освіті та інших сферах людської життєдіяльності.

До того ж, існує така наука як сміхотерапія, яка спрямована на лікування психологічних і фізіологічних проблем людини методами, що допомагають розслабити її через конструктивний або деструктивний гумор (читання смішних книг чи перегляд комедійних серіалів). Сміхотерапія досить активно застосовується в західноєвропейській та американській психології [3].

Тобто, застосування гумору дозволяє послабити певні психологічні бар'єри особи при спілкуванні.

Доречно зауважується науковцями, що використання гумору під час спілкування може слугувати методом налагодження психологічного взаємозв'язку між особами [4].

При розслідуванні кримінальних правопорушень виникають випадки спірних (суперечливих) позицій сторін наприклад, слідчого та підозрюваного, що породжує конфліктну ситуацію між ними, яка може проявлятися у вигляді відмови від давання показань та небажання спілкуватися зі суб'єктом розслідування.

На нашу думку, у таких ситуаціях слід застосовувати гумор, який може сприяти уникненню або певному послабленню конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також розрядити напружену атмосферу, яка склалася.

Як і будь-якому тактичному прийому, гумору властиві певні функції, що дозволяють розглянути його функціональне призначення та визна-



чити місце і роль у реалізації тієї чи іншої процесуальної дії, а також встановити порядок його застосуванням [5, с. 68].

Вважаємо, що гумору притаманні такі функції: прогнозування, контролю та спонукання.

*Прогнозування.* Використовуючи гумор, можна зрозуміти яким чином особа налаштована стосовно суб'єкта розслідування за її реакцією, яка проявляється у формі сміху, який може бути щирим, дружнім, ворожим, грубим тощо. Також, це дозволить суб'єкту розслідування сформувати відповідний психологічний портрет допитуваної особи.

*Контролююча.* За допомогою гумору можна контролювати хід процесуальної дії. Застосування гумору може підбадьорити особу, покращити її настрій. Наприклад, час проведення допиту, використання гумору дозволить суб'єкту розслідування встановити з допитуваною особою психологічний контакт, що певною мірою буде сприяти ефективнішому проведенню допита.

*Спонування.* Застосовуючи гумор, можна спонукати допитуваного до актуалізації певної забутої події, що буде ефективним, наприклад, при підготовці або під час проведення слідчого експерименту.

Зауважимо, що цей перелік функцій не є вичерпним і може бути доповнений в залежності від виду розслідуваного кримінального правопорушення, відповідно слідчої ситуації та інших обставин.

Натомість, існують випадки, коли використання такого тактичного прийому є недоречним, наприклад це може бути обумовлено видом вчиненого кримінального правопорушення (зґвалтування, домашнє насильство тощо). Тому суб'єкт розслідування повинен на власний розсуд застосовувати гумор.

Однак, не слід досліджувати гумор тільки як тактичний прийом. На нашу думку, подальші дослідження гумору з точки зору криміналістики можуть бути значно ширшими, що свідчитиме про створення певної концепції гумору у криміналістиці.

Отже, на наше переконання, гумор є досить специфічним тактичним прийомом, який суб'єкт розслідування може застосовувати в залежності від ситуацій, що виникають під час проведення процесуальних дій.

### Література:

1. Галаган В. І. Проведення слідчих (розшукових) дій: процесуальні та криміналістичні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник*: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 1 (5). С. 73–79.

2. Саченко О. В. Гумор. Енциклопедія Сучасної України. НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-24711>.
3. Шпортун О. М. Дослідження та використання гумору в психотерапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 2(1). С. 169–173. -URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr\\_2016\\_2%281%29\\_\\_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2016_2%281%29__31)
4. Sveinung Sandberg and Sebastien Tutenges. (November, 2019). Laughter in Stories of Crime and Tragedy: The Importance of Humor for Marginalized Populations. *Social Problems*, Volume 66, Issue 4, Pages 564–579. <https://doi.org/10.1093/socpro/spy019>
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : Монографія. Харків. 2007. 432 с.

### **Наталія Нестор**

*докторка юридичних наук, старша дослідниця,  
заступниця директора з наукової роботи,  
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз  
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна*

### **Антон Полянський**

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії, Київський науко-  
во-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України,  
м. Київ, Україна*

### **Ігор Лущик**

*завідувач відділу, Київський науково-дослідний інститут судових експер-  
тиз Міністерства юстиції України,  
м. Київ, Україна*

## **МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЯК ЗАСІБ РЕАГУВАННЯ НА ГЛОБАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНІ ЗАГРОЗИ**

Очевидними наслідками глобалізації можна вважати не тільки інтеграцію різних представників у світову політичну, економічну і культурну сфери, а й взаємні пов'язаність і залежність всіх суб'єктів цього процесу, внаслідок чого вони отримують і нові можливості, і стикаються з новими викликами. Інтенсивний розвиток засобів передавання даних, кому-

нікації й транспорту спричинив прискорення соціально-економічного розвитку, появу нових галузей знань, технологій і виробництва і водночас створив спокусу до незаконного використання їх результатів. Унаслідок цього зовсім інших, глобальних масштабів набувають економіка, фінанси, міграція людей і поширення знань [1], а також злочинність – розширюється її охоплення та виникають нові її форми (наприклад, кіберзлочинність, інтернет-шахрайства, транснаціональні угруповання та ін.). Ці виклики підкреслюють необхідність запровадження інновацій і міжнародної співпраці в галузі криміналістики та судової експертизи для ефективного вирішення та пом'якшення цих загроз, вимагають розроблення та регламентації єдиних принципів правової політики, об'єднання зусиль світової спільноти зі створення юридичних інструментів та стандартизації (уніфікації) міжнародного й національних механізмів протидії злочинності [2].

З іншого боку, існують технічні проблеми, пов'язані з лавиноподібним зростанням обсягів і складності даних, що зменшують можливості точного аналізування та інтерпретування цифрових доказів, а також операційні проблеми з підтримання ланцюга їх зберігання та забезпечення цілісності (чому можуть зарадити штучний інтелект, хмарні технології, блокчейн тощо).

Для забезпечення ефективної боротьби з транскордонними злочинами, на нашу думку, необхідно поміж інших інструментів використовувати міжнародну співпрацю та ухвалені міжнародною спільнотою керівні принципи та стандарти.

Наприклад, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй – Управління ООН з наркотиків і злочинності забезпечує співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю, тероризмом і корупцією, нелегальним виробництвом і споживанням наркотиків, торгівлею людьми і вогнепальною зброєю та ін. Це Управління координує міжнародне співробітництво у кримінальних справах, оскільки виконує роль Секретаріату різних міжурядових органів ООН і зарекомендувало себе як центр передового досвіду в цій сфері.

Основні напрями її міжнародної роботи:

- створення та координація різноманітних міжурядових органів, які об'єднують експертів і політиків із питань наркотиків і злочинності, пропонуючи платформи для обміну знаннями, досвідом та інформацією в цих сферах;

- розроблення та підтримка онлайн-ових баз даних для полегшення збирання інформації;
- підготовка та відправлення захищених паролями довідників, що містять повідомлення, у яких розкрито механізми, коли міжнародні конвенції зобов'язують держави-учасниці призначати компетентні національні органи в різних сферах і повідомляти про це ООН;
- підтримання мереж міжнародної співпраці, що сприяють обміну інформацією та досвідом, зміцненню довіри та налагодженню контактів між фахівцями;
- розроблення та поширення навчальних курсів та доступ до модулів електронного навчання;
- інформування про поточну діяльність та заходи Управління ООН з наркотиків і злочинності у сфері міжнародного співробітництва;
- розробка правових і технічних публікацій та інструментів, присвячених різним сферам міжнародного співробітництва (наприклад, керівництво з міжнародного співробітництва з метою конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом [3], посібник з міжнародного співробітництва у кримінальних справах, пов'язаних з тероризмом [4], інструмент для складання запитів про взаємну правову допомогу (*MLA Tool*) [5], міжнародні інструменти щодо запобігання та припинення міжнародного тероризму [6], а також хід виконання Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: криміналізація, правоохоронна діяльність і міжнародне співробітництво [7]).

Зупинімося докладніше на останньому документі, в якому зазначено, що масштаби та сфери охоплення режимів взаємної правової допомоги (зокрема, щодо залучення експертів) у різних країнах варіюють у широких межах, що може бути унормовано або у спеціальних національних законах, або в окремих положеннях більш загальних законодавчих актів (наприклад, кримінальних або кримінальних процесуальних кодексів). Як відомо, країни можуть надавати взаємну правову допомогу на основі підписаних багатосторонніх інструментів (наприклад, Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах і додаткові протоколи до неї [8]) або двосторонніх угод, однак навіть відсутність таких підстав не унеможливило надання правової допомоги, оскільки це можна здійснити на основі принципу взаємності або на спеціальних підставах залежно від можливості отримання необхідних доказів без застосу-

вання засобів примусу, використовуючи саму Конвенцію як правову підставу.

Більшість країн-учасниць Конвенції можуть надавати допомогу у розслідуванні злочинів, скоєних юридичними особами, стосовно отримання даних банківського рахунку, фінансової звітності та перевірки даних реєстрів компаній. Найбільш запитуваними формами допомоги є вручення судових документів, отримання показань свідків, надання офіційних документів державних установ, проведення обшуку, накладання арешту на комерційні та банківські документи та записи в інтернеті.

Звичайними під час надання взаємної правової допомоги є витрати, пов'язані з отриманням показань свідків, збиранням документів, арештом майна та ін., які зазвичай компенсує країна, яка звертається по допомогу за умови дотримання двосторонніх або багатосторонніх угод (домовленостей). Але в деяких країнах-учасницях покриття витрат цілком покладено на сторону, яка звертається по допомогу: на депонування й транспортні витрати; отримання свідчень експерта; організацію заслуховування за допомогою телефона або відеозв'язку (зокрема, зазначено, що заслуховування свідків та експертів із використанням відеозв'язку зарекомендувало себе як інструмент, що дає змогу скоротити часові та фінансові витрати у разі надання взаємної правової допомоги).

Однак у цьому документі зазначено, що лише деякі країни-учасниці Конвенції повідомляли про обмін інформацією стосовно результатів досліджень і даних судової експертизи щодо засобів або методів, використаних для скоєння злочинів із крадіжки особистих даних або підробки документів.

Також криміналістів і судових експертів залучають до діяльності інших міжнародних організацій, пов'язаних із розслідуванням міжнародної злочинності (наприклад, Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя, Контртерористичного комітету Ради Безпеки ООН та ін.). Глобальна стратегія боротьби з тероризмом ООН та її План дій [9], ухвалені 2006 р., також містять положення про міжнародне співробітництво та екстрадицію, які закликають всі держави підтримати міжнародні засоби боротьби з тероризмом, заохочують посилити двостороннє співробітництво щодо екстрадиції та взаємної правової допомоги, рекомендують долучитися до субрегіональних і регіональних угод

про екстрадицію та взаємну правову допомогу, використовуючи для цього відповідні міжнародні інструменти.

У випадках, пов'язаних із транскордонними злочинами або потоками активів, отриманих незаконним шляхом, різниця в доказових і процедурних стандартах, визначених юрисдикціями інших країн, може створювати додаткові перешкоди, що свідчить про необхідність зміцнення міжнародної правової бази.

Тому можна вважати, що діяльність провідних всесвітніх інституцій, спрямована на уніфікацію криміналістичних і експертних механізмів і вимог та розширення співробітництва між фахівцями цих галузей, є ефективним інструментом у попередженні, розслідуванні та покаранні міжнародних і національних злочинів.

### Література:

1. Globalization: Threat or Opportunity? / International Monetary Fund. April 12, 2000. URL: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm> (дата звернення: 09.09.2024).
2. Шай Р. Злочинність та глобалізація: причини і наслідки. *Law*. 2021. Вип. 8. №3 (31). С. 124–127. DOI: 10.23939/law2021.31.124 (дата звернення: 09.09.2024).
3. Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime / United Nations Office on Drugs and Crime. 2012. URL: [https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Confiscation\\_Manual\\_Ebook\\_E.pdf](https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Confiscation_Manual_Ebook_E.pdf) (дата звернення: 09.09.2024).
4. Manual on International Cooperation in Criminal Matters related to Terrorism / United Nations Office on Drugs and Crime. 2012. URL: [https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Manual\\_Int\\_Coop\\_Criminal\\_Matters/English.pdf](https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Manual_Int_Coop_Criminal_Matters/English.pdf) (дата звернення: 09.09.2024).
5. The Mutual Legal Assistance Request Writer Tool / United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/mla/en/index.html> (дата звернення: 09.09.2024).
6. International Instruments Related to the Prevention and Suppression of International Terrorism / United Nations Office on Drugs and Crime. 2008. URL: [https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Int\\_Instruments\\_Prevention\\_and\\_Suppression\\_Int\\_Terrorism/Publication\\_-\\_English\\_-\\_08-25503\\_text.pdf](https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Int_Instruments_Prevention_and_Suppression_Int_Terrorism/Publication_-_English_-_08-25503_text.pdf) (дата звернення: 09.09.2024).
7. State of Implementation of the United Nations Convention against Corruption: Criminalization, Law Enforcement and International Cooperation / United

Nations Office on Drugs and Crime. 2015. URL: [https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/COSP/session6/15-03457\\_ebook.pdf](https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/COSP/session6/15-03457_ebook.pdf) (дата звернення: 09.09.2024).

8. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 [ратифік. Законом України від 16.01.1998 № 44/98-ВР (змін. та допов.)]. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_036#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text) (дата звернення: 09.09.2024).
9. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy / United Nations. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення: 09.09.2024).

*Наталія Петрова*

аспірантка кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна

## **КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЕКОЦИДУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

В сучасний реаліях воєнних конфліктів та глобальних загроз особливої уваги набувають проблеми вчинення воєнних екологічних злочинів, які характеризуються значним негативним впливом на навколишнє середовище і створюють глобальні проблеми. Ця тенденція відображає зростаюче усвідомлення глобальної спільноти щодо критичної важливості захисту екосистем та екологічної безпеки планети. Науковці та практики пропонують різноманітні підходи щодо підвищення ефективності протидії екоциду в сучасних умовах воєнних загроз, враховуючи можливості цифрових технологій та міжнародно-правові, кримінально-правові та криміналістичні засоби. Водночас, на сьогодні існують багато прогалин у цій царині знань, що потребує спеціальних досліджень та наукових розробок [2' с. 896–903].

У нашому вітчизняному законодавстві екоцид визначено ст. 441 КК України, як масове пошкодження або знищення флори та фауни, забруднення повітря чи водних об'єктів, а також вчинення інших дій, здатних призвести до серйозної екологічної катастрофи. Однак, ця дефі-

ніція не враховує специфіку екоциду в умовах збройного конфлікту, зокрема, не розкриває аспекти відповідальності військового командування за екологічні наслідки бойових дій та не встановлює чітких критеріїв оцінки масштабу екологічної шкоди для кваліфікації діяння як екоциду. Ці недоліки створюють суттєві перешкоди для органів правопорядку та судових інстанцій при кваліфікації таких діянь, як екоциду, призначенні відповідного покарання та вирішення завдань судочинства.

У міжнародному законодавстві аналіз нормативно-правового забезпечення протидії екоциду виявив суттєві прогалини у правовому регулюванні цього злочину в умовах воєнних загроз. Хоча екоцид визнається серйозним міжнародним злочином, його визначення та критерії кваліфікації залишаються недостатньо чіткими, що створює значні труднощі для ефективного переслідування винних. Вивчення Римського статуту МКС (1998) показало відсутність окремої статті про екоцид, що суттєво ускладнює притягнення винних до відповідальності на міжнародному рівні. Це створює ситуацію, коли масштабні екологічні злочини, вчинені під час збройних конфліктів, можуть залишатися безкарними або кваліфікуватися за іншими, менш серйозними статтями Кримінального кодексу, що ускладнює можливості ефективного протидії екоциду в умовах воєнних загроз.

Варто звернути увагу, що екологічні злочини нерідко мають міжнародний транскордонний характер, вони впливають не лише на Україну, де вони безпосередньо вчиняються, але й впливають та задіюють глобальну екосистему в цілому. Так, наприклад, забруднення річок або атмосфери може поширюватися на території сусідніх країн, а знищення лісів в одному регіоні може впливати на кліматичні умови в інших частинах світу. Це підкреслює необхідність міжнародного співробітництва у боротьбі з екологічними злочинами та розробки ефективних механізмів притягнення до відповідальності за такі дії на міжнародному рівні [7' с. 81–94].

У контексті сучасних збройних конфліктів дії країни-агресора часто розглядаються як своєрідні прояви екологічного тероризму. Це включає такі дії, як захоплення та пошкодження атомних електростанцій, що створює ризик радіаційного забруднення великих територій; руйнування об'єктів життєзабезпечення, що може призвести до гуманітарної катастрофи; забруднення земель та водних ресурсів, що має довгострокові наслідки для екосистем; знищення лісів та біорізноманіття, що порушує



екологічний баланс цілих регіонів. Такі дії не лише підпадають під визначення злочину згідно з КК України, але й можуть розглядатися як злочини проти людяності та природи в міжнародному контексті.

Екологічні аспекти збройних конфліктів регулюються низкою міжнародних угод, кожна з яких має власні особливості та обмеження. Так, наприклад, Додатковий Протокол I до Женевських Конвенцій (1977) у частині 3 статті 35 забороняє застосування військових методів чи засобів, здатних завдати широкомасштабної, тривалої та серйозної шкоди природному довкіллю. Це положення є важливим кроком у захисті навколишнього середовища під час воєнних дій, однак його дієвість знижується через відсутність чітких критеріїв оцінки «широкої, довготривалої та серйозної шкоди», що ускладнює практичне впровадження. Конвенція ENMOD (1977) розширює захист довкілля, забороняючи цілеспрямоване втручання у природні процеси для зміни динаміки, структури та складу Землі, включаючи її біосферу, літосферу, гідросферу, атмосферу та космічний простір. Цей документ є ключовим у запобіганні екологічним злочинам, пов'язаним з маніпуляціями природними процесами, проте його дія поширюється лише на навмисні дії, не враховуючи непрямі екологічні наслідки військових операцій. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (1991) у статті 1 зобов'язує утримуватися від військового чи іншого ворожого використання методів впливу на довкілля, що мають широкомасштабні, довготривалі або серйозні наслідки. Хоча ця угода є значним внеском у розвиток міжнародного екологічного права, її застосування в умовах збройних конфліктів залишається проблематичним через труднощі проведення екологічної оцінки в зонах активних бойових дій [8<sup>o</sup> с. 82–120].

Сьогодні практика свідчить, що відсутність чіткого розуміння природи та сутності екоциду досить негативно впливає на доказову бази екоциду та у подальшому ускладнює ефективність його розслідування. Тому, вбачається, що для визначення предмета та меж доказування вчинення екоциду важливим є врахування правильного розуміння сутності використовуваних понять.

Відомо, що термін «екоцид» походить із грецької та латинської мов, так, «oikos» означає будинок, а «caedo» – знести або вбити. Наразі його значення полягає у руйнуванні значних територій природного середовища внаслідок людської діяльності у мирний чи воєнний час [3]. Юридич-

не визначення екоциду з'явилося відносно недавно. Уперше термін «екоцид» використовувався у 1972 році на Конференції ООН в Стокгольмі з проблем навколишнього середовища в контексті обговорення бомбардувань американським урядом у В'єтнамі з використанням гербіциду «Агент Оранж». На цій конференції фактично був закріплений термін «екоцид», вимагаючи термінової міжнародної уваги до зазначених проблем [5, с. 353–356].

Відповідно до вимог ст. 441 КК України екоцидом вважається масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Цей склад злочину має особливу конструкцію, яка відрізняється: 1) від типових формальних складів необхідністю практичного встановлення крім діяння ще й створення цим діянням у конкретному випадку реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи; 2) від типових матеріальних складів не обов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим. Однак, не вдаючись до ретельного аналізу складу злочину, зауважимо лише на тому, що в національному законодавстві України склад злочину «Екоцид» включає в себе надто багато оціночних понять, що не знайшли свого відображення ні в чинному КК України, ні у правових позиціях Верховного Суду України. Мова йде про поняття: 1) «масове знищення рослинного або тваринного світу» (спричинення наслідків у вигляді масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, яке в конкретному випадку не спричинило і не могло спричинити екологічну катастрофу, кваліфікується як кримінальне правопорушення проти довкілля. Наприклад, забруднення моря, яке спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, кваліфікується за ч. 2 ст. 243 КК України); 2) «екологічна катастрофа» [1].

Таким чином, екоцид, як міжнародний кримінальний злочин, являє собою масове спричинення будь-якої шкоди (економічної, екологічної, антропогенної) життю та здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу, екосистемам та природним ресурсам, внаслідок ведення озброєного конфлікту (воєнних дій).

Аналіз офіційних статистичних даних щодо екологічних злочинів в Україні за період 2014–2024 років виявив тенденцію до зростання кількості таких злочинів і простежується збільшення їх на 73% у порівнянні із довоєнним часом. Так, за даними ДССУ, у 2024 році кількість

zareєстрованих випадків екологічних злочинів у зоні конфлікту зростає з 127 у 2014 році до 220 у 2024 році. Очевидно, що це свідчить про суттєве погіршення екологічної ситуації в Україні в зонах воєнних дій та зумовлює негайну потребу в необхідності розроблення ефективних та дієвих механізмів і засобів протидії екоциду, у тому числі й кримінально-правовими та криміналістичними засобами. Кореляційний аналіз показав сильний позитивний зв'язок ( $r = 0.82$ ,  $p < 0.001$ ) між інтенсивністю бойових дій та кількістю зафіксованих випадків екоциду. Це вказує на пряму залежність між військовою активністю та екологічними злочинами, що підтверджує необхідність розглядати екоцид як невід'ємну складову сучасних збройних конфліктів [8' с. 82–120].

Більше того, дослідження 75 судових рішень українських судів за період 2014–2024 років, пов'язаних з екоцидом та екологічними злочинами в умовах воєнних загроз, дозволило виявити деякі тенденції у правозастосовній практиці. Також це дало змогу встановити проблеми, із якими стикаються правоохоронці та судові органи при розслідуванні та судовому розгляді цієї категорії кримінальних проваджень. У 68% випадків суди кваліфікують таку злочинну діяльність як екоцид за статтею 441 КК України. Це свідчить про зростаюче розуміння судами серйозності екологічних злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Однак, у 22% випадків дії були кваліфіковані як інші екологічні злочини, що може вказувати на складність доведення всіх елементів складу злочину екоциду. Особливу увагу привертає факт, що 10% кримінальних проваджень були перекваліфіковані на інші статті, що може свідчити про недосконалість законодавчої бази та складність доказування екоциду в судовій практиці [7' с. 81–94].

Цифрова інформація відіграє важливу роль під час виявлення, документування та розслідування екоциду. Так, зокрема, аналіз доказової бази кримінальних проваджень за фактами екоциду показав те, що достатньо часто як цифрові докази використовувалися супутникові знімки, матеріали OSINT-розслідувань, результати аналізів ґрунту та води, свідчення експертів-екологів та відеоматеріали, отримані з БПЛА [6' с. 188–193]. Наведенні дані корелюють із результатами опитування та анкетування щодо ефективності різних криміналістичних методів, підтверджуючи важливість використання сучасних технологій та експертних знань у розслідуванні екоциду. Однак, дослідження також виявило ряд проблем у процесі збору та аналізу доказів. Зокрема, у 58% справ відзначалися

труднощі зі збором доказів через неможливість безпечного доступу до територій, де були скоєні злочини. Це підкреслює необхідність розробки спеціальних протоколів та методик для дистанційного збору доказів у зонах конфлікту, а також посилення міжнародного співробітництва для забезпечення доступу експертів до місць скоєння воєнних екологічних злочинів [4' с. 187–189].

У цьому сенсі варто зауважити, що відсутність окремої методики розслідування екоциду в сучасних умовах призводить до виникнення низки труднощів в діяльності органах кримінальної юстиції. Такі складнощі пов'язані, передусім, із неналежним правовим регулюванням таких правовідносин в сфері екологічної безпеки України; правильною кримінально-правовою кваліфікацією цих діянь; визначенням обсягу та змісту обставин, що підлягають з'ясуванню; обранням напрямів і програм розслідування; збиранням і дослідженням доказової інформації про вчинення воєнних злочинів проти довкілля, у тому числі й екоциду. Це потребує спеціальних наукових досліджень, спрямованих на удосконалення механізмів та засобів забезпечення екологічної безпеки нашої країни в умовах воєнного стану.

Дослідження виявило ряд суттєвих проблем у правозастосовній практиці щодо екоциду. Складність доказування умислу залишається однією з ключових перешкод у розслідуванні та судовому розгляді справ про екоцид. У 35% справ (26 випадків) суди відзначали труднощі з встановленням прямого умислу на масове знищення рослинного або тваринного світу, що є ключовим елементом складу злочину екоциду. Це вказує на необхідність розробки чітких критеріїв та методичних рекомендацій для визначення умислу в справах про екоцид, особливо в контексті військових дій. Недостатність нормативно-правової бази також залишається суттєвою проблемою: 42% справ (32 випадки) містили посилання на необхідність вдосконалення законодавства у сфері екологічних злочинів в умовах збройних конфліктів. Це підкреслює важливість законодавчих ініціатив, спрямованих на уточнення визначення екоциду та розширення переліку діянь, які можуть кваліфікуватися як екоцид в умовах збройного конфлікту.

Враховуючи виявлені проблеми та проаналізований міжнародний досвід, можна запропонувати комплексні рекомендації щодо вдосконалення механізмів протидії екоциду в Україні та посилення міжнародного співробітництва у цій сфері. На наш погляд, *по-перше* – необхідно

першочергово зосередитися на законодавчих змінах та нормативно-правовому вдосконаленні. Зокрема, внесення змін до КК України з метою уточнення визначення екоциду та розширення переліку діянь, які можуть кваліфікуватися як екоцид в умовах збройного конфлікту, є критично важливим. *По-друге* – пропонується включити до складу злочину екоциду такі дії як навмисне забруднення водних ресурсів, знищення лісових масивів, руйнування природних екосистем внаслідок військових дій, а також довгострокове забруднення ґрунтів внаслідок використання токсичних речовин у військових цілях. Це дозволить більш ефективно притягувати до відповідальності за екологічні злочини, скоєні в контексті збройного конфлікту. *По-третє*, необхідно паралельно з цим розробити та прийняти спеціальний закон «Про запобігання та протидію екоциду в умовах збройних конфліктів», який би регулював питання виявлення, розслідування та судового розгляду справ про екоцид, а також передбачав механізми міжнародного співробітництва у цій сфері. *Четверте* – важливим кроком також є внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, які б враховували особливості досудового розслідування та судового розгляду справ про екоцид, зокрема, щодо збору та фіксації доказів в умовах обмеженого доступу до місць вчинення таких міжнародних воєнних злочинів.

### Література:

1. Екоцид у кримінальному праві України та міжнародні перспективи. Аналітична записка. *Екологія Право Людина. Верховенство права для захисту довкілля*. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Ekotsyd-u-kryminalnomu-pravi.pdf>.
2. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7–9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ual. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896–903.
3. Webster’s new world dictionary of the American Language. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
4. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний виміри*. Вінниця, 2023. С. 187–189.
5. Уколова В. О., Уколова Є. О. Проблема екоциду як екологічного злочину: український та міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 353–356.

6. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичному забезпеченні виявлення, документування та розслідування екоциду в Україні. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів: матеріали круглого столу*, м. Одеса, 21 лютого 2024 р. Одеса: ОДУВС, 2024. С. 188–193.
7. Shevchuk, V. M., Zatenatskyi, D. V., & Matuliené, S. (2024). Collecting Evidence and Investigating Ecocide in Ukraine: Problems, Innovations, Prospects. *Theory and Practice of Jurisprudence*, 2(26), 81–94. DOI: [https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.2\(26\).319819](https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.2(26).319819)
8. Shevchuk, V., Zatenatskyi, D., Kapustina, M., Kolesnikova, I., & Shevchuk, A. (2024). Criminalistics Means and Methods of Combating Ecocide in the Modern Conditions of Military Threats. *Journal of Environmental Law and Policy*, 04(03), 82–120. DOI: <https://doi.org/10.33002/jelp040304>

**Світлана Полякова**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доктор філософії в філології, учений секретар,  
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз,  
м. Дніпро, Україна*

**Світлана Хамініч**

*доктор економічних наук, професор,  
старший науковий співробітник,  
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз;  
професор кафедри соціально-економічних дисциплін,  
Дніпровський державний університет внутрішніх справ  
м. Дніпро, Україна*

## **РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Сучасні технології стрімко розвиваються в час глобалізації, а штучний інтелект грає в цьому процесі одну з ключових ролей. Його застосування знаходить місце у багатьох галузях, у тому числі й у правосудді. Однією з найперспективніших областей є впровадження штучного інтелекту в судову експертизу, де він значно впливає на точність, швидкість і об'єктивність аналізу даних, що необхідні для винесення справедливого судового рішення.

Для сьогодення перевагами використання штучного інтелекту у судовій експертизі є наступні:

- точність та швидкість аналізу;
- зниження ролі людського чинника;
- ідентифікація та порівняння зразків;
- прогнозування та моделювання тощо.

Штучний інтелект здатний обробляти величезні масиви даних, аналізувати їх та виділяти важливі закономірності за лічені секунди. Це особливо важливо в таких складних експертизах, як фінансова чи технічна, де обсяг даних може бути величезним та їхній аналіз вручну потребує багато часу. Використання алгоритмів машинного навчання дозволяє скоротити час проведення аналізу, у своїй підвищуючи його точність.

Традиційні методи судової експертизи часто залежать від досвіду та суб'єктивності експерта. А штучний інтелект може мінімізувати ймовірність помилок, спричинених людськими факторами, такими як втома, упередженість чи обмежений досвід. Тому його застосування дозволяє зробити процес більш об'єктивним та незалежним від людських емоцій та особистих інтерпретацій [1].

У криміналістиці та судовій експертизі часто потрібно проводити аналіз ДНК, відбитків пальців, голосових записів чи зображень. Програми на базі штучного інтелекту вже демонструють високу точність в ідентифікації об'єктів та порівняння їх із базами даних, що допомагає прискорити розслідування. Наприклад, аналіз відбитків пальців із використанням нейронних мереж дозволяє виявляти унікальну інформацію з високою точністю.

Алгоритми штучного інтелекту здатні проводити моделювання подій, що допоможе зрозуміти можливі сценарії того, що сталося. Наприклад, на основі даних з місця злочину він може реконструювати його послідовність та створити математичні моделі подій. Це особливо корисно під час розслідування складних інцидентів і допомагає експертам висувати більш точні гіпотези.

Незважаючи на очевидні переваги, використання штучного інтелекту у судовій експертизі пов'язане з низкою викликів. По-перше, правова система стикається з труднощами, пов'язаними з довірою до висновків, зроблених машиною. Деякі юридичні експерти та громадські діячі побоюються, що він може припуститися помилки або дати результати, які

будуть неправильно інтерпретовані. По-друге, він працює на основі алгоритмів, які створені людьми і може успадкувати помилки або упередженість розробників. В результаті існує ймовірність того, що деякі висновки можуть бути упередженими, якщо інформація обмежена або недостовірна.

Розвиток штучного інтелекту у судовій експертизі передбачає подальше вдосконалення алгоритмів, що дозволить збільшити точність та надійність їхньої роботи. У перспективі можливе створення повністю автономних експертів, які зможуть проводити складні експертизи без втручання людини, проте на поточному етапі необхідно розглядати штучний інтелект як допоміжний інструмент, який допомагає фахівцям, але не замінює їх повністю.

Ще один аспект – прозорість і зрозумілість рішень, які приймає штучний інтелект. Якщо алгоритм видає певні результати, експерти та юристи повинні мати можливість зрозуміти, як і чому дійшов такого висновку. Сьогодні однією з ключових проблем є обмежена зрозумілість багатьох моделей машинного навчання, особливо глибоких нейронних мереж. Тому необхідно розробляти методи, які допоможуть розкрити внутрішню логіку штучного інтелекту, виконуючи його роботу більш зрозумілою для людини. Це підвищить довіру до нього та забезпечить його ширше застосування у судовій практиці.

Таким чином, роль штучного інтелекту у судовій експертизі стає дедалі значимішою, дозволяючи як прискорити процес аналізу даних, а й підвищити його точність. Однак повна довіра до ІІ потребує ретельного вивчення його можливостей та обмежень, а також створення правових засад для його використання. Зрештою, штучний інтелект, у поєднанні з людським професіоналізмом, може стати потужним інструментом для створення більш об'єктивної та справедливої правової системи.

### Література:

1. Khaminich S., Heti K. The knowledge economy as a factor for enterprise development in management system. *Editorial board of scientific journal «Philosophy, economics and law review»* Volume 1, no. 1, 2023, P.103–115.
2. Кузьомко В., Бурангулова В. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. *Економіка та суспільство*, (32). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-67>.



**Олег Родюк**

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки  
Харківський національний університет внутрішніх справ  
м. Харків, Україна*

## **РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ТОЧНОСТІ ЕКСПЕРТИХ ВИСНОВКІВ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ**

Сучасна система кримінального правосуддя все більше покладається на об'єктивні та науково обґрунтовані докази. Саме експертизи, які проводяться спеціалістами з різних галузей знань, відіграють ключову роль у формуванні доказової бази, необхідної для ухвалення справедливих судових рішень.

Розслідування кримінальних правопорушень є складним процесом, який вимагає комплексного підходу та залучення спеціалістів з різних галузей знань. Хоча слідчі володіють юридичною експертизою, для отримання об'єктивних і вичерпних результатів необхідні додаткові спеціалізовані знання. Сучасні наукові методи та експертизи відіграють ключову роль у зборі та аналізі доказів, дозволяючи реконструювати картину злочину, виявляти нові факти та приймати обґрунтовані процесуальні рішення. Міждисциплінарна співпраця слідчих, криміналістів та експертів забезпечує всебічний аналіз доказів і сприяє встановленню істини в кримінальних справах

Зачасту розслідування злочинів вимагає залучення експертів, коли слідчий стикається з об'єктами або питаннями, що виходять за межі його компетенції. Спеціалізовані знання та сучасні технології, які використовують експерти, дозволяють отримати детальну інформацію, необхідну для розкриття злочину, і забезпечують об'єктивність судового розгляду.

Для ефективного розслідування злочинів слідчі активно залучають спеціалістів з різних галузей. Це відбувається через проведення експертиз, консультацій, витребування документів та безпосередню участь спеціалістів у процесуальних діях. Такий комплексний підхід, що передбачає міждисциплінарну співпрацю, дозволяє отримати необхідні спеціалізовані знання для розкриття злочинів та забезпечує всебічне дослідження доказів.

Українське кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення поняття «спеціальні знання». В науковій літературі з кримінального процесу та криміналістики під цим терміном найчастіше розуміють професійні знання, отримані в результаті спеціальної підготовки або практичної діяльності в певній галузі, які виходять за межі загальних знань і необхідні для вирішення завдань кримінального провадження. Це знання, не пов'язані безпосередньо з юридичною сферою, але які використовуються для досягнення правових цілей у ході кримінального процесу [3]

Способи використання спеціальних знань у кримінальному процесі поділяються на процесуальні та непроцесуальні. Непроцесуальні форми передбачають застосування спеціальних знань без оформлення їх результатів у процесуальних документах кримінального провадження. До таких форм належать, зокрема, відомчі перевірки та розслідування, які проводяться різними організаціями для з'ясування фактів, що мають юридичне значення.

Непроцесуальне використання спеціальних знань може здійснюватися через консультації фахівців. Слідчі можуть звертатися до спеціалістів за роз'ясненнями щодо конкретних питань, використовуючи їхній професійний досвід. Консультації можуть надаватися як усно, так і у формі письмових висновків. Письмові консультації можуть бути отримані від наукових установ, вищих навчальних закладів та інших організацій. Консультація спеціаліста – це думка фахівця, яка може бути корисною для слідчого, але не має статусу доказу. Навіть письмова форма консультації не робить її доказом. Консультації можуть впливати на тактику розслідування, але відповідальність за прийняті рішення несе слідчий.

Процесуальні форми використання спеціальних знань відіграють важливу роль у забезпеченні доказовості у кримінальному провадженні. Оскільки результати таких дій фіксуються в процесуальних документах, вони набувають статусу доказів та можуть бути використані для доведення винуватості або невинуватості особи.

У процесі розслідування кримінальних злочинів спеціальні знання використовуються в процесуальних формах як для самостійного вирішення конкретних завдань, так і для перевірки фактів, встановлених без дотримання процесуальних норм.

Відповідно до ст. 71 КПК України застосування спеціальних знань є залучення експерта до досудового розслідування або судового процесу.

Суб'єктом даної форми є експерт. Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України Експерт у кримінальному провадженні -це особа, яка має спеціальні знання та навички у використанні технічних або інших засобів і може надавати консультації в процесі досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних знань і навичок. Він акцентує увагу слідчого на обставинах, що стосуються виявлення та закріплення доказів, і надає пояснення з приводу спеціальних питань, що виникають у процесі [2].

Експертом може бути залучена особа, яка, має спеціалізовані знання та навички; є незацікавленою в результатах розслідування; не здійснювала ревізій або перевірок, матеріали яких використовуються в даному провадженні. До процесуальних дій як експерти можуть залучатися: співробітники судово-експертних установ різних рівнів і відомств; фахівці з контролюючих органів;

представники практичних, наукових та освітніх колективів, які мають глибокі знання у своїх професійних сферах; приватні особи, які не є частиною жодної офіційної структури.

Процедура залучення експерта та результати його участі фіксуються в протоколі слідчої (розшукової) дії. У процесі розслідування кримінальних злочинів експерти залучаються до слідчих (розшукових) дій у таких випадках:

коли слідчий не має необхідних спеціальних знань і навичок для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії; коли слідчий недостатньо володіє прийомами та засобами, що забезпечують швидке і якісне виконання завдань, які вимагають спеціальних знань; коли з етичних чи тактичних причин виконання певних дій доцільніше доручити експерту; при одночасному використанні кількох криміналістичних технік; коли потрібно виконати значний обсяг робіт, що вимагають спеціальних знань і навичок[1].

Залучення експерта є правом, а не зобов'язанням слідчого. Слідчий самостійно приймає рішення в цьому питанні, спираючись на свої оцінки обсягу та складності завдань під час виконання конкретної слідчої (розшукової) дії, а також на потребу в спеціалізованій допомозі.

Слідчий має гнучкість у прийнятті рішень, що дозволяє йому адаптувати рішення щодо залучення експерта в залежності від конкретних обставин справи, що забезпечує більш ефективний підхід до розслідування. Важливо, щоб він усвідомлював, які саме спеціальні знання та на-

вички можуть бути корисними, щоб визначити доцільність залучення фахівця. Залучення експертів може значно підвищити якість розслідування, адже вони здатні внести важливі деталі, які можуть бути неочевидними для слідчого без відповідного досвіду. Проте, якщо слідчий ухвалює рішення не залучати експерта, це може призвести до пропуску важливих доказів або до неправильного тлумачення даних, що негативно вплине на результати розслідування. Слідчий має право не лише залучати експертів, а й активно взаємодіяти з ними, ставлячи запитання та отримуючи пояснення, що сприяє кращому розумінню специфіки технічних аспектів справи. Усі рішення щодо залучення експертів та результати їхньої діяльності мають бути належним чином документовані в протоколах, що забезпечить прозорість і підзвітність процесу.

Крім того, слідчі повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію, щоб краще оцінювати, коли і які експерти можуть бути корисними в розслідуваннях.

Для подальшого розвитку ефективності розслідувань та професіоналізму слідчих важливо також забезпечити постійний обмін досвідом і знаннями серед фахівців. Це може включати участь у тренінгах, семінарах і конференціях, де обговорюються новітні методи та технології у криміналістиці, а також етичні питання, пов'язані із залученням експертів[4].

Також важливим є встановлення чітких критеріїв для вибору експертів, які б ґрунтувалися на їхньому досвіді, репутації та професійних досягненнях. Це дозволить слідчим бути впевненими у кваліфікації залучених фахівців і, відповідно, підвищити загальний рівень довіри до результатів розслідування.

Не менш важливим аспектом є розвиток міжвідомчої співпраці, що дозволить ефективніше залучати експертів із різних областей. Слідчі органи можуть виграти від обміну ресурсами і інформацією з іншими відомствами, такими як правоохоронні органи, наукові установи та освітні заклади, що забезпечить більш комплексний підхід до вирішення складних справ.

Остаточно, формування позитивного іміджу правоохоронних органів у суспільстві залежить від їх здатності забезпечити справедливість і ефективність розслідувань. Залучення кваліфікованих експертів, належна взаємодія та документування процесів, а також постійне підвищення кваліфікації слідчих створюють підґрунтя для успішної роботи в сфері

кримінального правосуддя, що сприяє досягненню справедливості та захисту прав громадян.

Забезпечення справедливості та ефективності розслідувань кримінальних справ вимагає від правоохоронних органів не лише залучення кваліфікованих експертів, а й встановлення ефективних механізмів співпраці між різними відомствами. Формування позитивного іміджу правоохоронних органів у суспільстві безпосередньо пов'язане з їхньою здатністю адекватно реагувати на виклики сучасності, забезпечуючи належний рівень підготовки слідчих та експертів. Активна взаємодія з фахівцями, чітке документування процесів і постійне підвищення кваліфікації є запорукою успішної роботи в сфері кримінального правосуддя, що в свою чергу сприяє досягненню справедливості та захисту прав громадян.

Узагальнюючи, залучення спеціалістів у процес розслідування кримінальних справ є важливим інструментом, що дозволяє підвищити якість роботи слідчих і забезпечити об'єктивність у прийнятті рішень. Гнучкість у прийнятті рішень, усвідомленість у визначенні потреб, етичні аспекти взаємодії з експертами та документування всіх етапів розслідування становлять критично важливі елементи успішної роботи правоохоронних органів. У світі, де технології та кримінальні методи постійно еволюціонують, важливо, щоб слідчі органи адаптувалися до нових викликів і продовжували вдосконалювати свої навички, що сприятиме зміцненню довіри суспільства та ефективному захисту прав і свобод громадян.

### Література:

1. Гусева В. О. Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 2 (36). С. 114–119.
2. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. № 4651-VI. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення: 29.10.2024).
3. Макарова О. П. Тактика залучення спеціаліста до допиту Архів кримінології та судових наук : наук. журн. Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. №. 1 (9) 2024. 202 с. з іл. С.136–146. DOI <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.10>

4. Макарова О. П. Особливості процесу професійної ідентичності поліцейських на етапі фахової підготовки. Збірник наукових праць Національної академії прикордонної служби України. Серія: психологічні науки. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. №3 (11). С. 167–178.

**Руслан Потопчук**  
*аспірант НДІ вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,  
м. Харків, Україна*

## **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ**

Ефективна протидія незаконному видобуванню бурштину неможлива без оптимальної організації такої діяльності, адже вона повинна включати обрання найбільш раціональних методів отримання доказів у межах встановлених чинним законодавством процедур із урахуванням особливостей слідоутворення. А тому, розроблення теоретичних засад методики розслідування такого різновиду кримінального правопорушення є необхідною основою вирішення цього важливого для практичної діяльності завдання [3, с. 9–135].

Важливим напрямком удосконалення методики розслідування незаконного видобування бурштину виступає дослідження криміналістичної характеристики даного кримінального правопорушення. За своєю сутністю вона являє собою своєрідну інформаційну модель цього кримінального прояву і відображає криміналістично значущі відомості про способи вчинення, особу злочинця, предмет злочинного посягання, «слідову картину», обстановку, аналіз яких дає можливість встановити кореляційні зв'язки між ними та слугує підґрунтям побудови слідчих версій [5, с. 826–835].

Криміналістична характеристика незаконного видобування бурштину є інформаційною основою методики розслідування даного виду кримінального правопорушення. Основними елементами криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину, на наш погляд, є такі : 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) особа

злочинця; 3) предмет злочинного посягання; 4) типові сліди («слідова картина»); 5) обстановка вчинення цього кримінального правопорушення [4, с. 267–282].

Практична значущість розглядуваної криміналістичної характеристики, як описово-статистичної інформаційної моделі, обумовлена передусім необхідністю встановлення кореляційних зв'язків (залежностей) між елементами такої характеристики. При цьому варто зауважити, що використовуючи дані криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення, наявність одних елементів дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати можливість існування й інших, невідомих на даний момент розслідування, що сприяє висуненню та перевірці слідчих версій. Використання зазначених відомостей й кореляційних зв'язків сприяє встановленню події кримінального правопорушення, організації та плануванню розслідування й становлять інформаційну основу формування окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень [2, с. 267–282].

Центральне місце в криміналістичній характеристиці незаконного видобування бурштину посідають *способи їх вчинення*, до яких визначаються кореляційні зв'язки з іншими її елементами (предметом посягання, типовими слідами, особою злочинця, обстановкою вчинення, що є основою формування слідчих версій, які спрямовують процес розслідування. Спосіб незаконного видобування бурштину – це система дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування незаконного видобування бурштину, яка детермінована предметом посягання, особою злочинця й обстановкою вчинення та знаходить своє відображення у слідах, які є джерелом інформації для розслідування таких кримінальних правопорушень.

Серед способів підготовки незаконного видобутку бурштину можна виокремити такі дії: обрання предмета злочинного посягання; підбір місця вчинення злочину; підбір співучасників, які володіють певними навиками й уміннями видобування бурштину та розподіл між ними ролей; підбір знарядь учинення злочину та перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників, що здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників правоохоронних органів та місцевої влади; пошук місць зберігання бурштину та його приховування, а також пошук каналів його збуту та ін. Типовими способами безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, передбаче-

ного ст. 240–1 КК України, являються відкритий або підземний, що полягає у вилученні його із верхніх пластів залягання (з кар'єрів чи з копальні). Заходи по приховуванню можуть включати: знищення засобів його учинення або їх приховування, предмета злочину, продуктів його переробки; підготовка алібі; збут добутих природних копалин.

*Особа злочинця* є одним із ключових елементів криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Зміст цього елемента характеристики визначається тим набором ознак особи, які є специфічними для злочинців, що вчиняють кримінальні правопорушення цього виду, і важливими для визначення ефективних шляхів й методів встановлення, розшуку особи злочинця, висунення слідчих версій та вибору найбільш ефективних напрямів розслідування [6, с. 456–457].

Враховуючи специфіку незаконного видобування бурштину, на нашу думку, під особою злочинця слід розуміти систему ознак, яка включає: 1) соціально-демографічні ознаки, а саме стать, вік, громадянство, національність, соціальне походження, сімейний стан, рівень матеріальної забезпеченості, наявність судимості; 2) професійно-освітні ознаки, які визначають рівень розумового розвитку, освітньо-культурний рівень, професійну належність і посаду, знання, навички, звички, вміння; 3) відомості, до яких входять моральні якості, ціннісні орієнтації й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності; 4) відомості, що формують психічні процеси, властивості та стани; 5) відомості про злочинний досвід, знання злочинцем особливостей технологічного процесу видобутку бурштину, законодавства, що регулює таку діяльність, комунікабельність, організаторські здібності та ін.

Криміналістичне дослідження особи злочинця передбачає збір та аналіз криміналістично значущої інформації про нього та оцінку даних про осіб, котрі потрапили в поле зору кримінального судочинства [7, с. 175–184]. Вона охоплює два напрями криміналістично значущої інформації. *Перший* – містить дані про особу невідомого злочинця на основі залишених ним слідів, як на місці події, так і за іншими джерелами із метою встановлення прийомів його розшуку та затримання. Така інформація дає уявлення про загальні ознаки певної групи осіб, серед яких може бути і злочинець. *Другий* – об'єднує інформацію, отриману за допомогою вивчення особи затриманого підозрюваного з метою вичерпної криміналістичної оцінки особи – суб'єкта злочину. З цією метою збирають відомості не тільки про ціннісні орієнтації й особливості антисуспільних



поглядів, але й характерну інформацію про особу суб'єкта злочину, його зв'язки, особливості поведінки до, під час і після вчинення злочину, що може допомогти слідчому чи оперативному працівнику встановити зі злочинцем необхідний психологічний контакт, отримати правдиві відомості, а також обрати найбільш дієві способи профілактичного впливу на нього.

У зв'язку з цим, під час формування криміналістичної характеристики особи злочинця слід враховувати як загальні, так і спеціальні ознаки. До загальних належить: стать, вік, освіта, демографічна характеристика та інше, а до спеціальних: наявність злочинного досвіду, перебування в злочинних угрупованнях, перебування у місцях позбавлення волі, перебування на обліках тощо [1, с. 141–148]. Підлягають з'ясуванню і обставини, що характеризують особу підозрюваного, риси характеру, схильність до вживання спиртних напоїв або наркотичних чи інших психотропних речовин, спосіб його життя. Крім того, слід врахувати обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України), а саме, вчинення злочину в умовах воєнного стану, а також обставини, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України).

На наш погляд, у цій категорії кримінальних правопорушень особі злочинця властивий комбінований тип злочинця, який поєднує переважно ознаки корисливого, значно рідше корупційного та кар'єристського типів. Вбачається, що саме до особи злочинця визначаються кореляційні зв'язки з іншими елементами, їх детермінованість та значимість, формуються типові версії, які визначають напрями доведення причетності конкретної особи до вчиненого кримінального правопорушення.

*Бурштин, як предмет злочинного посягання*, тісно пов'язаний із іншими елементами досліджуваної характеристики та обумовлюють вибір способу (конкретні прийоми та їх комбінації, знаряддя, засоби) та обстановку вчинення (місце та час), взаємодіють із іншими об'єктами та відображаються у матеріальних, ідеальних та цифрових слідах. Предметом цього кримінального правопорушення є бурштин, який відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», є видом неметалічних корисних копалин загальнодержавного значення, а саме – ювелірною сировиною (дорогоцінним камінням). Він має свої криміналістично-значущі ознаки і пов'язаний із об'єктивною стороною аналізованого кримінального правопорушення, що проявляєть-

ся в діяннях у таких формах: видобування, збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину. При цьому, однією із обов'язкових ознак є не підтвердження відповідними документами законності походження бурштину.

*Типові сліди* у криміналістичній характеристиці незаконного видобування бурштину набувають вагомого значення, оскільки, будучи певною зміною об'єктів, процесів, що відбулися внаслідок події кримінального правопорушення, несуть інформацію про особу, яка їх залишила, механізм їх слідоутворення та дає можливість висунути і перевірити слідчі версії. Враховуючи специфіку досліджуваного виду кримінальних правопорушень, доцільним є поділ типових слідів на такі групи: 1) сліди, які пов'язані із структурними елементами способів незаконного видобування бурштину: а) сліди підготовки; б) сліди безпосереднього вчинення; в) сліди приховування такого кримінального правопорушення; 2) сліди, які пов'язані із формами незаконного видобування бурштину: а) сліди видобування; б) сліди збуту; в) сліди придбання; г) сліди зберігання; г) сліди передачі; д) сліди пересилання; е) сліди перевезення; є) сліди переробки бурштину.

Крім цього, сліди незаконного видобування бурштину можна поділити на матеріальні, ідеальні та цифрові. Серед *матеріальних слідів* особливої уваги набувають такі: механічні сліди: сліди, що виникли від дії технологічних процесів видобування (отвори у надрах), а також, транспортних засобів; термічні сліди: температурні показники мотопомпи та окремих елементів транспортних засобів (двигуна, шин, вихлопної системи, системи охолодження двигуна); сліди речовини: пили, відходи з переробки бурштину, вода, паливно-мастильні матеріали на знаряддях та засобах, одязі та особах тощо; біологічні сліди: відбитки пальців рук, кров; сліди людини: сліди рук, ніг та взуття; сліди у документах: записи, «тіньова бухгалтерія»; інші сліди: від чинення опору (шматки одягу, відірвані гудзики, порушення в навколишній обстановці, сліди застосування зброї) та ін.

*Ідеальними слідами* можуть виступати сліди, які відображені у пам'яті людини, зокрема: показання осіб (свідків, підозрюваних), які мали змогу спостерігати за злочинними діями або вчиняти їх. Важливе місце в розслідуванні вказаного кримінального правопорушення посідають також *цифрові сліди*, тобто цифрові дані, що мають відношення до події цього кримінального правопорушення, зафіксовані на цифрових носіях:

записи відеокамер, електронні повідомлення та листи, інформація з мобільних телефонів та ін.

*Обстановка вчинення* відіграє важливе значення у криміналістичній характеристиці цього кримінального правопорушення, адже, перебуваючи у закономірному взаємозв'язку з іншими елементами характеристики, вона слугує підґрунтям для висунення та перевірки слідчих версій і обумовлює особливості побудови методики розслідування таких кримінальних правопорушень. При розслідуванні незаконного видобування бурштину засобів криміналістичними елементами обстановки, які мають суттєве значення, насамперед виступають місце, час та виробничі й інші обставини і чинники.

*Місце вчинення незаконного видобутку бурштину* є одним із обов'язкових елементів криміналістичної структури цієї злочинної діяльності, оскільки така діяльність протікає завжди у визначеному місці. Такими місцями можуть бути: місце незаконного видобування бурштину: місце передачі предмету злочину (бурштину) іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу; місце придбання всупереч передбаченому законом порядку, в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунку на відшкодування боргу; місце зберігання бурштину без відповідного дозволу, яке обране винною особою; місце незаконного пересилання, де оформлюється і відправляється посилка, багаж, лист, бандероль з бурштином; місце незаконної переробки бурштину та його перевезення. *Час*, як складова обстановки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 240–1 КК України, відіграє важливу роль під час проведення розслідування. Час вчинення цього кримінального правопорушення охоплює часовий період, з якого у злочинця виник намір до його вчинення і закінчується моментом затримання злочинця.

До обстановки, в якій вчиняється незаконне видобування бурштину, слід віднести також: соціально-економічні чинники, що визначають особливості організації та функціонування незаконного обігу бурштину; природно-кліматичні чинники; охоронно-функціональні чинники; виробничі чинники; особливості поведінки непрямих учасників проти-правної дії.

Таким чином, криміналістична характеристика незаконного видобування бурштину – це описово-статистична інформаційна модель, яка

відображає криміналістично-значущі відомості про способи кримінального правопорушення, особу злочинця, предмет злочинного посягання, типові сліди («слідову картину»), обстановку (місце, час, умови), аналіз яких допомагає встановити кореляційні зв'язки (залежності) між ними та слугує підґрунтям побудови і перевірки слідчих версій під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 240–1 КК України. У структурі методики розслідування незаконного видобутку бурштину криміналістична характеристика є її інформаційною основою (фундаментом), що містить систему криміналістично-значущої інформації про це кримінальне правопорушення, обумовлює можливості застосування методів, засобів, рекомендацій, слідчих технологій типізованого характеру щодо організації та оптимального здійснення процесу збирання, оцінки і використання доказової інформації стосовно таких кримінальних проявів.

### Література:

1. Гусева В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2020. 452 с.
2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
3. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
4. Потапчук Р. Б. Актуальні проблеми розслідування незаконного видобування бурштину. *Третій рівень освіти в Україні: актуальні питання підготовки дисертацій з криміналістики в сучасних реаліях війни*: зб. матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 груд. 2023 р. : електрон. наук. вид. / [редкол.: Д. В. Лученко, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. С. 146–152.
5. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новачі, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
6. Шепітько В. Ю. Вибрані твори. Харків: Апостіль, 2010. 576 с.
7. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Харків юридичний, 2010. 319 с.

*Андрій Романов*

аспірант кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна

## **ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ, ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ**

Успішність розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами виявлення умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, у значній мірі залежить від правильного визначення обставин, що підлягають з'ясуванню [10' с. 43–48]. Встановлення таких обставин надає процесу розслідування цілеспрямованого характеру, окреслює напрями розслідування, слідчі ситуації та алгоритми по їх вирішенню, допомагає висуненню слідчих версій, обранню засобів розслідування, що забезпечує реалізацію завдання повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України.

Вбачається, що у структурі криміналістичної методики розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю, доцільним є виокремлення такого важливого її структурного елемента, як обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні такого різновиду вбивств. Адже, враховуючи спрямованість окремої криміналістичної методики на формування належної доказової бази з метою притягнення осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень за фактами вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, необхідним, на наш погляд, є виокремлення в структурі такої методики розслідування переліку обставин, що підлягають з'ясуванню.

Варто зауважити, що такий підхід підтримують більшість вчених-криміналістів, які розглядають обставини, що підлягають з'ясуванню, в окремих криміналістичних методиках розслідування, як самостійний елемент структури таких методик [1' с. 367; 5, с. 5; 6, с. 254]. Встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування таких вбивств дозволяє слідчому, детективу, прокурору та іншим учасникам кримінального провадження зорієнтуватися у конкретній слідчій ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, правильно ви-

значити напрями розслідування та засоби й методи його провадження, спланувати свою діяльність для вирішення завдань кримінального судочинства.

Ми поділяємо точку зору науковців, згідно із якою процедура формування обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень зумовлена трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного різновидів кримінальних правопорушень [2' с. 176; 9, с. 790–795]. Вбачається, що у поєднанні вони доповнюють та уточнюють один одного, створюючи інформаційно-пізнавальну систему таких обставин, які слугують основою для реалізації пізнавальної функції слідчого та визначення напрямків його діяльності у певних ситуаціях. Це суттєво впливає на формування обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень [3' с. 12–20].

Перелік обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, на наш погляд, має бути обмежений базовою характеристикою розглядуваного різновиду вбивства. Необґрунтоване включення до їх складу обставин, що детально характеризують окремі елементи криміналістичної характеристики цього кримінального правопорушення, зокрема, особу злочинця сприяє перевантаженню обставин, що підлягають з'ясуванню та перешкоджає здійсненню ними свого функціонального призначення. Така детальна характеристика обставин може бути включена до обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні певного підвиду досліджуваного вбивства, наприклад, зокрема, при дослідженні розслідування вбивств із особливою жорстокістю, що вчиняються організованими злочинними групами тощо.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, необхідно формувати із урахуванням предмету доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правової (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) та криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень. Отже, на наш погляд, серед обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні такого різновиду вбивств можна виокремити такі: 1) обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кри-

мінального правопорушення); 2) обставини, що характеризують суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення; 3) обставини, що характеризують шкоду, завдану кримінальним правопорушенням; 4) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання та інші обставини [7' с. 152–159]. Коротко розглянемо їх.

При встановленні обставин, що характеризують подію кримінального правопорушення, важливо з'ясувати: а) чи є дана подія кримінальним правопорушенням, а саме вбивством, вчиненим із особливою жорстокістю, чи іншим злочином або проступком; б) час, місце та умови вчинення вбивства, вчиненого із особливою жорстокістю; в) спосіб вбивства, вчиненого із особливою жорстокістю; г) знаряддя вчинення вбивства, вчиненого із особливою жорстокістю та ін.

Так, наприклад, встановлення часу вчинення вбивства із особливою жорстокістю може визначити ймовірність вчинення такого злочину конкретною особою у визначений час, у тому числі, використовуватися для перевірки заявленого підозрюваним алібі, перевірки версії щодо використання злочинцем транспортних засобів до, під час та після вчинення вбивства. Окрім часу вчинення злочину, важливим є встановлення окремих часових проміжків перебігу різного роду супутніх обставин та злочинних дій (нанесення побоїв, вчинення насильницьких дій, подальше спалення трупа тощо). Тому час, тривалість вчинення злочину обов'язково встановлюються слідчим з метою обґрунтування версії щодо вчинення вбивства з кваліфікуючою ознакою – з особливою жорстокістю [4' с. 229].

Серед обставин, що характеризують суб'єкт та суб'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, необхідно встановити: а) відомості про особу, яка вчинила вбивство із особливою жорстокістю, (вік, стать, рівень освіти, фахові, професійні, ділові й моральні якості особи, мотиви вчинення цього кримінального правопорушення); б) винуватість у вчиненні цього злочину; в) мотив, мета вчинення вбивства із особливою жорстокістю; г) наявність та характеристика співучасті, роль кожного із співучасників; г) наявність в діях винних осіб ознак інших кримінальних правопорушень [8' с. 415–420] тощо.

Обставини, що характеризують шкоду, завдану цим кримінальним правопорушенням, можуть бути такі: а) відомості про особу потерпілого (жертви) (вік, стать, рівень освіти, фахові, професійні, ділові й моральні якості особи; правовий статус та характеристика юридичної

особи); б) віктимологічні особливості поведінки жертви (потерпілого); в) розмір шкоди, завданої таким видом вбивства.

При встановленні обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання та інше: а) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; б) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; в) обставини, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання; г) обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження д) обставини, що сприяють вчиненню вбивств із особливою жорстокістю та ін.

Окремої уваги заслуговує питання доцільності виокремлення обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні окремих підвидів цього кримінального правопорушення, зокрема при використанні вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, пов'язаних із розчленуванням трупа, а також обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств із особливою жорстокістю, що вчиняються організованими злочинними групуваннями та ін. Очевидним є те, що не всі обставини, які підлягають з'ясуванню при розслідуванні таких різновидів вбивств є обов'язковими і навпаки, тобто кожний із таких видів вбивств мають свою специфіку та особливості.

Варто зауважити, що наведені переліки обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю, мають орієнтовний характер. Очевидно, що вони можуть змінюватися і доповнюватися залежно від обставин вчинення такого виду вбивства та слідчих ситуацій, які склалися на певний момент розслідування. Такі обставини займають важливе місце у структурі криміналістичної методики розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю. Вони виступають своєрідним орієнтиром для окреслення напрямків діяльності слідчого, детектива, прокурора та можуть стати важливим засобом оптимізації і підвищення розслідування розглядуваних видів вбивств.

### Література:

1. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. та ін. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 480 с.
2. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.



3. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20.
4. Ісагова Н. М. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83 (3). С. 226–231.
5. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, В. М. Шевчук та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 2019. 328 с.
6. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довілля: монографія; Донец. юрид. ін-т. Х. : Діса плюс, 2015. 478 с.
7. Романов А. В. Проблеми методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Третій рівень освіти в Україні: актуальні питання підготовки дисертацій з криміналістики в сучасних реаліях війни*: зб. матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 груд. 2023 р. / [редкол.: Д. В. Лученко, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. С. 152–159.
8. Смілянський Я. Г. Особливості суб'єктивної сторони умисного вбивства з особливою жорстокістю. *Форум права*. 2010. №3. С. 415–420.
9. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новачі, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
10. Щур Б. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як складова частина методики розслідування контрабанди. *Митна справа*. 2010. №3. С. 43–48.

**Руслан Степанюк**

*доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття  
злочинів,  
Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна*

## **ДНК-АНАЛІЗ У КРИМІНАЛІСТИЦІ Й СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ**

В нинішній складний період розвитку України під час війни правоохоронні органи стикаються з новими викликами, пов'язаними з необ-

хідністю протидіяти злочинності в умовах активних бойових дій, виявляти та розслідувати велику кількість воєнних злочинів, ідентифікувати чисельних жертв війни тощо. Задля виконання цих завдань в слідчій експертній практиці впроваджуються передові технології. Тому видається очевидним, що криміналістика, яка завжди знаходиться на передньому краї боротьби зі злочинністю, зараз потребує певного оновлення в контексті теоретичних і прикладних засад заради належного наукового супроводу щодо застосування новітніх технічних досягнень.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на зміст навчальної дисципліни «Криміналістика», яка викладається в закладах вищої освіти юридичного профілю в Україні. Наприклад, донедавна у відповідних курсах взагалі не було представлено тематику ДНК-аналізу. Відповідного розділу криміналістичної техніки вітчизняні науковці не формували. Ґрунтованих наукових досліджень за цієї сферою не проводили. Інша вагома галузь судових наук, а саме цифрова криміналістика, не була адаптована до нашої моделі криміналістичної науки і викладалась у технічних закладах освіти як складова освітніх програм з інформаційних технологій. Для потреб юридичної освіти вона теж майже не використовувалась, за виключенням проблематики розслідування злочинів у сфері електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж. Дискусійним досі залишається місце криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів у структурі криміналістичної техніки тощо.

Під час війни набули особливої актуальності й нові напрями. Наприклад, нагальною є потреба розвитку воєнної криміналістики. Необхідно впроваджувати новітні досягнення у сфері штучного інтелекту, балістики та вибухотехніки, інженерних наук тощо безпосередньо в практику протидії злочинності.

Зазначені обставини підтверджують актуальність проблематики удосконалення системи криміналістики та змісту її окремих галузей. Розглянемо такий актуальний, на наш погляд, напрям, як ДНК-аналіз, місце якого у вітчизняній моделі криміналістики досі до кінця не визначене.

ДНК-аналіз як метод ідентифікації особи за зразками біологічного матеріалу по праву вважають найбільш вагомим досягненням минулого століття у галузі судових наук. Його традиційну технологію називають «золотим стандартом» ідентифікації, а практичні можливості криміналістичних баз даних ДНК свого часу перевершили очікування ініціаторів їх впровадження. У багатьох державах світу функціонують такі бази.

В ЄС, шлях України до якого є незворотнім, вже запроваджено автоматизований транскордонний обмін відповідною інформацією. За допомогою технології ДНК-аналізу можна достовірно встановити походження біологічного сліду від певної особи, ідентифікувати сильно ушкоджене тіло, встановити біологічне батьківство та біологічну спорідненість людей. З кінця 1990-х років технології ДНК-аналізу стали настільки чутливими, що встановити ДНК-профіль можна з кількох клітин, а отже, об'єктами дослідження стали невеликі за розміром сліди дотику (контактні сліди), що значно розширило сферу використання ДНК-аналізу в цілях кримінального розслідування. У практиці вітчизняних правоохоронців кількість молекулярно-генетичних експертиз, які призначають у кримінальних провадженнях, постійно зростає. В умовах воєнного стану, коли надзвичайної актуальності набули проблеми ДНК-ідентифікації загиблих, зростання є ще більшим. При цьому брак відповідного досвіду у практичних працівників і значний дефіцит наукової й навчально-методичної літератури з цього напрямку посилює проблеми. Вже під час війни було запроваджено закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який нарешті створює умови для якісного розвитку національної бази даних ДНК. Проте існують і суттєві труднощі в його впровадженні, які, серед інших причин, зумовлені недостатнім рівнем наукового і дидактичного забезпечення проблематики ДНК-аналізу в нашій державі. Зазначені обставини підкреслюють важливість вирішення питання щодо місця ДНК-аналізу в структурі криміналістики, співвідношення криміналістичного й судово-медичного аспектів цієї проблематики.

Досліджуваний метод ідентифікації особи було започатковано в судово-медичній експертизі. Але згодом він вийшов далеко за її межі. Підвищення рівня чутливості технологій, запровадження баз даних ДНК і автоматизованих пошуків за ними, розроблення автоматичних експрес-систем встановлення ДНК-профілів призвело до суттєвого розширення сфери ДНК-аналізу. З'явилась можливість ідентифікувати людину за слідами дотику, швидко встановлювати особу за базою даних ДНК, визначати ДНК-профіль поза експертною лабораторією, встановлювати родинні зв'язки за ДНК тощо. ДНК-аналіз став самостійною галуззю судових наук (або окремою судовою наукою) в тій моделі криміналістики, яка існує в країнах класичного права.

У вітчизняній моделі криміналістики також видається очевидною потреба формування окремої галузі ДНК-аналізу в структурі криміналістичної

техніки. Це є важливим, зважаючи на зростаючі потреби практики та необхідність розвитку криміналістичної теорії відповідно до реалій сьогодення.

Основними аргументами на користь формування розділу криміналістичного ДНК-аналізу є наступні: 1) криміналістична теорія ідентифікації є підґрунтям для методології порівняльного дослідження генетичних ознак; 2) сліди людини є об'єктом вивчення криміналістики; 3) криміналістична наука завжди виконувала функцію адаптації досягнень інших наук до вирішення завдань судочинства; 4) головною метою ДНК-аналізу є забезпечення потреб правоохоронних органів у розкритті злочинів, чим займається саме криміналістика; 5) крім судово-експертного напрямку, важливим для вирішення практичних завдань є розвиток технологій виявлення та вилучення слідів біологічного походження та біологічних зразків під час слідчих (розшукових) дій за допомогою засобів і методів криміналістичної техніки; 6) питання одержання, зберігання та використання індивідуальної генетичної інформації про людину потребує належного правового регулювання, а криміналістика як наука, яка містить юридичну складову, може на належному рівні розробляти відповідні положення; 7) відповідний розділ прийнято включати до структури криміналістики (судової науки) в зарубіжних країнах [1, с. 95–96].

Викладене не означає, що метод ДНК-ідентифікації повністю виключається з арсеналу судової медицини. Фактично ця галузь має міждисциплінарний характер. Зараз метод генотипосокопічного аналізу є одним із інструментів судово-медичної експертизи [2, с. 407]. У судовій медицині, принаймні в частині судово-медичного дослідження зразків біологічного матеріалу та речових доказів, теж має розвиватись судово-медична генетика.

У підсумку відзначимо, що криміналістичний ДНК-аналіз варто визнати окремою галуззю криміналістичної техніки, активізувати наукові дослідження в цій сфері, включити відповідний розділ у навчальний курс криміналістики та приділяти більшу увагу вивченню відповідних положень здобувачами вищої освіти юридичного профілю та працівниками правоохоронних органів, суддями, адвокатами.

### Література:

1. Степанюк Р. Л., Перлін, С. І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрями розвитку. *Право і безпека*. 2020. Вип. 77(2). С. 93–99. doi: 10.32631/pb.2020.2.13.

2. Герасименко О. І, Антонов А. Г., Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. Судова медицина : підручник для ВНЗ / за заг. ред. Герасименка О. І. Вид. друге, переробл., доповн. К. : КНТ, 2014. 500 с.

**Олена Усенко**

*кандидат юридичних наук, завідувач*

*Чернігівське відділення Київського науково-дослідного інституту  
судових експертиз Міністерства юстиції України,  
м. Чернігів, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ОЦІНОЧНО- БУДІВЕЛЬНИХ ЕКСПЕРТИЗ**

Використання штучного інтелекту (ШІ) при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз [1] стає все більш популярним через можливість автоматизувати процес, зробити його точнішим і швидшим. Зробивши наліз цього використання, можна виділити основні аспекти:

ШІ здатний аналізувати великі обсяги даних, такі як ціни на нерухомість, рівень попиту і пропозиції, економічні показники, а також історичні транзакції для створення точних прогнозів вартості майна.

ШІ може автоматизувати рутинні процеси, такі як збір даних про нерухомість (фотографії, площа, стан майна тощо), скорочуючи час оцінки.

Алгоритми машинного навчання можуть використовувати минулі дані для виявлення тенденцій та оцінки майбутніх цін на ринку нерухомості, що дозволяє точніше визначати вартість об'єктів.

ШІ допомагає прогнозувати ризики, пов'язані з інвестиціями в нерухомість або кредитуванням на її купівлю. Алгоритми можуть аналізувати ринкові умови, наявність об'єктів на ринку та інші фактори для оцінки ризику зміни ціни.

Алгоритми ШІ можуть враховувати індивідуальні характеристики майна, такі як його стан, місцезнаходження, наявність інфраструктури та інші деталі, які впливають на кінцеву вартість.

ШІ може швидко знаходити невідповідності або помилки в даних, що дозволяє уникнути неправильних оцінок через людський фактор.

Таким чином, штучний інтелект значно підвищує ефективність оцінки майна, робить її більш точною і прозорою, знижуючи суб'єктивність і ризики.

Наразі можна виділити наступні прикладів використання штучного інтелекту при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз:

Платформа Zillow (США) використовує алгоритми штучного інтелекту для автоматичної оцінки вартості житлової нерухомості, аналізує дані про ринок нерухомості, включаючи продажі, історію цін, стан будинку, розташування та інші фактори, щоб визначити вартість житла в реальному часі.

Компанія HouseCanary (США) аналізує дані про ринок, враховуючи такі фактори, як стан економіки, інфраструктуру, погодні умови та інші змінні, щоб точно оцінити поточну вартість і потенційні зміни в ціні об'єкта нерухомості.

Truss (США) – це онлайн-платформа, яка аналізує побажання клієнтів (розташування, тип будівлі, вартість) і пропонують найбільш відповідні варіанти. Крім того, ШІ може автоматично генерувати оцінки для оренди та продажу.

Hometrack (Велика Британія) – це платформа, яка використовує штучний інтелект для оцінки житлової нерухомості. Алгоритми аналізують ринкові дані, стан об'єктів, місце розташування та інші фактори, що впливають на вартість.

Reonomy (США) використовує ШІ для аналізу великих обсягів даних про комерційну нерухомість. Це дозволяє клієнтам швидко отримати оцінку об'єктів нерухомості та визначення їх потенціалу.

Ці приклади демонструють, як штучний інтелект спрощує і прискорює процес оцінки нерухомості, забезпечуючи точніші результати.

Хоча штучний інтелект (ШІ) значно покращує процес оцінки майна при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз, існує кілька важливих недоліків, які варто враховувати:

Обмеженість даних: якість оцінки ШІ залежить від доступних даних. Якщо дані неповні або застарілі, алгоритм може зробити неточні висновки. Наприклад, якщо відсутня інформація про останні продажі або ринкові зміни, оцінка може бути некоректною.

Неможливість врахувати суб'єктивні фактори: ШІ не завжди здатний правильно враховувати суб'єктивні аспекти, такі як стан майна, унікаль-

ні особливості архітектури чи емоційна цінність об'єкта для власника. Це може призвести до недооцінки або переоцінки майна.

Вразливість до помилок у вихідних даних: Алгоритми ШІ можуть помилятися, якщо отримують некоректні або неправдиві дані. Якщо на ринку відсутня актуальна інформація або вона містить помилки, ШІ може видати неправильні оцінки.

Непередбачуваність ринкових умов: хоча ШІ добре справляється з аналізом історичних даних і поточних тенденцій, він не завжди здатен передбачити раптові зміни ринку, спричинені зовнішніми факторами, такими як економічна криза, політична нестабільність або природні катастрофи.

Необхідність людського контролю: ШІ не може повністю замінити експертну оцінку. Людська інтерпретація залишається важливою, особливо для об'єктів з унікальними характеристиками. Фахівці повинні перевіряти і коригувати результати, щоб уникнути помилок.

Проблеми з конфіденційністю: використання великих обсягів даних, включно з особистими або конфіденційними даними про власників майна, може створити ризики щодо захисту приватності. Питання безпеки даних стає важливим, особливо коли мова йде про автоматизовані процеси.

Технічні обмеження та складність: Розробка та підтримка складних алгоритмів ШІ вимагають значних ресурсів і технічних знань. Помилки в алгоритмах або неправильне їх налаштування можуть впливати на точність оцінки.

Ці недоліки показують, що, хоча ШІ може значно полегшити процес оцінки майна, повністю покладатися на автоматизовані рішення без контролю людини може бути ризиковано.

Судова практика, пов'язана з використанням штучного інтелекту (ШІ) при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз, знаходиться на ранній стадії розвитку, оскільки технології ШІ тільки починають інтегруватися в юридичні та регуляторні процеси. Однак, деякі правові питання та судові суперечки вже виникають, особливо у сфері оцінки майна, і вони можуть стосуватися наступних аспектів:

#### 1. Неналежна оцінка вартості майна

В разі використання ШІ для автоматизованої оцінки майна (наприклад, на платформах на зразок Zillow чи подібних), можуть виникати суперечки щодо точності такої оцінки. Якщо оцінка є суттєво невірною

та призводить до фінансових втрат для однієї зі сторін, це може стати підставою для подання позову. Як приклад можна навести те, що існує кілька випадків, коли власники майна подавали позови проти Zillow через те, що алгоритм Zestimate видавав неточні оцінки вартості нерухомості.

## 2. Недоліки алгоритмів та дискримінація

Оскільки ШІ використовує історичні дані при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз, виникає питання можливих дискримінаційних практик або неточностей, якщо вихідні дані є упередженими. Це може призвести до судових справ, пов'язаних з порушенням прав осіб або бізнесу. Відомі випадки, коли було виявлено, що алгоритми оцінки майна або кредитування виявляли расову упередженість (наприклад, недооцінювали нерухомість в певних районах).

## 3. Відповідальність за помилки ШІ

Якщо автоматизовані системи оцінки майна використовуються банками, кредиторами або страховими компаніями, а їхні оцінки призводять до значних фінансових втрат (наприклад, при наданні кредитів), може виникнути питання про відповідальність за такі рішення. У деяких юрисдикціях вже розглядаються справи щодо того, хто відповідальний за помилки, зроблені системами ШІ – компанія, що розробила алгоритм, чи та, що його використовує. В таких справах визначення відповідальності може бути складним, оскільки ШІ часто діє на основі самонавчання і може генерувати рішення, які складно прогнозувати.

## 4. Дотримання законодавства про захист даних

Використання ШІ при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз передбачає обробку великої кількості персональних та інших чутливих даних, що регулюється законами про захист даних (наприклад, GDPR в Європі). Якщо дані обробляються неналежним чином або без згоди власників, це може стати підставою для позовів. Наприклад, в Європі вже були випадки, коли компанії, що використовують ШІ, стикалися з позовами через порушення правил обробки персональних даних.

## 5. Невідповідність стандартам оцінки

У багатьох країнах діють стандарти оцінки майна, наприклад, Міжнародні стандарти оцінки майна [3] та Закон України «Про судові експертизи» [1]. Якщо ШІ використовує методи, які не відповідають цим стандартам та законам [2], можуть виникнути юридичні суперечки між



судовими експертами та замовниками експертизи. В таких справах може вирішуватися питання про відповідність результатів оцінки вимогам законодавства.

Тобто, хоча судова практика в галузі використання ШІ при проведенні судових оціночно-будівельних експертиз ще розвивається, основні питання, що піднімаються в судових справах, стосуються: точності визначення ринкової вартості нерухомого майна, упередженості та дискримінації в алгоритмах, відповідальності за рішення, прийняті ШІ та захисту персональних даних.

Ці тенденції вказують на необхідність створення чітких регуляторних рамок для використання ШІ у сфері оцінки майна, а також для забезпечення належного захисту прав споживачів.

Наразі існує лише міжнародна судова практика, пов'язана з оцінкою майна із використанням штучного інтелекту. Серед найбільш відомих це позов проти Zillow через неточність алгоритму оцінки Zestimate (США). Згідно даних справи з відкритих джерел: у 2017 році власники нерухомості в Чикаго подали судовий позов проти Zillow. Позивачі стверджували, що Zestimate надавав оцінку, яка не враховувала специфічних характеристик їхнього майна, таких як розташування, стан будинку, та інших важливих факторів. Це призвело до значного заниження ринкової вартості. Через те, що потенційні покупці орієнтувалися на автоматичну оцінку від Zillow, продавці не могли отримати справедливую ціну за своє майно. Вони стверджували, що це призвело до фінансових втрат і неправильної ринкової позиції їхніх об'єктів нерухомості, тобто виникли збитки для покупців. Суд відхилив позов, оскільки Zillow захищала свою позицію, стверджуючи, що Zestimate є лише попередньою оцінкою і не має юридичної сили як офіційна оцінка майна. Це означає, що користувачі повинні сприймати результат як орієнтовний показник, а не точний показник ринкової вартості.

Цей випадок підкреслює потенційні ризики та недоліки використання ШІ в оцінці майна. Хоча алгоритми можуть забезпечити швидкі та автоматизовані оцінки, вони можуть бути неточними, особливо коли не враховуються унікальні характеристики майна. Судова практика в таких випадках схиляється до того, що такі оцінки розглядаються лише як рекомендації, а не остаточні висновки, що знімає частину відповідальності з компаній, що їх надають.

## Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. №2658-ІІІ (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.09.2024)

**Володимир Хижняк**

*кандидат медичних наук, доцент,*

*доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного*

*університету,*

*м. Харків, Україна*

## **ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ**

Відповідно до закону України «Про судову експертизу» (стаття 3. Принципи судово-експертної діяльності) «судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження» [1]. Останні два принципи наразі актуальні та належать до сучасної проблеми доказування вини (невинності) особи в суді часто шляхом застосування висновків судово-медичних експертиз, які повинні мати високий ступінь достовірності та доказовості. Вже давно судово-слідчими органами ставиться питання перед експертами, щоб останні давали висновки в категоричній формі або ж з конкретно визначеною вірогідністю в процентах.

Мета цього повідомлення – перспективи застосування штучного інтелекту в судово-медичній експертизі задля числового визначення ступеня вірогідності експертних висновків.

У близькому минулому були спроби обчислення ступеня вірогідності судово-медичних висновків, в першу чергу, про причину смерті [2, 3]. Але подальшого розвитку цей напрям експертної діяльності не зазнав внаслідок недосконалої технічної обчислювальної техніки.

Зараз існують потужні комп'ютери, всевітня мережа високошвидкісного інтернету, високопродуктивне програмне забезпечення. Але головне досягнення останнього століття – це створення первісного штучного інтелекту (далі – ШІ). Він ще не буденний пристрій, він лише робить спроби вчитися і розвиватися. З іншого боку, ШІ – реальність нашого життя і він потребує постійний контроль.

Сучасне використання ШІ в медицині вже є широким та незамінним: це обробка та аналіз зображень за допомогою механізмів комп'ютерного зору для аналізу медичних знімків, персоналізоване лікування, медичні дослідження та експерименти, засоби машинного та глибокого навчання для обробки Big Data, прогнозування та моделювання епідемій, алгоритми для генетичних та епідеміологічних досліджень, інструменти розробки нових ліків, предиктивне обслуговування обладнання, медичний менеджмент, новий рівень діагностики, сприяння науковим дослідженням, боти-лікарі для консультацій, роботизація хірургії, регенеративна медицина, нейронні інтерфейси тощо [4].

Судово-медична експертиза є з багатьох царин, де застосування ШІ не тільки можливе, а й бажане. За допомогою аналітичних і діагностичних високо технологічних пристроїв ШІ у більшості випадків може з успіхом замінити персонал обласних бюро судово-медичної експертизи та вийти на високий рівень доказовості та обґрунтованості експертних висновків із зазначенням вірогідності відповідей на питання від 0% до 100%. Переваги застосування ШІ в судмедекспертизі:

- не потрібні різні вузькопрофільні фахівці (гістологи, токсикологи тощо), бо він універсальний і за потреби через мережу інтернету миттєво опанує будь-якою унікальною спеціальністю чи способом дослідження;
- немає залежності роботи від настрою, пори року, часу доби, впадощань, хворобливого стану організму тощо;
- цілодобовий регламент праці;
- швидкий незалежний логістичний зв'язок зі всіма зацікавленими інстанціями та організаціями;
- аналіз і діагностика біологічних і небіологічних зразків з фантастичною широтою і глибиною, бо людські сенсори зору, смаку, звуку,

запаху, дотику тощо вкрай обмежені в можливостях у порівнянні навіть з тваринами;

– огляд, фіксація, сканування і т. інш. при експертизі живих осіб зможе замінити навіть консилиум лікарів і дасть відповіді на всі питання суду і слідчих органів з точністю до 100%;

– розтин трупа перетвориться в променеве дослідження в різних діапазонах та біопсію органів й тканин з максимально бажаною візуалізацією всіх травм, патологічних процесів та їх наслідків;

– можливість відтворення патологічних та травматичних зажиттєвих процесів, обстановки та обставин подій з візуалізацією у виді відеоролику;

– практично абсолютне знання чинного законодавства і можливість профілактики корупції, посадових та специфічних медичних злочинів, порушень дотримання прав людини тощо.

Втілення у практику судової медицини цього комплексу заходів потрібно починати зараз як методологічно, так і практично шляхом формування блоків (модулів) роботи ШШ в обраній галузі.

Висновки. ШШ створений і йде удосконалення його роботи. Застосування ШШ в судово-медичній експертизі конче необхідно та потребує негайного опрацювання методологічно, організаційно, фінансово, технічно та адміністративно. ШШ забезпечить найвищий рівень проведення судово-медичних експертиз, визначить вірогідність кожного висновку та зробить відео відтворення механізму травмування (хвороби), обстановки та обставин подій.

### Література:

1. Про судову експертизу. Закон України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> Дата звернення: 27.10.2024 р.
2. Татаренко В. О. Визначення ступеню вірогідності висновків експерта при судово-медичній діагностиці випадків смерті від отруєння етанолом / В. О. Татаренко, М. М. Губін та ін. // *Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті професора Ю. С. Сапожникова* / За ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенко. К.: ТОВ «Міжн. фін. агенція», 1997. С. 25–26.
3. Татаренко В. О. Встановлення достовірності експертного висновку – важливий напрям підвищення його доказової цінності / В. О. Татаренко,

М. М. Губін та ін. // *Актуальні питання суд. експертизи і криміналістики на сучасному етапі судово-правової реформи: сб. наук.-практ. матеріалів (до 75-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса / Харків: Право, 1998. С. 252–254.*

4. ШІ в медицині: застосування, переваги та нові можливості [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://wezom.com.ua/ua/blog/shi-v-meditsini-zastosuvannya-perevagi-ta-novi-mozhливosti> (Заголовок з екрану) Дата звернення: 27.10.2024 р.

**Цехмістер Ганна Вікторівна,**

*кандидат с.-г. наук, старший дослідник,  
судовий експерт Чернігівського НДЕКЦ МВС,  
м. Чернігів, Україна*

**Мазур Павло Дмитрович,**

*судовий експерт сектору біологічних досліджень та обліку  
Чернігівського НДЕКЦ МВС,  
м. Чернігів, Україна*

## **ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДНК-АНАЛІЗУ БУКАЛЬНОГО ЕПІТЕЛІУ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Воєнні дії та збройні конфлікти на території України несуть за собою велику кількість жертв як серед цивільного населення, так і серед військових, що супроводжується труднощами в ідентифікації невпізнаних трупів та їх решток. Генетична ідентифікація, без перебільшень, є найдієвішим та найважливішим процесом у розшуку безвісти зниклих осіб. Криміналістичні дослідження ДНК-профілю дозволяють вирішити проблему невизначеності місця знаходження зниклих безвісти людей [1].

Одним із основних швидких методів, є генетична ідентифікація невпізнаних трупів та їх решток з виділенням ДНК-профілю і подальшим поміщенням його до Електронного реєстру геномної інформації людини (ЕРГІЛ), для пошуку співпадіння з потенційними родичами безвісти зниклої особи. В Україні діє Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який визначає правові за-

сади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні [2].

Відомо два способи ідентифікації особи і приписки їй генетичного ДНК-профілю. Перший – використання біологічних зразків з особистих речей безвісти зниклих осіб і порівняння їх з генетичними профілями невпізнаних трупів та їх решток, проте не завжди можна з упевненістю говорити про належність того чи іншого предмета певній особі. Другий – порівняння ДНК-профілю невпізнаних трупів та їх решток зі зразками біологічного матеріалу близьких родичів (біологічні батьки, біологічні діти), що наразі є найбільш популярним способом у судових дослідженнях у генетичних лабораторіях.

У випадку близьких родичів, зазвичай, використовується зразок букального епітелію. Цей метод відбору зразків має одразу декілька переваг, він є безболісним, а найважливіше, що процес забору не потребує особливих навичок.

Пріоритетними для ідентифікації невпізнаних трупів та їх решток є дослідження їх ДНК-профілів та порівняння з близьким (біологічні батьки та діти). Повнорідні брати і сестри можуть і не мати достатню кількість спільних алелей для ідентифікації [3].

Найбільш поширеним та швидким методом криміналістичного аналізу ДНК-профілю на теперішній час є дослідження STR локусів. STR (Short Tandem Repeats) локуси – це короткі тандемні повтори ДНК, що складаються з повторюваних послідовностей нуклеотидів (від 2 до 6 пар нуклетидів). Кожен локус може мати кілька алелей (варіантів), що відрізняються кількістю повторів. Поєднання STR локусів у кожної людини настільки унікальне і рідкісне, що робить їх ефективним інструментом для ідентифікації особи.

Автоматична система RapidHit ID дозволяє отримати ДНК-профіль STR локусів букального епітелію зі зразків слини протягом 90 хвилин без втручання людини. Система RapidHit ID автоматично проводить екстракцію, ампліфікацію, капілярний електрофорез ПЛІР-ампліфіконів та аналіз даних. У разі негативного результату аналізу зразка системою RapidHit ID, ватні палички зі зразком можна витягнути з катриджа і повторно проаналізувати стандартними методами генотипування STR [4]. Даний метод є високоефективним коли необхідно проаналізувати один зразок, проте, в умовах війни, коли генетичні лабораторії завантажені великою кількістю зразків, зазначений метод не завжди є акту-

альним, оскільки обмежений кількістю досліджуваних зразків, а саме один.

Для генетичної ідентифікації за набором для ампліфікації GlobalFiler® express kit на автоматизованій системі RapidHIT ID використовують 21 аутосомний STR-локус, локус статі Amelogenin, Y indel, DYS391 [5].

Букальний епітелій не є інформативним для експрес ідентифікації STR-локусів трушів, оскільки максимальний термін придатності таких зразків, відібраних у трупа, який був на відкритому просторі, не перевищує 11 днів [6], тому для ДНК-аналізу генетичного профілю трупа в основному беруть зразки з кісткової тканини.

Першим етапом у генетичній ідентифікації є дослідження аутосомних маркерів. Це генетичні некодуючі поліморфізми, розташовані в аутосомах (1–22 хромосом), які в клітинах людей представлені у двох копіях (одна отримана з хромосомою матері, інша – батька). Криміналістичні лабораторії найчастіше досліджують аутосомні маркери, оскільки вони дозволяють проаналізувати ДНК-профіль об'єктів не залежно від генетичної статі і отримати досить високі значення LR. Ідентифікація аутосомних маркерів є досить актуальною та інформативною для ідентифікації трупа або людських решток, оскільки ймовірність того, що дві неспоріднені особи мають абсолютно однаковий набір аутосомних поліморфізмів, дуже мало ймовірна. На даний момент набір маркерів аутосомних поліморфізмів PowerPlex® Fusion (Promega, Медісон, Вісконсин, США) дозволяє отримати ймовірність ідентичності до  $6,58 \times 10^{29}$  [1].

Іншими, менш поширеними методами, але які дозволяють отримати більш повний генетичний профіль є аналіз STR локусів статевих хромосом (X та Y-хромосоми). X-STR локуси можуть бути проаналізовані для встановлення спорідненості якщо дочка шукає батька і навпаки, якщо матір шукає дитину і навпаки, якщо сестри від одного батька. Для встановлення спорідненості між матір'ю та донькою, дослідження цих локусів матиме таку ж статистичну значущість як і дослідження аутосомних STR локусів, у випадку встановлення спорідненості між батьком і сином X-STR локуси не застосовуються, оскільки батько передає сину Y-хромосому, а мати X [7]. Ідентифікація непізнаних останків за допомогою Y-STR маркерів є важливим методом у судовій генетиці, особливо коли потрібно визначити особу загиблого у випадках, де доступні лише часткові або сильно деградовані зразки ДНК [8]. Y-хромосома передається по чоловічій лінії, то у випадках коли необхідно ідентифі-

кувати загиблих із живими родичами по батьківській лінії Y-STR маркери дозволяють встановити генетичний зв'язок між чоловіками [9].

Коли ядерна інформація не є інформативною, залежно від конкретного випадку, особи пов'язані по материнській лінії традиційно використовуються мітохондріальна ДНК (мтДНК). Вона передається по материнській лінії всім своїм дітям разом з яйцеклітиною. SNP з мтДНК дозволяють, у разі збігу, пов'язати жертву з певною родиною.

Ідентифікація жертв збройних конфліктів має бути пріоритетом кожного уряду не лише для встановлення особистості цих громадян, але й для того, щоб показати громадянам важливість кожної людини в цьому суспільстві.

### Література:

1. Difficulties in Kinship Analysis for Victims' Identification in Armed Conflicts / G. Manera-Scliar et al. *Genealogy*. 2023. Vol. 7, no. 2. P. 31. URL: <https://doi.org/10.3390/genealogy7020031> (date of access: 31.10.2024).
2. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 31.10.2024).
3. Pinto N., Gusmão L., Amorim A. Likelihood ratios in kinship analysis: Contrasting kinship classes, not genealogies. *Forensic Science International: Genetics*. 2010. Vol. 4, no. 3. P. 218–219. URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsigen.2009.06.010> (date of access: 31.10.2024).
4. An evaluation of the RapidHIT® system for reliably genotyping reference samples / B. L. LaRue et al. *Forensic Science International: Genetics*. 2014. Vol. 13. P. 104–111. URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsigen.2014.06.012> (date of access: 31.10.2024).
5. Thermo Fisher Scientific – DE. *Thermo Fisher Scientific – DE*. URL: <https://www.thermofisher.com/ua/en/home.html> (date of access: 31.10.2024).
6. Identification of human remains using Rapid DNA analysis / R. S. Turingan et al. *International Journal of Legal Medicine*. 2019. Vol. 134, no. 3. P. 863–872. URL: <https://doi.org/10.1007/s00414-019-02186-y> (date of access: 31.10.2024).
7. Twenty Years Later: A Comprehensive Review of the X Chromosome Use in Forensic Genetics / I. Gomes et al. *Frontiers in Genetics*. 2020. Vol. 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fgene.2020.00926> (date of access: 31.10.2024).



8. Huffman K., Hanson E., Ballantyne J. Y-STR mixture deconvolution by single-cell analysis. *Journal of Forensic Sciences*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.15150> (date of access: 31.10.2024)
9. Mitchell M. Investigation of Y-chromosomal markers for historical military identifications. 2023. PhD Thesis. Queensland University of Technology.

**Олександр Чернов**

*доктор філософії,*

*асистент кафедри криміналістики, детективної  
та оперативно-розшукової діяльності*

*Національного університету «Одеська юридична академія»,  
м. Одеса, Україна*

## **СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ**

Сучасні криміналістичні методи та підходи до судово-медичної ідентифікації загиблих у зонах воєнних конфліктів мають вирішальне значення для відновлення справедливості, надання психологічної підтримки родинам та забезпечення правосуддя. Військові дії часто супроводжуються масштабними втратами серед цивільного населення і військовослужбовців, що ускладнює ідентифікацію жертв через значні ушкодження тіл. Тому новітні технології дозволяють здійснювати комплексне й ретельне розслідування вчинених кримінальних правопорушень навіть у надзвичайно складних умовах. Завдяки новітнім методам ідентифікації можна отримати результати з високою точністю, що особливо важливо для забезпечення об'єктивності та уникнення помилок у процесі ідентифікації.

Одним з основних методів є ДНК-аналіз, який забезпечує високу точність ідентифікації завдяки можливості порівняння зразків ДНК із зразками від родичів загиблих. ДНК-аналіз застосовується до біологічних матеріалів – кісток, зубів, тканин – і дозволяє встановити особу навіть за мінімальними зразками генетичного матеріалу. Цей метод ефективний також для встановлення родинних зв'язків, що допомагає

у випадках, коли потрібно підтвердити належність до певної сім'ї, але інші ідентифікаційні дані недоступні.

Крім ДНК-аналізу, антропологічні та остеологічні дослідження є одним з провідних методів у випадках серйозних ушкоджень. Антропологі визначають основні фізичні характеристики, такі як стать, вік, зріст, що допомагає значно звужити коло пошуків. Остеологічні дослідження можуть надати дані щодо патологій або особливостей будови скелета, які допомагають з високою точністю ідентифікувати загиблого, особливо якщо є доступ до його попередніх медичних записів.

Поряд із цим, варто зазначити, що поряд із вищезазначеними методами досить дієвою є стоматологічна ідентифікація загиблих осіб під час воєнних дій. Стоматологічна ідентифікація є одним із найточніших методів, оскільки зуби і стоматологічні записи є унікальними для кожної людини. Цей метод заснований на детальному аналізі зубних пломб, коронок, брекетів та інших ортодонтичних конструкцій, що допомагає встановити особу навіть при сильних пошкодженнях обличчя чи тіла. Стоматологічний підхід часто використовується у комплексі з іншими методами, щоб підтвердити або доповнити отримані результати.

Також можна виокремити цифрову реконструкцію обличчя, яка є новітнім технологічним досягненням, яке дозволяє створити тривимірну модель обличчя загиблого на основі черепа. Цей метод використовується у випадках, коли тіло зазнало сильних пошкоджень, що унеможлиблює звичайну ідентифікацію. На основі структури черепа спеціальні комп'ютерні програми створюють цифрове зображення, яке дозволяє наблизитися до зовнішнього вигляду особи. Це зображення можна порівнювати з фото загиблого або використовувати для ознайомлення родичів у процесі ідентифікації.

Варто згадати і про радіологічні методи, зокрема комп'ютерна томографія та рентгенографія, які є особливо важливими при роботі з внутрішніми ушкодженнями або при вивченні скелетних структур. За допомогою таких досліджень можна виявити характерні риси, наприклад, переломи чи специфічні відхилення, які дозволяють зіставити результати з медичними картками загиблого. Це важливо в тих випадках, коли немає можливості використовувати ДНК-аналіз або стоматологічні записи.

Серед додаткових технологій, які використовуються для ідентифікації, важливе місце посідають біометричні дослідження, такі як аналіз

відбитків пальців і сканування райдужної оболонки ока. Ці методи є ефективними за умови, якщо відповідні частини тіла не зазнали сильних ушкоджень. Біометричні дані також можуть порівнюватися з наявними базами даних, що дозволяє швидко встановити особу, особливо у випадках, коли загиблий є військовослужбовцем або перебував на державній службі.

Серед нетрадиційних методів, можемо виділити газохроматографічний аналіз, що є допоміжним методом, який застосовується для дослідження слідів хімічних речовин на тілі або одязі загиблого. Цей метод дозволяє визначити присутність вибухових речовин, хімікатів та інших речовин, які могли бути використані під час воєнних дій. Це допомагає встановити обставини загибелі і, в окремих випадках, виявити тип використовуваної зброї, що може слугувати доказом у судових розслідуваннях.

Окрім цього, хімічний аналіз зубної емалі використовується для визначення мікроелементів, що можуть бути характерними для певних регіонів. Така особливість дозволяє встановити географічне походження загиблого, що, своєю чергою, звужує коло пошуків і може вказати на місце народження чи постійного проживання людини.

На сьогодні, сучасні технології штучного інтелекту відіграють дедалі важливішу роль у криміналістичній практиці. Алгоритми штучного інтелекту обробляють великі обсяги даних, зіставляючи медичні записи, зображення, фотографії і наявну інформацію щодо загиблого. Штучний інтелект швидко виявляє можливі збіги, що значно прискорює процес ідентифікації та забезпечує більшу точність у порівнянні з традиційними методами.

Також важливими є методи мікротрасологічного аналізу, які дозволяють досліджувати мікроскопічні сліди на тілі та одязі загиблого, що допомагає реконструювати обставини загибелі. Наприклад, аналіз залишків вибухівки, металевих частинок чи інших мікрочасток може вказати на спосіб загибелі або використану зброю, що є важливим у процесі документування воєнних злочинів.

Таким чином, сучасна криміналістика використовує комплексний підхід для ідентифікації загиблих під час воєнних дій. Поєднання різноманітних методів – від ДНК-аналізу та цифрової реконструкції до радіологічних досліджень і штучного інтелекту – дозволяє не лише встановити особу, а й отримати важливі відомості про обставини її смерті.

Такий комплексний підхід допомагає не лише відновити справедливість і надати психологічну підтримку родинам загиблих, але й створити документальну базу для здійснення комплексних розслідувань вчинених кримінальних правопорушень, спрямованих проти життя людини, притягнути до відповідальності винних осіб та розробити комплекс заходів для запобігання вчиненню подібним злочинам у майбутньому.

**Геннадій Чорний**

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **ТАКТИЧНИЙ РИЗИК У ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ**

Розслідування злочинів терористичної спрямованості спонукає слідчого та прокурора, як процесуального керуючого, до прийняття певних рішень з елементами тактичного ризику.

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови ризиком є, по-перше, усвідомлена можливість небезпеки, а по-друге, сміливий, ініціативний учинок, дія зі сподіванням щастя, успіху, позитивного результату [1, с. 98].

Поведінку в раптово виниклій небезпечній ситуації багато в чім визначає стан страху, що деякою мірою можемо розглядати нормальним і навіть корисним, адже він сприяє терміновій мобілізації фізичного й психічного напруження, потрібного для самозбереження. Утім, не слід забувати про час, необхідний, щоб подолати почуття розгубленості, ухвалити виважене рішення й почати діяти. Підготовлена до екстремальної ситуації, обізнана людина може зі страхом упоратися швидше, інакше ми стикаємося з розгубленістю, тривалою бездіяльністю, метушливістю [3, с. 41].

Поняття «ризик» розглядається у психології як: – міра очікуваних негараздів у разі невдачі; – це дія, що загрожує суб'єкту збитком; – це вибір між декількома діями: від менш привабливого, але надійного, до більш привабливого, але ненадійного [4, с. 429–430].

Отже, ризик виникає в ситуації повної або відносної невпевненості, коли є можливість вибрати.

У юридичній психології під «ризиком» розуміють як «дії працівника правоохоронних органів, яким притаманні непевність виходу й можливість настання несприятливих наслідків у разі невдачі». Ризик значно більше належить до особистої фахової безпеки, тому ухвалюючи рішення з ризиком, працівники беруть до уваги два основні чинники: – можливість невдачі; – обсяг невдачі (очікуваний збиток).

У криміналістиці під «ризиком» розуміють таке [2, с. 123]: – ситуацію, що загрожує провалом задумів; – можливість настання негативних наслідків; – допущення негативних наслідків при втіленні тактичного рішення; – виконання дій у проблемній ситуації, наслідки яких не є однозначні.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що діяльність із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень неможливо уявити без того, щоби той, хто досліджує, утратив можливість ризикувати, ухвалювати рішення в умовах недостатньої визначеності. У криміналістиці поняття «ризик» наповнюють іншим змістом, іменуючи «тактичним ризиком».

Тактичний ризик виражено у своєрідному уявленні діяння, спрямованого досягнути цілі діяльності, утілити які іншими способами й засобами, що відкидають ризик, неможливо. Дуже часто ризиковані дії дають змогу досягнути планованої цілі діяльності швидше й при якнайменших витратах. Ризик у діяльності осіб, котрі розслідують кримінальні правопорушення й здійснюють процесуальне керівництво, потрібно розглядати як різновид небезпеки у слідчій ситуації, що склалася. Отже, можна підсумувати, що ризик у діяльності слідчого й прокурора – це таке положення, що об'єктивно існує в цю мить у розслідуваному кримінальному правопорушенні, що справді загрожує погіршенням стану розслідування, особам, котрі цим займаються, або іншим учасникам.

Тактичний ризик – це категорія дійова, тож вираженим буде його розглянути в процесі. На індивідуальному рівні суспільні відносини взагалі і кримінально-процесуальні зокрема виступають насамперед процесом, ланцюжком загальних і окремих завдань, що їх слідчий або прокурор розв'язує відповідно до вимог закону й обставин, що склалися. Причому більшість із тих завдань уповноважена особа ставить сама. У кожному такому тактичному завданні з ризиком є три постійні скла-

дові: – альтернативи – тактичні засоби, що їх потрібно визначити й вибрати; – сукупність припущень про можливу зміну цієї ситуації в майбутньому; – сукупність можливих наслідків.

З погляду психології ризик може бути навмисний або ненавмисний, мотивований або невмотивований. Навмисний ризик буде тоді, коли суб'єкт усвідомлює можливість альтернативних наслідків і, попри це, обере ризикований варіант. Ненавмисний ризик – коли суб'єкт усвідомлює ризиковану природу свого діяння, передбачає можливість настання негативних наслідків, але легковажно сподівається їм вчасно запобігти або не усвідомлює ризикованості, хоча міг і повинен був усвідомлювати й передбачати негативні наслідки. Мотивованому ризику притаманна зваженість доводів «за» і «проти» (що можна втратити, а що – виграти), багатоваріантність можливих наслідків за наявності визначених чинників, що посилюють або послаблюють їх настання, упевненість слідчого або прокурора в тім, що негативні наслідки він нейтралізує. Невмотивованому ризику притаманні ознаки, що є повною протилежністю ознакам мотивованого ризику. У діяльності слідчого й прокурора тактичний ризик може бути і безрозсудний, тобто такий, коли діяння спираються на дійсні можливості, а будуються в надії на удачу. Тут ризик переростає в авантюру. На відміну від цього, усвідомлений тактичний ризик спирається на справжню віру в успіх.

У діяльності слідчого й прокурора ризик виявляється, наприклад, під час розв'язання завдань, що виникають. Так, якщо казати про слідчого, то він, висуваючи слідчу версію, може помилитися при виборі напрямку розслідування, може власне висунути помилкову версію, що спричинить невинуватну витрату сил, засобів і часу. Існує ризик висунути підозру, обвинувачення, засноване на обмові, самообмові, підроблених доказах, помилкових висновках тощо. Ризик в ухваленні процесуальних рішень завжди пов'язаний із внутрішнім переконанням слідчого та прокурора, що може погіршувати інформаційна непевність або недостатність.

Припустимо говорити про ризик у діяльності слідчого та прокурора як про інформаційну, так і про психологічну категорію. До причин, які забезпечують правильність оцінки можливого тактичного ризику, належать особисті риси особи, зокрема досвід, спостережливість, спроможність і навички в оцінці матеріалу, уміння аналізувати і зіставляти типові ситуації. Ця діяльність має суб'єктивний характер, тому досвід грає чи не головну роль [2, с. 128].

Діяльність в умовах фахового ризику створює небезпеку як для суб'єкта, так і для інших учасників. Дуже важливою діловою рисою є вмiти зважено ризикувати. Це означає, що слідчий або прокурор мусить мати наукове розуміння фахового ризику взагалі й свого зокрема. Слідчий і прокурор, чия діяльність найбільше спирається на закон, мусять бачити законні межі й можливості свого фахового ризику і передбачати наслідки ризикованих рішень.

Ризик породжує стан тривоги, а в окремих випадках, тривалих за часом, – неврози і психози. Стан небезпеки супроводжується відповідною психічною напруженістю, що буде закономірною реакцією на загрозу. Фаховий ризик наявний і в ході розв'язання завдань, що виникають при взаємодії слідчого й працівників оперативних підрозділів. Виділяються найтипівіші завдання, пов'язані: – з виявленням доказової інформації; – з висуванням версій; – з оцінкою доведеної інформації; – з ухваленням найважливіших рішень.

Так, працюючи з інформацією чи доказами, завжди маємо пам'ятати про ризик не виявити, знищити, загубити фактичні дані, що могли б стати доказами. Висуваючи версію через інформаційну непевність, можемо помилитися, вибрати неправильний напрямок розслідування. Ризик схибити залишається й тоді, коли перевіряємо правильні версії. Усе від особи вимагає складної розумової роботи. Багатоманітність зв'язків і відношень, пов'язаних із розслідуваною подією, багатоепізодичні кримінальні правопорушення, група осіб, наявність співучасників, організовані злочинні групи тощо – усі ці чинники істотно збільшують ризик неповноти й неточності.

### Література:

1. Тлумачний словник української мови онлайн [Електронний ресурс]. – URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=рішення> .
2. Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти). Монографія. – Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту НУВС, 2005. – 151 с. – URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64ed6066-50d1-472c-a148-ecdff06e9f19/content>.
3. Шинкаренко І. О. Ш 62 Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації / І. О. Шинкаренко. Дніпро : ДДУВС, 2020, 56 с. – URL: <https://>

er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5743/1/Екстремальні%20ситуації%28навчально-практичні%20рекомендації%29.pdf.

4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с. – URL: [https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/427530.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf).

**Юлія Черноус**

*доктор юридичних наук, професор  
професор кафедри криміналістики та судової медицини,  
Національна академія внутрішніх справ  
м. Київ, Україна*

## **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень**

Все частіше у науці кримінального процесу та науці криміналістиці наголошується на необхідності приведення кримінальної процесуальної діяльності, а також криміналістичних засобів, методів та прийомів, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень – до міжнародних стандартів. Однак, власне поняття «стандарт», тлумачення його в міжнародному контексті під час діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, досягнення завдань кримінального провадження – викликає чимало запитань як у вчених, так і у практиків.

Власне зміст поняття «міжнародні стандарти» щодо криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є багатоаспектним.

Зокрема, якщо звертати увагу на кримінальну процесуальну діяльність, то саме міжнародні стандарти прав та свобод людини мають ключове значення, адже належний рівень дотримання прав і свобод людини є одним із критеріїв допустимості отриманих доказів у кримінальному провадженні. Відповідно, під час розслідування кримінальних правопорушень сторони кримінального провадження зобов'язані суворо дотримуватися кримінальної процесуальної форми.

Якщо звернути увагу на криміналістичну діяльність, то криміналістичне забезпечення кримінального провадження, а саме його техніко-



тактико- й методико-криміналістична складова, – повинні відповідати провідним стандартам застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів.

Питання дотримання міжнародних стандартів у кримінальному провадженні викликає зацікавленість у сучасних дослідників, висвітлювалося за змістом дисертаційних досліджень Г. Р. Крет «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи» (2020) [1], Т. В. Бабчинської «Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів» (2019) [2], ряду наукових статей вчених. Однак, сьогодні у науковій літературі відсутні єдині погляди щодо поняття, змісту та, відповідно – особливостей практичної реалізації міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Звернемося до тлумачення поняття «стандарт» у літературі. Так, у Юридичній енциклопедії визначено, що стандарт – це документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі [3, с. 614].

Пріоритет у правотворчій та правозастосовній діяльності має дотримання прав та свобод людини, тому передусім при формуванні міжнародних стандартів варто звертати увагу на цей аспект.

Слід деталізувати, що предметом нашого дослідження є міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Під час кримінального провадження, у процесі збирання доказів, реалізується діяльність із виявлення, витребування, вилучення, збереження, фіксації джерел криміналістично значимої інформації, що може набувати значення фактичних даних, й надалі – джерел доказів у кримінальному провадженні. Відповідно, поняття «стандарт» доцільно застосовувати як у значенні вимог як до правотворчої, так і правозастосовної діяльності, що ґрунтуються на положеннях міжнародних нормативно-правових джерел, кращому досвіді іноземних держав.

Однак, не слід обмежуватися вказаним. Так, тлумачення другого значення поняття «міжнародний стандарт», спирається на тлумачення п. 10 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 року як «стандарт, прийнятий міжнародною організацією із стандартизації

і доступний для широкого кола користувачів» [4]). Так, міжнародні стандарти формує Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) – міжнародний орган, що встановлює стандарти, до складу якого входять представники різних національних організацій зі стандартизації. До повноважень національного органу стандартизації (Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості») належить вжиття заходів щодо гармонізації національних стандартів і кодексів усталеної практики з відповідними міжнародними і регіональними стандартами, а також кодексами усталеної практики [5, с. 366].

Наведемо приклади міжнародних стандартів, які вже реалізується у вітчизняній криміналістичній діяльності. Це міжнародний стандарт ISO 21043 «Судова експертиза» (ТК 192), Стандарт ДСТУ ISO 21043–1:2021 «Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять», стандарт ДСТУ ISO 21043–2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів» та низка інших.

Згадується «стандарт» є і у ч. 2 ст. 567 КПК України «Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції». Так, визначено, що допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод [8], [9, с. 12].

У галузі судово-експертної діяльності, важливі європейські стандарти у криміналістичному тлумаченні встановлює Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI).

Отже, поняття міжнародні стандарти у кримінальному провадженні, попри активне використання даних термінів у наукових працях, під час практичної реалізації низки практичних завдань, є доволі різноманітними щодо їх тлумачення та практичного виразу і донині єдиної наукової думки з даного приводу не сформовано.

Варто додати, що міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження стосуються і власне його процедури, реалізуються як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. З даного приводу варто підкреслити значення діяльності Міжнародного кримінального суду – постійно діючої міжнародної організа-

ції, яка поширює юрисдикцію щодо вчинених міжнародних злочинів та, в окремих випадках – й злочинів міжнародного характеру. Міжнародний кримінальний суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави; юрисдикція поширюється на найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства (а) злочини геноциду; б) злочини проти людяності; в) воєнні злочини; г) злочин агресії) (ст. 4, ст. 5 Статуту Міжнародного кримінального суду) [10].

У сучасних умовах подолання збройної агресії Російської Федерації проти України важливим видається питання не лише забезпечення належної процесуальної процедури збирання доказів Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду про вчинені країною агресором воєнні злочини, а і акцентується увага на криміналістичний аспект збирання доказів. Нині є важливим формування криміналістичної методики розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні воєнні злочини, що пропонуватиме найбільш ефективні методи і засоби діяльності відповідно до провідних стандартів, враховуватиме питання техніко-криміналістичного, тактико-криміналістичного, методико-криміналістичного забезпечення.

Вирішення проблемних питань в Україні можливе лише із врахуванням світового досвіду розслідування міжнародних злочинів і на території іноземних держав. Такий досвід має бути використаний при роботі слідчих України із жертвами воєнних злочинів від рук російських окупантів.

Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження охоплюють кримінальний процесуальний та криміналістичний аспекти [9, с. 10–16]. Вказані аспекти перебувають у взаємозв'язку, однак мають різні форми виразу. Кримінально процесуальна форма передбачає дотримання низки вимог, що закріплені за змістом міжнародних договорів (згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), яких зобов'язані дотримуватися всі суб'єкти, які представляють сторони кримінального провадження у діяльності зі збирання, дослідження, оцінки і використання доказів. Їх порушення чи не дотримання обумовлює не лише невідповідність кримінальному процесуальному законодавству України, а має як наслідок визнання отриманих доказів та їх джерел – недопустимими. З криміналістичного аспекту,

такі міжнародні стандарти виступають ключовою вимогою під час формування засобів, методів, прийомів криміналістичного забезпечення (за напрямами реалізації техніко-, тактико-, методико-криміналістичного забезпечення). Наприклад, під час розробки нових техніко-криміналістичних засобів, призначених для роботи із криміналістично значимою інформацією, а також під час формування нових тактичних прийомів, положень криміналістичних методик розслідування та ін. Тобто, дотримання вимог міжнародних стандартів важливо як під час розробки, застосування засобів криміналістичних техніки, відповідних методів, засобів і прийомів, а також рекомендацій щодо їх застосування.

### Література:

1. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с.
2. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2020. 254 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13786>.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (гол. ред. кол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П – С. 2003. 736 с.
4. Про стандартизацію : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
5. Дульський О. Л. Стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2023. С. 365–368. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/88>.
6. ДСТУ ISO 21043-1:2021 Криміналістика. Терміни та визначення понять. Нац. орган стандартизації ДП «УкрНДНЦ». Ч. 1. 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496774-21#Text>
7. ДСТУ ISO 21043-2:2021 Криміналістика. Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання об'єктів. Нац. орган стандартизації ДП «УкрНДНЦ». Ч. 2. 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496774-21#Text>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Yu. Chornous, O. Dulskyi International and European forensic support standards for criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy*

*of Internal Affairs* / Ed. by S. Cherniavskiy (Editor-in-Chief) et al. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2024. Vol. 14, No. 1. P.9–19.

10. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_588#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text).

**Данило Чмутів**

аспірант кафедри криміналістики  
Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого,  
Харків, Україна

## **МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Сучасна ситуація та динаміка злочинності в Україні суттєво вплинули на зміну пріоритетів судово-експертної діяльності та конкретний зміст створення і застосування криміналістичних знань. Така ситуація покладає додаткове навантаження на судові та правоохоронні органи, відповідальні за забезпечення безпеки, на слідчих, детективів та прокурорів, які мають виявляти та документувати воєнні злочини та їх наслідки, а також на суддів, які здійснюють судовий контроль за кримінальним провадженням та правосуддям у такому складному та небезпечному контексті [1, с. 6–10].

У цьому контексті основним завданням криміналістики є розробка та застосування інноваційних інструментів, прийомів та методів, які дозволяють ефективно збирати, досліджувати та використовувати різноманітну доказову інформацію, в тому числі цифрову, під час досудового розслідування та судового провадження [2, с. 10–19]. Сучасна цифрова реальність пов'язана з появою нових видів злочинів, таких як кіберзлочини, інформаційне шахрайство, кібертероризм та численні кібератаки. У зв'язку з цим цифрова інформація як невід'ємний атрибут сучасної кримінальної та кримінально-процесуальної діяльності визначає перспективи розвитку судової експертизи, яка в нинішніх реаліях воєнного стану перебуває на передовій боротьби зі злочинністю. Тому питання посилення ролі судової інформатики в сучасних умовах загострилося

саме сьогодні, коли питання використання технологій штучного інтелекту в правоохоронних органах набуває особливого значення і потребує спеціальних досліджень та сучасної практики [3, с. 491–503].

Сьогодні використання та впровадження технологій штучного інтелекту в правоохоронну діяльність значною мірою зумовлене необхідністю конкурувати зі злочинним світом, який дедалі активніше впроваджує новітні інноваційні технології. Злочинці досить активно використовують технологію блокчейн, дрони, робототехніку та штучний інтелект – останні плоди четвертої промислової революції. Технологія штучного інтелекту зараз стала основною галуззю в сфері цифрових технологій і цифрового зв'язку. Тому використання можливостей штучного інтелекту в роботі правоохоронних і судових установ зараз є надзвичайно важливим і затребуваним [4, с. 89–97]

Використання штучного інтелекту в криміналістиці має значну користь і може сприяти поліпшенню якості розслідування кримінальних справ, так і ефективності правоохоронних органів в цілому. А саме:

1) *аналіз доказів*: автоматизований аналіз великих обсягів доказів, таких як текстові документи, відео- та аудіозаписи, фотографії. Алгоритми машинного навчання дозволяють швидко виявляти зв'язки та патерни в даних, що може сприяти в розкритті злочинів та ідентифікації злочинців;

2) *прогнозування злочинності*: аналіз великих обсягів даних щодо злочинності, включаючи звіти про злочини, географічні дані, соціальні мережі тощо, для прогнозування місць і часів можливих злочинів. Це дозволяє правоохоронним органам приділяти більше уваги та ресурсів там, де їх найбільше потрібно;

3) *розпізнавання облич*: Системи розпізнавання облич на основі штучного інтелекту можуть бути використані для ідентифікації підозрюваних осіб на відеозаписах з камер спостереження або з фотографій, знайдених на місцях кримінальних правопорушень;

4) *моніторинг великих обсягів даних*: моніторинг та аналіз великих обсягів відкритих даних, таких як соціальні мережі, електронні платежі або транспортні дані для виявлення підозрілих або несправних патернів, які можуть вказувати на злочинну діяльність;

5) *попередження кримінальних правопорушень* : за допомогою аналізу даних та алгоритмів прогнозування, ШІ може допомогти правоохо-

ронним органам у попередженні злочинів, виявленні схем шахрайства або злочинних угруповань до того, як вони встигнуть скоїти кримінальних правопорушень.

Таким чином, використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності є важливим шляхом підвищення ефективності роботи правоохоронних органів за рахунок розвитку та впровадження сучасних цифрових технологій за такими основними напрямками:

1) інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності (наприклад, інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» призначена для обробки інформації, що утворюється під час діяльності поліції, та інформаційно-аналітичного забезпечення такої діяльності);

2) інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності (зокрема, використання карт і креслень для створення геоінформаційної системи просторового розташування об'єктів);

3) створення спеціалізованих розвідувально-інтелектуальних систем оперативно-розшукового призначення (наприклад, розробка та впровадження автоматизованих систем для здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій у мережах зв'язку загального користування) [5, с. 12–46].

Також однією з головних проблем є питання безпеки. Зростаюча автономія систем штучного інтелекту може стати об'єктом кібератак та зловживань, що може негативно позначитися на ефективності розслідування кримінальних справ та загрожувати конфіденційності даних.

Приватність та захист персональних даних є іншим етичним аспектом. Використання систем штучного інтелекту може призвести до збору та аналізу великих обсягів особистої інформації без належного контролю та згоди осіб, що порушує їхні права на приватність. Рівень доступу та справедливості також потребують уваги. Нерівний доступ до технологій штучного інтелекту може створити нерівності у можливостях для правоохоронних органів, що може призвести до несправедливості та перекручення справедливого суду.

Отже, використання штучного інтелекту в розслідуванні кримінальних правопорушень є невід'ємною складовою сучасної криміналістики. Системи штучного інтелекту демонструють великий потенціал у виявленні злочинів, аналізі доказів, ідентифікації підозрюваних та прогнозу-

ванні злочинності. Вони допомагають правоохоронним органам підвищити ефективність розслідування та забезпечити більш швидке та точне реагування на кримінальні події. Проте варто враховувати, що використання систем штучного інтелекту також створює етичні питання, зокрема у сферах безпеки, приватності та справедливості. Необхідно постійно вдосконалювати етичні стандарти та правила, які регулюють використання цих технологій у криміналістиці, з метою забезпечення безпеки громадян, захисту приватності та забезпечення рівного доступу до юстиції для всіх. Розумне та етичне використання штучного інтелекту може сприяти покращенню кримінального правосуддя, але лише за умови ретельного розгляду його етичних аспектів та дотримання принципів правосуддя.

### Література:

1. Авдєєва Г. К. Проблеми використання систем штучного інтелекту в роботі органів кримінальної юстиції. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 6–10.
2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
3. Шевчук В. М., Авдєєва Г. К. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац, акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. С. 491–503.
4. Шевчук В. М. Штучний інтелект в криміналістиці : проблеми, можливості, перспективи. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів*: матеріали X Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 89–97.
5. Matulienė, S., Shevchuk, V., & Baltrūnienė, J. Artificial Intelligence in Law Enforcement and Justice Bodies: Domestic and European Experience. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 2023, 29(4), 12–46.
6. Shevchuk V., Vapniarchuk V., Borysenko I., Zatenatskyi D., Semenogov V. Criminalistic methodics of crime investigation: Current problems and promising research areas. *Revista Juridica Portucalense*. Vol. 32. 2022. P. 320–341. <https://revistas.rcaap.pt/juridica/article/view/28241>



**Віталій Шевчук**  
*аспірант НДІ вивчення проблем злочинності*  
*імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,*  
*м. Харків, Україна*

## **ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В СУДІ**

Висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, яке отримується в ході проведення експертом судової експертизи, містить синтезуючу в межах компетенції та компетентності експерта інформацію, що була отримана ним за допомогою спеціальних наукових методів і знань безпосередньо під час проведення дослідження з наданих йому суб'єктами розслідування процесуальних джерел доказів [1, с. 55–60]. У порівнянні з іншими доказами висновок експерта має істотну специфіку і, як і будь-який інший судовий доказ, підлягає оцінці судом «за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом» (ст. 94 КПК України).

Висновок експерта повинен відповідати основним критеріям оцінки доказів – належності, допустимості, достовірності та достатності. При цьому належність, допустимість, достовірність і достатність висновку експерта залежить від низки факторів: правильності формулювання питань, які ставляться сторонами кримінального провадження для вирішення, законності здобуття матеріалів, які направляються для дослідження, їх достатності і якості, а також компетенції та компетентності експерта, дотримання ним своїх обов'язків. На сьогодні не в повній мірі вирішеними залишаються питання, пов'язані із призначенням експертиз у кримінальному провадженні стороною захисту, що потребує внесення певних змін до норм чинного КПК України та Закону України «Про судову експертизу» [11, с. 102]. Особливості оцінки допустимості висновку експерта полягають у тому, що оцінці підлягають як встановлені експертом факти, так безпосередньо висновок як процесуальне джерело доказів.

У фаховій літературі оцінку доказів та їх процесуальних джерел визначають як «розумову діяльність суб'єктів доказування з визначення допустимості та повноти процесуальних джерел, а також належності

до справи наявних відомостей про факти, їх допустимості, достовірності та достатності для прийняття відповідних рішень» [5, с. 15]. На думку М. А. Погорецького: «оцінка доказів – це розумова діяльність усіх суб'єктів доказування з визначення належності, допустимості, достовірності й достатності фактичних даних та їх джерел для визначення можливості надання їм статусу певного доказу, а також отримання доказів» [12, с. 516]. В. В. Вапнярчук вказує, що «оцінка – це розумовий (логічний) аналіз належності, допустимості, достовірності, значимості й достатності доказової діяльності, що здійснюється всіма її суб'єктами в конкретному кримінальному провадженні» [4, с. 116].

Оцінку висновку судового експерта як джерела доказів можна умовно розділити на два етапи. На першому етапі здійснюється ізольована оцінка висновку експерта як джерела доказів. На цьому етапі завдання оцінки полягає в тому, щоб визначити допустимість, належність, достовірність висновку. Аналізуючи об'єктивні умови проведеного дослідження, методи, використані експертом, обґрунтованість зробленого ним висновку, суд має переконатися у наявності факту, встановленого проведеним експертним дослідженням. Правильне вирішення цього завдання вимагає врахування специфіки висновку експерта, як особливого джерела доказів. На другому етапі здійснюється оцінка доказового значення факту, встановленого висновком експертизи. Завдання оцінки тут полягає в тому, щоб з'ясувати зв'язок факту, встановленого експертизою, з іншими достовірно встановленими у справі фактами та визначити значення цього факту для доказування обставин події кримінального правопорушення та винуватості у її вчиненні певної особи.

Перевірка й оцінки експертного висновку проводиться для встановлення достатності представлених експерту об'єктів дослідження; компетентності експерта; повноти відповідей на поставлені питання і їхню відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною і підсумковими висновками експертизи; дотримання вимог законодавства під час призначення і провадження експертизи; обставин, що виключають участь експерта в кримінальному провадженні; обґрунтованість експертного висновку і його відповідність іншим матеріалам кримінального провадження.

Оцінка висновку експерта є складною розумовою діяльністю, яка включає: 1) аналіз дотримання вимог процесуального закону щодо підстав і порядку залучення експерта до проведення експертизи, а також

проведення та оформлення експертизи; 2) з'ясування компетенції і компетентності експерта та можливості його участі у кримінальному провадженні; 3) визначення відповідності висновку експерта поставленому перед ним завданню; 4) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку; 5) перевірку даних, які містяться у висновку, на належність до обставин, що мають значення у кримінальному провадженні; 6) визначення ступеня відповідності висновків експерта іншим зібраним у кримінальному провадженні доказам [3, с. 97].

В оцінку висновку судового експерта, як своєрідній логічній операції, слід розрізнити чотири компоненти, які створюють цілісне уявлення про її сутність: суб'єкт оцінки, предмет оцінки, характер оцінки та її підстави [7, с. 104]. Вказані структурні компоненти оціночної діяльності суду дають уявлення про таку діяльність суду в контексті оцінки висновку експерта, як про складний процес, в якому кожен із компонентів має суттєве значення і пов'язаний з усіма іншими.

Суб'єктом оцінки є суд (суддя), сторони, а також інший експерт (спеціаліст), які вивчають різні сторони експертного дослідження та висновку експерта як процесуального документу. Без суду, як основного суб'єкта оцінки, немає і не може бути й самої оцінки. Слід мати на увазі, що суб'єкти оцінки різняться характером знань. Суддя, обвинувач, захисник – фахівці у галузі права, експерт, спеціаліст – обізнані у предметі, об'єкті, методиці експертного дослідження особи. В зв'язку з викладеним оцінка вказаних суб'єктів може відрізнитись. На оцінку суду впливає оцінка інших учасників, але остаточне рішення приймається за внутрішнім переконанням суду.

Предметом оцінки є результати дослідження, а вузькому – різні сторони, характеристики висновку експерта як джерела доказів та документу, в якому викладається процес та результати наукового дослідження. Необхідно виокремити дві суттєві обставини предмета оцінки. Перша – важливо точно визначати конкретний предмет оцінки, тобто що саме, яка характеристика висновку оцінюється судом: процесуальна, методична. Друга – оцінка експертного висновку перебуває у прямій залежності від ступеню розробки критеріїв оцінки.

Результат (характер) оцінки висновку експерта має такі різновиди : 1) висновок визнається повним, обґрунтованим, має значення для справи і включається судом до числа інших джерел доказів та використовується у доказуванні обставин правопорушення; 2) висновок визна-

ється неповним та за клопотанням учасників судового розгляду чи за ініціативою суду може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому самому або іншому експерту; 3) визнання висновку не повною мірою (недостатньо) ясним, зрозумілим, що вимагає проведення допиту експерта; 4) висновок визначається необґрунтованим, викликає сумнів у його правильності або таким, що суперечить іншим доказам у справі, тому у суді є підстави призначити повторну експертизу, проведення якій доручається іншому експерту; 5) висновок експерта не приймається як джерело доказів, але незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідних ухвалі, вироку (ч. 10 ст. 69 КПК України) [6, с. 174].

Підстави оцінки являють собою критерії оцінки, діяльності, основа оціночних суджень суду. Якщо немає підстав для оціночних суджень суду, то не можна говорити про оцінку взагалі. Для суду такими критеріями є правові знання, дані науки та судово-експертної практики, обставини справи, що стосуються предмета експертизи, літературні та довідкові відомості та інші подібні матеріали, що допомагають суду провести оцінку результатів дослідження.

Фахівці вказують на окремі сторони висновку експерта, які оцінюються судом. Так, в предмет оцінки включають допустимість, достовірність, доказове значення висновку, компетенцію експерта, належність висновку до обставин кримінального правопорушення, допустимість, умотивованість й інформативність; процесуально-організаційну, фактичну, методичну, логічну, граматичну і ілюстративну сторони висновку; дотримання загальних процесуальних норм, повноту, достовірність і аргументованість умовиводів, відповідність встановлених даних іншим доказам; відповідність висновку юридичному, гносеологічному й етичному критеріям [10, с. 730].

Отже, предмет оцінки висновку експерта включає різноманітні аспекти. Слід зазначити, що розмежувати окремі сторони предмету оцінки висновку експерта досить складно, тому що межа між ними нечітка, що пов'язано із комплексним всебічним аналізом висновку. Тому всі сторони висновку експерта оцінюються в сукупності. Для прийняття законного рішення за результатами оцінки висновку експерта, як вказано вище, необхідно визначити критерії такої оцінки. Критерії оцінки висновку експерта однакові як на досудових так і судових стадіях кримінального процесу. Однак, оцінка висновку експерта, як будь-яких доказів,

у кожній стадії має свої особливості, обумовлені завданням стадії та специфікою здійснення у ній процесуальної діяльності.

На стадії досудового розслідування слідчий, прокурор оцінюють докази щодо можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності, застосування до неї заходів забезпечення кримінального провадження, а також можливості доведення перед судом винуватості особи. Суд же оцінює докази щодо винуватості особи та її засудження, або навпаки невинуватості та виправдання [9, с. 45].

Аналітична діяльність із оцінки висновку експерта складається з кількох блоків розумових операцій і дій: формальної (логіко-процесуальної) оцінки; змістовної (спеціальної) оцінки висновку експерта; допиту експерта [14, с. 364-411].

*Формальна (логіко-процесуальна) оцінка* висновку експерта включає у себе такі розумові операції: 1) оцінка дотримання процесуальних вимог під час проведення експертизи; 2) оцінка відповідності об'єктів, спрямованих на експертизу і фактично досліджених ним; 3) оцінка повноти та обсягу проведеного експертного дослідження, ясності кінцевих висновків; 4) оцінка логічної обґрунтованості висновків експерта; 5) визначення належності даному кримінальному провадженню викладених в експертному висновку результатів дослідження; 6) визначення відповідності висновків експерта іншим доказам, які містяться у матеріалах кримінального провадження.

*Змістовна (спеціальна) оцінка* висновку експерта включає: 1) визначення достатньої для вирішення поставлених питань кількості представлених на експертизу об'єктів; 2) оцінка доброякісності представлених експертові об'єктів і правильності вихідних даних; 3) оцінка використаної експертом методики дослідження. Ця розумова операція полягає у визначенні відповідності використаної експертом методики дослідження затвердженим у встановленому порядку типовим методикам, які розробляються у системі державних спеціалізованих експертних установ; 4) оцінка повноти проведеного експертного дослідження. Ця розумова операція тісно пов'язана з попередньою і передбачає визначення того, чи всі процедури дослідження відносно об'єкта експертизи виконані відповідно до обраної методики; 5) оцінка правильності опису та тлумачення встановлених ознак об'єктів дослідження; 6) оцінка наукової обґрунтованості проміжних і кінцевих висновків; 7) *оцінка компетентності експерта*. Виконання цієї операції є досить складним,

оскільки компетентність є суб'єктивною характеристикою, яка відображає індивідуальну здатність експерта вирішувати поставлене завдання. Оцінка компетентності експерта здійснюється на основі всебічного аналізу висновку, всіх його компонентів. У результаті цього у суб'єкта оцінки повинно скластися переконання у достовірності або недостовірності умовиводів експерта [2, с. 110–113].

Одним із допоміжних механізмів в оцінці доказів, які містяться у висновку експерта є допит експерта в суді. Здійснення такої процесуальної дії як допит експерта, дає можливість розв'язати не лише незрозумілі питання які можуть виникати при дослідженні висновку експерта, а також доповнити й уточнити його висновок. Саме шляхом допиту експерта сторонами кримінального провадження і судом, можна розтлумачити незрозумілу термінологію та застосування конкретних методів дослідження експертом, подолати сумніви й розбіжності у розумінні та висновках суду» [8, с. 362]. Окрім цього, процесуальними механізмами для оцінки доказів, що містяться у висновку експерта у судді є також клопотання сторін кримінального провадження, наприклад, про визнання доказів, що містяться у висновку експерта недопустимими, допит іншого експерта, який має ту ж кваліфікацію як і експерт який складав висновок, призначення експертизи (повторної або додаткової) тощо [13, с. 445–447].

Таким чином, висновок експерта, який надається суду під час дослідження доказів, відіграє значну роль у кожному кримінальному провадженні. Кількість проваджень у яких відсутні висновки експерта є незначною адже саме за допомогою спеціальних знань експерта у науковій, технічній, медичній чи іншій сфері знань вдається встановити обставини кримінального правопорушення. Однак такі висновки не є беззастережно та ультимативно прийнятними для сторін провадження та суду і докази, що містяться у них, підлягають оцінці. При цьому оцінка висновку експерта є важливим елементом доказування, але досить складним. Кожна зі сторін кримінального провадження має право сумніватися у будь-якому аспекті експертного висновку, у тому числі й у його науково-методичній правильності [2, с. 113].

Оцінка кожного висновку експерта у кримінальному провадженні є обов'язковою і має свою специфіку. Результати її здійснення знаходять відображення у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора, слідчого судді, суду (постановах, ухвалах, вироках) та деяких інших процесуаль-

них документах (клопотаннях, скаргах тощо). Необхідною передумовою оцінки висновку експерта є його перевірка, здійснення якої, крім розумових операцій, передбачає проведення певних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

### Література :

1. Авдєєва Г. К. Оцінка достовірності висновку експерта як джерела доказів в Україні та в інших країнах: порівняльно-правовий аналіз. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*: Електронне наукове фахове видання / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2021. № 2 (21). С. 55–71.
2. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 54. Том 2. С. 110–113.
3. Баулін О. В., Ізотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 66. 2021. С. 95–108.
4. Вапнярчук В. В. Сутність активної та ініціативної діяльності суду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія Право*. 2014. Вип. 25. С. 236–239.
5. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування в кримінальному процесі: посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2006. 272 с.
6. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ: Ін Юре, 2007. 528 с.
7. Логіка для юристів: підручник. Ужгород: Вид-во «Говерла», 2022. 316 с.
8. Саєнко Г. Ю. Оцінка судом висновку експерта як джерела доказів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 359–362.
9. Смуригін О. Оцінка доказів як елемент процесу доказування. *Вісник прокуратури*. 2008. 1. С. 44–49.
10. Панько Н. А. Висновок експерта та його оцінка. *Форум права*. 2012. № 1. С. 728–733.
11. Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 3 (15), 2018, 99–102.
12. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : моногр. Харків, 2007. 576 с.

13. Циганюк Ю. В. Оцінка висновку експерта судом. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв. 28–29 грудня 2022 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 445–447.*
14. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

**Михайло Шепітько**

*доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,  
м. Харків, Україна*

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЦИФРОВІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ**

У 2021 р. Європейська комісія закріпила та проголосила цифрове десятиліття Європи [1] відзначила пришвидшення цифровізації в суспільстві та економіці, на що вплинула пандемія COVID-19. Європейська комісія наполягає на тому, що «цифрова трансформація має забезпечити сучасні та ефективні системи правосуддя (80% кримінальних розслідувань засновуються на цифрових доказах), захист прав споживачів і підвищену ефективність громадських дій, включаючи можливості з правозастосування та розслідування. Те, що є незаконним офлайн, також є незаконним в Інтернеті, і правозастосовні органи повинні бути найкраще підготовлені для боротьби з більшою кількістю і більш складні цифрові злочини» [1].

Бурхливий розвиток цифрових технологій та штучного інтелекту вже призвів до прийняття Акту щодо штучного інтелекту в ЄС від 12 липня 2024 р., 2024/1689. У цьому акті запропоновані заборони, які стосуються розслідування та розгляду справ в суді. Зокрема, забороняється



використання систем віддаленої біометричної ідентифікації «в режимі реального часу» в загальнодоступних місцях для цілей правозастосовних органів, якщо та в тій самій мірі, таке використання не є суворо необхідним для досягання однієї із наступних цілей: i) цілеспрямований розшук конкретних жертв викрадення, торгівлі людьми чи сексуальної експлуатації людей, а також розшук осіб, зниклих безвісти; (ii) запобігання конкретній, суттєвій та безпосередній загрозі життю чи фізичній безпеці фізичних осіб або справжній і поточній чи справжній та передбачуваній загрозі терористичного нападу; (iii) виявлення місцезнаходження або ідентифікація особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, з метою проведення кримінального розслідування чи судового переслідування або виконання кримінального покарання за правопорушення, зазначені в Додатку II і караються у відповідній державі-члені у вигляді позбавлення волі або тримання під вартою на максимальний термін не менше чотирьох років [2].

Останнім часом розвиток цифрових технологій також призвів до появи окремих цифрових прав, до яких прийнято відносити: 1) *доступ до інтернету та відсутності дискримінації в цій сфері*; 2) *свободу слова та інформації*; 3) *забезпечення онлайн-доступу до освіти та знань*; 4) *особливого захисту дітей та молоді під час користування інтернетом* [3].

Реалізація цифрових прав особи почала відігравати настільки важливу роль в житті суспільства та держави, що необхідність їх захисту вже прямо відображається в міжнародних та національних документах. У 2014 р. ПАРЄ прийняла резолюцію (1987) щодо *права на доступ до інтернету, пов'язуючи його із правом на освіту, право на участь в культурному житті та право на об'єднання та зібрання* [4].

Комітет з прав людини ООН ще в 2016 р. відзначив, що ті самі права, що людини має офлайн, вони мають бути так само захищені онлайн, як-то: 1) *свобода вираження поглядів*, яка застосовується незалежно від кордонів та через будь-які ЗМІ за власним вибором відповідно до ст. 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про цивільні та політичні права; 2) *свобода вираження поглядів, свобода об'єднань, недоторканості приватного життя та інших прав людини в інтернеті* мають бути захищені державами відповідно до міжнародних зобов'язань в сфері прав людини таким через національні демократичні інститути таким чином, щоб забезпечити свободу та безпеку в інтернеті, з тим, щоб

він міг залишитися активною силою, що створює економічний, соціальний та культурний розвиток [5].

Право на доступ до інтернету стало предметом розгляду багатьох справ в Європейському суді з прав людини під час захисту, перш за все, свободи вираження поглядів (ст. 10 Конвенції Ради Європи прав людини і основоположних свобод). Так, у справі Ченгіз та ін. проти Туреччини (*Cengiz and Others v. Turkey, 1 December 2015, §§ 49 and 52*) відзначається, що «на сьогодні інтернет став одним із головних засобів, за допомогою якого люди здійснюють своє право отримувати та передавати інформацію та ідеї, забезпечуючи тим самим необхідні інструменти для участі в діяльності та обговореннях політичних питань і питань загального інтересу» [6].

В Україні відсутній окремий документ, який би міг регулювати та захистити право на доступ до інтернету та пов'язані із ним свободи слова та інформації, забезпечення онлайн-доступу до освіти та знань та особливого захисту дітей та молоді під час користування інтернетом. Чинний КК України виокремлює розділ XVI Особливої частини «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (ст.ст. 361-363-1), однак він не здатний об'єднати всі прояви таких кримінальних правопорушень, які визначаються як кіберзлочинність, цифрові злочини, інтернет-шахрайство, порушення авторських та суміжних прав в мережі інтернет, тощо. Цілий комплекс кримінальних правопорушень стосується прямого блокування журналістської діяльності, сайтів та доступу до мережі Інтернет. Під час війни Інтернет простір став засобом поширення дезінформації, фейків, пропаганди, дискримінації та ненависті. Ці злочинні прояви стають ще більш небезпечними, оскільки їх вчинення передусє вчиненню злочину агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності вже в реальній дійсності.

Перехід розслідування та судового процесу в цифрові форми, поява концепцій Електронного суду та цифрових доказів, створення Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування «iКейс» та Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) демонструє неминучість здійснення правосуддя в онлайн (відеоконференцій) та цифрових формах та нагальну потребу захисту цифрових даних під час здійснення правосуддя.

Розслідування злочинів, що пов'язується із використанням комп'ютерної техніки, програмних продуктів та електронної комунікації, потребує використання засобів цифрової криміналістики (*digital forensics*) [7, с. 129] та спеціальних знань у відповідній сфері. З одного боку, винуваті у вчиненні таких злочинів зловживають цифровими правами, а з іншого боку – здійснюють незаконний вплив на групу осіб або суспільство в цілому з метою отримання незаконного прибутку, отримання іншої вигоди, створення паралельної реальності шляхом розповсюдження дезінформації та пропаганди, знищення державності та самих основ національної та міжнародної безпеки. Тому під час досудового розслідування таких діянь призначається та проводиться судова експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів, а також електронної комунікації. Важливим дослідженням також може стати лінгвістична експертиза мовлення (авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження) [8].

Від проведення подібних судово-експертних досліджень часто залежить, – встановлення місця, часу, обстановки, засобів та зарядь вчиненого злочину, а при відмежуванні публічних закликів до вчинення злочину – до чого саме вони були здійснені – геноциду, агресії, пропаганди війни, воєнних злочинів чи злочинів проти людяності, або до злочинів проти основ національної безпеки України.

Слід наголосити, що навіть під час війни держава має зберігати розумний баланс між дотриманням цифрових прав та блокуванням (обмеженням) ресурсів. Невипадково в міжнародно-правових актах та рішеннях містяться не тільки декларації окремих цифрових прав, але й обмовки щодо можливості їх обмеження (пропагандою ненависті, підбурювання до дискримінації та насильству). Очевидною стає й необхідність формулювання окремої кримінальної політики (стратегії) та закону в сфері забезпечення цифрових прав особи, які комплексно дали би можливість сформулювати прозорі зрозумілі правила обмеження таких прав при наявності відповідних загроз. При цьому цифрова криміналістика в дослідженні цифрових доказів відіграє ключову роль, оскільки дає можливість здійснення їх судово-експертного аналізу.

### Література:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. 2030 Digital Compass: the European Way for the Digital

- Decade. European Commission, Brussels, 09.03.2021. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/03/2030-Digital-Compass-the-European-way-for-the-Digital-Decade.pdf>
2. EU Artificial Antelligence Act, 2021/0106.
  3. Your Digital Rights in Brief. Guide to Human Rights for Internet Users. URL: Access and non-discrimination\ online.
  4. The right to Internet access. PACE Resolution 1987 (2014). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20870>
  5. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, A/HRC/32/L.20 (2016) at para 1. *UN Human Rights Council*. URL: [https://www.article19.org/data/files/Internet\\_Statement\\_Adopted.pdf](https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf)
  6. Factsheet – Access to Internet and freedom to receive and impart information and ideas. ECtHR, June 2024. URL: [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS\\_Access\\_Internet\\_ENG](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Access_Internet_ENG)
  7. Shepitko V., Shepitko M. *Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences: Encyclopedia*. Kharkiv, 2021. 508 p.
  8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145.

**Віктор Шляхта**

*менеджер Львівського регіонального управління  
Департаменту корпоративної безпеки АТ «Укрзалізниця»  
м. Львів, Україна*

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ  
УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ  
(ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)**

Розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) пов'язано із визначенням обов'язкових ознак цього складу в ст. 212 КК України. Важливою в цій нормі є вказівка на те, що суб'єктом цього злочину є службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-яка інша особа, яка зобов'язана їх сплачувати. Мінімальний розмір ухилення від сплати

податків, зборів (обов'язкових платежів) для визначення цього діяння як злочину є значний розмір фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів (у 2024 р. – 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян / 4 542 тис. грн).

Відповідно до підслідності, яка встановлена КПК України детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). За статтею 2 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-ІХ детектив Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України) – це службова особа БЕБ України, уповноважена в межах компетенції, визначеної Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності БЕБ України.

Згідно із статистичними даними Офісу Генерального прокурора було зареєстровано:

в 2021 р. – 760, з яких повідомлень про підозру – 53, обвинувальних актів – 24;

в 2022 р. – 390, з яких повідомлень про підозру – 20, обвинувальних актів – 3;

в 2023 р. – 914, з яких повідомлень про підозру – 50, обвинувальних актів – 10;

в січні-вересні 2024 р. – 706, з яких повідомлень про підозру – 57, обвинувальних актів – 10 [1].

У період 2019-жовтень 2024 рр. Єдиному реєстрі судових рішень значиться 16 обвинувальних та 13 виправдувальних вироків [2] за ст. 212 КК України.

Така висока кількість виправдувальних вироків пояснюється складністю розслідування даної категорії справ. Крім того, потрібно пам'ятати про особливу місію ст. 212 КК України, що закріплена в ч. 4 і зводиться до сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня), що здійснюється до притягнення особи до кримінальної відповідальності через інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні стандарти розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових пла-

тежів). Враховуючи створення нового органу розслідування – Бюро економічної безпеки України і здійснення функцій досудового розслідування новою процесуальною фігурою – детективом, – використання міжнародних стандартів розслідування даної категорії кримінальних проваджень є важливим для їх підвищення ефективності їх діяльності.

Відповідно до цих стандартів розслідування ухилення від сплати податків пов'язують із податковими злочинами (*tax crimes / taxing crime*), білокомірцевою злочинністю (*white-collar crime*), податковим шахрайством (*tax fraud*), корупційними злочинами, відмиванням брудних коштів. Стала модель розслідування податкових злочинів (2017, 2020), запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD, Paris), визначила 10 принципів, які є необхідними для такого розслідування: 1) впевнитися, що податкові правопорушення криміналізовані; 2) розробити ефективну стратегію боротьби з податковими злочинами; 3) мати адекватні повноваження з розслідування; 4) мати ефективні повноваження із заморожування, арешту та конфіскації активів; 5) ввести організаційну структуру з певними зобов'язаннями; 6) забезпечити адекватні ресурси для розслідування податкових злочинів; 7) зробити податкові злочини предикатним злочином при відмиванні коштів; 8) мати ефективну основу для внутрішнього міжвідомчого співробітництва; 9) забезпечити наявність механізмів міжнародного співробітництва; 10) захист прав підозрюваних [3, с. 3].

Бюлетень відмивання коштів серйозних податкових злочинів (2020) сформований Робочою групою інформаційного обміну разом з Егмонт групою, надає ключові уроки, кращі практики та репрезентаційні кейси для посилення боротьби із відмиванням коштів та серйозними податковими злочинами як на національному, так і міжнародному рівнях. До набору необхідних інструментів віднесено 3 блоки: 1) *сприяти ефективній співпраці Фінансової групи розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU) та податковими органами на національному рівні*: 1.1) поліпшити відносини між податковими органами та FIU на національному рівні; 1.2) надати доступ до інформації (включаючи податкову декларацію, нерухоме майно, тощо); 1.3) покращити розуміння та використання податкової інформації; 1.4) навчити податкові органи та офіцерів FIU краще виявляти відмивання коштів та ділитися якісною інформацією; 1.5) прийняти стратегію підвищення якості обміну інформацією; 2) *встановити національні стратегії для посилення боротьби з відмиванням ко-*

*штів серйозних податкових злочинів: 2.1) законодавча основа; 2.2) надання FIU доступу до нових даних; 2.3) співпраця між багатьма громадськими організаціями; 2.4) взаємодія FIU з приватним сектором для підвищення якості і кількості звітування, що є ключовим для цілей аналізу; 2.5) використання новітніх технологій та програмних продуктів для більш ефективного та результативного аналізу даних для підвищення можливостей FIU; 3) міжнародне співробітництво між FIU має важливе значення для боротьби з відмиванням коштів серйозних податкових злочинів: 3.1) можливість доступу до даних, пов'язаних з податками від імені іншого FIU, навіть за відсутності раніше поданої звітності, і передачі проаналізованої інформації FIU має вирішальне значення; 3.2) FIU заохочуються проводити багатосторонній обмін інформацією; 3.3) FIU можуть розробити механізми обміну власним досвідом як на національному, так і на міжнародному рівні; 3.4) FIU повинні розглянути можливість спонтанного поширення іноземним колегам FIU; 3.5) покращення діагональної співпраці у міжнародних справах, пов'язаних з відмиванням коштів, може дозволити компетентним органам більш ефективно підтримувати існуючі справи [4].*

Таким чином, дослідження ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) під кутом зору поєднання із іншими суміжними кримінальними правопорушенням, які мають міжнародний та організований характер призводить до необхідності використання міжнародних стандартів розслідування. Ці стандарти виходять із надання широких процесуальних прав слідчих та осіб, що здійснюють збирання первинних доказів податкових злочинів, їх взаємодію на різному рівні із зацікавленими суб'єктами (включаючи громадські організації) та міжнародної співпраці при здійсненні розслідування. Специфічний характер ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) проявляється у тому, що цей податковий злочин вчиняється в поєднанні з іншими господарськими (економічними) злочинами, а це означає необхідність здійснення розслідування певними групами, а за необхідності у тісній співпраці з іноземними та міжнародними колегами.

### **Література:**

1. Статистика. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/2>
3. Fighting Tax Crime: the Ten Global Principles. OECD, Paris, 2017. P. 3; Tax Crime Investigation Maturity Model. OECD, Paris, 2020.
4. Money Laundering of Serious Tax Crimes. Enhancing Financial Intelligence Units' Detection Capacities and Fostering Information Exchange. Egmont Bulletin. Egmont Group, IEWG, July 2020.

**Олена Шулепова**

*студентка 4 курсу 21 групи факультету прокуратури,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
м. Харків, Україна*

## **СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ**

Зародженням ДНК-експертизи є 1984 рік, в якому британським генетиком Алемом Джеффрісом було винайдено метод «генетичного фінгерпринту». Ця технологія полягала у дослідженні певних ділянок генома людини шляхом створення рентгенограми, яка є унікальною для кожної особи. Метод було визнано генетичним аналогом відбитка пальця людини [1, с. 21].

Ефективність ДНК-аналізу у розкритті та розслідуванні окремих видів злочинів ілюструють численні приклади правозастосовної діяльності з моменту першого застосування зразків ДНК під час розслідування вбивства двох підлітків у 1983 та 1986 роках в Англії й до теперішнього часу. Успішним використанням молекулярно-генетичної експертизи є справа Рекса Гоермана, під час розслідування якої було встановлено, що ДНК злочинця, вилучена зі шматка недоїденої Рексом піци, була ідентичною генетичному матеріалу, залишеному на тілах його жертв у 2010 році. Іншим прикладом є справа «Звіра з Бонді» – серійного гвалтівника, якого вдалося ідентифікувати лише після 40 років досудового розслідування за допомогою виявлення збігу родинної ДНК у базі даних поліції зі зразками, взятими у жертв. Більш того, значущість молекулярно-генетичної експертизи у розслідуванні злочинів ілюструє



значна кількість вітчизняних кримінальних проваджень, вагому роль у яких мали результати ДНК-аналізу. Зокрема, у справі серійного вбивці Юрія Кузьменка, відомого як «Елвіс», були проведені сотні ДНК-експертиз, які, зрештою, дозволили встановити особу маніяка; справа «Харцизького душителя» також розкрита за допомогою ДНК-експертизи слини Володимира Куценка, адже було встановлено тотожність її з біологічними матеріалами, залишеними на тілах численних жертв.

Молекулярно-генетична експертиза при розслідуванні окремих видів злочинів допомагає розв'язати такі ідентифікаційні завдання: визначення статевої належності біологічних слідів; родинні зв'язки (у справах про дітовбивства); визначення належності частини трупа одній особі; виявлення зв'язку між різними злочинами (місцями події, датами вчинення) та однією й тією ж особою-злочинцем; визначення належності генетичного матеріалу конкретній особі тощо [2].

Помилковим є визнання ДНК-експертизи «золотим стандартом доказування» або «королевою доказів», адже жоден доказ не має наперед встановленої сили та має оцінюватися у сукупності з іншими доказами в конкретному кримінальному провадженні. Бо в результаті проведення молекулярно-генетичної експертизи можливим є допущення різних помилок, які впливають на її результати. Справа Аманди Нокс від 2007 року (Італія) є визначним прикладом ймовірності виявлення на місці події фонові ДНК, тобто таких молекул, які безпосередньо не пов'язані з вчиненням злочину. Аманда була разом зі своїм хлопцем засуджена за вбивство своєї сусідки через те, що результат молекулярно-генетичної експертизи вказав наявність їх ДНК на ножі та бюстгальтері жертви. Однак апеляційним судом було встановлено, що відбулося порушення процедури збору та використання біологічних зразків, а також наданої органами досудового розслідування кількості виявлених біологічних слідів було замало для комплексного проведення дослідження [1, с. 75].

Методика проведення молекулярно-генетичної експертизи динамічно розвивається, що дозволяє використовувати новітні методи та інструменти під час їх проведення, що видається прогресивним та науково обґрунтованим, проте викликає низку обмежень і застережень правового, етичного й методичного характеру. Серед новітніх методів варто відзначити такі, як: пошук родинних зв'язків за базами даних, ДНК-фенотипування, новітні платформи для ДНК-секвенування (NGS), метод масового паралельного секвенування, швидке тестування на ДНК-профіль. Всі

ці технології значно спрощують проведення молекулярно-генетичної експертизи, дають можливість розрізняти змішані ДНК-зразки та визначають походження й фенотип особи тощо [3].

Окремої уваги заслуговує метод швидкого ДНК-тестування, який впровадили американські правоохоронці для ідентифікації затриманої особи за генетичними зразками у стислий період. Зазначена технологія є більш швидкою, ніж лабораторне дослідження, проте має більшу собівартість через застосування високовартісних матеріалів. Від початку повномасштабної війни територіальні підрозділи НДЕКЦ МВС були оснащені інструментами швидкого ДНК-тестування, що допомогло у вирішенні завдань щодо ідентифікації значної кількості тіл загиблих осіб [4]. Проте швидке ДНК-тестування має певні недоліки, зокрема, такі: 1) висока ефективність методу стосується лише досліджень букального епітелію, для іншого генетичного матеріалу осіб лабораторне об'явлення має більш точні результати; 2) результати дослідження мають орієнтує значення, а не доказове; 3) відсутність нормативних вимог щодо відібрання та використання біологічних зразків для швидкого ДНК-тестування [4].

Використання ДНК (біометричних) даних неодноразово ставало об'єктом правових позицій Європейського Суду з прав людини у дослідженні захисту права на повагу до приватного життя. У зазначеній категорії справ переважно досліджується належна якість національного законодавства щодо регламентації відібрання, зберігання та використання біометричних даних в автоматизованих інформаційних ресурсах (справа «М. К. проти Франції» від 18 квітня 2013 року) та обґрунтованість й пропорційність такого виду втручання у приватне життя в демократичному суспільстві (справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» від 4 грудня 2008 року). Українському законодавцю варто прийняти до уваги регламентацію порядку відбору, використання та строків збереження інформації з профілями ДНК у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн (зокрема, Франції, Німеччини, Швейцарії та США) для якісного покращення нормативного забезпечення молекулярно-генетичної експертизи [5].

Після початку повномасштабного вторгнення було прийнято Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що стало прогресивним аспектом в забезпеченні ефективного розслідування воєнних злочинів, пошуку зниклих безвісти осіб та ідентифікації

загиблих [6]. Стаття 4 зазначеного закону визначає вичерпний перелік цілей державної реєстрації геномної інформації: 1) ідентифікація осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 2) розшук осіб, зниклих безвісти; 3) ідентифікація невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини; 4) ідентифікація осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [7].

Прийняття вказаного Закону сприяє ефективному розслідуванню в умовах воєнного стану, проте ризики, пов'язані з обробкою та зберіганням генетичної інформації, все ще мають місце. Серед них виділяють такі: 1) відсутність чіткого визначення, які саме біологічні матеріали мають бути відібрані та збережені; 2) відсутність регламентації організаційних та технічних заходів щодо недопущення витоку чи втрати геномної інформації; 3) встановлення тривалих строків зберігання біометричних даних та відсутність їх диференціації залежно від окремих кримінальних проваджень [6].

Отже, унікальність структури молекули ДНК кожної людини ефективно використовується сучасними правоохоронними органами для розслідування різних видів кримінальних правопорушень. Окрім викриття реальних злочинців технології ДНК-експертизи активно використовують під час перегляду справ минулих років для виявлення та звільнення помилково засуджених осіб. Наприклад, Кірк Бладсворт отримав смертний вирок за убивство дев'ятирічної дівчинки, проте згодом, після проведення ДНК-експертизи, був визнаний невинуватим у вчиненні цього злочину. Девіда Шона Поупа у 1986 році було засуджено за сексуальне насильство, обвинувачення ґрунтувалося на помилковому впізнанні свідком та інших доказах, які згодом були визнані неналежними, зокрема, після відбуття ним 15 років позбавлення волі, було проведено ДНК-експертизу, результати якої остаточно вплинули на визнання його невинуватим [1, с 74].

Ефективність та результативність проведення молекулярно-генетичної експертизи залежить не лише від лабораторного обладнання та методів дослідження, але й від дотримання певних умов під час відбору, зберігання та використання біологічних матеріалів людини (відсутність на місці події сторонніх осіб; правильне визначення місця ймовірного залишення генетичних слідів злочинця; забезпечення стерильності при безпосередньому відборі зразків тощо). У справі Адама Скотта (Великобританія) його ДНК було виявлено у мазку сперми, вилученої з місця

вчинення згвалтування жінки в Манчестері. Під арештом Скотт стверджував, що в день вчинення злочину не покидав межі міста Плімут (знаходиться за 200 миль від Манчестера), в якому жив та працював. В подальшому слідством було з'ясовано, що у лабораторії відбулося повторне використання одноразової пластикової пластинки, на якій спочатку досліджували слину Адама Скотта, а потім на цій же пластинці провели дослідження мазка сперми реального злочинця з Манчестера, що й стало причиною забруднення [1, с. 74]. Тому надзвичайно важливою видається популяризація знань щодо загальних положень процедури проведення ДНК-експертизи серед працівників правоохоронних органів, яка буде спрямована на мінімізацію типових помилок під час відбору та підготовки біологічних зразків до молекулярно-генетичної експертизи.

Доцільними є зміни до кримінального процесуального законодавства України щодо детальної регламентації процедури відібрання біологічних зразків; збереження та використання геномної (біометричної) інформації людини; здійснення швидкого тестування (експрес-аналізу) на ДНК-профіль; розширення інструментальної бази та впровадження нових технологій у сфері молекулярно-генетичних експертиз з метою підвищення їх ефективності з одночасним зниження витрат на їх проведення.

### Література:

1. Степанюк Р. Л., Перлін С. І., Кікінчук В. В., Лозова С. М., Іонова В. В., Матарикіна О. В. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : Навчальний посібник. Харків. М-во внутр. справ України. 2022. 120 с.
2. Вуйма А. Г. Особливості підготовки до призначення молекулярно-генетичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку із вчиненням убивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. №21. С. 79–91.
3. Степанюк Р. Л. Криміналістичний ДНК-аналіз: стан і перспективи розвитку в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. №3 (25). С. 60–80.
4. Степанюк Р. Л. Технології швидкого ДНК-тестування: ідентифікація жертв війни та вирішення інших завдань розслідування. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина I. С. 63–64.

5. Горпинюк О. П. Міжнародні стандарти накопичення та використання біометричних даних (зразків ДНК) у діяльності правоохоронних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №2. С. 245–249.
6. Геномна інформація людини (ДНК): облік в умовах воєнного стану та ризику під час обробки. *Сайт Української Гельсінської Спілки з прав людини*. Вилучено з <https://www.helsinki.org.ua/articles/henomna-informatsiia-liudyny-dnk-oblik-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-ryzyky-pid-chas-obrobky/>.
7. *Про державну реєстрацію геномної інформації людини* (Закон України) № 2391-IX. (2022). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>.

**Науковий керівник:** Колеснікова Інна Анатоліївна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

### **Вікторія Яремчук**

*кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна*

## **КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ**

Військові дії в Україні внесли суттєві зміни у всі сфери суспільних відносин. Не оминуло це і кримінальний процес. Сьогодні слідчим потрібно проводити розслідування десятків військових кримінальних правопорушень. Так, за офіційною статистикою, зареєстровано 146781 злочинів агресії та воєнних злочинів, зокрема, порушення законів та звичаїв війни; пропаганда війни; планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни. Також зареєстровано 19668 злочинів проти національної безпеки, таких як посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, державна зрада, диверсія[1]. Нині українські спеціалісти-криміналісти пройшли стажування у США, Японії, Німеччині, Нідерландах та інших провідних державах світу щодо особливостей документування воєнних кримінальних правопорушень. На сьогоднішній день

спеціалісти-криміналісти, завдяки підтримці міжнародних партнерів у технічному оснащенні працюють, зокрема у таких напрямках: залучаються як оператори БПЛА для фіксування знищених внаслідок російських ракетних атак житлових будинків та об'єктів інфраструктури; спеціалістами-криміналістами створюються 3-D моделі зруйнованих об'єктів за допомогою інноваційного сканера Z+F Imager 5016. Також спеціалісти-криміналісти приймають участь у встановленні ДНК-профілів громадян за допомогою мобільних приладів «ANDE RAPID DNA 6C» [2].

Важлива допомога у використанні сучасних криміналістичних знань, які застосовуються криміналістами у європейських країнах. Можемо відмітити, що ще у 2022 році французькі судові експерти прибули в Україну з необхідним обладнанням, зокрема, ДНК-лабораторією, для організації огляду тіл та упізнання в районах проведення бойових дій. Так, правоохоронці з французької жандармерії та медичної служби Збройних сил Французької Республіки прибули до України для допомоги у розслідуванні вбивств російськими військовими громадян України. Зібрані спільно докази будуть використовуватись у національних розслідуваннях і також передадуться до Міжнародного кримінального суду [3]. Таким чином, сьогодні криміналісти в Україні ефективно співпрацюють із колегами провідних країн світу. Допомога надається як у формі безпосередньої участі іноземних правоохоронців, криміналістів, судових експертів у проведенні слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень РФ, так і надаючи українським колегам спеціальну інноваційну техніку та обладнання, котре використовується в ході проведення розслідування воєнних злочинів.

### Література:

1. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/>
2. Поліцейські представили результати розслідування воєнних злочинів в Україні на щорічному засіданні експертів в Гаазі. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/politseiski-predstavlyly-rezultaty-rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini-na-shchorichnomu-zasidanni-ekspertiv-v-haazi>
3. Французькі експерти прибули до України для допомоги у розслідуванні воєнних злочинів РФ. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/823578.html>

*Для нотаток*

Наукове видання

# **КРИМІНАЛІСТИКА І СУДОВА МЕДИЦИНА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

Збірник матеріалів  
міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої  
125-річчю від дня народження професора  
Миколи Миколайовича Бокаріуса  
та 85-річчю кафедри криміналістики  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, 12 листопада 2024 року

*Видається в авторській редакції*

Підписано до друку 26.12.2024. Формат 60×84/16.  
Ум. друк. арк. 20,2. Обл.-вид. арк. 19. Тираж 100 пр. Зам. № 247

ТОВ «Видавничий дім «Право»,  
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна  
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна  
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84  
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>  
E-mail для замовників послуг: [verstka@pravo-izdat.com.ua](mailto:verstka@pravo-izdat.com.ua)  
E-mail для покупців: [sales@pravo-izdat.com.ua](mailto:sales@pravo-izdat.com.ua)  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,  
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна  
Тел. (057) 717-25-44  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017